

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

MAGYARORSZÁG, 2010

MAGYARORSZÁG, 2010

Nyilvántartási szám: J/3354

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

MAGYARORSZÁG, 2010

Budapest, 2011

© Központi Statisztikai Hivatal, 2011

ISSN: 1416-2768

A kézirat lezárásának időpontja: 2011. május 15.

Készült a Tájékoztatási főosztályon, a szakstatisztikai főosztályok közreműködésével.

Felelős kiadó:

Dr. Vukovich Gabriella elnök

Főosztályvezető:

Szabó István

Felelős szerkesztő:

Freid Mónika

Szerzők:

Bakos Norbert, Deák Tiborné, Deményné Lehel Zsuzsa, Freid Mónika, Herzog Tamás,
Hidas Zsuzsanna, Jávorszkyé Nagy Anikó, Kátainé Marosi Angéla, Kelemen Nóra, Kezán András,
Kovács Benedek, Kovács Krisztián, Molnár Beatrix, Nagyné Pakula Urszula, Pári András,
Szarka Linda, Szittya Ferencné, Vida Judit

A kéziratot gondozta:

Benedek Szabolcs, Cz. Tóth János, Polónyi Katalin

Tördelőszerkesztők:

Hauksz Márta, Rába Judit, Rákossy Zoltán, Simonné Horváth Gabriella,
Trybek Krisztina, Zombori Orsolya

Internet: <http://www.ksh.hu>

Borítóterv: Rába Judit

Nyomdai kivitelezés: Xerox Magyarország Kft. – 2011.101

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
1. NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KÖRNYEZET	9
Világgazdasági folyamatok.....	10
Szűkebb nemzetközi környezetünk.....	14
Versenyképesség.....	18
2. GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS EGYENSÚLY	23
Makrogazdasági folyamatok	24
Egyensúlyhiány az államháztartásban.....	36
Korkép a magyar államadósságról.....	39
3. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK.....	47
Hazai vállalkozási környezet	48
Mezőgazdaság	51
Ipar	56
Építőipar	61
Szállítás.....	64
Távközlés, internet	67
Kiskereskedelem	70
Turizmus, vendéglátás.....	74
4. FŐBB TÁRSADALMI FOLYAMATOK	79
Népesedési helyzet.....	80
A lakosság mentális és fizikai egészsége	88
Munkaerő-piaci és oktatási körkép.....	94
5. A HÁZTARTÁSOK ÉLETKÖRÜLMÉNYEI	109
Makrogazdasági háttér	111
Az anyagi források hatása a fogyasztásra	112
A háztartások fogyasztása.....	119
Jövedelmi egyenlőtlenség, szegénység	125
A háztartások pénzügyei.....	128
6. FENNTARTHATÓ KÖRNYEZET.....	135
Környezeti értékeink.....	136
Energetikai adottságok és lehetőségek	140

7. TÉRSZERKEZET – A TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEK FŐBB ELEMEI.....	145
Településhálózat.....	146
Gazdaság.....	151
Társadalmi folyamatok.....	163
TÁRGYMUTATÓ	179
ÁBRÁK JEGYZÉKE	181
TÁBLÁK JEGYZÉKE.....	184

Jelmagyarázat:

- = A jelenség nem fordul elő.
- .. = Az adat nem ismeretes.
- x = A mutató nem értelmezhető.

Megjegyzés:

A kiadványban szereplő adatok elsődleges forrása a Központi Statisztikai Hivatal, a nemzetközi adatok pedig elsősorban az Eurostat adatbázisából és kiadványaiból származnak. Minden egyéb forrást a felmerülés helyén lábjegyzetben jelöltünk.

ELŐSZÓ

A Központi Statisztikai Hivatal tizenhét éve bocsátja olvasói rendelkezésére e kiadványát, azzal a szándékkal, hogy összefoglaló tájékoztatást nyújtson az ország társadalmi és gazdasági helyzetéről.

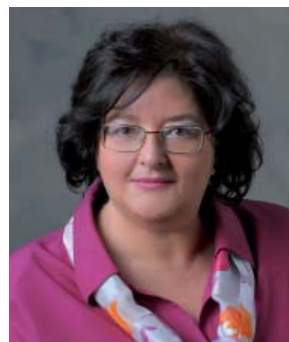
A Magyarország, 2010 című kötet bemutatja

- hazánk nemzetközi gazdasági környezetét, az abban elfoglalt helyünket, az ország külső megítélését,
- a külpiacoktól nagyban függő magyar gazdaság teljesítményét, különös tekintettel a gazdasági válságból fakadó, az ország egészét, a gazdaságot és a lakosságot érintő tényezőkre,
- társadalmunk legfontosabb jellemzőit, Magyarország válságos népesedési és munkaerő-piaci helyzetét, a megélhetési viszonyokat és az életkörülményeket,
- mindezek kölcsönhatásait a környezettel és az infrastruktúrával,
- a területi különbségek alakulását.

Célunk az volt, hogy átfogó képet adjunk Magyarországról, a legfontosabb, érdeklődésre leginkább számot tartó folyamatokat és jelenségeket mutassuk be, a 2010-ben történeken túlmenően a folyamatok közelmúltbeli gyökereit is megvilágítva.

A szerkesztés során fontos szempont volt a kötet széles körű használhatósága, ezért támogatni kívántuk olvasóinkat a kötetben tárgyalt témakörökhöz kapcsolódó további információk megszerzésében. Ezt szolgálja a források linkekkel biztosított közvetlen elérhetősége, a témakörökhöz kapcsolódó, további adatok, kiadványok, módszertan elérését biztosító linkgyűjtemény és a szövegek közötti kapcsolatot jelző tárgymutató. Emellett a nyomtatott kötethez tartozó CD-mellékleten megtalálható a kiadvány pdf formátumban, az ábrák számadatai Excel formátumban, valamint a Magyar statisztikai zsebkönyv, 2010 pdf és Excel formátumban is.

A Magyarország, 2010 című kötetben túl Olvasóink további részletesebb áttekintést találnak az egyes gazdasági és társadalmi folyamatokról a KSH honlapján megjelenő tematikus kiadványokban, valamint a honlapon található tájékoztatási adatbázisban.

Dr. Vukovich Gabriella
Elnök

1. NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KÖRNYEZET

- A 2009. évi mélypont után a világgazdaság 2010-ben felszálló ágba került, a nemzetközi szervezetek becslései alapján a növekedés mértéke 4,6–5,0% közötti volt. A törekény és erősen differenciált konjunktúra a világkereskedelem 10% feletti bővülésével párosult. A fejlődő és feltörekvő országok gazdasági összteljesítménye legalább kétszer nagyobb ütemben nőtt, mint a fejlett gazdaságoké. A világgazdaság meghatározó nemzetgazdaságai közül az Egyesült Államoké 2,9%-kal növekedett, Japán bruttó hazai terméke – a 2009. évi 6,3%-os visszaesés után – 2010-ben 3,9%-kal bővült, az Európai Unió teljesítménye ugyanakkor mindössze 1,8%-kal emelkedett. A növekedésben jelentős szerepet játszott a világgazdaság számos szegmensében lezajlott expanzió.
- Az Európai Unió számára a gazdasági növekedés motorját Németország jelentette, amely 2010-ben 3,6%-kal növelte teljesítményét. A tagállamok többségében a recesszió véget ért, azonban néhány ország (például Görögország, Írország) esetében a dekonjunktúra folytatódott. 2010 folyamán a munkanélküliség tetőzött, az év végére a dezinflációs veszély mérséklődött.
- A globális expanzióval párhuzamosan a világkereskedelem is élénkülni kezdett. A termékkereskedelem volumene az előző évi zuhanás után 2010-ben 13–14%-kal emelkedett. A növekvő kereslet révén bővülő globális kereskedelem számos nyersanyag árának alakulásán keresztül éreztette hatását, illetve befolyásolta néhány fontosabb fizetőeszköz árfolyamának változását.
- 2010 folyamán a világgazdaságban legjelentősebb szerepet betöltő valuták közül a svájci frank erősödött, a kínai jüan árfolyamának alulértékeltségét a helyi jegybank mérsékelte. A japán jen szintén erősödött a dollárral szemben.

**Világgazdasági
folyamatok**

**Szűkebb
nemzetközi
környezetünk**

Versenyképesség

Világgazdasági folyamatok

Törékeny világgazdasági növekedés

2008 őszén az Egyesült Államok másodlagos jelzáloghitel-piacának bedőlésével pénzügyi krízis vette kezdetét, amely nagyon gyorsan áterjedt a reálszférára, érzékenyen érintve számos, túlzott kapacitásokkal rendelkező ágazatot, például a járműgyártást és a pénzügyi szolgáltatások piacának szereplőit. A szoros, globális kapcsolatok következtében rövid időn belül valamilyen formában szinte valamennyi nemzetgazdaságot érintette a válság: annak ellenére, hogy 2008-ban a világgazdaság még közel 3%-kal növekedett, számos fejlett ország gazdasági teljesítménye már stagnált vagy csökkent.

A nemzetközi gazdasági szervezetek becslése alapján a **világgazdaság** 2009-ben 0,5–1%-kal esett vissza. A mélypont 2009 II. negyedévében volt, amikor az összes fejlett ország bruttó hazai terméke csökkenést mutatott. Míg a gazdasági válság kibontakozásával 2009 a dekonjunktúra jegyében telt, addig a 2010. évi adatok már a növekedés megindulását mutatták: a nemzetközi szervezetek becslései alapján a világgazdaság teljesítménye az év egészében 4,6–5,0%-kal bővült. Azonban a növekedés kétarcú, mivel a fejlődő és feltörekvő országok gazdasági összteljesítménye legalább kétszer olyan gyors ütemben növekedett, mint a fejlett nemzetgazdaságoké.

1.1 tábla

A világgazdaság teljesítményének változása (a globális GDP volumene szerint az előző évhez képest)

Nemzetközi szervezet	2009	2010	2011 ^{b)}	2012 ^{b)}
Nemzetközi Valutaalap	-0,5	5,0	4,4	4,5
Világbank	-0,8	4,8 ^{a)}	4,1	4,4
OECD	-1,0	4,6	4,2	4,6

^{a)} Becslés.

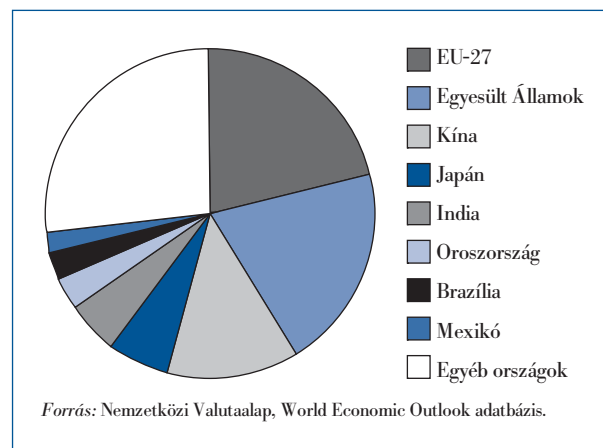
^{b)} Előrejelzés.

A válság során elszenvedett visszaesés ellenére az Egyesült Államok megőrizte vezető helyét a világgazdaságban: bruttó hazai terméke 2010-ben vásárlóerő-paritáson számolva 14 658 milliárd dollár volt. Az észak-amerikai országot sorrendben¹⁾ Kína, Japán, India és Németország követi a bruttó hazai termék értéke alapján. Az elmúlt egy évtizedben Kína – a globális gazdaságénál nagyobb ütemű növekedése által – folyamatosan növelte a részesedését, és mára a második legnagyobb nemzetgazdaság

lett. A világ 10 legnagyobb gazdasága között 4 uniós tagállam (sorrendben Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország) is megtalálható. Hazánk az 54. helyen áll. Az Európai Unió 27 tagállamát együtt tekintve azonban az unió rendelkezik a legnagyobb gazdasági potenciállal.

1.1 ábra

A világ GDP-jének megoszlása, 2009 (vásárlóerő-paritáson számolva)

Az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson számolva 2009-ben Luxemburgban volt a világon a legnagyobb. A nagyhercegség a pénzügyi világ jelentős szereplője – a bruttó hozzáadott érték meghatározó része ebben a szektorban keletkezik –, ha kevéssel is, de megelőzi Katart, amely második helyét a magas világpiaci olajáraknak, illetve a pénzügyi és az ingatlanpiaci befektetéseknek köszönheti. A vezető gazdasági hatalmak közül az Egyesült Államok van a legelőkelőbb (a hetedik) helyen. A lista élmezőnyében többségében olajkitermelő országok, pénzügyi központok és az EU tagállamai szerepelnek.

A legalább fél évszázada vezető gazdasági hatalomként számon tartott **Egyesült Államokban** 2010-ben már 2,9%-kal növekedett²⁾ a gazdaság, amelynek teljesítménye ehhez hasonló mértékben (2,7%-kal) utoljára 2006-ban emelkedett, azóta viszont lassulás, majd csökkenés (2009-ben 2,6%-os) volt a jellemző. A bruttó hazai termék nagyjából héttizedét adó háztartások fogyasztási kiadásai a 2008–2009-es visszaesés után éves szinten újra növekedtek (1,8%). Ezen belül kiemelkedő, 7,6%-os volt a bővülés a kiadások tizedét jelentő tartós fogyasztási cikkek esetében. A lakosság fogyasztásának éledezése fontos az Egyesült Államok gazdasága számára, azonban a háztartások helyzete nem túl jó: számottevő részük jelentős adósságállománnyal küzd (főként az ingatlan után felvett jelzáloghitelek

¹⁾ Forrás: A Nemzetközi Valutaalap 2011. áprilisi World Economic Outlook jelentéséhez tartozó adatbázis.

²⁾ Forrás: Gyorstájékoztató az Egyesült Államok 2010. évi GDP-jéről.

következtében), és kedvezőtlen számukra a munkaerő-piaci helyzet is. A háztartások fogyasztási kiadásaihoz hasonlóan a 2009. II. negyedévi mélypont után a bruttó hazai magánberuházások is gyorsuló ütemben növekedtek. A bruttó hazai magánberuházások volumene három évi visszaesést követően 2010-ben 17%-kal emelkedett, amelyben a készletváltozásnak jelentős szerepe volt. Az import nagyobb ütemű emelkedése miatt azonban az előző évekre jellemző nettóexport-javulás megállt, visszafogva ezzel a gazdasági bővülést. A kormányzati fogyasztási kiadások és beruházások összességében 1,0%-kal voltak nagyobbak az előző évihez képest – ez 2005 óta a legalacsonyabb növekedés. Az Egyesült Államokban a válság hatására 2010 elejére a munkanélküliség közel megkétszereződött, a munkanélküliek aránya ekkor valamelyest meghaladta a 10%-ot, ám az év végéig a gazdasági növekedés hatására már közel 1 százalékpontos csökkenés történt. Az Egyesült Államok monetáris politikájára a válság óta a lazítás a jellemző. A központi bank szerepét betöltő Fed ezzel – amellet, hogy célja volt a defláció elkerülése és a gazdaságélénkítés – jótékony hatást gyakorolt a nemzetközi piacokra. A Fed alapkamata – napi kamatcélja – 2008 decembere óta alacsony szinten, 0–0,25 százalék³⁾ között van.

A világ harmadik legnagyobb nemzetgazdaságában, **Japánban** a 2008. és 2009. évi csökkenés után 2010-ben újra bővülés következett be. A bruttó hazai termék volumene 3,9%-kal nőtt⁴⁾, ami az elmúlt tíz év legnagyobb emelkedése – ebben szerepet játszott az alacsony bázis is, ugyanis 2009-ben 6,3%-os visszaesés következett be. A növekedés beindulása nemcsak belső, hanem külső gazdaságélénkítő intézkedéseknek is köszönhető. A GDP felhasználási oldalának főbb tételei bővültek, kivéve az állami és magánberuházásokat. A növekedés fő motorját a kivitel jelentette. A távol-keleti országban közel két éven keresztül – a növekedést hátráltató – defláció volt, amelynek megszüntetése céljából a japán jegybanki alapkamat 2008 novembere óta 0,1%-on⁵⁾ áll. 2010 végére a fogyasztói árak csökkenése megállt. Ugyanakkor ilyen környezetben a háztartások – további árcsökkenésre számítva – hajlamosak a tartós fogyasztási cikkek beszerzését elhalasztani. A munkanélküliség az országban hagyományosan alacsony, a válság hatására sem nőtt számottevően. 2010 egészében 5% körüli szinten mozgott. Az azonban, hogy a növekedés folytatódik-e – és miként alakul számos, ehhez kapcsolódó makrogazdasági folyamat –, a 2011. március 11-i földrengés és szökőár, valamint a katasztrófa kapcsán bekövetkezett események miatt bizonytalanná vált.

Újra száguldanak a fejlődő országok

A világgazdaság elemző szakemberei az elmúlt évtized során a bennük rejlő jelentős növekedési potenciálnak köszönhetően különös figyelmet fordítottak a fejlődő országok közül négyre, mégpedig Brazíliára, Oroszországra, Indiára és Kínára. (A négy államot BRIC-országok névvel is illetik, a mozaikszó Jim O'Neill egy 2001-es elemzéséből származik.) A világgazdaság eseményei ezeket az országokat sem kerültk el, hatásai azonban vegyesek voltak.

Az ázsiai fejlődő országok gazdasági növekedésének dinamikája a válság kiteljesedésének évében lassult, ugyanakkor a világkereskedelem zuhanása alig vetette vissza **Kína** gazdasági teljesítményét, amely 2009-ben ezzel együtt 9,2%-kal bővült, noha 2002 óta ez volt a legalacsonyabb mértékű emelkedés. 2010-ben aztán a teljesítménybővülés újra 10% feletti volt (10,3%), hasonlóan a 2003–2007 közötti időszakhoz. Az 1,3 milliárd lakosú távol-keleti állam esetében a válság nem a pénzügyi szférán keresztül érezte hatását, ugyanis az ország bankrendszere viszonylag zárt⁶⁾. A gazdaság teljesítményét nagyban meghatározza a külkereskedelem, amelyre a dualitás jellemző: jelentős többlete van az európai és az amerikai piacokkal, azonban számottevő deficitje alakult ki a kelet-ázsiai beszállítókkal, illetve a nyersanyag- és energiaszállítókkal szemben. A nettó export a jelentős aktív egyenlegnek köszönhetően közel 20%-kal részesedett a bruttó hazai termékből. Kína 2009-re a világ vezető exportőrévé vált. Bár a belső fogyasztás bővülő tendenciát mutat, a háztartások végső fogyasztási kiadásainak aránya még mindig alacsony (2008-ban a GDP 37,3%-a), ami további fejlődési lehetőséget biztosít. Az infláció gyorsulásának következtében 2010 második felében szigorodott⁷⁾ a monetáris politika, de továbbra is szem előtt tartja az export ösztönzését és a gazdaságpolitikai célként megfogalmazott 8–10%-os teljesítménynövekedést. A nemzetközi pénzügyi világban változatlanul feszültségeket okoz a jüan alulértékeltsége, annak ellenére, hogy a korábban rögzített árfolyamú fizetőeszköz némileg erősödött. Mindez a kivitel dinamikájának lassulásán keresztül némileg mérsékelheti a teljesítmény növekedését.

A kielégítetlen belső piac a többi, főként magas népességű fejlődő országra is jellemző. Ilyen például **India**, amelynek gazdasága 2009-ben 6,8%-kal bővült. A szintén 1 milliárd feletti lakosságszámú állam 2009-ben ugyancsak a legkisebb teljesítménynövekedést érte el 2002 óta, 2010-ben viszont újra gyorsult az ütem, és 10,4%-ra nőtt.

³⁾ Forrás: [Federal Reserve](#).

⁴⁾ Forrás: [Cabinet Office, Government of Japan](#).

⁵⁾ Forrás: [Bank of Japan](#).

⁶⁾ Forrás: [Inotai András: Kína világgazdasági szerepének erősödése. VKI. 2010.](#)

⁷⁾ Forrás: [The People's Bank of China](#).

A szintén a fejlődő országok élmezőnyébe tartozó **Brazília** – amennyiben az Európai Uniót egységként kezeljük – a világ hetedik legnagyobb gazdasága, amely 2004–2009 között évente átlagsan 3% körüli ütemben növekedett. A 2009. évi minimális csökkenés után a gazdaság újra lendületet vett, és 7,5%-kal bővült. A kivitel nagy súllyal rendelkezik, az ország fő külkereskedelmi partnere az EU-27 és Kína.⁸⁾ Jelenleg a világ egyik legnagyobb exportőre vasércből, szójából, cukorból, kukoricából, illetve marha- és csirkehúsból. A dél-amerikai állam többek között az elmúlt évek pozitív külkereskedelmi egyenlegének köszönhetően több mint 250 milliárd dollárnyi devizatartalékkal rendelkezik, de ezzel párhuzamosan jelentős államadóssága is van. A brazil állam magas munkanélküliséggel és egyéb társadalmi problémákkal is küzd, ugyanakkor a közvetlen külföldi tőkebefektetések (Foreign Direct Investment, FDI) kiemelt célpontja. Az FDI állománya Brazíliában 2009 végén 401 milliárd dollár volt.

A jelentős nyersanyag-kitermeléssel és -tartalékokkal (kőolaj, földgáz, különféle ércék) rendelkező Oroszország 2010. évi gazdasági növekedése 4,0%-os volt, ami az előző évi jelentős mértékű, 7,8%-os visszaesés után különösen figyelemre méltó. Ezzel párhuzamosan a volt szovjet tagköztársaságok többségét tömörítő Független Államok Közösségének gazdasága – amelyen belül Oroszország súlya mintegy héttizednyi – 2009-ben az előző évi 5,3%-os növekedés után 6,4%-kal esett vissza, 2010-ben viszont újra bővülés következett be (4,6%). A térségben egyébiránt a gazdasági folyamatokat nagyban befolyásol-

ják a nyersanyagárak, azon belül is a kőolaj- és földgázárak alakulása.

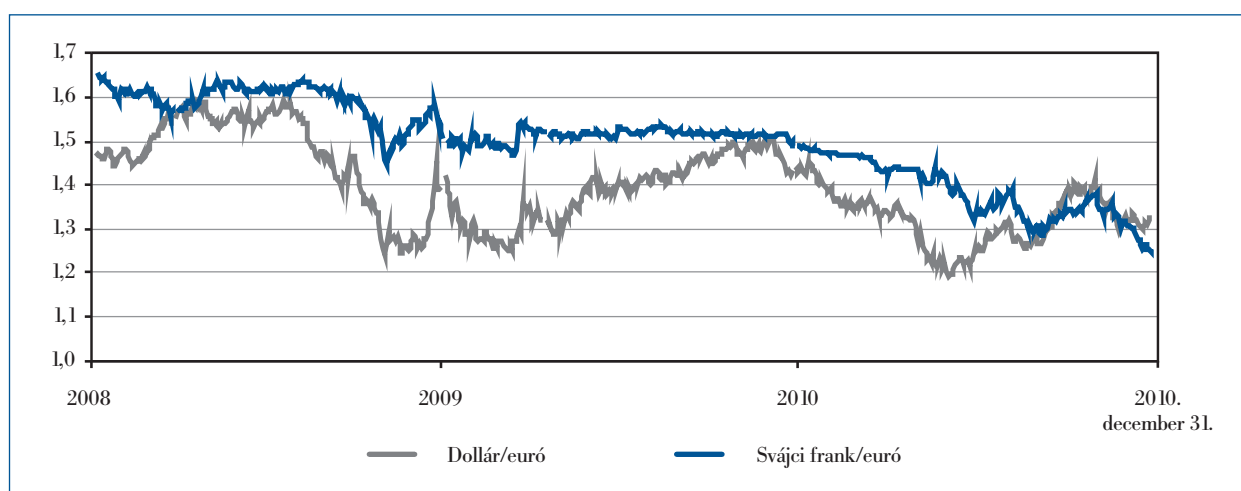
Magára találó világkereskedelem, gyenge dollár

A világgazdaság teljesítményére pozitív hatással volt a **globális kereskedelem** újbóli bővülése 2010-ben. A termék-kereskedelem esetében az export volumene globális szinten 14,5, az importé 13,5%-kal növekedett⁹⁾, amiben szerepet játszott a bázishatás is. 2009-ben a gazdasági válság az országok közötti áruforgalmat is jelentős mértékben visszavetette: mindkét irányban 12–13%-kal esett vissza a kereskedelem volumene. 2010-ben folyó áron 22%-kal bővült a külkereskedelem, főként a jelentős hányadot képviselő nyersanyagok áremelkedése miatt. A szolgáltatások külkereskedelme esetében kisebb, mindössze 12%-os volt a növekedés. A 2009-es zuhanás ellenére mind a termékek, mind a szolgáltatások külkereskedelme terén 2005–2010 között 8% körüli átlagos emelkedés történt a forgalomban. Az Európai Unió tagállamait együtt tekintve, a közösség a világ legjelentősebb exportőre és importőre a termékek és szolgáltatások terén egyaránt. Az unió mögött az Egyesült Államok, Kína és Japán található. A négy gazdasági hatalom a külkereskedelmi forgalom negyteded körüli részét adja, ami erős koncentrátságnak tekinthető. Kivitel terén Kína már megelőzi az Egyesült Államokat.

A külkereskedelem újbóli kibontakozásával a 2009. évi meredek visszaesést követően a **nemzetközi pénz-**

1.2 ábra

Az euró árfolyama (egy egységre vetítve)

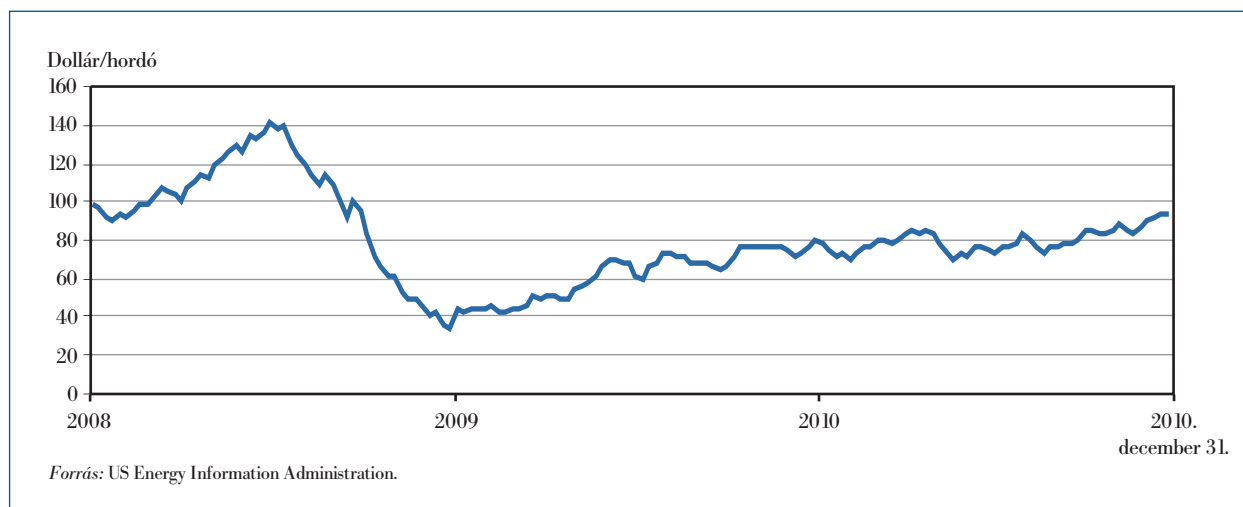

⁸⁾ Forrás: [A Világkereskedelmi Szervezet \(WTO\) adatbázisa.](#)

⁹⁾ Forrás: [Trade growth to ease in 2011 but despite 2010 record surge, crisis hangover persists. Press Release. WTO. 2011.](#)

1.3 ábra

A Brent típusú kőolaj árfolyamának alakulása

piacokon megint feszültségek alakultak ki. A júanra Kína exportjának új lendülete következtében nagy nyomás nehezedik. Kína fizetőeszköze a dollár árfolyamához volt rögzítve – ebből adódik alulértékeltsége, amelyet 2010-ben a kínai jegybank intézkedései már valamennyire mérsékeltek, de még mindig jelentős. 2010 folyamán a júan árfolyama 6,83-ról 6,62-re erősödött¹⁰⁾ a dollárral szemben. Azonban 2010 novemberében a Nemzetközi Valutaalap által végzett kvótaarány-felülvizsgálatot követően Kína súlya a korábbi 4,0%-ról 6,39%-ra emelkedett¹¹⁾, ami tovább erősítette a júan szerepét a globális gazdaságban, illetve annak esélyét, hogy a dollár helyett ez a valuta töltse be a világpénz funkcióját. A feszültségek mellett meghatározó a bizonytalanság is, ami miatt a befektetők megtakarításainak egy része az arany mellett a svájci frankba áramlott, ezáltal a 2009–2010-es időszak megmozgatta Svájc fizetőeszközének az árfolyamát is. A svájci frank iránti bizalom a helyi bankrendszer sajátosságainak és az alpesi deviza tartalékvaluta szerepének köszönhető. A túlkéréslet nyomán az árfolyam tartós erősödésbe kezdett, amit a svájci jegybank a devizapiaci intervenció alkalmazásával sem tudott megtorni. Az alpesi deviza árfolyamának alakulása emellett hátrányosan érinti Svájc exportját, rontva annak versenyképességén. Míg a svájci frank erősödött, addig a fokozódó államadósság-problémák, a gazdaságpolitikai irányokban rejlő nézetkülönbségek, illetve a fizetőeszköz jövőjét illető dilemmák következtében az eurót komoly kihívások érték. A legnagyobb hatást a görögországi események gyakorolták a közös európai valutára. 2008 és 2010 között a dollár árfolyama több alkalommal is gyenge szintre süllyedt az euróval szemben, ami viszont sebezhetővé tette az

Egyesült Államok ikerdeficitjének – vagyis egyszerre fennálló folyófizetésimérleg- és államháztartási hiányának – finanszírozását. 2010 végére újra mérséklődött az árfolyam az euróhoz, illetve a japán jenhez képest. Az utóbbi a dollárral szemben – annak gyenge teljesítményének hatására – 15 éves rekordszintre erősödött, amit a japán jegybank mérsékelten tudott ellensúlyozni. Emellett az Egyesült Államok fizetőeszközének globálisan betöltött szerepe is megkérdőjeleződött.

A dollár árfolyamának változása a **nemzetközi nyersanyagpiacokon** is érezte a hatását a piaci árak alakulásán keresztül. Az egyik legmeghatározóbb nyersanyag, a nyers kőolaj világpiaci ára a válság mélypontja óta 2010 végére visszatért a hordónkénti 100 dollár közelébe. A fokozatos emelkedésben a „zöldhasú” mellett a termelés fokozatos beindulása következtében megugró globális kereslet játszott jelentős szerepet. Ettől függetlenül az elmúlt három évben jelentős mozgáson ment keresztül a „fekete arany” ára, mivel 2008 nyarán a hordónkénti ár történelmi csúcsot ért el az azonnali piaci árfolyamban, ám onnan – a globális kereslet zuhanása miatt – egy fél év alatt 30 dollár alá esett vissza. Bár csak rövid távon, de a kőolaj árfolyamára a geopolitikai feszültségek és a főbb olajtermelő országok belpolitikai eseményei is hatnak. A földgáz ára lényegében együtt mozog a kőolajével.

A „fekete arany” világpiaci áralakulásával párhuzamosan a többi, nem energiahordozónak számító nyersanyag árfolyamában is növekedés következett be, melynek mértéke mintegy 26%¹²⁾ volt. A piacot mozgató tényezők hasonlóak voltak (például a dollár árfolyamának alakulása,

¹⁰⁾ Forrás: Joint Statistical Publication by BRICS Countries 2011.

¹¹⁾ Forrás: Vártól erősebb külső konjunktúra, gyorsuló magyar növekedés, további egyensúlyi feszültségek. MFB. 2011.

¹²⁾ IMF Nonfuel Commodity Price Index, amely az energiahordozók (kőolaj, földgáz, szén) és a nemesfémek áralakulását nem tartalmazza.

az adott nyersanyag jelentősebb kitermelő országának belpolitikai eseményei). Az arany esetében azonban végig tartós volt az árfolyam-emelkedés: előbb a válság következtében fellépő világ gazdasági bizonytalanság miatt szolgált menedékként a befektetők számára, később a dollár árfolyamának hatása is érződött. Az arany a történelem folyamán sokszor szolgált menedékként a vagyon számára. 2010-ben az arany iránti keresletet fokozták a nemesfémbe vetett értékállóság hite, a fontosabb jegybankok jellemzően expanzív monetáris politikája következtében fellépő inflációs félelmek, illetve a dél-európai országok államadósság-válsága.

A nyersanyagpiaci folyamatok számos ország gazdasági teljesítményére rányomták a bélyegüket. A legjelentősebben azokat az országokat érintették – például Oroszországot és Brazíliát –, amelyek gazdasága egy vagy néhány nyersanyag kitermelésére és exportjára épül. A 2009-es – a korábbi évekhez képest – alacsony árszínvonal az export mérséklődésével párosulva jelentős bevételkiesést okozott. A következő évben éppen ellentétes folyamat játszódott le: a globális élénkülés miatt számos nyersanyag ára emelkedett.

Szűkebb nemzetközi környezetünk

A válságra adott eltérő válaszok az unióban

A 27 tagállamot tömörítő Európai Unió (EU-27) gazdaságát is visszavetette a válság: a 2008. évi 0,5%-os növekedéssel szemben 2009-ben 4,2%-kal csökkent a gazdaság teljesítménye. 2009-ben egyedül Lengyelország tudta növelni a bruttó hazai termékét, ugyanakkor a balti államok mindegyikében 10%-ot meghaladó ütemben esett vissza a GDP. 2010 egészében az EU-27 1,8%-kal nőtt, a tárgyévben 16 tagállamot magában foglaló eurózóna gazdasági teljesítménye ugyanennyivel bővült. A 27 tagállam közül ötben (Írországból, Görögországból, Lettországból, Romániából és Spanyolországból) tovább folytatódott a dekonjunktúra. A többi ország esetében legalább 1% volt a gazdasági növekedés mértéke, kivéve Bulgáriát (0,2%).

A közösségi gazdasági növekedés motorját Németország jelenti, emellett a nagyobb nemzetgazdaságok közül az Egyesült Királyságban is átlagon felüli bővülés következett be. A német gazdaság növekedése (3,6%) az unió belüli szoros gazdasági kapcsolatok jóvoltából számos tagállam, de főként a közép-európai régió gazdasági teljesítményére jótékonyan hatott. A német ipar éves szinten 11%-os bővülése magával húzta az Európai Uniót is (6,7%). A termelés dinamikája 2011-re is megmaradhat, mivel 2010-ben az ipari új megrendelések volumene is emelkedett.

A válsággal párhuzamosan a felszínre kerülő, nehezen finanszírozható államadósságok az Európai Unió gyenge pontjának tekinthetők. A legsúlyosabb helyzet Görögországban alakult ki: a görög gazdaság 2009. évi mérséklődése (2,0%) tovább folytatódott a következő évben, amikor jóval nagyobb, 4,5%-os volt a csökkenés.

Görögország államháztartása 2010 első felében közel került a fizetéseképtelenséghez. A szigorú megszorító intézkedések társadalmi feszültségeket váltottak ki, amelyek tiltakozások, sztrájkok formájában nyilvánultak meg. Ez tovább rontotta az ország helyzetét, mivel ezzel párhuzamosan a külföldi turisták is elmaradoztak. A görög válságot az Európai Unió nem hagyhatta figyelmen kívül, már csak azért sem, mert egy eurót használó tagállam került államcsőd közeli helyzetbe. Görögország számára az Európai Unió tagállamai segélycsomagot állítottak össze, amellyel a gazdasági stabilitás helyreállítását, illetve az euróövezet fizetőeszközének stabilizálását célozták meg. Emellett a déli ország a Nemzetközi Valutaalaptól is kapott hitelt, más uniós országokhoz – például Magyarországhoz, Romániához vagy Lettországhoz – hasonlóan. A görög állammal kapcsolatos események kihatottak a többi dél-európai ország megítélésére is.

A súlyos recesszió átesett balti államok ugyanakkor már újra növekedési pályára léptek. A balti térség 3 állama az ezredfordulót követő években – 2008-ig – dinamikus fejlődésen, felzárkózáson ment keresztül: éves szinten legalább 6%-os bővülést értek el. A gazdaság erőteljes növekedése azonban az időszak első felében magas, később mérséklődő munkanélküliséggel és felpörgő inflációval párosult. A válság hatására a túlfűtött gazdaságok hirtelen visszaestek: 2009-ben a bruttó hazai termék Észtországban 14%-kal, Lettországból 18%-kal, Litvániában 15%-kal csökkent. A háztartások végső fogyasztása mindegyik államban legalább 17%-kal zuhant. 2010-ben Észtország és Litvánia gazdasága már növekedett, Lettországból pedig az alkalmazott gazdaságpolitikáknak köszönhetően megállt a zuhanás.

A gazdasági visszaesés hatására az EU tagállamaiban a fogyasztói árak változása vegyesen alakult, de összességében a mérsékelt áremelkedés volt a jellemző. Néhány országban az elmúlt három évben kisebb-nagyobb periódusra defláció alakult ki, mint például Írországból vagy Lettországból, ahol több hónapig tartott. 2009 folyamán az EU-27-re is fennállt a fogyasztói árak csökkenésének kockázata, ami az euróövezet esetében be is következett: egy öthónapos periódusban 0,1-0,6%-kal alacsonyabb volt az árszint az előző év azonos időszakához képest. Az Európai Központi Bank a jegybanki alapkamatot 2008-2009-ben folyamatosan csökkentette a lazítás jegyében, hogy a gazdaságot ösztönözze és a defláció veszélyét mérsékelje. A többszöri kamatvágás után 2010 végén 1,0%-on állt az alapkamat.

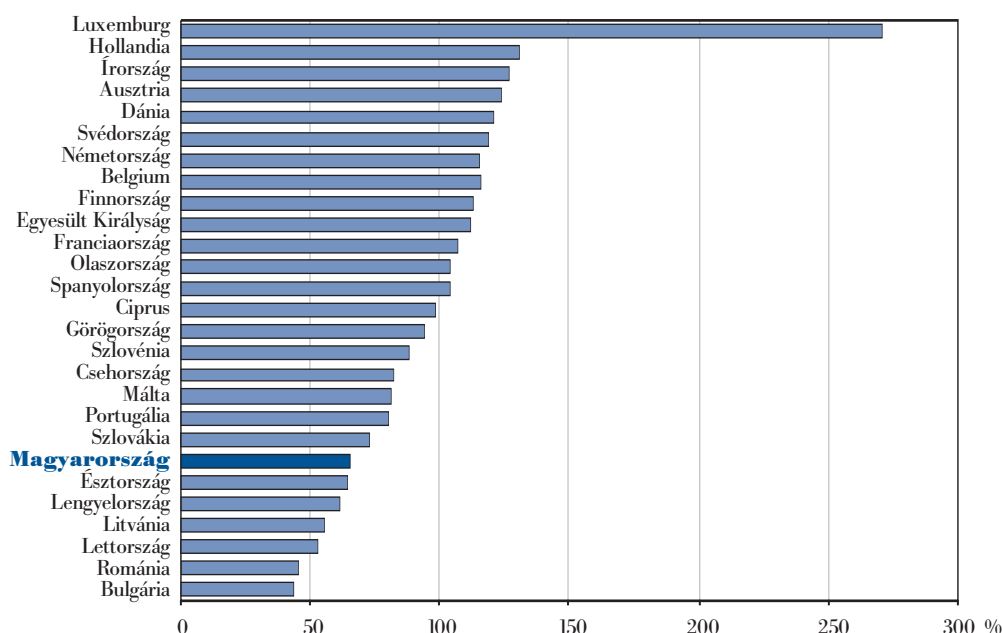
DINAMIKA ÉS FEJLETTSÉG

Az egy főre jutó teljesítmény alapján – vásárlóerő-paritáson számítva – Luxemburg magasan kiemelkedik az Európai Unió tagállamai közül. Átlag felett ezenkívül csak régi tagállamok találhatók. Az ezredfordulón Magyarország egy főre jutó GDP-je (10 600 euró) 55%-a volt az EU-átlagnak, ami a közép-kelet-európai térségben – Szlovénia (80%) és Csehország (68%) után – a harmadik legmagasabb aránynak számított. A többi régiós ország mutatójának értéke 26–50% között szóródott. 2000 és 2009 között a térség nemzetgazdaságai az uniós átlagnál nagyobb mértékű gazdasági bővülést értek el, annak ellenére, hogy a legtöbb országban a válság megtörte a dinamikát. 2009-ben már az uniós átlagnak 65%-a volt hazánk egy főre vetített GDP-je (15 300 PPS), amellyel a régióban a negyedik voltunk. Főként az eltérő gazdasági növekedési ütem miatt a szakadék a régi és az új tagállamok között némileg kisebb lett. Míg 2000-ben – Luxemburgot nem számítva – a legnagyobb és legkisebb teljesítményű tagállam között több mint ötszörös volt a különbség, addig ez 2009-ben már mindössze közel háromszoros volt. Az uniós átlagtól leginkább elmaradottnak Bulgária és Románia tekinthető.

1.4 ábra

Egy főre jutó GDP, 2009

(vásárlóerő-paritáson, EU-27=100)

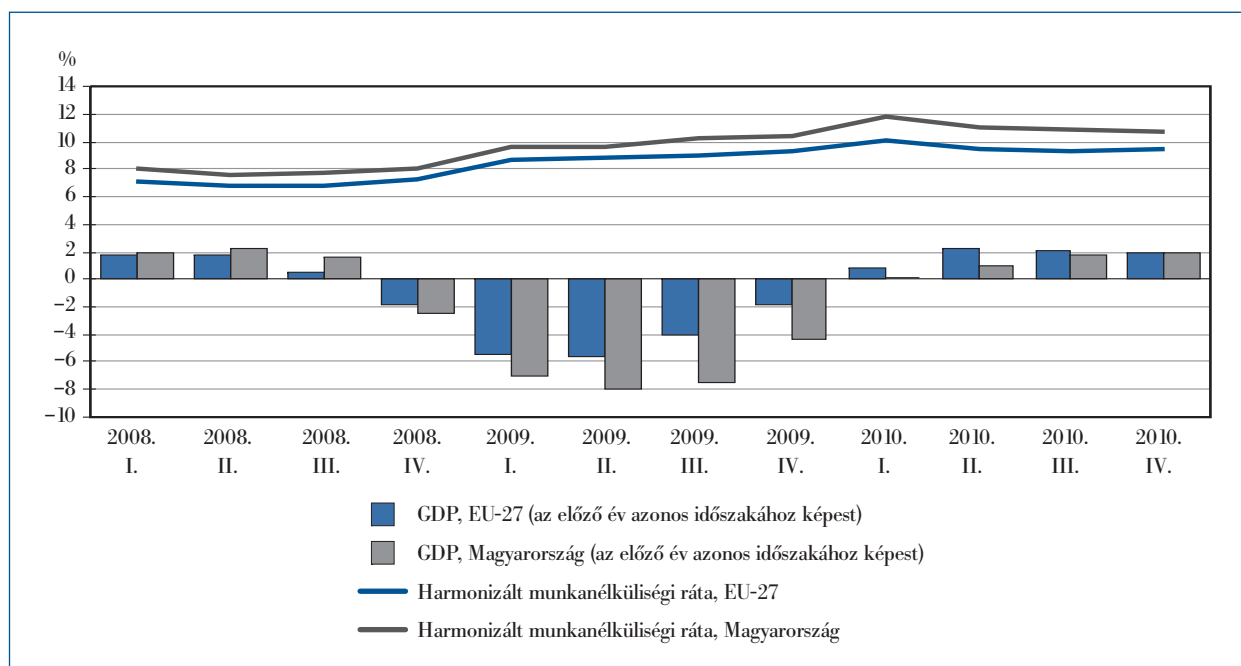

Annak ellenére, hogy az Európai Unió gazdasága összességében növekedési pályára állt, és az ipari termelés is magára talált, a munkanélküliség aránya tovább emelkedett 2010 elején. A munkanélküliségi ráta a gazdasági válságot megelőző másfél évben 7% körül volt. A recesszió hatására azonban folyamatos emelkedés után 2010 I. negyedévére érte el a csúcst, 10,1%-kal. Ez után mérsékelten csökkent, és éves szinten 9,6%-os volt 2010-ben. (1.6 ábra) A tagállamokat tekintve a kép változatos. Németországban a munkanélküliség aránya az ottani korábbi viszonyokhoz képest alacsony: 6,8%. Míg Ausztriában, Hollandiában és Luxemburgban 5% alatti, addig a súlyosabb gazdasági problémákkal küzdő országokban 10% feletti a munkával

nem rendelkezők aránya. A legrosszabb helyzetben Spanyolország van, ahol 2010-ben 20,1%-os volt a ráta a belső gazdasági problémák, azon belül is az ingatlanpiac helyzete miatt. A spanyol állam ugyanakkor már korábban, az 1990-es évek közepén is megküzdött a közel 20%-os munkanélküliséggel, amelyet az évezred első éveire 10–11%-ra, 2007-re 8,3%-ra sikerült leszorítani.

A válságra adott válaszok terén a tagállamok kormányai kétféleképpen viselkedtek: vagy expanzív fiskális politikát követtek a növekedés beindítására, vagy szigorú megszorító intézkedéseket vezettek be. Az előbbi csoportba többnyire az észak- és nyugat-európai tagállamok tartoztak. Az EU-27 legnagyobb gazdasága, Németország a fogyasztás élénkítésére meghirdette például a roncsautópográmat,

1.5 ábra

A GDP változása és a munkanélküliek arányának alakulása az EU-27-ben és Magyarországon

illetve megkezdődött az állami infrastruktúrák felújítása. Roncsautóprogramot vagy ahhoz hasonló konstrukciójú programokat más országok is meghirdettek (például Franciaország, Spanyolország, Szlovákia).

A válság során kialakult államadósság-probléma, illetve a nehezen finanszírozhatóvá vált költségvetési deficit érezhetőek az európai uniós gazdaságpolitikában. A tagállamok államháztartásai mindenütt deficitessé váltak. 2009-ben mindössze 6 tagállam esetében teljesült a maastrichti kritériumok között szereplő, a GDP arányában kifejezett legfeljebb 3%-os államháztartási hiány. 10% feletti volt a deficit Írországban és az Egyesült Királyságban, főként a pénzügyi szektornak nyújtott hitelek és résztulajdon-vásárlások következtében, illetve Portugáliában, Görögországban és Spanyolországban, javarészt az államháztartás belső problémái révén. Jelentős kiadásokat róttak a kormányzatokra a gazdasági ágazatok részére nyújtott mentőcsomagok, a munkanélküliség növekedése révén megemelkedett szociális kiadások, továbbá a tényleges adóbevételek elmaradása a tervezettekhez képest. 2010-ben a gazdasági élénkülés ellenére a tagállamok államháztartásai továbbra is

többet költöttek, mint amennyi bevételeük keletkezett – kivéve Észtországot és Svédországot –, bár az előző évhez képest a hiányok GDP-arányosan mérséklődtek. A 2009-ben elindított válságkezelési programok többsége 2010-ben kifutott.

Számos országban – többek között Görögországban, Írországban, Spanyolországban, Portugáliában, illetve Magyarországon – súlyosbította a helyzetet az államadósság lejárási részleteinek vagy a hiány finanszírozásának problémája, így számukra a befektetők kockázatvállalási hajlandóságának csökkenése és az állampapírpiacok emelkedése révén nehézségekbe ütközött a tisztán piacról történő forrásbevonás. A stabilitás érdekében néhány tagország (például Magyarország és Románia) hitelért folyamodott a Valutaalaphoz, illetve segítséget kért az Európai Uniótól (többek között Görögország és Írország). A 2010. végi helyzet alapján az államadósságtörlesztési leállás kockázata ellen kínált származékos biztosítási csereügyletek (credit default swaps, CDS) árazásai alapján a legkockázatosabb adós országok közé sorolható¹³⁾ Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország mellett hazánk is.

¹³⁾ Forrás: A CMA nemzetközi szervezet 2010. IV. negyedéről szóló riportja.

MAKROKÖRKÉP: A VISEGRÁDI NÉGYEK¹⁴⁾

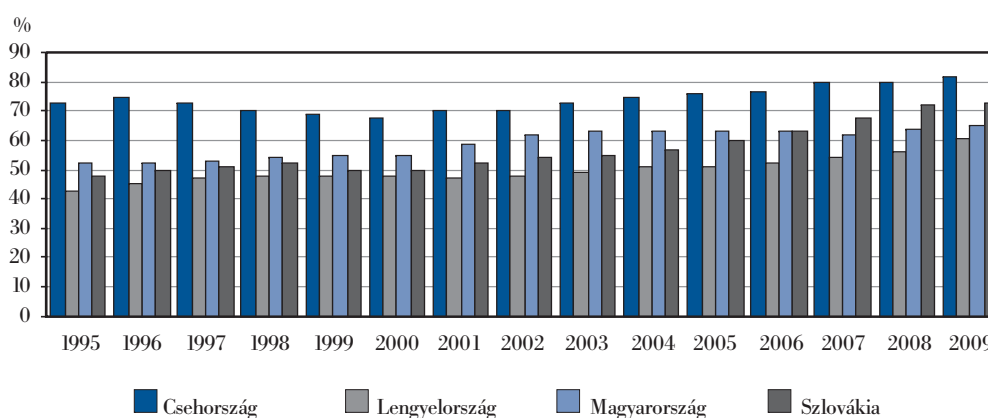
A kelet-közép-európai régió négy nemzetgazdasága (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia) a visegrádi egyezmény keretei között is együttműködik.

A 2008-at követő külső konjunkturális helyzet nagyban meghatározta a régiós makrogazdasági folyamatokat. A visegrádi országok Magyarország kivételével a 2010-es növekedésük során már meghaladták a 2007. – a válság előtti utolsó „gazdasági békeévnék” tekinthető – év szintjét. Közös jellemzőjük még, hogy mindegyik nemzetgazdaságban jelentős hajtóerőnek bizonyult a külkereskedelem, azon belül is a Németországgal való gazdasági kapcsolatok. Magyarország kivételével a visegrádi együttműködés országai az elmúlt években viszonylag jól meg tudták őrizni pénzügyi stabilitásukat, ennek ellenére monetáris politikájukra a lazítás volt a jellemző, illetve Szlovákia esetében – az euró használata miatt – a monetáris politikai stratégiai döntéshozatal színtere az Európai Központi Bank.

L.6 ábra

A visegrádi négyek gazdasági fejlettségi szintje

(egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritáson, EU-27=100)

Az EU egyik legnépesebb, 38 millió fős tagállama, Lengyelország az egyedüli tagország, amely gazdasági teljesítménye a válság alatt növekedni tudott, a lendület azonban megtört: a GDP 2009-ben 1,7%-kal nőtt, szemben az előző évek 4–7%-os bővülésével. A válság sokkal kevésbé érintette, amiben többek között szerepet játszott a nagy belső piac és a stabilabb pénzügyi rendszer. A visszaesés elkerülésében nagy szerepet játszott a háztartások fogyasztása, amely 2,1%-kal tudott növekedni, 2010-ben pedig már a 4%-ot is megközelítette a bővülés mértéke. (A gazdasági növekedést az utóbbi időszakban szakértők megkérdőjelezték, mivel a fizetési mérlegben szereplő tévedések és kihagyások tétel túlságosan magas, és ennek valószínű korrekciója esetén a nettó export, amely nagy arányban járult hozzá a növekedéshez, sokkal kisebb lesz.¹⁵⁾)

Lengyelországgal szemben a cseh és a szlovák gazdaság – exportvezeteltségük révén – a világgazdasági konjunktúrával szorosabb kapcsolatban áll. Északi szomszédunk, Szlovákia a válságot megelőző években az Európai Unió egyik „kistigrisének” számított: a gazdasági növekedés alapján a beáramló külföldi működő tőkének és a gazdasági fellendülés kései megindulásának köszönhetően az élmezőny tagja volt. Szlovákiában az ipari termelés, ezen keresztül a bruttó hozzáadott érték jelentős része keletkezik a járműgyártásban, s az ágazat a külkereskedelemben is meghatározó. 2009. január elsejével Szlovákia bevezette az eurót, negyedikként a 2004-ben csatlakozott országok között és elsőként a visegrádi országok közül. Gazdaságát a válság – a járműgyártáson keresztül – súlyosan érintette, az ágazat teljesítményének súlyos visszaesése a beszállítói szférát is magával rántotta. A 2009-es 4,9%-os zuhanást követően 2010-ben újra dinamikusán növekedett északi szomszédunk gazdasága, a 4,0%-os expanzióval Szlovákia ismét az uniós élmezőnybe került.

A cseh gazdaságot is megviselte a globális recesszió, amely mellé politikai bizonytalanság is párosult. Szlovákiához hasonlóan az import jelentős része exportcélokat szolgál, feldolgozás után kivitelre kerül. A roncsautóprogram nem csak a járműgyártást, de a teljes cseh ipart is átlendítette a válságon, hiszen a Volkswagen-csoporthoz tartozó Skodán kívül más autógyáraknak is van üzemük az országban. A 2009-es 4,1%-os visszaesést 2010-ben szerényebb, 2,4%-os bővülés követte.

¹⁴⁾ Forrás: Túry Gábor-Vida Krisztina (szerk.): Monitoring Jelentés 2010. Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott Tízek teljesítményéről. VKI. 2010.

¹⁵⁾ Forrás: Poland: Stat Problems Increase Twin Deficit Fears. Danske Markets.

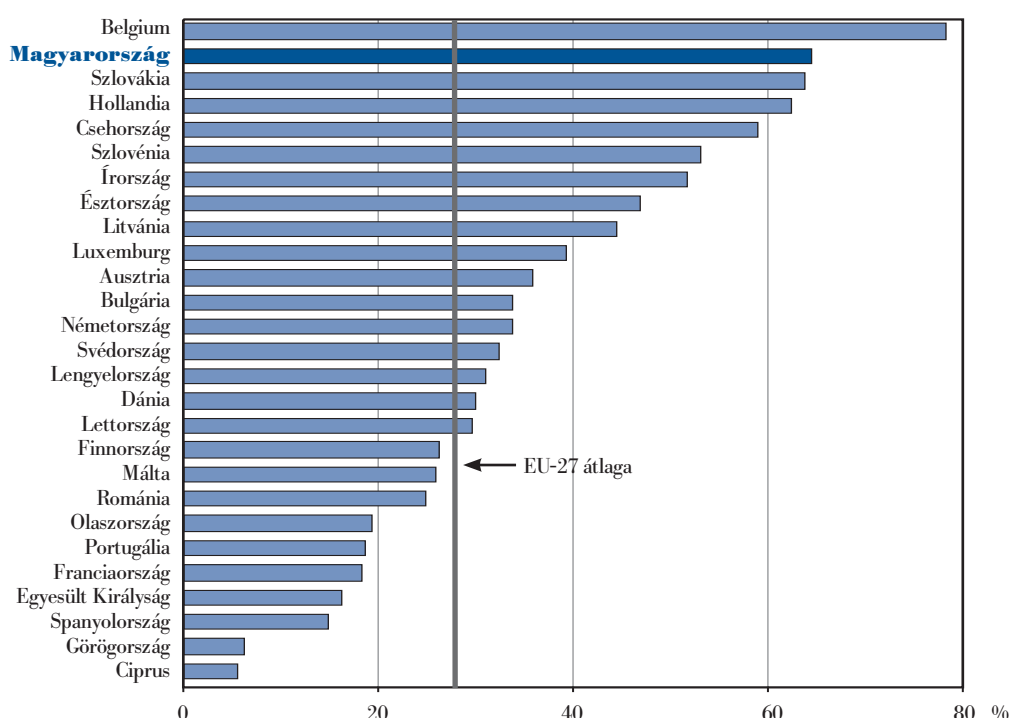
VISZONYLAG NYITOTT KÖZÉP-EURÓPAI ÉS BENELUX-TÉRSÉG

Egy gazdaság nyitottsága megmutatja, hogy az adott ország mennyire vesz részt a nemzetközi munkamegosztásban, a világkereskedelemben. Európai összehasonlításban a legnyitottabb gazdaságoknak – az uniós GDP-hez mérten – az olyan kis országok számítanak, mint például a Benelux-államok, Lengyelország kivételével a visegrádi országok vagy éppen Írország, illetve Észtország. Mindegyik említett államban magasnak mondható mind az GDP-arányos export, mind a külföldiműködőtőke-állomány mutató.

A nyitottság a benne rejlő fejlődési potenciál mellett azonban kockázati tényező is a nemzetgazdaság számára. A külső sokkok könnyebben begyűrűznek egy nyitott gazdaságba, így a globális konjunktúra alakulása is akadálytalanabban kihat a belső folyamatokra. Egy kis gazdaságban a hazai árszínvonalra hatást gyakorolhat a fizetőeszközének árfolyamában történő jelentősebb elmozdulás, illetve a külső kereslet erőteljesebben befolyásolhatja az ipari termelést.

L.7 ábra

Termékexport a GDP arányában, 2009

Versenyképesség¹⁶⁾

Svájc a legversenyképesebb, Magyarország helyzete az elmúlt két évben javult

Az 1990-es években a visegrádi országok között jelentős verseny folyt a külfölditőke-befektetésekért. Ez az országok közötti rivalizálás világszinten is jellemző, hiszen a globális gazdaságban jelentős verseny folyik az egyes nemzetgazdaságok között, főként az intenzívebb

fejlődés céljából. Ennek keretében mind inkább törek-szenek a kormányok többek között az országuk jogi környezetének, infrastruktúrájának, oktatásának fejlesztésére, a kutatás-fejlesztési tevékenység támogatására. Komplex versenyképességi rangsorokkal lehet számszerűsíteni, hogy ebben az egyes államok hogyan állnak, vagyis a nemzetgazdaságok versenyképessége milyen szintű.

A Világgazdasági Fórum értékelése szerint a világ legversenyképesebb gazdasága 2010-ben Svájc volt. A rangsor éléről 2009-ben lekerült Egyesült Államok 2010-ben

¹⁶⁾ Forrás: Világgazdasági Fórum.

a negyedik helyre csúszott vissza. A csökkenés leginkább a – két év alatt a 9. helyről a 31. helyre zuhant – pénzügyi szektor, valamint az intézmények korábbiaknál kedvezőlenebb értékelésének tulajdonítható. Az Egyesült Államok számára a makrogazdasági stabilitás megteremtésében

nyílik a legnagyobb fejlődési lehetőség (2010-ben csupán 87. volt a rangsorban), a piaci méretét, a munkaerőpiac rugalmasságát, valamint az innovációs tevékenység kiterjedtségét tekintve azonban megelőzi az európai országok csoportját.

KOMPLEX VERSENYKÉPESSÉGI RANGSOROK

A komplex versenyképességi rangsorok fontos jellemzője, hogy több almutatóból állnak, amelyekre szintén rendelkezésre állnak országrangsorok, lehetővé téve az egyes országok erősségeinek és gyengeségeinek feltérképezését. A másik fontos tulajdonságuk, hogy a mutatók egy része statisztikai adat (kemény adatok), míg a másik részét vállalatvezetők szubjektív véleménye alapján állítják össze (puha adatok).

A legismertebb komplex versenyképességi rangsor talán a Világgazdasági Fórum nevéhez fűződik. A genfi székhelyű Világgazdasági Fórum egy 1971-ben alapított nonprofit szervezet. Nevével egy nagyszabású, évente megrendezett esemény, a davosi konferencia is összekapcsolódik, amelynek több ezer résztvevője a világ legnagyobb vállalatainak vezetőiből, a civil szféra képviselőiből és magas rangú állami vezetőkből áll. A szervezet egyik legfontosabb kiadványa az első alkalommal 1979-ben megjelent „Globális versenyképességi jelentés”. A legfrissebb, 2010–2011-es kiadványban a világ GDP-jének 98%-át előállító 139 országot rangsorolták, amelyek közül hazánk az 52. helyen található. Az országrangsor a globális versenyképességi index értéke alapján alakul ki, amely 111 mutató eredményét szintetizálja. Ezek közül 32 mutató a hivatalos statisztikai szolgáltatótól származik, a többi pedig vállalatvezetői vélekedéseket fejez ki. (A legfrissebb jelentéssel összefüggésben több mint 13 600 kérdőívet töltöttek ki a megvizsgált országokban tevékenykedő vállalatvezetők.) Az index 3 fő részből áll, az alap-, a hatékonysági és az innovációs összetevőkből, amelyek további csoportokra, a teljes mutatót tekintve 12 pillérre bomlanak.

1.2 tábla

A globális versenyképességi index értéke alapján készített országrangsor, 2010–2011

Helyezés	Ország	A 2009–2010. évi rangsorban elfoglalt helyezés	Az adott ország alindexek szerinti helyezése, 2010–2011		
			alapvető követelmények (1–4. pillérek)	hatékonyságnövelő tényezők (5–10. pillérek)	innovációs és üzleti tényezők (11–12. pillérek)
1.	Svájc	1.	2.	4.	2.
2.	Svédország	4.	4.	5.	3.
3.	Szingapúr	3.	3.	1.	10.
4.	Egyesült Államok	2.	32.	3.	4.
5.	Németország	7.	6.	13.	5.
6.	Japán	8.	26.	11.	1.
7.	Finnország	6.	5.	14.	6.
8.	Hollandia	10.	9.	8.	8.
9.	Dánia	5.	7.	9.	9.
10.	Kanada	9.	11.	6.	14.
:					
33.	Észtország	35.	25.	34.	45.
:					
51.	India	49.	81.	38.	42.
52.	Magyarország	58.	59.	41.	51.
53.	Panama	59.	49.	62.	54.
:					
83.	Görögország	71.	67.	59.	73.
:					
137.	Burundi	133.	135.	139.	138.
138.	Angola	..	138.	130.	139.
139.	Csád	131.	139.	137.	130.

1.3 tábla

Az egyes pillérek legjobbjai és Magyarország helyezése, 2010

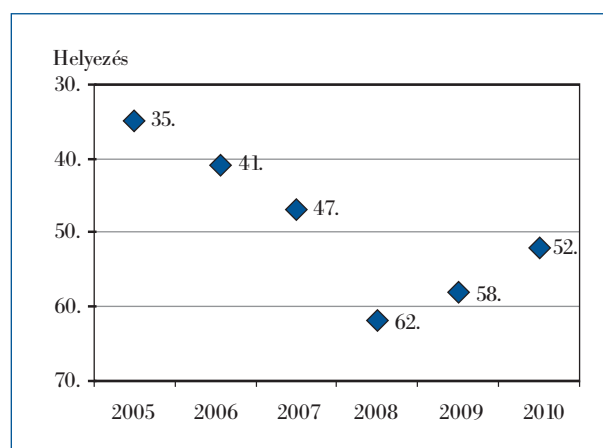
sor-száma	A pillér	1. helyezett	2. helyezett	3. helyezett	Magyarország helyezése
	neve				
1.	Intézmények	Szingapúr	Svédország	Új-Zéland	79.
2.	Infrastruktúra	Hongkong	Németország	Arab Emírségek	51.
3.	A makrogazdasági környezet stabilitása	Brunei	Kuvait	Omán	69.
4.	Egészségügy és alapfokú oktatás	Belgium	Finnország	Szingapúr	57.
5.	Felsőoktatás és szakképzés	Finnország	Svédország	Dánia	34.
6.	Árpiaci hatékonyság	Szingapúr	Hong Kong	Luxemburg	67.
7.	Munkaerő-piaci hatékonyság	Szingapúr	Svájc	Hong Kong	62.
8.	A pénzügyi szektor hatékonysága	Hong Kong	Szingapúr	Ausztrália	68.
9.	Technológiaadaptálási készség	Svédország	Luxemburg	Hollandia	37.
10.	A piac mérete	Egyesült Államok	Kína	Japán	49.
11.	Az üzleti folyamatok kifinomultsága	Japán	Svédország	Németország	69.
12.	Innováció	Egyesült Államok	Svájc	Finnország	45.

A világ tíz legversenyképesebbnek tartott országa közül öt európai uniós tagállam. A legversenyképesebbnek tekintett 2004-ben csatlakozott ország, Észtország tizenkettedik az uniós országok közül. A nagy tagállamok közül Olaszország a teljes rangsorban a negyvennyolcadik, míg az uniós országok közül mindössze a huszadik helyen található. Hazánk az uniós mezőnyben a huszonkettedik, a tagországok közül – sorrendben – Szlovákiát, Romániát, Lettországot, Bulgáriát és Görögországot előzi meg.

Magyarország 2005 és 2008 között folyamatosan veszített a versenyképességéből, és különösen nagy visszaesést szenvedett el 2008-ban. Az utóbbi két évben hazánk versenyképességében javulás volt tapasztalható, de még így is elmarad a 2008 előtt a rangsorban elfoglalt szinttől.

A 2010 januárja és májusa között megkérdezett magyar vállalatvezetők az üzleti környezet szempontjából a leginkább problematikusnak az adórendszert érintő szabályozást, az adóztatás mértékét, a pénzügyi forrásokhoz való hozzájutás nehézségét, a korrupciót és a politikai instabilitást tekintették.

1.8 ábra

Magyarország helyezése a versenyképességi rangsorban

A FEJEZETHEZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI AJÁNLATAINK**KIADVÁNYOK****Világgazdasági folyamatok**

[Kitekintés a világgazdaság helyzetére](#)

[Adalékok a gazdasági erőviszonyok alakulásához](#)

[A világkereskedelmi folyamatok alakulása 2008-ban](#)

Szűkebb nemzetközi környezetünk

[Adózás az Európai Unióban](#)

[Fogyasztói árak alakulása az Európai Unióban](#)

[A magyar-országi gazdasági kapcsolatok a XXI. század elején](#)

[A magyar-német gazdasági kapcsolatok főbb jellemzői](#)

TÁBLÁZATOK (STADAT-TÁBLÁK)**Világgazdasági folyamatok**

[Nemzetközi összehasonlítás - Általános gazdasági mutatók](#)

Szűkebb nemzetközi környezetünk

[Eurostat statikus táblák magyar nyelven](#)

TÁJÉKOZTATÁSI ADATBÁZIS**MÓDSZERTANI DOKUMENTÁCIÓ
(META-INFORMÁCIÓ)**

Ajánlataink elérhetőek a KSH honlapján:

www.ksh.hu

2. GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS EGYENSÚLY

- A magyar gazdaság helyzetének alakulása szorosan összefügg a nemzetközi gazdasági eseményekkel. Az ezredforduló utáni évtized első felében a magyar gazdaság 3–5% közötti ütemben növekedett, azonban a 2006-ban megkezdett – az egyensúly javítását, mindenekelőtt a fenntarthatatlanná vált államháztartási hiány csökkentését célzó, elsősorban a keresletet szűkítő – intézkedések a növekedési dinamika jelentős mértékű lefékezéséhez hozták magukkal.
- A belső egyensúly javítása 2008 őszétől a világgazdasági recesszió begyűrűző hatásaival párosult. A gazdaság ezzel még inkább elszakadt a korábbi növekedési pályától, 2009-ben pedig elérte a mélypontot, amikor is a GDP 6,7%-kal esett vissza. Az alacsony bázishoz képest a nemzetközi konjunktúra éledésével a teljesítmény 2010-ben 1,2%-kal emelkedett.
- A gazdasági fejlődés szerkezete átalakult, a belföldi felhasználási tényezők szűkülésével a növekedés bázisát egyre inkább az export jelentette. Az amerikai másodlagos jelzálogpiacról 2007 nyarán kiindult folyamatok és a világméretűvé vált pénzügyi válság velejárójaként az export szűkülése a hazai gazdasági növekedés legfőbb tényezője ellen hatott. A válság idején 10%-os visszaesést elszenvedő termék- és szolgáltatásexport teljesítménye 2010-ben jelentős, 10% feletti növekedést produkált.
- A válság és a belső egyensúlytalanság keresletszűkítő hatása 2010-ben is érződött a háztartások fogyasztásán, amelynek volumene 2,1%-kal csökkent az előző évi alacsony szinthez képest. A 2010-ben már szerényen bővülő gazdasági növekedés ellenére a beruházások több éve tartó visszaesése folytatódott, ennek mértéke ekkor 5,5% volt. A belföldi felhasználás összességében 1,1%-kal mérséklődött, ami továbbra is visszafogta a gazdaság teljesítményét és erősítette az ország nyitottságából fakadó, globális gazdaságnak való kitettséget.
- 2010-ben a magyar külső egyensúly jelentősen javult. A folyamat a gazdasági visszaesés ellenére már a válság elején megindult. Az aktívvá váló külkereskedelmi egyenleg révén a folyó fizetési mérleg is aktívumot mutatott.
- A globális kereslet élénkülésével párhuzamosan a magyar termék-külkereskedelem is jelentősen megugrott. 2010 egészében a kivitelben és a behozatalban is magas, 17, illetve 15%-os volumenbővülés következett be. A 2009. évi, mindkét irányban kétszámjegyű visszaesést azonban csak az export oldalán sikerült ellensúlyozni, az import még nem érte el a 2008. évi szintet.
- A nemzetgazdaság külső egyensúlyával szemben az államháztartásban nem történt hasonló mértékű egyenlegjavulás. 2010-ben a deficit ugyan csökkent, de továbbra is jelentősen meghaladja az euró bevezetése szempontjából lényeges – a GDP-hez viszonyított – 3,0%-os szintet.
- A 2008 őszen kirobbant pénzügyi válság nemcsak az adósság mértékére volt jelentős hatással, hanem annak jellemzőire is. Az államadósság GDP-hez viszonyított aránya 2010 végére 80% fölé emelkedett, amivel tovább távolodtunk az államadósságra vonatkozó maastrichti kritérium által meghatározott (60%-os) küszöbértéktől. Magyarország az eladósodottabb országok közé került. A válság óta eltelt időszakban hazánk országkockázati megítélése is romlott, ami jellemzően a hitelminősítói visszasorolásban mutatkozott meg.

Makrogazdasági folyamatok

Egyensúlyhiány az államháztartásban

Korkép a magyar államadósságról

Makrogazdasági folyamatok

A magyar gazdaság dinamizálódik, de változatlanul lemaradásban van

Az ezredforduló után a magyar gazdaság a rendszer-változás nyomán végbemenő szerkezetátalakulás végső szakaszába ért, ezzel összefüggésben pedig egyre szorosabbak lettek a gazdasági kapcsolataink az Európai Unióval. Gazdaságunk nemzetközi összehasonlításban is jelentős nyitottsága következtében többnyire követi az európai és világ gazdasági konjunktúraciklusokat, különösen a legnagyobb külkereskedelmi partnerünkét, Németországot. 2006-ig az EU átlagát meghaladó, 3–5% körüli ütemben bővült hazánk bruttó hazai terméke. Ezen időszak alatt a belső kereslet dinamikusabban növekedett, mivel – a reálbér 43%-os emelkedése mellett – a háztartások fogyasztásának volumene 38, a beruházásoké 31%-kal növekedett. A megugró belföldi fogyasztás révén a külkereskedelem teljesítményére a behozatali többlet volt a jellemző. A dinamizálódásban jelentős szerepe volt az országba beáramló külföldi működő tőkének – amely 2005–2006-ban a GDP 7%-át érte el –, valamint a legalább 10%-os külföldi tulajdonnal rendelkező vállalkozások az összberuházások negyedét–harmadát kitevő fejlesztéseinek.

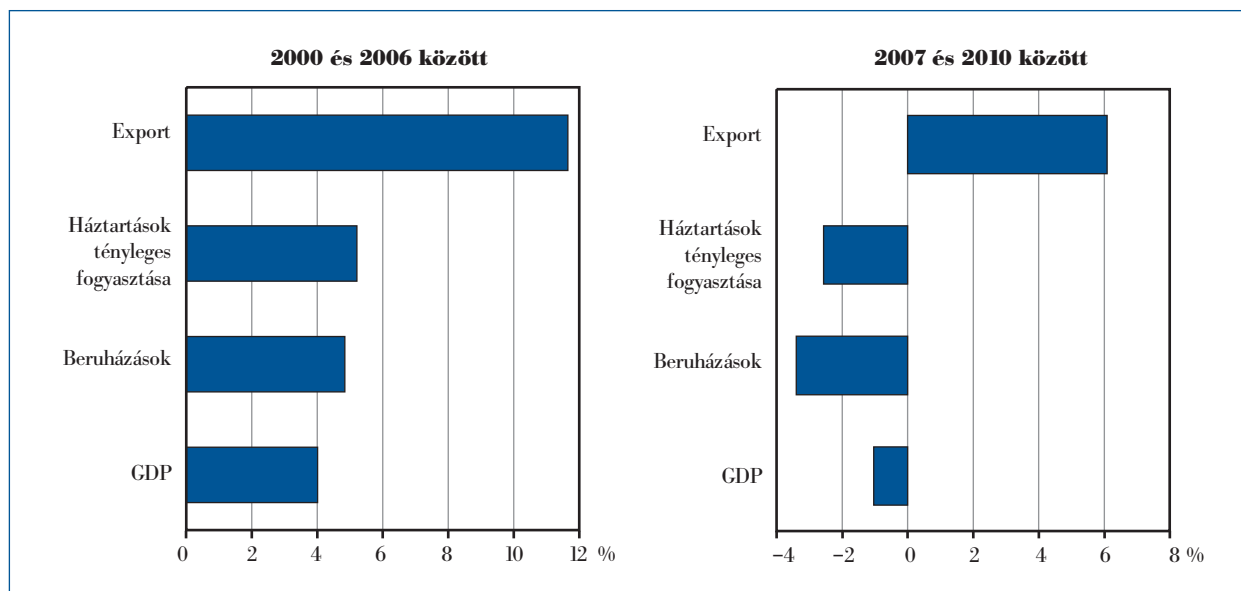
A 2006 második felében megkezdett – az államháztartási hiány csökkentését célzó, elsősorban a keresletet

szűkítő – kormányzati intézkedések a növekedési dinamika jelentős lefékeződését hozták magukkal. A bruttó hazai termék 2007-ben mindössze 0,8%-kal emelkedett. A gazdasági növekedés szerkezete – a fiskális konszolidáció következtében – sok tekintetben eltért a megelőző tíz évben megfigyelhetőtől. A korábbi években három pillérre, a beruházás-, fogyasztás- és exportnövekedésre támaszkodó gazdasági fejlődés szerkezete 2006-tól átalakult, és egyre inkább csak az export bővülése húzta a gazdaságot.

2008-ban a folytatódó belső egyensúly-javítási törekvések és intézkedések mellett az év második felétől az Egyesült Államokból kiinduló, globális méretűvé váló pénzügyi és gazdasági válság hatásai is meghatározták a magyar gazdaság növekedési pályáját. Bár az utolsó negyedévben már mérséklődött a bruttó hazai termék volumene, az év egészét még 0,8%-os növekedés jellemezte. A válság miatt 2009-ben tovább csökkent mind a külső, mind a belső kereslet, és a recesszióba került gazdaság helyzetét tovább súlyosbította a gazdasági élet szereplőinek csökkenő kockázatviselési hajlandósága, a finanszírozási lehetőségek szűkülése és feltételeinek változása is. A nemzetgazdaság teljesítménye 2009-ben 6,7%-kal maradt el az egy évvel korábbitól. Európai összehasonlításban az átlagosnál hosszabb ideig tartó és mélyebb visszaesés más európai nemzetgazdaságok anticiklikus gazdaságpolitikájával szemben nálunk prociklikus¹⁾ gazdaságpolitikával párosult. A külkereskedelmi kapcsolatok szűkülése mellett a hazánkban megvalósult külföldi tőkebefektetések összege is mérséklődött.

2.1 ábra

A GDP és egyes felhasználási tételek éves átlagos volumenváltozása

¹⁾ A prociklikus gazdaságpolitika lényege, hogy a világ gazdasági konjunktúra viszonyai között mesterségesen tovább növelik a belső piaci keresletet. Az anticiklikus gazdaságpolitika ezzel szemben recesszió idején növeli a keresletet állami eszközökkel.

A 2008 utolsó negyedében elkezdődött csökkenés 2010 elején megállt, majd a magyar gazdaság folyamatosan gyorsuló ütemű növekedési pályára állt. A konjunktúra beindítása leginkább a külső kereslet fellendülésének köszönhető, hiszen a belső tényezők alakulása mindezt nem tette lehetővé. A bővülés 2010 egészében 1,2% volt, amivel a gazdasági válság előtti, 2007. évi szintet még

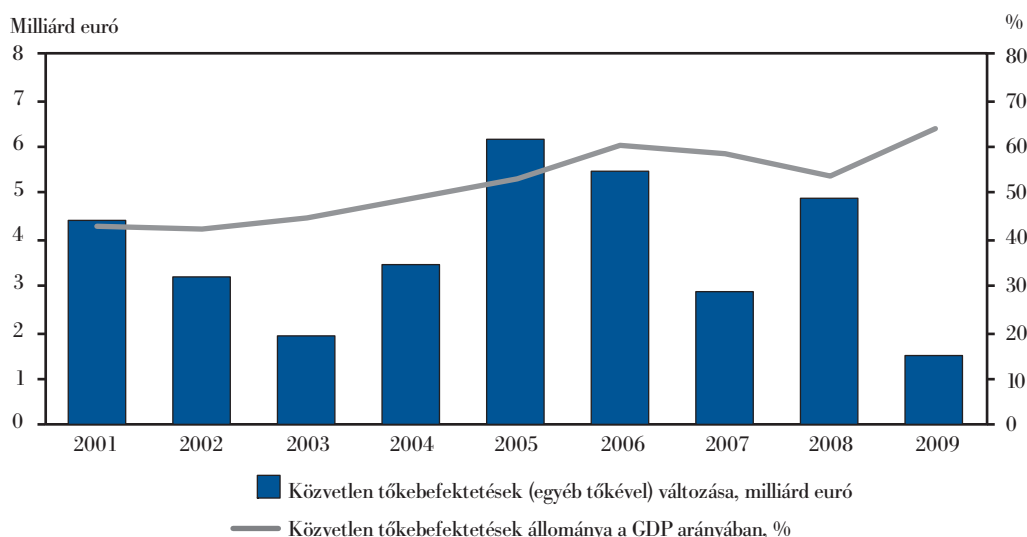
nem sikerült elérni. A fellendülés az Európai Unióra jellemző gazdasági folyamatokhoz képest legalább negyedéves késéssel indult be, és a növekedés mértéke alapján is mindössze a középmezőny végén helyezkedünk el. Ezzel a magyar gazdaság az elmúlt időszakban mind a kelet-közép-európai, mind az európai uniós összehasonlításban lemaradásba került.

AZ EXPORT ÉS A KÜLFÖLDI TŐKE ÁLTAL MEGTEREMTETT BŐVÜLÉS

A rendszerváltás óta eltelt 20 évben a magyar gazdaság mélyen integrálódott a világgazdaságba. A magyar gazdaság bővülésének alapja a külföldi működő tőkének az ártermelői-szolgáltatói ágazatokba történő beáramlása volt. A zöldmezős beruházások és vállalatfelvásárlások keretében hazánkban megtelepülő multinacionális vállalatok termelésére az exportirányultság a jellemző, számottevő importhányaddal. A külföldi működő tőke beáramlása meghatározó volt az 1990-es években, régiós összehasonlításban Magyarország vezető helyen szerepelt. Az ezredforduló után hazánk tőkevonzó képessége csökkent, de továbbra is jelentős mértékű külföldi tőke érkezik az országba.

2.2 ábra

Külföldi közvetlen tőkebefektetések Magyarországon

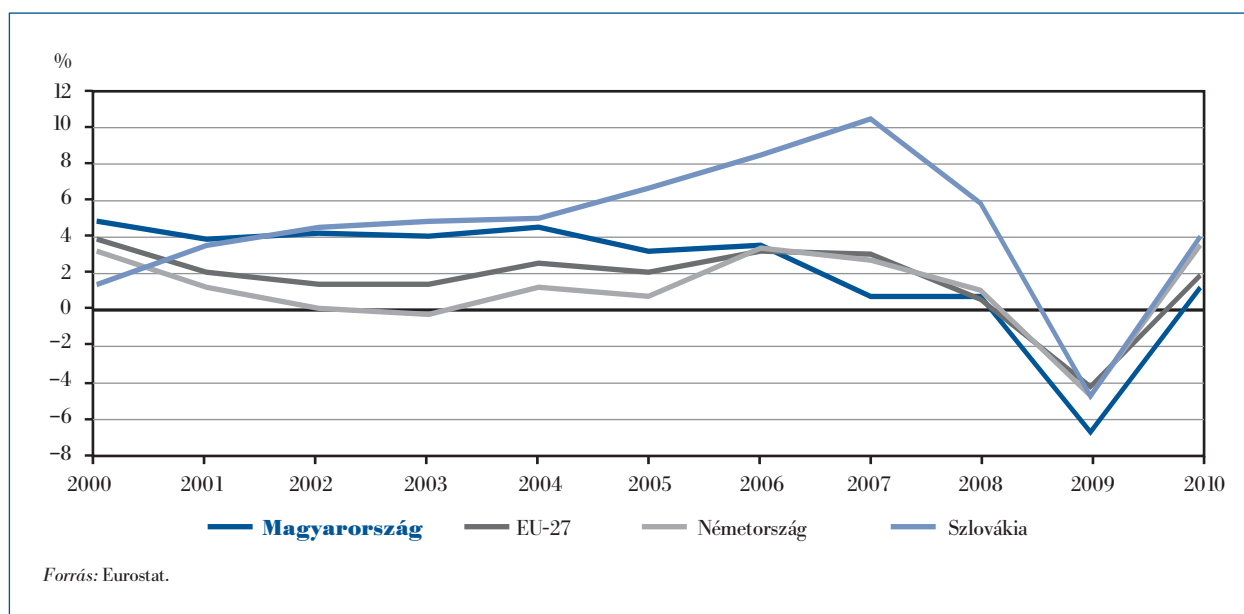
Forrás: Magyar Nemzeti Bank.

A növekedés megalapozásában a külföldi tőke mellett az exportvezérelt vállalatok által teremtett munkahelyeknek is fontos szerepe volt. Az exporton keresztül a külkereskedelem teljesítménye meghatározó, 2005 óta többnyire a nettó export húzta a magyar gazdaságot. 2007-ben és 2010-ben a nettó export teljesítménye nélkül a GDP csökkent volna a belföldi felhasználás növekedést mérséklő hatása miatt. Mindez azonban a gazdaság nagymértékű nyitottságával jár együtt, amely az országot a szokottnál sebezhetőbbé teszi a külső gazdasági sokkokkal szemben.

A külföldiműködőtőke-beruházások egyik fontos hatása, hogy erősítik az érintett nemzetgazdaságok közötti gazdasági kapcsolatokat, mégpedig a külkereskedelmi viszonyoknál is jobban. Az egyes országok konjunktúraciklusainak összehangolódása jelentős részben a tőkeáramlásoknak is köszönhető. A gazdaságok egymásra utaltsága azonban hátrányos következményekkel is járhat, mivel egy válság – mint az az elmúlt években közvetlenül is érzékelhető volt – nagyobb eséllyel terjedhet át más országokba a kereskedelmi és tőkekapcsolatokon keresztül.

2.3 ábra

A bruttó hazai termék volumenváltozása (az előző évhez képest)

GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLTOZÁSOK²⁾

A 2010. áprilisi országgyűlési választásokat követő kormányváltás együtt járt a gazdaságpolitikai irányvonal módosulásával. A 2010-ben meghozott gazdaságpolitikai döntések egy része már abban az évben elkezdte éreztetni a hatását, de jelentős mértékben 2011-ben hathat a gazdasági folyamatokra.

A rendelkezésre álló jövedelem számos változás – mint például a kötelező magán-nyugdíjpénztári reálhozamok kifizetése, a személyi jövedelemadó tekintve az előző évinél alacsonyabb, 16%-os egykulcsos rendszer bevezetése, valamint a hitelpiac valószínűsíthető éledése – következtében várhatóan 2011-ben már növekedni fog. A tényezők többsége egyszeri hatású tétel, de ezzel esély mutatkozik a már alacsony szintű belső fogyasztás bővülésére.

A jelenlegi gazdaságpolitikai törekvések a 2011. március elején bejelentett Széll Kálmán-tervben is kifejeződnek, amelynek alapvető célja a költségvetési hiány lefaragása és az államadósság – GDP-hez mért – arányának csökkentése. A tervben megfogalmazott intézkedések többek között a kormányzati fogyasztás mérséklésére irányulnak, például ártámogatások visszafogásával, és minden bizonnyal az állam beruházási keresletében is változás áll be. Hazánk foglalkoztatottsági szintje alacsony, az aktívak aránya 55%, ennek növelését a programterv keretében további közmunkaprogramok beindításával segítenék elő.

Pörgő kivitel, szunnyadó belső fogyasztás

A gazdasági fejlődés tényezői az egyensúlyjavító intézkedések hatására 2007-től módosultak, a belső kereslet csökkenése miatt egyre inkább a külkereskedelem alakulása alapozta meg a növekedést. Mivel nagyban függünk a globális gazdaságtól, a termékeink külkereskedelme együtt mozog a világ gazdasági folyamatokkal. A globális kereskedelem visszaesésével párhuzamosan 2009-ben a magyar külkereskedelem teljesítménye is jelentősen csökkent,

ennek ellenére a nettó export 2009-ben is pozitívan járult hozzá az összteljesítményhez, mivel az import exporténál nagyobb zuhanása következtében kialakult kiviteli többlet jelentősen mérsékelte a GDP csökkenését. Az import volumenében történt jelentősebb visszaesés nemcsak az export importszükségletéből fakad, hanem a számottevő importtartalmú belső fogyasztás szűkülése is mérsékelte a behozatalt.

A következő esztendőben a világkereskedelem és fő külkereskedelmi partnerünk, Németország gazdasá-

²⁾ Forrás: Széll Kálmán-terv.

gának újjáéledésével a külkereskedelem egész évben a növekedés motorját jelentette, ami a magyar nemzetgazdaság számos ágazatára pozitív hatással volt. 2010-ben a külkereskedelem mindkét irányban kétszámjegyű növekedést mutatott minden negyedévben, az év átlagában 14, illetve 12%-os volt a bővülés volume-ne. Ezzel az export–import olló tovább nyílt. A kivitel az exporttermékek magas importtartalma miatt a behozatalt is magával húzta. Az előző évhez hasonlóan a beruházási kereslet és a háztartások tényleges fogyasztása 2010-ben is negatívan hatott az importra. A változások döntő részében az áruforgalomban következtek be. Forintban számolva a termékforgalom kivitele 19,

behozatala 17%-kal lett nagyobb. A szolgáltatásexport 7,8%-kal emelkedett, az import 1,8%-kal csökkent. Az euróhoz képest az éves átlagban erősödő forint árfolyama nem gyakorolt jelentős hatást a kivitel alakulására. A rekordméretűvé duzzadt nettó export aránya a javuló külkereskedelmi egyensúllyal párhuzamosan az elmúlt három évben folyamatosan nőtt, és a 2008. évi 0,5%-kal szemben 2010-ben a GDP 7,3%-át tette ki. A már harmadik éve aktív egyenleg következtében a külkereskedelmi tevékenység az ország folyó fizetési mérlegében bekövetkezett nagymértékű változáshoz is jelentős mértékben hozzájárult. Ennek is köszönhető a fizetési mérlegben az elmúlt időszakban kialakult aktívum.

A KONJUNKTÚRÁVAL MOZOGNAK A BIZALMI INDEXEK

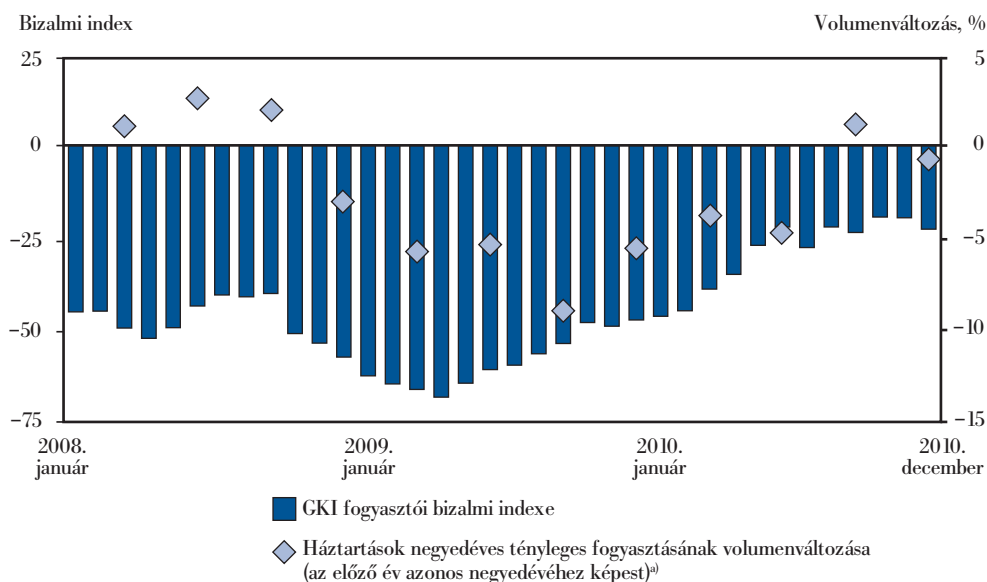
Napjainkban számos intézet foglalkozik azzal, hogy bizalmi indexek számításával a fogyasztói, illetve az üzleti szféra várakozásait vizsgálja.³⁾ A mérséklődő index esetében a pesszimizmus, ellenkező esetben az optimizmus jellemző a kilátásokra.

A fogyasztói bizalmi indexek a háztartások megkérdezésén alapulnak, amely során a leginkább a háztartások jelenlegi és várt pénzügyi helyzetének alakulása, tartós fogyasztási cikkek vásárlása, illetve a makrogazdaság állapota iránt érdeklődnek. Az üzleti bizalmi indexek összeállítása során a vállalatok irányítóit kérdezik az üzletmenet (például megrendelések) alakulásáról, illetve a jövőre vonatkozó várakozásokról.

2008 őszétől, a válság begyűrűzésével a lakosság kilátásai borúlatozóak voltak, egészen a gazdasági visszaesés mélypontjáig (2009 II. negyedéve). Azóta a várakozások viszonylag folyamatosan javultak 2010 végéig, bár az év második felében az optimizmus kezdett alábbhagyni.

2.4 ábra

A háztartások fogyasztásának és a bizalmi indexének alakulása

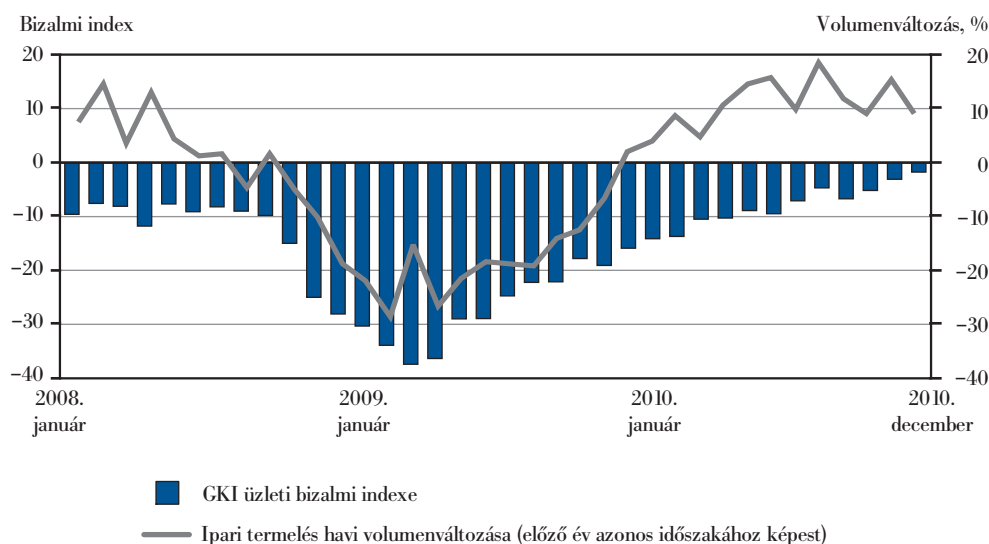
³⁾ Az adott negyedév utolsó hónapjánál jelölve.

³⁾ Forrás: Romló üzleti, zuhanó fogyasztói várakozások. GKI Gazdaságpolitikai Zrt. 2011.

A magyar gazdaság termelése 2010 folyamán – főként az exportvezérelt iparnak köszönhetően – látványosan emelkedett. Mindez a vállalati szféra indexén is meglátszik. 2010 végére is töretlen volt a pozitív hangulat a – főként a külső piacra termelő – vállalatok vezetőinek körében: 2010 decemberében is javult a mutató értéke.

2.5 ábra

Az üzleti bizalom és az ipari termelés volumene

A GDP keresleti oldalán a külkereskedelem mellett a növekedéshez jelentősen hozzájárult a készletállomány változása is. Míg a gazdasági válság hatására 2009-ben (több mint 10 év után először) a vállalkozások csökkentették a raktárakban felhalmozott készleteket – ami egyben fékezte is a gazdaságot –, addig a 2010. közepi készletfeltöltés jelentős húzóerőt jelentett. A raktáron lévő állomány értéke az év folyamán 156 milliárd forinttal növekedett. A készletek változása valamelyest ellensúlyozni tudta a bruttó felhalmozáson belül a másik felhalmozási tétel volumencsökkenését. A gazdasági konjunktúra ellenére 2010-ben a bruttó állóeszköz-felhalmozás – a 2009. évi 8,0%-os visszaesés után – 5,6%-kal tovább zsugorodott. A bruttó állóeszköz-felhalmozás alakulását jelentősen meghatározzák a nemzetgazdasági beruházások folyamatai.

2010-ben a válság és a belső egyensúlytalanság keresletcsökkentő hatását továbbra is érezni lehetett a háztartások fogyasztási kiadásainak a belföldi piaci folyamatokat jelentősen befolyásoló alakulásában. Ennek volumene a III. negyedévi enyhe emelkedést leszámítva 2010 folyamán tovább csökkent, az év egészében átlagosan 2,1%-kal (a IV. negyedévi újbóli mérséklődésben szerepet játszik az év végi prémiumkifizetések elmaradása). A háztartások fogyasztásának részét jelentő, a kormányzattól és a ház-

tartásokat segítő nonprofit intézményektől kapott természetbeni társadalmi juttatások volumene – az előző évihez hasonlóan – csökkent, 2010 egészében 2,5%-kal. E tényezők együttes hatására a háztartások tényleges fogyasztása 2,2%-kal lett alacsonyabb. A magánfogyasztás annak ellenére csökkent, hogy a reálbérek a 2009-es 2,4%-os mérséklődés után 1,9%-kal növekedtek (a személyi jövedelemadózás változásának köszönhetően), a fogyasztói árak 4,9%-os növekedése mellett. Erős óvatossági megfontolásokkal jellemezhető pénzfelhasználás tükröződik a háztartások fogyasztásában. A háztartások növelték a megtakarításaikat és csökkentették a hitelkeresletüket. Emellett negatívan hatott a háztartások fogyasztási keresletére a munkaerőpiac helyzete, mivel a munkanélküliségi ráta 1,1 százalékponttal 11,2%-ra emelkedett.

A közösségi fogyasztás 2010-ben 0,6%-kal mérséklődött, valamelyest visszafogva a gazdasági bővülést. Az állam fogyasztási keresletére az első három negyedévben még növekedés volt jellemző, azonban az október–decemberi időszakban 7,6%-os visszaesés következett be. Mindezek háttérében a bázisfolyamatokon túl a közmunkaprogramban foglalkoztatottak létszámának csökkenése áll.

A belföldi felhasználásra – amely a felhalmozásból, a háztartások fogyasztásából és a közösségi fogyasztásból áll össze – a 2009-et megelőző években kismértékű volatilitás

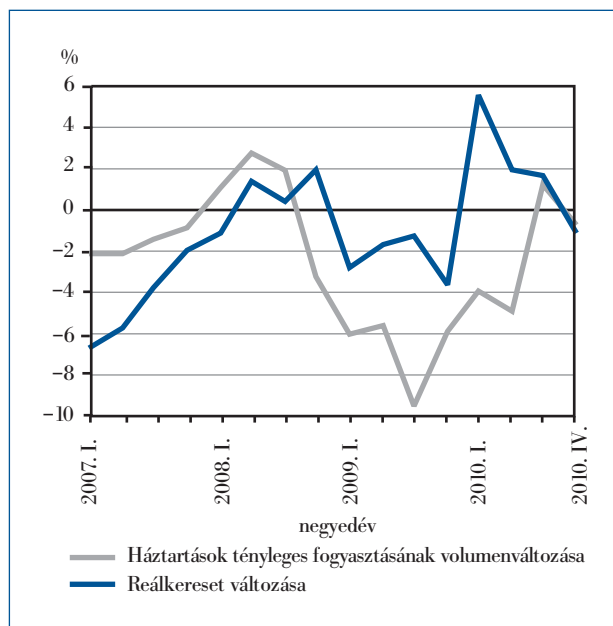
volt a jellemző, 2009-ben azonban jelentős visszaesés ment végbe a jövedelmi helyzet változásával összhangban. A változás iránya 2010-re megmaradt, mértéke viszont mérséklődött. A belföldi felhasználás volumene 1,1%-kal csökkent, annak ellenére, hogy az év második felében már némi (0,3%-os) élénkülés volt tapasztalható a háztartások tényleges fogyasztásának és a készletezésnek köszönhetően. A nettó export bővülése következtében 2008 óta a GDP-ben folyamatosan mérséklődik a belföldi felhasználás aránya.

A termelési oldalon 2010 folyamán az exportorientált, a külkereskedelemhez szorosan kapcsolódó ágazatok teljesítményére a növekedés, a belső keresletre alapozó vagy a globális gazdaságnak kevésbé kitett ágazatok esetében a csökkenés, stagnálás volt a leginkább jellemző.

A világgazdasági folyamatokkal szoros kapcsolatban álló és annak változásának leginkább kitett ágazatnak számító ipar teljesítménye gyorsan tükrözte a globális kereslet megtorpanását, majd visszaesését. A szektor hozzáadott értéke 2008-ban stagnált (-0,1%). A következő évben az exportra való termelés – ezen belül is a járműgyártás – zuhanása meghatározó volt a teljesítmény 13%-os visszaesésében, amellyel szemben 2010-ben az első negyedévi mérsékelt növekedés (3,6%) után az év hátralévő részében 10% körüli mértékben bővült a hozzáadott érték. A folyamatok háttérben szintén az exportorientáltság és az előző évi alacsony bázis áll. A külföldről jelentkező keresletnövekedés révén dinamizálódott a feldolgozóipari termelés. Az ipar 2010-ben 8,9%-os, ezen belül a feldolgozóipar 10,6%-os

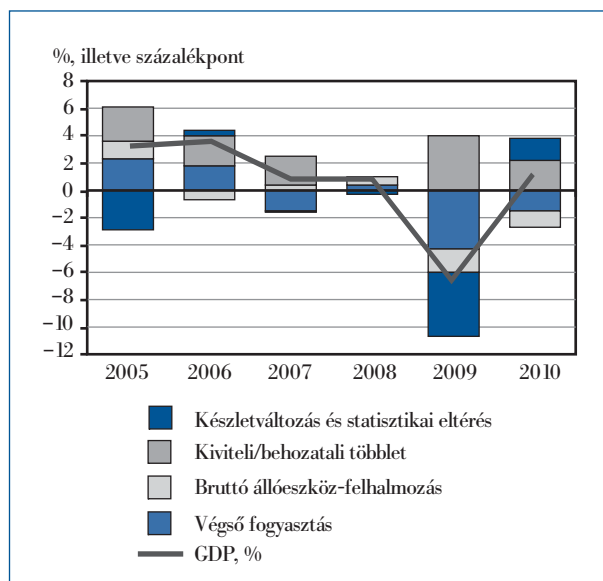
2.6 ábra

A reálkereset és a háztartások tényleges fogyasztásának változása (az előző év azonos negyedéhez képest)

2.7 ábra

Hozzájárulás a GDP változásához a felhasználási oldalon

volumennövekedést ért el. Az ipari teljes hozzáadott értékből több mint nyolctizeddel részesedő feldolgozóipar átlag feletti emelkedése az exportértékesítés kétszámjegyű bővülésére vezethető vissza. Az ipar termelékenysége is növekedett, a foglalkoztatottak csökkenő létszáma mellett. Az ipar kimagasló növekedése azonban a munkaerőpiacon nem érezte a pozitív hatását, hiszen a foglalkoztatottak száma tovább mérséklődött: 2010-ben 1 millió 161 ezer fő volt, 93 ezer fővel kevesebb, mint két évvel korábban. A termelő vállalatok először a belső tartalékok feltárásával, a hatékonyság növelésével próbálják a termelést növelni. Az így előálló kibocsátásemelkedés miatt az iparra a foglalkoztatás bővülése nélküli növekedés a jellemző.

Az építőipar hozzáadott értéke már három és fél éve zsugorodik, 2010-ben 8,3%-kal esett vissza, ebben jelentős szerepet játszik az útépítéssel foglalkozó szervezetek kibocsátásának és a lakások építésének visszaesése. Utóbbi alakulásában a hitelezési folyamatok is közrejátszanak. Éves szinten kevesebb (17 ezer) új lakásépítési engedélyt adtak ki, mint amennyi lakást használatba vettek (21 ezer), ilyen az elmúlt húsz évben nem fordult elő. Az ágazat ezzel már több éve mélyponton van.

A mezőgazdaság teljesítményének alakulását az ágazat sajátosságainak megfelelően az elmúlt évekhez hasonlóan nagyban befolyásolta az időjárás és a terméseredmények. 2010-ben a kedvezőtlen időjárás (árvizek és belvizek) következtében csökkenő terméseredmények miatt a teljesítmény 15%-kal visszaesett. Az ágazat ezzel megközelítette a 2007-es mélypontot.

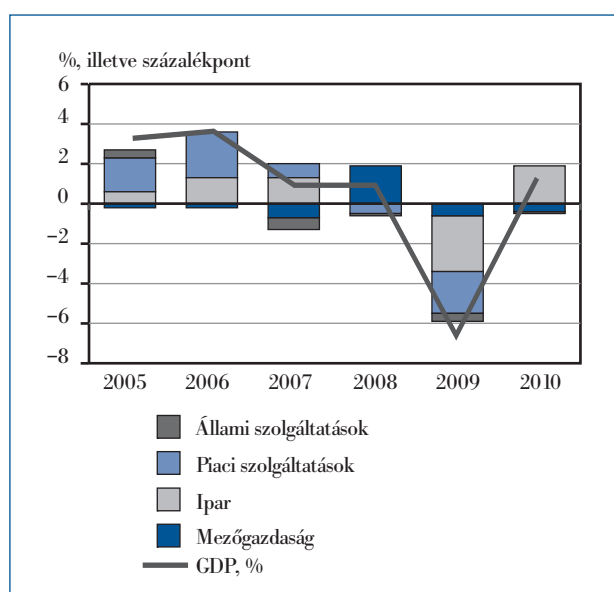
A szekunder ágazatokkal szemben a hozzáadott érték mintegy kétharmadát előállító szolgáltatói szektor

lényegében stagnált (+0,1%), azaz nem befolyásolta a gazdasági növekedést. Az elmúlt két évben a nagyobb súly ellenére a tercier szektor kevésbé hatott a gazdasági növekedésre, mint az ipar. 2010-ben a bruttó hozzáadott érték az első félévi 0,5%-os mérséklődés után – két év után először – az éledező belső fogyasztásnak köszönhetően a III. negyedévben 0,4, a IV. negyedévben 0,9%-kal növekedett. Az utolsó negyedévben már minden szolgáltatáscsoportra jellemző volt a bővülés, éves szinten azonban az ágazatok teljesítménye még heterogén képet mutatott, a világgazdasági folyamatokkal való kapcsolattól függően. Egyes szolgáltatási ágazatok teljesítményét árnyalják az ágazatspecifikus különadók.

A szolgáltatásokon belül a legnagyobb teljesítménynövekedést a szállítás, raktározás, posta és távközlés szolgáltatáscsoport érte el 2010-ben. Az ágazatscsoport teljesítményét jelentősen visszavetette a gazdasági válság, mivel a 2008-at megelőző éveket jellemző 3% feletti növekedéssel szemben 2009-ben 5,4%-os visszaesés következett be. A csökkenés a szállítás, raktározás teljesítményében is tükröződő külkereskedelmi tevékenység alakulásának a következménye, mint ahogyan a 2010-ben elért volumennövekedés is. Az ágazatscsoport hozzáadott értéke a 2010 minden negyedévére jellemző 2% feletti növekedés hatására 2,7%-kal emelkedett, ebben az alacsony bázis mellett az exportnak van jelentős szerepe. A legnagyobb értéket – az alapáron számolt GDP közel negyedét – előállító ágazatscsoport, a pénzügy, ingatlanügyletek és gazdasági szolgáltatások területén az évközi hullámzó teljesítmény mellett éves szinten alapvetően stagnálás (+0,1%) mutatkozott, ezen belül a pénzügyi közvetítői szektor teljesítményét mérsékeltek

2.8 ábra

Hozzájárulás a GDP változásához a termelési oldalon

a biztosítási ágazaton belüli események (kárkifizetések). Az ingatlanügyletekre negatívan hatott az építőipari termelés visszaesése. A kereskedelem, szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás ágazatscsoport – ezen belül is leginkább a kereskedelem – teljesítményének alakulása általában összhangban van a háztartások fogyasztásával. A belső kereslethez hasonlóan a 2009. évi 10,8%-os visszaesés után 2010-ben 1,0%-os volt a mérséklődés. Az ágazatscsoportban az év második felében az éledező belső fogyasztás hatására elért növekedés (1,3%) nem tudta ellensúlyozni az első félévi csökkenést (3,4%). A jellemzően az államháztartás alrendszerei által finanszírozott szolgáltatások – közigazgatás, oktatás, egészségügy – esetében a 2007-ben megkezdődött teljesítménycsökkenés tendenciája 2010-ben folytatódott (1,0%), összhangban a restriktív fiskális politikával. A megelőző évhez hasonlóan az „Út a munkába” program keretében alkalmazott közhasznú foglalkoztatottak számának alakulása befolyásolta a közigazgatás teljesítményét.

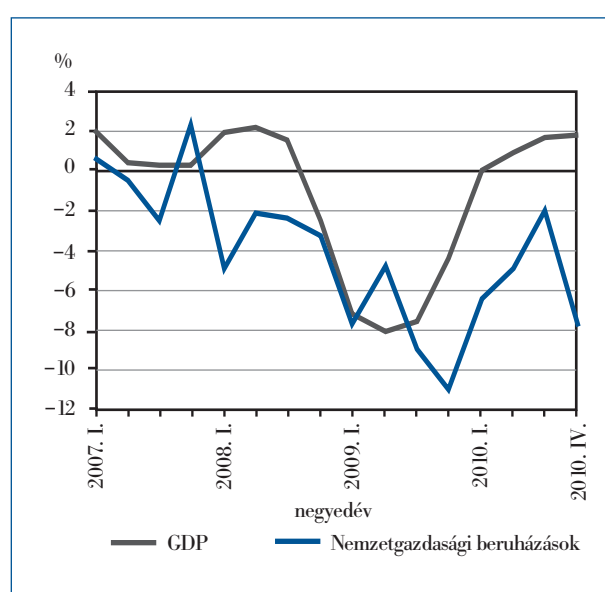
Továbbra is mérséklődik a beruházás

A hosszú távú gazdasági növekedés szempontjából kiemelt fontosságú nemzetgazdasági beruházások volumene továbbra is elmarad az ezredfordulót követő rövid időszakot jellemzőtől. A 2000 és 2005 közötti hullámzó, de az éves átlagban 5,9%-os növekedés a keresletet szűkítő tényezők gyors hatása miatt 2006-ban megtört, azóta folyamatos csökkenés tapasztalható.

Az állóeszköz-felhalmozási folyamatokat súlyánál fogva lényegében meghatározza a tárgyi eszközök beszerzésének alakulása. Annak ellenére, hogy 2010-ben a külső kereslet megugrott, a belső kereslet mérséklődése tovább

2.9 ábra

A GDP és a beruházások volumenváltozása (az előző év azonos negyedéhez képest)

folytatódott, és a szigorodó hitelfeltételek miatt a finanszírozási lehetőségek sem javultak jelentősen. A vállalkozások csak a szükségesebb beruházásokat hajtották végre, inkább a meglévő kapacitások aktívabb kihasználására koncentráltak. Az államháztartás beruházási aktivitása nagyban függött az európai uniós pályázatoktól, amelyek révén számos ágazat (többek között az oktatás, művészet és szabadidő, valamint a szállítás, raktározás) teljesítményét befolyásolta. A beruházási kereslet 2010-ben 4335 milliárd forint volt, ez egyenértékű a bruttó hazai termék 16%-ával. Az egész évet jellemző csökkenés hatására a fejlesztések volumene 5,5%-kal volt alacsonyabb 2010-ben. A beruházások tovább folytatódó mérséklődése árnyalja a nemzetgazdasági teljesítmény jövőbeni kilátásait, és kihathat az új munkahelyek teremtésére is.

Az ágazatok túlnyomó többségében 2010-ben visszaesett a beruházási kereslet: a 19 nemzetgazdasági ág közül mindössze 8-ban mutatkozott növekedés. A nagyobb beruházási teljesítményértékkel rendelkező ágak közül egyedül a feldolgozóiparban (9,4%) nőtt a teljesítmény, mégpedig a jármű- és gumitermékgyártás nagyberuházásainak köszönhetően, amelyek a külső kereslet intenzív növekedése miatt többnyire a kapacitások bővítésére irányulnak. Az ingatlanügyletek beruházásai ugyanakkor – az építőipari folyamatokkal összhangban – 17%-kal visszaestek, aminek fő oka a lakásépítések számának zuhanása volt. Ehhez hasonló, 10% feletti volt a mérséklődés az összes beruházás egyhatodát kitevő szállítás, raktározás (13%) ágban is, ahol a korábban megkezdődött állami megrendelésű út- és autópálya-építések befejeződése érezteti hatását.

A kisebb súllyal rendelkező ágazatok közül a mezőgazdaság fejlesztéseit az alacsony belső kereslet mellett az elmúlt időszak időjárás viszonyosságai, valamint az ágazat továbbra is rossz finanszírozási helyzete fékezi. A művészet és szabadidő ágazatban az egész évre jellemző volt a nö-

vekedés (éves szinten 2,2%), a gyógy- és élményfürdőkkel, a pécsi kulturális fejlesztésekkel és a soros elnökséggel kapcsolatos beruházásoknak köszönhetően. A jellemzően nem piaci jellegű szolgáltató ágazatok vegyes képet mutatnak. A közigazgatás beruházásai a restriktív fiskális politika következtében jelentősen visszaestek. Kimagasló, 55%-os volt az emelkedés az oktatásban az egész évben kitartó, hazai és európai uniós forrásokból megvalósuló intézménybővítések és -felújítások nyomán.

A beruházási teljesítmény nagyobbik része anyagi-műszaki összetétel szerint építési beruházások formájában realizálódott. Ennek aránya 2009-hez hasonlóan közel 60%, szemben a gép-, berendezés-, járműberuházásokkal, amely több mint 40%-ot képvisel. Mindkettő beruházási volumene csökkent az előző évhez mérten (8,3%, illetve 1,4%-kal).

Javuló külső egyensúly⁴⁾

A válság kezdete óta eltelt időszakban Magyarország külső egyensúlya gyors javuláson ment keresztül, ezáltal az ország külső finanszírozási képessége is jelentősen nőtt.

2008 óta a kelet-közép-európai régióban Románia mellett hazánk sikert ért el a legnagyobb javulást elérni a folyó fizetési mérlegben. Ehhez szükség volt arra, hogy a külkereskedelem passzívuma aktívummá alakuljon át, mivel a jövedelemkiáramlás továbbra is viszonylag magas maradt. A jövedelem- és transzfermérleg 2010-ben 5 milliárd eurós hiányt mutatott. A külföldön dolgozó magyar állampolgárok munkavállalói jövedelme meghaladja a Magyarországon dolgozó külföldiek munkavállalói jövedelmét (2010-ben 811 millió euróval), ennek ellenére a magyar gazdaság számára nem olyan jelentőséggű, mint más országok (például Románia) esetében.

A tőkemérleg többlete 2010-ben közel 1,8 milliárd euró volt, ami lényegében az Európai Uniótól érkező transzfereknek köszönhető.

DEFICITES JÖVEDELEMEGYENLEG, CSÖKKENŐ BRUTTÓ RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ JÖVEDELEM

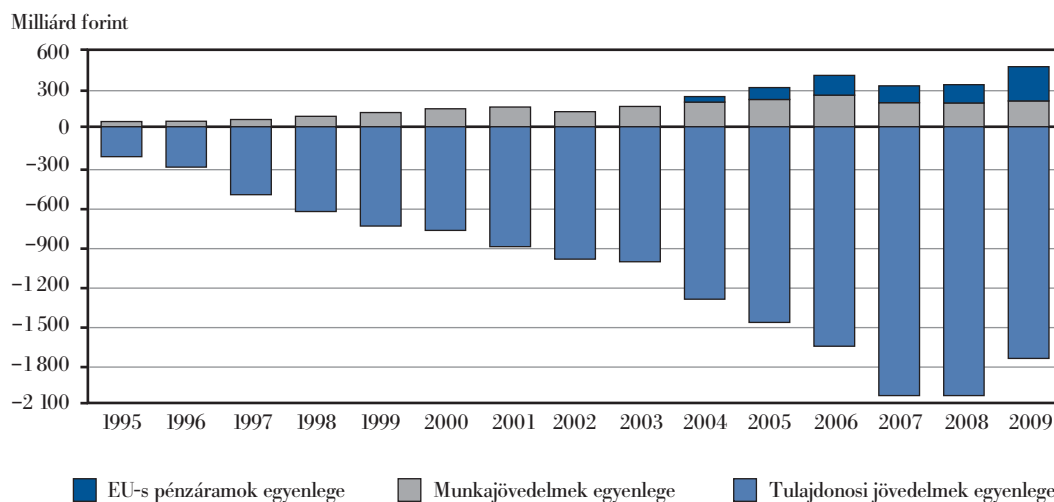
Az integrált számlák rendszerében a bruttó hazai termék mellett található meg többek között a bruttó nemzeti jövedelem (Gross National Income, GNI) és a bruttó rendelkezésre álló jövedelem (Gross National Disposable Income, GNDI).

A bruttó nemzeti jövedelem – amely a GDP-vel ellentétben nem termelési, hanem jövedelmi mutató – a szektorok elsődleges jövedelmének, valamint a rezidens szektorok és a külföld egymás közötti munka- és tőkejövedelemátutalásai, valamint az EU-tól kapott támogatások és az EU-nak fizetett adók egyenlegének az összege.

A GNI 2009-ben 24 751 milliárd forint volt, ez a GDP 95%-ának felel meg. A munkajövedelmek egyenlege az elmúlt 15 évben pozitívan járult hozzá a GNI-hoz, viszont a sokkal nagyobb súlyú tőkejövedelmek esetében évek óta meghatározó tényező az idehaza befektetett külföldi működő tőkével kapcsolatos folyamatok (például a tőkerepatriciáció) alakulása. A külföldnek fizetendő tulajdonosi jövedelem jóval meghaladja a beáramló nagyságát. 2007-ig folyamatosan növekedett a tulajdonosi jövedelem negatív egyenlege, azonban a magyar tőke külföldi aktivitásának köszönhetően a folyamat megfordult. Összességében a két jövedelmi tétel egyenlege az elmúlt időszakban mérsékelte a nemzeti jövedelmet. 2004 óta az uniós tagsági kötelezettségből adódó, az EU-nak fizetett adó és az EU-tól kapott támogatások pozitív egyenlege kismértékben növelőleg hatott a GNI-ra.

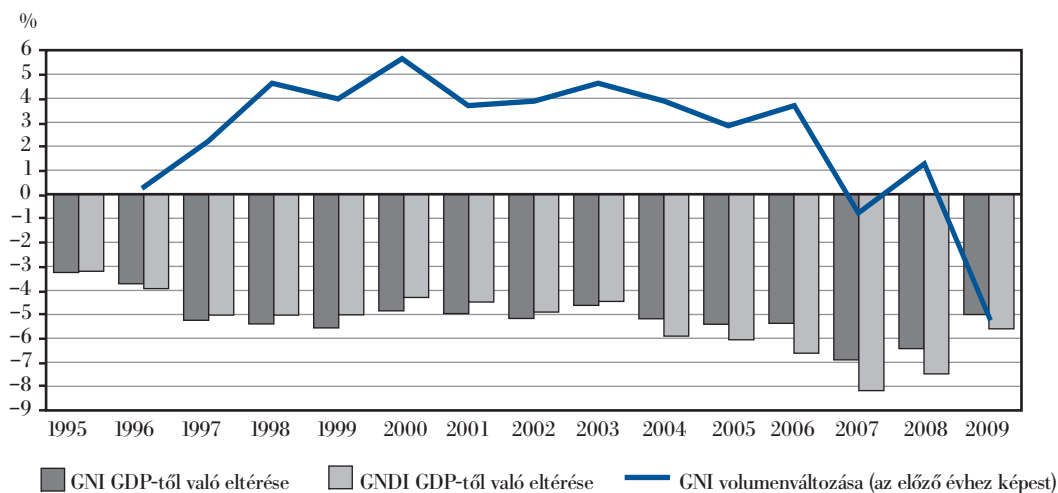
⁴⁾ Forrás: Magyar Nemzeti Bank fizetésimérleg-statisztikák.

2.10 ábra

A bruttó hazai termék (GDP) és a nemzeti jövedelem (GNI) eltérésének tényezői

Az ország bruttó rendelkezésre álló jövedelme az állampolgárai által egy év alatt a végső felhasználásra, azaz fogyasztásra és felhalmozásra fordítható bruttó jövedelem összegét jelenti. Ez a GNI-ből a jövedelem- és vagyonszármazékok, a társadalombiztosítási hozzájárulások és az egyéb folyó jövedelemátutalások figyelembevételével számítható ki. A bruttó rendelkezésre álló jövedelem 2009-ben 24 594 milliárd forint volt, 159 milliárd forinttal kevesebb, mint 2008-ban. A megelőző 10 évben folyamatos növekedés volt a jellemző a jövedelem nagyságára, ami a 2009-es makrogazdasági folyamatok hatására megtört, és kihatott a háztartások fogyasztására. 2004 óta a GNDI kisebb, mint a GNI. 2009-ben az eltérés 157 milliárd forint volt.

2.11 ábra

A bruttó jövedelmi mutatók alakulása

A nemzeti számlák fentebb bemutatott tételei mind bruttó jellegűek. Az állóeszköz-felhasználást (más néven az értékesítésként) kivonva belőlük a nettó jellegű integrált számlákat kapjuk meg.

2.12 ábra

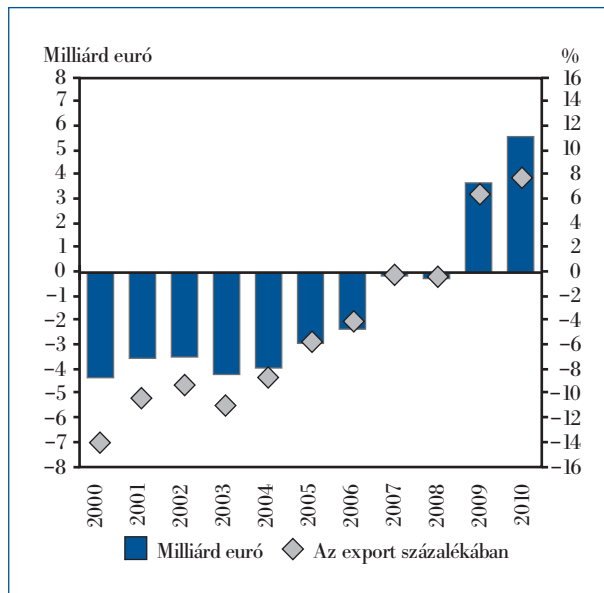
Rekordméretű aktívum a külkereskedelmi egyenlegben⁵⁾

A folyó fizetési mérleg aktívumának növekedéséhez nagymértékben hozzájárult a termékek és a szolgáltatások külkereskedelmi egyenlegének jelentős javulása, miután a kedvező világkereskedelmi folyamatok hatására 2010-ben hazánk külkereskedelme is új lendületet kapott. Az export forgalma már 2009-ben is meghaladta az importét, de az olló 2010-ben tovább nyílt.

A gazdasági világválság hatására 2008 második felében kezdődött, majd decemberre már kétszámjegyűre gyorsuló, a termékek kivitelét és a behozatalát egyaránt érintő volumencsökkenés 2009 októberében az alacsony bázis miatt lassult, ezután novemberben és decemberben kismértékű növekedés kezdődött. Legnagyobb felvevőpiacaink élénkülésének köszönhetően a tendencia 2010-ben is folytatódott, ennek köszönhetően februártól az év minden hónapjában a kivitelben és a behozatalban egyaránt kétszámjegyű növekedés következett be. Bár a 2010. január–decemberi időszak egészét a kivitelben és a behozatalban is magas, 17, illetve 15%-os volumenbővülés jellemezte az egy évvel korábbi, közel 20%-os csökkenéssel szemben, a külkereskedelmi termékforgalom értéke még így sem érte el a 2008. évi, válság előtti szintet. A korábbi évek fokozatosan csökkenő, majd stagnáló passzívumával szemben az exportnak az importénál nagyobb bővülése következtében a 2009-ben képződött 3738 millió eurós aktívum tovább növekedett, és 2010-ben 5525 millió eurót tett ki.

A jelentős összegű aktívum kialakulásában az **Európai Unió** tagországaival – amelyek az 1990-es évek eleje óta Magyarország legfontosabb külkereskedelmi partnerei – folytatott kereskedelem játszott a főszerepet. Hazánk 2010. évi exportjának 77, importjának 68%-a koncentráldott erre az országcsoportba, ebből 57, illetve 52%-ot a régi tagállamokkal⁶⁾ folytatott kereskedelem tett ki. Közülük exportoldalon sorrendben Németország, Olaszország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Ausztria, importoldalon pedig Németország, Ausztria, Hollandia, Olaszország és Franciaország voltak a legjelentősebb partnerországaink, amelyekbe összességében a régi tagállamokba irányuló kivitel és behozatal egyaránt több mint nyolctizede koncentráldott. Kiemelendő Németország, amelynek mind az export, mind az import terén kimagasló az aránya, emellett a vele folytatott külkereskedelem közel kétharmada a külkereskedelem legfontosabb árucsoportjából, a gépek és szállítóeszközökből tevődik össze. Ez a kettős függés jelentős kockázatot hordoz Magyarország számára: a Németországban zajló gazdasági folyamatok a külkereskedelmen keresztül kihathatnak a magyar makro-

A külkereskedelmi termékforgalom egyenlegének alakulása (folyó áron)

gazdaságra is. E hatásmechanizmus jól tükröződik hazánk 2010-es gazdasági teljesítményén, amikor is a német gazdasági expanzió importszükséglete magával húzta a magyar ipari termelést.

Az új tagállamok⁷⁾ közül a forgalom mindkét irányában Csehországgal, Lengyelországgal, Romániával és Szlovákiával a legélénkebbek külkereskedelmi kapcsolataink: ezekben az országokban összpontosult az új tagállamokkal való forgalom mintegy kilenctizede. A szomszédos országokkal folytatott kereskedelem megközelítően az import 15%-át, az export egyötödét teszi ki. A Magyarországgal földrajzilag határos hét állam közül Ausztriával, Romániával és Szlovákiával bonyolítjuk le a legnagyobb forgalmat.

Az uniós tagországokkal lebonyolított exportunk 17, az importunk 15%-kal nagyobb volument képviselt 2010-ben, mint egy évvel korábban. A volumen alakulásában a régi és az új tagállamok tekintetében nem volt jelentős különbség: a régi tagállamok esetében a kivitel 14, a behozatal 15, az új tagállamoknál pedig 18, illetve 14%-kal haladta meg a 2009-ben mértet. Az unióval folytatott kereskedelem egészét tekintve a külkereskedelmi mérleg aktívuma 10,5 milliárd eurót tett ki, mintegy 2 milliárd euróval többet, mint az előző évben. Az egyenleg javulásában mind a régi, mind az új tagállamokkal folytatott kereskedelem szerepet játszott: aktívumunk 2010-ben 867, illetve 1086 millió euróval több volt egy évvel korábbinál. Az aktívum 2010-ben 60–40%

⁵⁾ A külkereskedelmi folyamatok elemzése a KSH által publikált adatok alapján történt. Ezek módszertani okok miatt eltérnek a fizetésimérleg-statisztikában szereplő adatoktól. Az eltérő módszertan ellenére a két adatsor hasonló tendenciákat jelez.

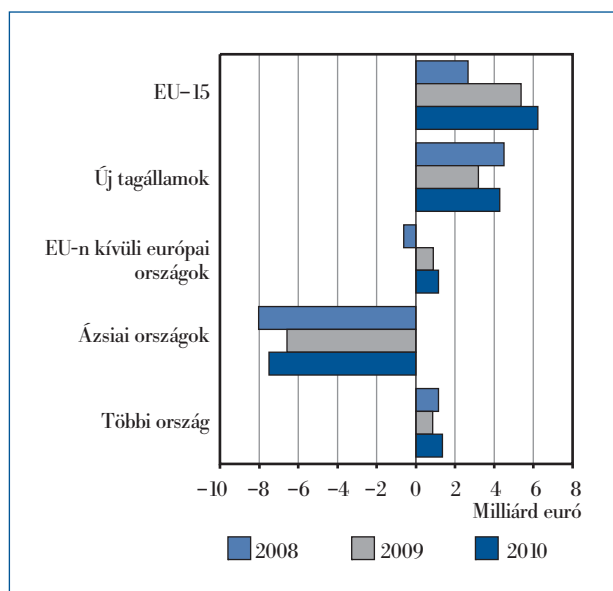
⁶⁾ A 2004 előtt az Európai Unióhoz csatlakozott 15 ország összefoglaló neve.

⁷⁾ Az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott 10 ország, köztük Magyarország és a 2007-ben belépett Románia és Bulgária összefoglaló neve.

arányban oszlott meg a régi és az új tagállamok között, hasonlóan, mint az előző évben, és fordított arányban, mint 2008-ban.

2.13 ábra

**A külkereskedelmi termékforgalom
mértékének alakulása főbb országcsoportonként
(folyó áron)**

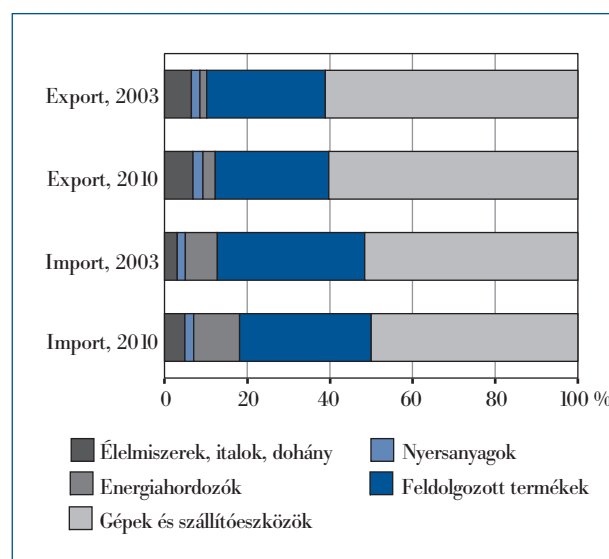
Az **Európai Unión kívüli országokba** irányuló forgalom az uniósnál dinamikusabban bővült. Míg az ezen országcsoporttal folytatott külkereskedelmünket 2008-ban a forgalom mindkét irányában egyszámjegyű volumenbővülés, majd 2009-ben 15%-os csökkenés jellemezte, 2010-ben ez a tendencia közel azonos mértékű bővülésbe váltott át. A hiány 2009-hez képest 166 millió euróval, közel 5 milliárd euróra növekedett. Az Európai Unión kívüli viszonylat mérleghiányát továbbra is az ázsiai országokkal lebonyolított forgalom határozza meg, ahol az import a korábbi évekhez hasonlóan 2010-ben is többszöröse volt az exportnak. Az ázsiai országok viszonylatában 2010-ben 927 millió euróval, 7,5 milliárd euróra nőtt a passzívum, ennek döntő hányada a legjelentősebb külkereskedelmi partnerek (Hongkong, Japán, Kína, a Koreai Köztársaság, valamint Tajvan) között oszlik meg. Az importtöbblet jelentős része elektronikai és villamos termékek behozatalából adódik. Az unión kívüli európai országokkal szemben 1,2 milliárd eurós mérlegtöbblet keletkezett, 267 millió euróval több, mint egy évvel korábban. Ennek fő tényezője, hogy a Törökországgal és Ukrajnával folytatott külkereskedelmünk aktívuma 2010-ben 813 millió euróval növekedett az egy évvel korábbihoz képest.

A rendszerváltást követően az 1990-es években a termék- külkereskedelem összetétele is megváltozott. Az ezredfordulóra kialakult új szerkezet arányai kisebb változásokkal,

de még ma is fennállnak. Lényeges módosulást az export, illetve az import összetételében még a világkereskedelmi folyamatok sem okoztak az elmúlt években, annak ellenére, hogy minden árucsoportban jelentős volumenváltozás következett be.

2.14 ábra

A külkereskedelem áruszerkezete

A magyar külkereskedelmi termékforgalom legfontosabb árucsoportját 2010-ben is a **gépek és szállítóeszközök** jelentették, amelyek a teljes export értékének hattizedét, az importnak pedig a felét adták. A 2008-as 3,6%-os növekedést és a 2009-ben bekövetkezett 16%-os csökkenést követően az árucsoport kiviteli volumene 2010-ben már 18%-kal bővült. A gépexport kiemelkedő importszükségletének köszönhetően a fent említett tendenciák a behozatalban is érvényesültek: a 2008-as mérsékeltebb, 3,2%-os bővülés és a 2009-ben tapasztalt 19%-os visszaesés után 2010-ben már 20%-os emelkedést mértek. Az átlagot meghaladó bővülés elsősorban az élénkülő járműiparhoz kötődik, ami nyomon követhető a közúti járművek, a villamos gépek, készülékek és műszerek, valamint az általános rendeltetésű ipari gépek exportját és importját egyaránt érintő kétszámjegyű növekedésben. A gépipar húzóágazatának számító híradás-technikai hangrögzítő és -lejátszó készülékek exportvolumene 2010-ben átlag alatti ütemben bővült, amelynek az az oka, hogy az árucsoport külkereskedelmének jelentős részét adó, hazánkban gyártott fejlettebb mobiltelefonok iránti kereslet az autóipari termékekkel ellentétben a válság éveiben, 2009-ben is bővült, és így nem érvényesült a bázishatás.

A második legnagyobb árucsoport, az export 28 és az import 32%-át képviselő **feldolgozott termékek** külkereskedelmében a gépeknél és szállítóeszközöknél kisebb

mértékű, de szintén kétszámjegyű növekedést regisztráltak. Az áruőcsoport volumene exportoldalon a 2008. évi mérsékelt növekedést és a 2009-ben mért 7,8%-os csökkenést követően 2010-ben 15%-kal bővült, az import esetében a 2008-as, szintén visszafogott volumennövekedés 2009-ben 15%-os visszaesésbe, majd 2010-ben 13%-os emelkedésbe váltott át. A főcsoport volumenbővülését a gépekhez hasonlóan itt is a járműipar fellendülése biztosította: az autógyárak növekvő megrendeléseinek köszönhetően a szakmai, tudományos ellenőrző műszerek exportvolumene, illetve a színesfém és gumigyártmányok esetében a forgalom mindkét irányának volumene dinamikusán bővült. Átlagon felüli növekedés tapasztalható továbbá az áruőcsoport húzótermékeinek számító gyógyszer és gyógyszerészeti termékek kivitelének és behozatalának volumenében is. Bár a szintén jelentős termékcsoportnak számító vas- és acéltermékek importja több mint 10%-kal növekedett 2010-ben az előző évihez képest, forgalmának értéke nem érte el a válság előtti, 2008-as szintet.

Az **élelmiszerek, italok, dohánytermékek** áruőcsoport 2010-ben 6,9%-kal részesedett az exportból és 4,9%-kal az importból. Exportvolumene a 2008-as 2,7%-os növekedést követően a válság erősödésével stagnálni kezdett, majd 2010-ben 13%-kal ismét növekedésbe váltott át. Az importvolumen az exporthoz hasonlóan alakult: a 2008-at jellemző egyszámjegyű növekedést 2009-ben hasonló mértékű, 7,4%-os csökkenés, 2010-ben pedig 5,0%-os emelkedés követte. Az áruőcsoporton belül 2010-ben a hús és húskészítmények, valamint az élő állatok mindkét irányú forgalma átlag felett nőtt, csakúgy, mint a tejtermék- és tojásbehozatal a német, szlovák és lengyel import bővülésének köszönhetően. Az export mintegy negyedét adó gabona és gabonakészítmények kiviteli volumene az év eleji csökkenést követően dinamikus növekedésbe váltott, az éves volumenbővülés mértéke azonban így is az átlag alatt maradt.

Az **energiahordozók** behozatali volumene 2010-ben az átlagosnál jóval kisebb mértékben, 3,5%-kal bővült, ami azonban – főként a világpiaci folyamatok miatti 15%-os áremelkedéssel párosulva – jelentős értéknövekedést eredményezett az áruőcsoport forgalmában. Az energiahordozók behozatalánál sokkal kisebb volumenű exportja 18%-kal haladta meg az előző évi értéket. (2.15 ábra)

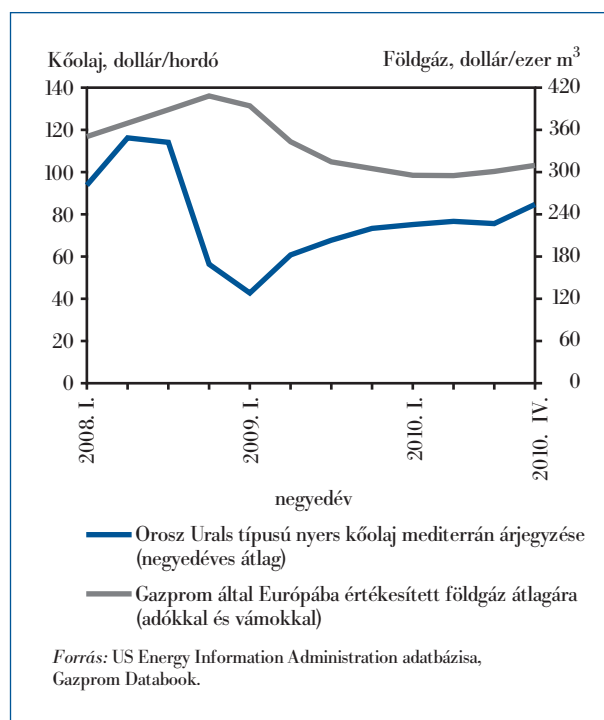
A legkisebb áruőcsoport, a forgalom mindkét oldalának mintegy 2%-át képviselő **nyersanyagok** kereskedelme a 2009-es visszaesést követően 2010-ben jelentősen bővült: az ez évi export volumene 14, az importé 30%-kal lett több, mint egy évvel korábban.

A kiviteli forgalom **forintárszintje** 2008-ban 0,4, 2009-ben 3,0, 2010-ben pedig 1,6%-kal növekedett, hasonlóan az importéhoz, ahol sorrendben 2,1, 1,2 és 1,7% volt az emelkedés mértéke. A forintárák alakulását a devizaárak mellett jelentősen befolyásolta a forint árfolyamának

változása is. Míg a forint a meghatározó devizákkal szemben – éves átlagban – 2008-ban 1,0%-kal ért többet, mint egy évvel korábban, 2009-ben nemzeti valutánk árfolyama 13%-kal gyengült, amit 2010-ben a két évvel azelőttivel szinte teljesen azonos mértékű felértékelődés követett. Az árfolyamváltozásból adódik, hogy míg 2009-ben a **devizaárszint** mintegy 10%-kal elmaradt az előző évben mértől, 2008-ban és 2010-ben mintegy 3%-kal meghaladta azt. A külkereskedelmi forintárák változásának eredményeként a cserearány változása mindhárom vizsgált évben eltérő irányú volt: 2008-ban a két ár közötti olló nyílása 1,7%-os cserearányromlást eredményezett, 2009-ben azonban ugyanilyen mértékű javulás következett be, 2010-ben pedig a forgalom két oldala szinte azonos mértékben módosult, így a cserearány lényegében nem változott.

2.15 ábra

Az orosz energiahordozók piaci árai

A **szolgáltatások külkereskedelmi forgalma** – amely a teljes külkereskedelmi export 17, az import 15%-ának felel meg – 2010-ben lassabban nőtt, mint a termékeké. Ebben az is szerepet játszott, hogy 2009-ben a válság az áruforgalomnál kevésbé érintette e területet. A szolgáltatásexport euróban kifejezett értéke 2010-ben 9,5%-kal nőtt, az importé szinte nem változott az előző évihez képest, így folytatódott az aktívum 2009-ben megkezdődött növekedése: a szolgáltatások külkereskedelmi mérlege 2010-ben 2,7 milliárd euró többlettel zárt, 1,3 milliárd euróval többel, mint egy évvel korábban.

2.1 tábla

**Magyarország legfontosabb partnerországai az üzleti, szállítási és
kormányzati szolgáltatás-külkereskedelemben, 2010**

Export			Import		
sorrend, országok	részesedés a teljes fogalomból, %	előző év = 100,0 (folyó áron)	sorrend, országok	részesedés a teljes fogalomból, %	előző év = 100,0 (folyó áron)
1 Németország	13,1	114,6	1 Németország	18,2	107,6
2 Egyesült Államok	8,6	132,9	2 Egyesült Államok	14,7	109,9
3 Egyesült Királyság	7,3	118,0	3 Egyesült Királyság	8,4	125,2
4 Ausztria	6,5	112,2	4 Hollandia	6,9	88,6
5 Japán	5,2	133,8	5 Ausztria	6,6	103,0
6 Olaszország	5,2	111,9	6 Franciaország	3,4	92,9
7 Franciaország	4,5	119,6	7 Belgium	3,0	147,1
8 Spanyolország	4,2	111,6	8 Svájc	2,9	104,9
9 Hollandia	3,7	100,4	9 Szlovákia	2,6	103,1
10 Svájc	3,0	98,7	10 Írország	2,4	110,0
Kiemelt országok együtt	61,5	116,4	Kiemelt országok együtt	69,0	107,4
Összesen	100,0	114,1	Összesen	100,0	103,9

A szolgáltatások exportjának, valamint importjának egyaránt közel héttizede realizálódott 2010-ben az Európai Unió országaival, ebből a kivitel esetében 54% jutott a régi és 13% az új tagállamokra, az import esetében ezek az arányok 57 és 13% voltak. A szolgáltatások külkereskedelmi mérlege az unió egészét tekintve 1,4 milliárd eurós aktívummal zárt, ami 538 millió eurós egyenlegjavulás 2009-hez viszonyítva. Az unión kívüli relációban a legnagyobb exportforgalmat (1,5 milliárd euró) az unión kívüli európai országok csoportjával bonyolította le hazánk, de az amerikai és ázsiai országokba értékesített szolgáltatások összértéke is mindkét viszonylatban meghaladta az 1,4 milliárd eurót. Az unión kívüli importban az amerikai országok állnak az első helyen kimagasló, 1,7 milliárd eurós forgalommal. A szolgáltatás-külkereskedelmi egyenleg javulásához az EU-n kívüli országok összességében 721 millió euróval járultak hozzá.

A magyar szolgáltatások külkereskedelmi forgalmának legfontosabb csoportját 2010-ben is az üzleti szolgáltatások jelentették, amelyek a teljes export euróértékének mintegy felét, az importnak pedig valamivel több mint hattizedét adták. A korábbi évekkel ellentétben ebben a jellemzően passzív egyenleget mutató szolgáltatáscsoportban 2010-ben először 103 millió eurós aktívum keletkezett. A jog- és licenctípusú exportja több mint háromtizedével, a reexport díjbevételeké több mint negyedével emelkedett, de az ázsiai országokból származó filmjoghasználati díjak növekedésének köszönhetően a személyes, kulturális, szórakoztatási szolgáltatások kivitele is több mint ötödével bővült.

A második legnagyobb szolgáltatáscsoport, az export mintegy háromtizedét és az import közel ötödét képviselő turizmus exportjának euróértéke 2009-hez hasonlóan 2010-ben is kismértékben csökkent, importjának visszaesése pedig 4,8%-ról 14%-ra növekedett. Az export 1% körüli

mérséklődése mögött a Romániából és Szlovákiából vásárlási céllal hazánkba érkezőktől származó bevételek csökkenése áll, az import visszaesését pedig a munkavállalási céllal külföldre látogató magyarok kiadásainak jelentős csökkenése okozta.

A teljes forgalom mintegy ötödét adó szállítási szolgáltatások exportjának euróértéke 2010-ben 12, importjéé 14%-kal haladta meg az előző év azonos időszakában mértet, szemben 2009-cel, amikor a forgalom mindkét irányában kétszámjegyű csökkenés következett be. A szolgáltatáscsoporton belül az áruszállítással kapcsolatos tevékenységek, köztük a közúti szállítás és az egyéb kiegészítő szállítási szolgáltatások exportjának és importjának euróértéke átlag feletti mértékben nőtt, de a szintén jelentős szerepet játszó légi szállítás kivitele és behozatala is 6,5, illetve 10%-kal bővült, ami a személyszállítási teljesítmények alakulására vezethető vissza.

Egyensúlyhiány az államháztartásban

Az államháztartásban nem történt a nemzetgazdaság külső egyensúlyában bekövetkezethez hasonló mértékű egyenlegjavulás. Annak ellenére, hogy 2008–2009 a gazdasági visszaesés jegyében zajlott, a gazdaságpolitikára – az államháztartási deficit mérséklésének céljából – a prociklikusság volt a jellemző. Mindezt megkövette a 2001-et követő időszak expanzív fiskális politikája. A 2000-es évek során különösen 2002-ben és 2006-ban romlott az államháztartás egyenlege (a helyi önkormányzatokat is figyelembe véve 1,2 billió, illetve 1,1 billió forinttal), ezt csak mérsékelt javulás követte.

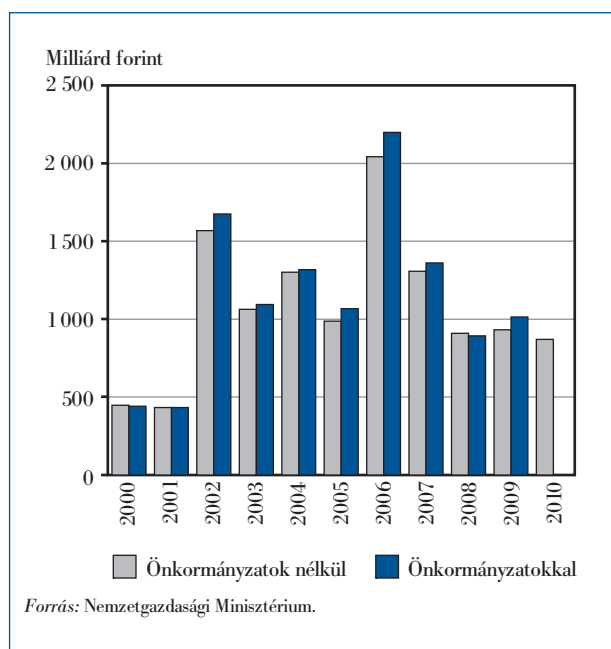
2009-ig az egyenlegjavulás hátterében nem a kiadások csökkentése, hanem a bevételek növelése állt, míg a romlást

a kiadások bevételeknél is nagyobb értékváltozása magyarázza. (A kiadások 2002-ben 2,2 billió, 2006-ban 2,1 billió forinttal nőttek.) A 2009. évi mérlegromlás a bevételek és kiadások szerény mértékű csökkenése mellett következett be. A pénzmozgások csökkenése a válság hatására következhetett be, a folyó áron is mérséklődő hazai teljesítmény ugyanis a korábbinál kisebb összegű centralizációt és jövedelem-újraelosztást tett lehetővé.

2010-ben az államháztartás pénzforgalmi szemléletű, konszolidált hiánya⁸⁾ (helyi önkormányzatok nélkül) 870 milliárd forint volt, 62 milliárd forinttal kevesebb, mint 2009-ben. 2010-ben az államháztartás nem konszolidált bevétele közel 13,2 billió, kiadása pedig több mint 14,0 billió forintot tett ki, 2, illetve 1,5%-kal haladva meg a megelőző éveket.

2.16 ábra

Az államháztartás hiánya pénzforgalmi szemléletben számítva

Az államháztartás legnagyobb alrendszerét jelentő **központi költségvetés** 2010. évi deficitje 836 milliárd forint volt, 92 milliárd forinttal több, mint az előző évben. A hiány növekedése kisebb mértékű volt, mint a társadalombiztosítási alapok és az elkülönített állami pénzalapok egyenlegében bekövetkezett együttes javulás, így az államháztartás pénzügyi helyzete összességében kedvezőbbé vált. 2010-ben a központi költségvetés bevétele 8,5 billió, a kiadása 9,3 billió forint volt, 2–3%-kal több, mint egy évvel korábban. A központi költségvetés bevételeinek közel négytizede a fogyasztáshoz kapcsolt adókból – legnagyobb része az áfából – folyt be, az előző évhez képest 4%-kal, a két évvel korábbihoz képest pedig 5%-kal több. A fogyasztást terhelő adókból származó bevételek utóbbi években bekövetkezett szerény mértékű emelkedését több tényező befolyásolta. Mind a háztartások fogyasztása, mind a beruházási kereslet jelentős mértékben mérséklődött az elmúlt két évben. Ugyanakkor növelőleg hatott a bevételekre az általános áremelkedés – az infláció mértéke 2009-ben 4,2, 2010-ben 4,9% volt –, valamint a fogyasztásra kivetett adók kulcsának emelése. 2009 júliusában az áfa nem kedvezményes adókulcsa 20%-ról 25%-ra emelkedett. A lakossági befizetések 2010-ben 1,9 billió forintot tettek ki, 8%-kal alacsonyabb összeget, mint egy évvel korábban, és 14%-kal kevesebbet, mint 2008-ban. A 2009-es csökkenés leginkább a gazdasági válság miatt visszaeső bér- és keresettömeggel magyarázható. 2010-ben a bevételecsökkenés a személyijövedelemadó-terhelés év eleji mérséklésének tulajdonítható.

A lakossági befizetésekhez hasonló nagyságrendet képviselő költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok bevételei 16%-kal emelkedtek. Ezen belül a legnagyobb növekedés 2010-ben is a fejezeti kezelésű előirányzatok és központi beruházások európai uniós támogatását jellemezte (mindenekelőtt az Új Magyarország Fejlesztési Tervet, illetve az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programot), amely jogcímen 814 milliárd forint, a bázisévi összeg 1,4-szerese, a két évvel korábbinak pedig 2,5-szerese realizálódott bevételként.

A KÜLÖNADÓ FIZETÉSÉRE KÖTELEZETT VÁLLALKOZÁSOK TELJESÍTMÉNYE

Az adózás előtti eredmény a pénzügyi tevékenységet folytató vállalkozások és a különadó fizetésére kötelezett távközlési szervezetek körében az elmúlt évtizedben végig pozitív volt, bár a válság hatására 2009-ben mindkét csoportban erőteljesen visszaesett az egy évvel korábbihoz képest. Az energiaellátó vállalkozási tevékenységet folytató, kettős könyvelést vezető vállalkozások adózás előtti eredménye 2008-ban negatív, 2009-ben viszont már ismét pozitív volt, de érdemes megjegyezni, hogy az ágazathoz sorolt nem pénzügyi vállalatoknál is eredményes pénzügyi tevékenység folyt, amelyet az alaptevékenységükön felül végeztek. A kereskedelmi szervezetek különadójának fizetésére kötelezettek adózás előtti eredménye 2009-ben veszteséget mutatott.

⁸⁾ Forrás: Nemzetgazdasági Minisztérium. Előzetes adatok.

A gazdálkodó szervezetek az előző évhez képest 11%-kal többet, összesen 1,1 billió forintot fizettek be a központi költségvetésbe. Az ebből származó bevételek nagysága azonban e növekedéssel együtt is csak a 2007. évinek felelt meg, s attól is elmaradt volna, ha az év során nem vetik ki az ágazati különadókat. Az új adóból a pénzügyi szervezetektől 182 milliárd forint, az egyes ágazatokat (bolti kiskereskedelmi tevékenység, távközlési tevékenység és energiaellátók vállalkozási tevékenysége) terhelőkből pedig 152 milliárd forint plusz forrás keletkezett a költségvetés számára.

A gazdálkodó szervezetektől származó bevételek 2010. évi bővülését egyebek mellett visszafogta az is, hogy a társasági adó kedvezményes, 10%-os kulcsát már 250 millió forintos adóalapig lehetett alkalmazni. Az adórendszert érintő, az elmúlt években bekövetkezett legfontosabb változások illeszkednek a nemzetközi tendenciába, a közvetett adók (áfa, jövedéki adó) által okozott terhelés szintje emelkedett, a közvetleneké pedig (személyi jövedelemadó, társasági adó) csökkent.

A kiadások 45%-át jelentő költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok pénzfelhasználása 4,2 billió forintot tett ki, 4%-kal többet, mint 2009-ben. A növekedés ellenére e kiadások nagysága lényegében a 2007. évinek felelt meg. A csoporton belül a költségvetési szervek kiadása 2,4, a szakmai fejezeti kezelésű előirányzatoké 1,8 billió forint. (Ez utóbbin belül az uniós előirányzatokból 1,0 billió forint kiadás teljesült.) Mindkét tétel 2010. évi szintje lényegében a három évvel korábbival egyezett meg, a 2010. évi növekedési ütem sorrendben 6, illetve 2% volt. Az államháztartás alrendszereinek támogatására 7%-kal többet, 2,4 billió forintot fordítottak. Az alrendszerek közül a helyi önkormányzatokat közel 1,3 billió forinttal, a megelőző évinél 4, a két évvel korábbinál 11%-kal kisebb összeggel támogatták 2010-ben. Ezzel szemben 2009-hez képest mintegy negyedével növekedett a társadalombiztosítási alapok kiadásaihoz nyújtott garanciák és hozzájárulások összege. A tb-alap számára átutalt 1,1 billió forintból a Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásainak támogatására mintegy

200 milliárd forintot fizettek ki, az Egészségbiztosítási Alap számára pedig a járulékfizetés szempontjából saját jövedelemmel nem rendelkező csoportok (nyugdíjasok, felsőoktatási hallgatók) után 612 milliárd forintnyi járulékfizetés történt. Kamatkiadásokra, javarészt az államadósság kapcsán, 1,1 billió forintot, a összes kiadás közel nyolcadát fordította a költségvetés. A kamatkiadások összege 2008-ban jelentősen (15%-kal) emelkedett, azóta viszont mértéke 1,1 és 1,2 billió forint között mozog.

A **társadalombiztosítási alapok** 2010-et 96 milliárd forintos hiánnyal zárták, ami 61 milliárd forintos egyenlegjavulást jelent az egy évvel korábbihoz képest. (2008-ban 67 milliárdos hiány, 2007-ben pedig 28 milliárd forintos többlet alakult ki.) Az alrendszer 4,3 billió forintot kitevő bevételei 4%-kal haladják meg a 2009. évit, 4,4 billió forintot kitevő kiadásai pedig 3%-kal bővültek. A társadalombiztosítási alrendszer pénzmozgásainak mintegy kétharmada a Nyugdíjbiztosítási Alaphoz kapcsolódik, a hiány nagy része viszont az Egészségbiztosítási Alap vonatkozásában keletkezett. A bevételi oldalon a járulék- és hozzájárulás-bevételek 3,0 billió forintot tettek ki. Ezzel tovább folytatódott a csökkenő tendencia: a 2009-es 5%-os visszaesést 2010-ben további 3%-os mérséklődés követte. A bevételkiesést a központi költségvetésből érkező hozzájárulások és garanciák összegében tapasztalt emelkedés 2009-ben részben, 2010-ben pedig teljes egészében ellensúlyozta. (2009-ben 5, a rákövetkező évben 25%-os növekedés következett be, ennek révén a hozzájárulások 1,2 billió forintot tettek ki.) A kiadási oldalon a nyugellátások formájában 2,9 billió forintot fizettek ki, 2%-kal többet, mint 2009-ben, ugyanakkor 2008-hoz képest stagnál a mérték. A természetbeli ellátásokra (úgy mint gyógyító, megelőző ellátás; gyógyszer-támogatás) 1,2 billió forintot fordítottak, ami 8%-kal haladta meg a 2009. évit. (2007–2009-ben 1,1 billió, 2006-ban közel 1,2 billió forint jutott erre a célra.)

A pénzforgalmi szemléletű elsődleges egyenleg⁹⁾ – amely nem tartalmazza a kamatbevételeket és -kiadásokat – a központi költségvetés esetében 2008 óta

2.2 tábla

A központi költségvetés előzetes mérlege, 2010

(milliárd forint)

Bevételek		Kiadások	
Fogyasztáshoz kapcsolt adók	3 200,1	Költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok kiadásai	4 204,7
Költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok bevételei	1 878,2	Államháztartás alrendszereinek támogatása	2 424,4
Lakosság befizetései	1 860,5	Kamatkiadások	1 136,4
Gazdálkodó szervezetek befizetései	1 125,8	Családi támogatások, szociális juttatások	632,4
Egyéb bevételek	400,1	Egyéb kiadások	902,6
Bevételek főösszege	8 464,7	Kiadások főösszege	9 300,5

Forrás: Nemzetgazdasági Minisztérium.

⁹⁾ Forrás: az adott évi központi költségvetésre vonatkozó zárszámadási törvény „Az államháztartás főbb jellemzői” melléklete.

szufficites. Ez az államadósság csökkentésére való törekvésekben fontos szempont, azonban más államháztartási alrendszerek, ezen belül is leginkább az önkormányzati alrendszer miatt a teljes államháztartást nézve az elsődleges egyenleg már deficitet mutat. A teljes egyenleget tekintve már a központi költségvetés is jelentős deficitet mutat, ami főként az 1 billió forintot meghaladó, jellemzően az állampapírok után fizetendő kamatkiadásokból következik.

Az euró bevezetése szempontjából fontos eredmény szemléletű, az ESA-módszer szerint számított kormányzati szektor „maastrichti” hiánya 2010-ben a GDP 4,2%-át tette ki. A hiány mértéke tíz éve folyamatosan meghaladja a 3%-os maastrichti kritériumot. A válság idején alkalmazott költségvetési megszorítások következtében néhány uniós tagországgal együtt mérsékeltebb államháztartási hiányt értünk el a többinél, a tagállamok többsége ugyanis az elmúlt két évben expanzív fiskális politikát alkalmazott a gazdasági növekedés beindítása érdekében. A nagyobb nemzetgazdaságok mindegyike nagyobb GDP-arányos hiányt jelzett, mint hazánk, kivéve Németországot (3,3%). Magyarország elsődleges egyenlege a megelőző két évi szufficit után 2010-ben 0,1%-os hiányt mutatott, amellyel a többi EU-s tagállamhoz képest Magyarország a jól teljesítők közé tartozik.

Korkép a magyar államadósságról

A 2000-es évek során az államháztartás (ezen belül is a központi költségvetés) egyensúlytalansága, a GDP-hez mért legalább 3%-os hiánya jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar államadósság 2002-től folyamatosan növekedett. A rendszerváltás óta az államadósság aránya a bruttó hazai termékhez mérten 2001 végén volt a legalacsonyabb: 52%. Az ezt követő hat évben az adósságnövekmény többnyire a kiugró költségvetési hiányból adódott. A helyzetet rontotta, hogy az éves deficitarányok nagyobb mértékűek voltak, mint a gazdaság teljesítményének növekedési üteme. Többek között ez a folyamat volt a 2007-ben megkezdett belső egyensúlyjavító törekvések legfőbb kiváltó oka.

A 2008 őszi kirobbant pénzügyi válság nemcsak az adósság mértékére volt jelentős hatással, hanem annak jellemzőire is. Az adósságra ható tényezők 2008 óta főleg a világgazdasági visszaesés okozta gazdasági teljesítményvisszaesés, a forintleértékelődés és a kényszerű devizatartalékolás voltak. Az államháztartás finanszírozása állampapírok folyamatos kibocsátásával, illetve a válság idején hitel felvételével történt. Az államadósság GDP-hez viszonyított aránya 2009 végére 70% fölé emelkedett, majd az előbb említett tényezők hatására meredeken emelkedni kezdett, és 2010 végére

elérte a 80%-ot, szemben a 2007. végi 61,3%-kal. Ezzel eltávolodtunk az államadósságra vonatkozó maastrichti kritérium által meghatározott küszöbértéktől (60%), illetve a 2012. január elsejétől hatályos alkotmányban¹⁰⁾ megszabott mértéktől (50%) is. Magyarország az eladósodottabb országok közé került. A válság óta eltelt időszakban hazánk országhoz tartozó kockázati megítélése is romlott, ami jellemzően a hitelminősítói visszamosorolásokban mutatkozott meg.

Az állampapírpiacon kiszáradása¹¹⁾

A 2008–2009-es időszakot meghatározó, a világgazdasági folyamatokat befolyásoló válság nagymértékben és negatívan érintette a magyar állampapírpiacon. Hazánk államadósságának alakulására rányomta a bélyegét, hogy 2008 őszére az egyesült államokbeli másodlagos jelzáloghitel-piac bedőlt, és rövid időn belül magával rántotta a pénz- és tőkepiacokat – és velük együtt a reálszférát is. 2008 szeptemberében, az egyik vezető amerikai pénzügyi vállalkozás, a Lehman Brothers csődjét követően a nemzetközi pénz- és tőkepiacokon erőteljes mértékben tovább romlott a helyzet, globális likviditási válság alakult ki. Az ezt követő időszakban a hazai állampapírpiacon – számos európai ország állampapírpiacháoz hasonlóan – a már korábban is mérséklődő másodpiaci likviditás még jobban visszaesett. A kockázatvállalási hajlandóság zuhant, ennek következtében a feltörekvő piacokról komoly tőkekiáramlás indult meg; a tőke átcsoportosítása kevésbé kockázatos befektetések, elsősorban a fejlett piaci, rövid lejáratú állampapírok irányába történt.

Magyarországot súlyosan érintette a külföldi befektetők részéről a forintban kibocsátott állampapírok eladási hulláma, amely keretében 2008. október és november folyamán mintegy 900 milliárd forintnyi külföldi megtakarítás hagyta el az országot. Ez ráerősített a forint árfolyamának gyengülésére, hiszen az euró iránt jelentős túlkéréslet alakult ki. A hazai állampapírpiacon likviditási problémák léptek fel: a forintban kibocsátott állampapírok piaci hozamai meredeken emelkedtek, a másodlagos piac „kiszáradt”. A piaci feszültségek enyhítésére az adósságkezelő szerv felfüggesztette az államkötvény-aukciókat – a következő kibocsátásra 2009 februárjában került sor –, megállapodást kötött az elsődleges forgalmazókkal a másodlagos piac élénkítésére, a Magyar Nemzeti Bank pedig az állam által kibocsátott értékpapírok vásárlásába kezdett.

2008 egészét tekintve jelentős hozamemelkedés ment végbe a hazai állampapírpiacon az év második felében történt események hatására. A rövid oldali referenciahozamok (legfeljebb egy éves futamidejű állampapírok) – a Magyar Nemzeti Bank alapkamat-alakulását követve – 2008 végén

¹⁰⁾ Forrás: Magyarország Alaptörvénye 36. és 37. cikke.

¹¹⁾ Forrás: Éves jelentés az államadósság kezeléséről, 2007. Éves jelentés az államadósság kezeléséről, 2008. Éves jelentés az államadósság kezeléséről, 2009. Állampapírpiacon. Negyedéves Tájékoztató, 2010. IV. negyedév. Államadósság Kezelő Központ Zrt.

az egy évvel korábbihoz képest közel 150 bázisponttal magasabban, 9% körül álltak. A hosszabb lejáratú állampapírok hozamai azonban ennél nagyobb mértékben nőttek. 2008 végéig az eladói nyomás a legnagyobb mértékű hozamemelkedést a közepes (3–5 év) lejáratokon okozta, a hozam több mint 2 százalékponttal, 9,0%-ra növekedett. Év közben 1999 vége óta nem tapasztalt nagyságú, 13% feletti is volt a hozamszint. A leghosszabb, 10–15 éves lejáratokon viszont mérsékeltebben, 87–120 bázisponttal, 8% fölé emelkedtek a hozamok 2007 decemberéhez viszonyítva. E futamidő-kön 2008 végére a nemzetközi hitelmegállapodások bejelentését, a jegybanki kamatsökkentéseket – az utolsó két hónapban három lépésben 11,5%-ról 10,0%-ra vágta vissza az alapkamatot az MNB –, a nemzetközi tőkepiaci helyzet és kockázatvállalási kedv javulását, valamint az amerikai és nyugat-európai válságkezelő intézkedések bejelentését kö-

vetően 10% alá csökkent a hozamszint minden lejáraton. Ebben az időszakban mind Magyarországon, mind nemzetközileg gyakorlatilag befagyott az állampapírpiac.

2009 folyamán a globális befektetői bizalom valamelyest javult, azonban a várakozások bizonytalansága miatt az év elején még komoly ingadozások mutatkoztak az állampapírpiacokon. Ebben az időszakban a világgazdaságra a globális egyensúlytalanság volt a jellemző. Az európai uniós országokban rendkívüli mértékben megugrott költségvetési deficittek és ennek következtében meredeken emelkedő adósságráták miatt növekedtek a kockázatok. A piaci szereplők hangulatát jelentősen rontották a görögországi események és azok továbbgyűrűző hatása más uniós tagállamokra. 2009 tavaszán világszerte újra visszaesett a likviditás az állampapírpiacokon, ami érintette a hazai folyamatokat is.

MI MENNYI? SZÁMOK A 2008 ŐSZÉN KAPOTT HITELKERETEKRŐL

A pénzügyi és gazdasági válság során hazánk pénzügyi stabilitásának fenntartását segítette, hogy 2008 október–novemberében a magyar kormány megállapodást kötött a Nemzetközi Valutaalappal (IMF),¹²⁾ az Európai Unióval és a Világbankkal.¹³⁾ Az IMF-től Magyarország 10,5 milliárd SDR¹⁴⁾-ben fennálló hitelkeretet kapott, amelynek nagy részét 2008 és 2009 folyamán lehívta. A hitelkeret futamideje – az eredeti 17 hónap helyett egyszeri hosszabbítással végül – 23 hónap volt, ami 2010. október 5-én járt le. Ugyan a piaci hitelfelvételnél kedvezőbb a hitelkeret kamatozása, de a Valutaalappal szükséges egyeztetések szűkítették a kormány gazdaságpolitikai mozgásterét. Az Európai Uniótól a magyar állam 6,5 milliárd eurós hitelkerethez jutott, amelyből 3 alkalommal összesen 5,5 milliárd eurót használt fel. Az európai uniós hitelkeret rendelkezésre állási ideje 2 év volt, ami 2010 novemberében véget ért. A felhasznált hitelösszegek egyrészt finanszírozási célokat szolgáltak, másrészt pedig a jegybanknál devizabetétként lettek elhelyezve. A magyar állam az IMF-hitelt 2014 végéig, az EU-ét pedig 2016 végéig fogja több részletben visszafizetni.

A 2009 szeptembere és 2010 vége közötti időszakra a Világbank által rendelkezésre bocsátott 1 milliárd eurós hitelhez – amely a makrogazdasági stabilitás fenntartása mellett többek között a nyugdíj- és az egészségügyi rendszerrel kapcsolatos programokat célozta – végül a magyar államnak nem kellett hozzányúlnia.

2.3 tábla

Készletléti hitelprogram

Év	Nemzetközi Valutaalap (SDR)		Európai Unió (euró)		Világbank (euró)	
	készletléti hitelkeret	lehívás	készletléti hitelkeret	lehívás	készletléti hitelkeret	lehívás
2008	10,5	4,2	6,5	2,0	–	–
2009	–	3,4	–	3,5	1,0	0,0
2010	–	0,0	–	0,0	–	0,0

Forrás: Államadósság Kezelő Központ Zrt., IMF

A nemzetközi pénzügyi intézményektől történő 2008-as hitelfelvételek nem egyedi esetek voltak. A magyar állam az elmúlt években több alkalommal is felhasznált projektfinanszírozó devizahiteleket, például az Európai Beruházási Banktól vagy az Európa Tanács Fejlesztési Bankjától.

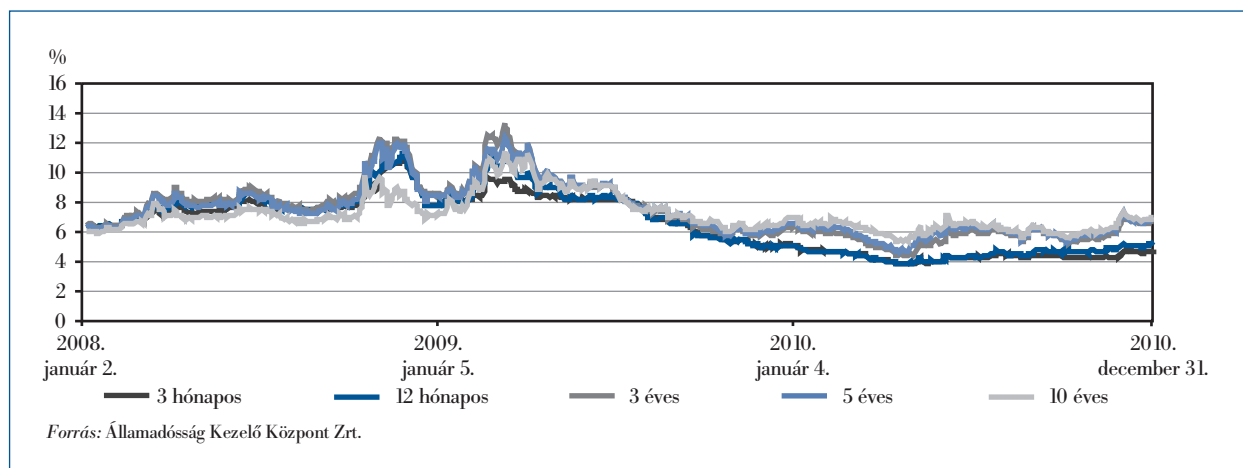
¹²⁾ Forrás: Magyarország tranzakciói a Nemzetközi Valutaalappal. IMF-adatbázis.

¹³⁾ Forrás: Magyarország megállapodása a Világbankkal. Világbank.

¹⁴⁾ Special Drawing Right, az IMF saját pénzneme, melynek árfolyama 2008. november 6-án 301,78 forint volt. A kapott hitelkeret aznap 3 180 milliárd forinttal volt egyenértékű.

2.17 ábra

Az állampapír-piaci referenciahozamok alakulása

Ennek hatásaként emelkedni kezdtek a piacokon az állampapírok hozamai és az országkockázatot is kifejező CDS-árfolyamok. Utóbbiak esetében az 5 éves CDS-felár az év eleji 419 bázisponttól 638 bázispontra nőtt.

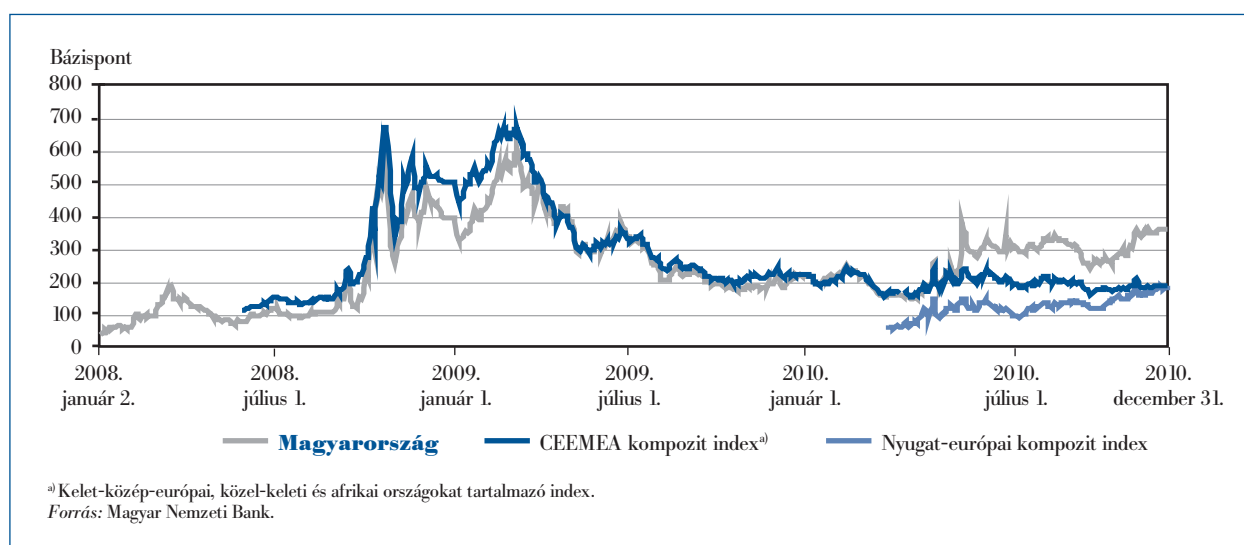
Magyarország állampapír-piaci helyzetére elsősorban az előbb említett nemzetközi pénz- és tőkepiaci okok, másodsorban a belpolitikai események – kormányváltás – hatottak. A rövid lejáratú állampapírok hozamszintje 10%- fölé emelkedett, a 3 éves kötvény hozama viszont meghaladta a 14%-ot is. Mindezek ellenére az adósságkezelő a rövid lejáratú állampapírok – diszkont kincstárjegyek, lakossági állampapírok – folyamatos kibocsátása mellett megkezdte kisebb mennyiségben, kötvények formájában – áprilistól

már kéthetente – a forrásbevonást. A likviditás javítása érdekében kötvény-visszavásárlási aukciók is történtek. 2009-ben az adósságkezelő egy új lakossági állampapírt, a Prémium Magyar Államkötvényt is bevezette a piacra, amely különlegessége, hogy a kamat mértéke az inflációtól függ.

2009 második felében normalizálódott a helyzet a globális pénz- és tőkepiacokon. A válságkezeléssel kapcsolatos fiskális és monetáris politikai intézkedések, valamint a hazai és a világgazdasági növekedési előrejelzések kapcsán a befektetői bizalom jelentősen javult, amit pozitívan befolyásoltak még a hazai makrogazdasági egyensúlyi mutatók (fizetési mérleg, államháztartási hiány) javulására vonatkozó információk, illetve a jegybanki alapkamat csökkentése is.

2.18 ábra

5 éves CDS-felárak

AZ ÁLLAMADÓSSÁG KOCKÁZATI MUTATÓI

Az állampapír-piaci folyamatokat és hozamokat nagyban befolyásolja az országgkockázat, amelyet a hitelminősítők által megítélt hitelminősítői besorolások és a 2008. őszi válság óta előtérbe került credit default swap (továbbiakban CDS) felárai fejeznek ki.

A legnagyobb és legismertebb hitelminősítők – a Fitch, a Moody's és a Standard&Poor's – folyamatosan figyelemmel kísérik az országok országgkockázatát (ez a hitelkockázat egy fajtája, az állami fizetési képességet és készséget jelzi), amelynek mértékét hitelminősítői besorolásokkal jellemzik. A hazánk államadósságára vonatkozó besorolások a válság hatására az elmúlt három évben romlottak, de még a befektetésre ajánlott kategóriában maradtak a magyar állampapírok.

2.4 tábla

A hosszú lejáratú magyar államadósság hitelminősítése időrendben*

Időpont	Moody's		Standard & Poor's		Fitch Ratings	
	deviza	forint	deviza	forint	deviza	forint
2008.01.01	A2	A2	BBB+	BBB+	BBB+	A-
2008.11.07	A3	A3	BBB+	BBB+	BBB+	A-
2008.11.10	A3	A3	BBB+	BBB+	BBB	BBB+
2008.11.17	A3	A3	BBB	BBB	BBB	BBB+
2009.03.30	A3	A3	BBB-	BBB-	BBB	BBB+
2009.03.31	Baa1	Baa1	BBB-	BBB-	BBB	BBB+
2010.12.06	Baa3	Baa3	BBB-	BBB-	BBB	BBB+
2010.12.23	Baa3	Baa3	BBB-	BBB-	BBB-	BBB
2010.12.31	Baa3	Baa3	BBB-	BBB-	BBB-	BBB

* A legjobb minősítést a Moody's-nál az Aaa, a másik kettő hitelminősítőnél az AAA kategória, a legrosszabb besorolást – más néven a bővli kategóriát – a Moody's-nál a C, a S&P-nál az SD, illetve a Fitch Ratings-nél a DD kategória jelenti.

Forrás: Államadósság Kezelő Központ.

A befektetői piac értékítéletének változása az ország hitelminősége kapcsán a CDS-felárakba hamarabb beépül, mint a hitelminősítők fel- vagy leminősítése esetében. A CDS az államadósság-törlesztési leállás kockázata ellen kínált származékos cseretügylet, vagyis „egy biztosítást vásárló és egy biztosítást nyújtó közötti megállapodás, ahol a vásárló fix időszakos díjat fizet a biztosítást nyújtó feltételes fizetéséért cserébe, amit a biztosítást nyújtó egy hitelesemény esetén teljesít.”¹⁵⁾ A CDS-felárak keretében kifejezett országgkockázati prémium a hosszú lejáratú (5 és 10 éves) államkötvények hozamaira gyakorol hatást. Hazánk kockázati megítélése a válság kezdete óta eltelt időszakban általában viszonylag egyformán alakult, de kedvezőbb volt a régiós átlaghoz képest, viszont 2010 közepén a magyar államkötvények CDS-árfolyama elszakadt ettől, és sokkal kockázatosabbnak ítélték meg a magyar államot. A CMA nemzetközi szervezet jelentése¹⁶⁾ alapján Magyarország 2010 végén a kilencedik legkockázatosabb országnak számított a CDS-középfolyamok alapján. Az Európai Uniót tekintve Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország után hazánk az ötödik a kockázati rangsorban.

A Magyar Nemzeti Bank az alapkamatot az év eleji 10,00%-os szintről többszöri kamatvágással 6,25%-ra mérsékelte. Mindezek eredményeképpen az állampapír-piaci hozamok és a CDS-felárak csökkenést mutattak. A rövid lejáratú állampapírok hozamai a jegybanki alapkamat alakulását szorosan követve 2009 végére 6% körüli szintre mérséklődtek. A hosszú lejáratú állampapírok hozamai ezzel szemben először 7% közelébe csökkentek, ám az év utolsó hónapjában a nemzetközi fizetőképességgel, azon belül is főként Görögországgal kapcsolatos kockázatok növekedésével 7,5–8% közelébe emelkedtek. A CDS-ek felára

a tavaszi 638 bázispontos csúcs után fokozatosan 238 bázispontra csökkent. Összességében a másodpiaci likviditási helyzet kedvezőbbé vált, azonban továbbra is kedvezőtlennek számított a 2008. tavaszihoz képest.

2010 már eseménytelennek tekinthető az előző két évhez mérten. A kötvénykibocsátások az év folyamán már folyamatosak voltak. A hosszabb lejáratú állampapírok hozamai jelentősen meghaladták a rövid lejáratúakét. Előbbiek hozamait egyrészt az államháztartás körüli bizonytalanságok, másrészt a dél-európai országokkal kapcsolatos események tartották magasan.

¹⁵⁾ Forrás: Suta Gábor: Szabályozási törekvések a CDS-piacon. Hitelintézeti Szemle, VIII. évfolyam, 2009/6. szám, 479–495. oldal.

¹⁶⁾ Forrás: CMA Global Sovereign Debt Credit Risk Report, 4th quarter 2010, Credit Market Analysis Ltd., 2011

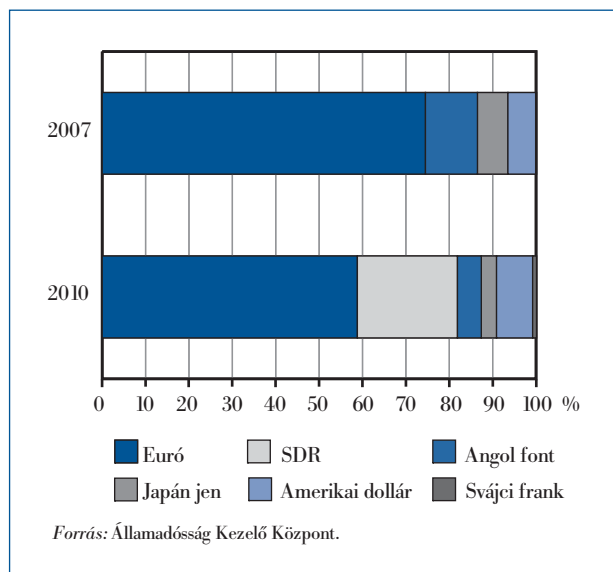
Növekedett a devizaadósság

A 2008–2010 közötti időszak nemcsak az államadósság mértékében, hanem annak szerkezetében is változásokat hozott. A szerkezeti vizsgálat során a kincstári kör – amely a központi költségvetésből, a társadalombiztosítási alapokból és az elkülönített állami alapokból áll – az Államadósság Kezelő Központ (ÁKK) által kimutatott államadósságát elemezzük.

A központi költségvetés adósságának 44,1%-a devizában testesült meg 2010 végén, szemben a 2007-es 28,7%-os aránnyal. A jelentős változást a 2008. őszi, a Valutaalaptól és az EU-tól történő hitelfelvételek okozták. A Valutaalaptól érkező hitelrészletek esetében a folyósítás a világszervezet saját pénznemében, SDR-ben történik. A devizaadósságon belül a hitelek és az állampapírok aránya 48,5–51,5% az utóbbi javára. A devizában kibocsátott kötvények ötféle devizában vannak denominálva, a hitelekkel együtt azonban hatféle devizában történt forrásbevonás külföldről a 2010. végi állományadatok alapján. A forgalomban lévő 22 devizakötvény-sorozat kibocsátása közül 11 euróban, 3-3 japán jenben és angol fontban, 2-2 amerikai dollárban és svájci frankban történt.

2.19 ábra

A devizaadósság devizanemenkénti szerkezete
(fedezeti műveletek előtt, év végén)

Az adósságkezelő szerv a keresztárfolyam-kockázatának mérséklésére devizacsere-ügyleteket – swapokat – alkalmaz. A devizaadósság deviza-összetételére a forintárfo-

lyam devizakosarát határozta meg, amely 2000 eleje óta teljes mértékben eurót tartalmaz. Ettől az ÁKK legfeljebb 5,0%-kal tér el. Amennyiben az eurótól eltérő devizában történik a forrásbevonás, akkor fedezeti műveletek keretében a nem euróban kibocsátott állampapír vagy abban felvett hitel euróban fennálló fizetési kötelezettséggé van átalakítva. E stratégia következtében a devizaadósság 99,76%-a euróban állt fenn 2010 végén.

A forintban megtestesülő adósság keretében felvett hitelek és kibocsátott kötvények lényegében a hazai pénz- és tőkepiacról vontak be forrást az állam finanszírozására. A 10 978,2 milliárd forintnyi adósság – ami a teljes adósság 54,8%-a – minimális hitel, 540,8 milliárd forint mellett lényegében állampapírokból tevődik össze. A forint állampapírok összetételüket tekintve jellemzően fix kamatozású, hosszú lejáratú államkötvényekből tevődnek össze, és 72,8%-át adják a forintadósságnak.

A magyar háztartások megtakarítási szintje tradicionálisan alacsony szintű, és a pénzügyi kultúrájuk is fejletlen¹⁷⁾. Ezért a finanszírozáshoz jelentős arányban külföldi megtakarítások bevonására is szükség van. A külföldi tulajdonban lévő forintállampapír-állomány a gazdasági válságot megelőzően, 2007 végén 3241,3 milliárd forintot tett ki. A külföldi tulajdon aránya a forintadósságon belül 29, a devizaadósságon belül 99,8%-os volt. 2007 végén a külföldiek által birtokolt forintban kibocsátott állampapírok a teljes adósság 21, devizaadósság-tulajdonukkal együtt az összes adósságon belül 49%-ot jelentett.

A külföldi tulajdonban lévő forintállampapír-állomány 2008-ban – az októberi és novemberi eladási hullám következtében – összességében 782 milliárd forinttal csökkent, és az év végén 2459 milliárd forint volt. A külföldi befektetők részéről jelentős bizalomvesztés és visszaeső kockázatviselési hajlandóság jelentkezett. A folyamat eredményeképpen a külföldi kézben lévő állampapír-állomány aránya a forintadósságon belül 29%-ról 22%-ra esett vissza, a teljes adósságon belül pedig 14%-ot tett ki 2008 végén. Ez a külföldiek devizaadósság-tulajdonával együtt az összes adósságon belül 51%-os külföldi tulajdoni részarányt jelentett. A külföldi tulajdonban lévő forintállampapír-állomány 2009-ben összességében 303 milliárd forinttal csökkent, az év végén 2156 milliárd forintot tett ki. A külföldi megtakarítások kivonása folytatódott a hazai állampapírpiacról. A külföldi tulajdon aránya a forintadósságon belül 21%-ra mérséklődött, a teljes államadósság 11%-át fedte le. Ez a külföldiek devizaadósság-tulajdonával együtt az összes adósságon belül 59%-os külföldi tulajdoni részarányt jelent. A kockázattal járó éledezéssel 2010-ben a külföldi befektetők közel 400 milliárd forinttal növelték a befektetéseiket a

¹⁷⁾ Forrás: [Az államadósságról – a GKI háttérlemzése, GKI, 2011.](#)

hazai kibocsátású állampapírokban. A devizában megtestesülő adósság is nőtt, több mint 370 milliárd forinttal, 8842,8 milliárd forintra.

A háztartások megtakarításai mind közvetlenül, mind közvetetten részt vesznek az államadósság finanszírozásában. A lakosság a befektetési portfóliójában lényegében forintban kibocsátott állampapírokat tart, amelyekből 2009 végén 7%-kal részesedett, szemben a válságot megelőző időszak 11–13%-ával. A változás mögött a lakossági megtakarításokért folyó, a pénzintézetek által generált erős verseny áll.

2010 végére a devizaadósság esetében mind az átlagos hátralévő futamidő,¹⁸⁾ mind a duration¹⁹⁾ csökkent a megelőző három év eseményeinek következtében. Ebben jelentős szerepe van a Valutaalaptól és az Európai Bizottságtól felvett, nagy súllyal rendelkező hitel rövid futamidejének. A Valutaalappal történt megállapodás szerint a hitel átlagos futamideje 5 év. A forintadósság esetében a devizában fennálló adósságnál valamelyest kisebb mind az átlagos hátralévő futamidő, mind a duration, a maximum 1 éves futamidejű diszkont kincstárjegyek és a lakossági állampapírok miatt. A forintadósság átlagos hátralévő futamideje az elmúlt három évben 4 év körül mozgott.

Unió összehasonlításban is magas a magyar államadósság aránya

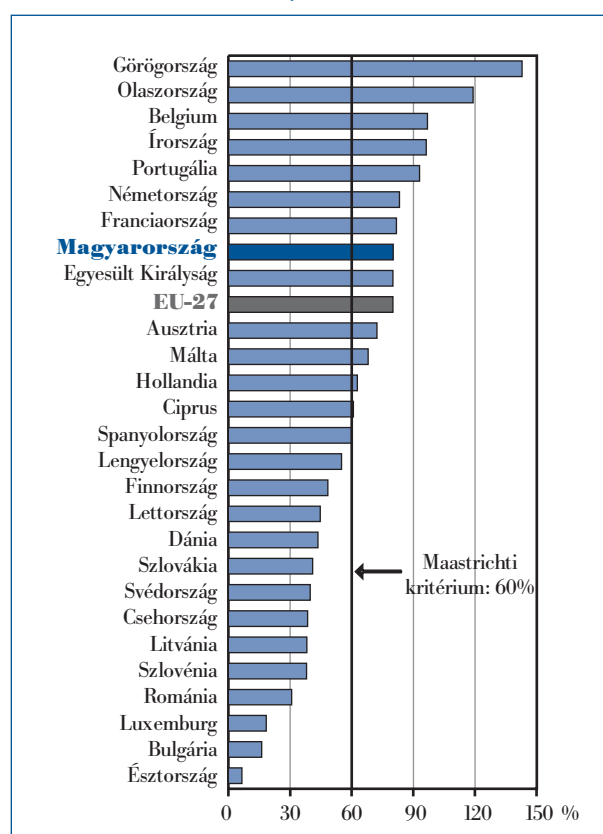
A magyar államadósság-kezelő szerv által a magyar és nemzetközi számviteli szabályoknak megfelelően közölt adósságmérték eltér az Európai Unió statisztikai hivatala (Eurostat) által figyelembe vett adósságszámoktól. Ennek oka, hogy utóbbiak más alapelvek szerint, főként az ESA'95-re alapozva készülnek.

2010 végén az államadósság nagysága a GDP-hez mérten – eredményszemléletben – 80,2% volt, azaz tovább folytatódott a 2001 óta tartó tendencia. Kilenc éve folyamatosan nő az arány. 2005-ben meghaladtuk az államadósságra vonatkozó maastrichti kritériumot, azóta egyre jobban távolodunk tőle. A maastrichti konvergenciakritérium korlátot szab az államadósság mértékének: e szerint egy ország nem lehet jobban eladósodva, mint a bruttó hazai termék 60%-a. Ez alól azonban lehet kivétel, amennyiben a megelőző évek alapján az adósságmérték folyamatos csökkenést mutatott.

Összehasonlítva Magyarországot a többi európai uniós tagállammal, hazánk a legeladósodottabb országok közé tartozik. 2006–2009 között Magyarország a 4–5. volt a rangsorban, 2010-ben már csak a nyolcadik. A legtöbb országban az elmúlt két-három évben az államadósság mértéke jelentősen növekedett a válságkezelés következtében. Görögország és Olaszország esetében az adósság mértéke meghaladja a bruttó hazai termékét. Az újonnan csatlakozott országok közül Magyarországnak a legmagasabb az adósságrátája. Ennek hátterében az is meghúzódik, hogy az úgynevezett utódállamok (a balti államok, Szlovákia, Szlovénia) nem, vagy nagyon kis mértékben örökölték államadósságát.

2.20 ábra

Államadósság nagysága a GDP arányában, 2010 végén
(eredményszemléletben)

¹⁸⁾ Az adósságot alkotó pénzügyi eszközök (hitelek és állampapírok) futamidejének a középértékét adja meg az értékelés időpontjától a teljes visszafizetésig.

¹⁹⁾ Kockázatoság jellemzésére használt mérőszám. Minél nagyobb az értéke, annál érzékenyebben reagál az adott pénzügyi eszköz árfolyama a hozamszintekben bekövetkező változásokra, vagyis annál kockázatosabb.

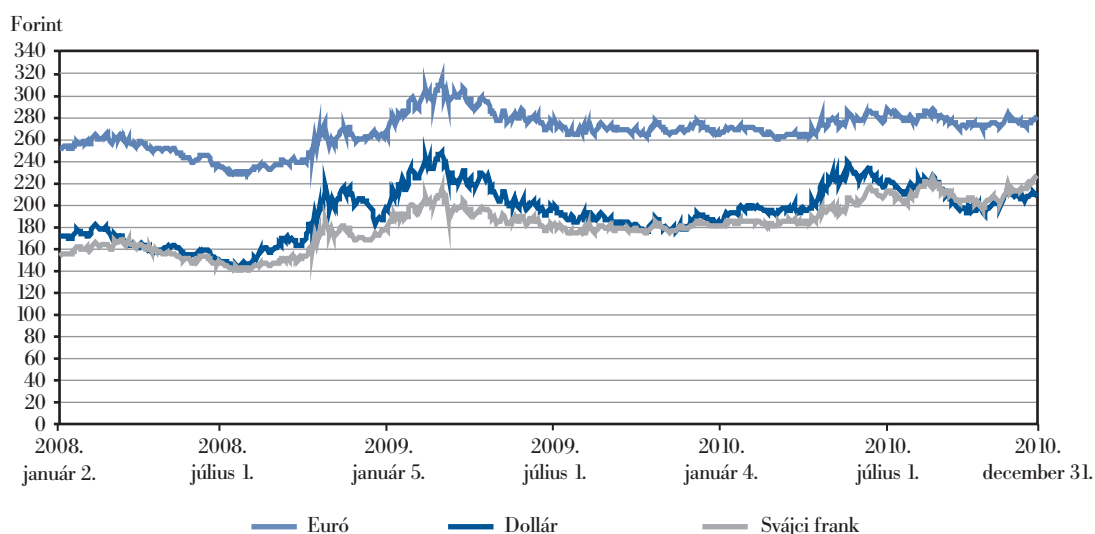
TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁSOK A FORINT ÁRFOLYAMÁBAN²⁰⁾

Hazánk gazdasági nyitottsága és a devizahitelektől való függés miatt az amerikai dollár, az euró és a svájci frank árfolyamának alakulása fontos a nemzetgazdaság számára. 2008 óta három olyan időszak volt, amikor a forint árfolyamában jelentős leértékelődés ment végbe: a 2008. őszi pénzügyi válság, a – számos európai ország államadósság-problémája kapcsán kitört – 2009. tavaszi likviditási válság és a 2010. közepi belföldi események időszaka.

Az euróövezet közös fizetőeszköze kulcsvalutának számít hazánkban, mivel a külkereskedelem legnagyobb része euróban bonyolódik le, és a forint árfolyama 2000 óta 100%-ban az euróhoz van viszonyítva. A forint/euró árfolyam alakulását 2008 ősze óta nagyban befolyásolja a globális kockázatvállalási hangulat és az országgkockázati besorolás. Emellett a régiós események – a kelet- közép-európai valuták közötti viszonylag erős együttmozgás következtében – és a befektetői várakozásoknak nem megfelelő, államháztartással kapcsolatos információk is hatottak a kurzusra. 2008 nagy részére az erősödés volt a jellemző, azonban októbert követően az amerikai másodlagos jelzálogpiac összeomlásával párhuzamosan a külföldi befektetők elkezdtek kivonni befektetéseiket a hazai pénz- és tőkepiacokról, a forint ekkor már gyengült, közel 6%-kal. Az árfolyam 2009-ben 2,3%-kal gyengült, azonban az éven belül erőteljes volatilitás volt a jellemző. A forint 2009. március 6-án érte el mélypontját, 316 forint/euró árfolyamon. A magyar pénzügyi helyzet konszolidálódásával az árfolyam visszakorrigált 280 forint alá. 2010 folyamán a forint 2,9%-kal értékelődött le az euróhoz képest, miközben a 261,60 és 290,03 forintos sávban mozgott. Az év közepén az árfolyamot erőteljesen gyengítették a belföldi és nemzetközi – főként a görög – események.

2.21 ábra

A Magyar Nemzeti Bank hivatalos napi deviza-középárfolyamai (egy egységre számítva)

A svájci frank jelentősége a magánszféra által felvett devizahitelek (lakáscélú, illetve fogyasztási hitelek) miatt még inkább felerősödött az elmúlt években. A deviza-középárfolyam 2010. szeptember 8-án érte el az addigi történelmi csúcsát, amikor is 225,66 forinton volt. A svájci frank euróhoz viszonyított árfolyama 2010-ben nagyjából 19%-kal erősödött. Emögött az húzódik meg, hogy a világgazdaságban érezhető bizonytalanság miatt a befektetők a svájci fizetőeszközbe áramoltatják tőkéjük egy részét. A svájci frank iránti bizalom a helyi bankrendszer sajátosságainak és az alpesi deviza tartalék- valuta szerepének köszönhető. Ennek tulajdonítható a forintnak az euróhoz mértnél nagyobb mértékű gyengülése a svájci frankkal szemben, ugyanis ellenkező esetben nyereséget hozó arbitrázs műveletekre lenne lehetőség.

Az országban felhasznált energiahordozók magas importtartalma miatt az amerikai dollár árfolyamalakulása is befolyással bír a gazdaságra, mivel a nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek világpiaci árait amerikai dollárban jegyzik. A forint/amerikai dollár árfolyam alakulását is befolyásolta az amerikai dollár teljesítménye az euróval szemben.

²⁰⁾ Forrás: Magyar Nemzeti Bank.

A FEJEZETHEZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI AJÁNLATAINK**KIADVÁNYOK****Összefoglaló kiadvány**

[A KSH jelenti 2010. decemberi, részletes éves száma ágazati összefoglalókkal](#)

Makrogazdasági folyamatok

[Makrogazdaság, 2008–2009](#)

[Magyarország nemzeti számlái, 2007–2009](#)

[A háztartások fogyasztása, 2008](#)

[Beruházások, 2009](#)

[Szolgáltatások külkereskedelmi forgalma, 2010](#)

[A külkereskedelmi árszint és cserearány alakulása, 2007–2008](#)

[Bruttó hazai termék \(GDP\) gyorsátjékoztató](#)

[Beruházás gyorsátjékoztató](#)

[Külkereskedelmi termékforgalom gyorsátjékoztató](#)

Egyensúlyhiány az államháztartásban

[Jelentés a kormányzati szektor hiányáról és adósságáról](#)

[A kormányzati szektor adatai gyorsátjékoztató](#)

TÁBLÁZATOK (STADAT-TÁBLÁK)**Makrogazdasági folyamatok**

[Nemzeti számlák, GDP \(éves adatok\)](#)

[Nemzeti számlák, GDP \(évközi adatok\)](#)

[Beruházások \(éves adatok\)](#)

[Beruházások \(évközi adatok\)](#)

[Külkereskedelem \(évközi adatok\)](#)

[Foglalkoztatottság, munkanélküliség, kereset \(éves adatok\)](#)

Egyensúlyhiány az államháztartásban

[Pénzügyek](#)

TÁJÉKOZTATÁSI ADATBÁZIS**MÓDSZERTANI DOKUMENTÁCIÓ
(META-INFORMÁCIÓ)**

Ajánlataink elérhetőek a KSH honlapján:

www.ksh.hu

3. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK

- Az ország gazdasági teljesítményét nagymértékben meghatározza a vállalkozások tevékenységének alakulása, amelyet pedig a gazdasági ciklusok mellett a jogszabályi környezet, adózási rendszerek, a különféle objektív és szubjektív motíváló és demotíváló tényezők formálnak. Magyarországon 2009-ben 689 ezer vállalkozás működött.
- A mezőgazdaságnak a gazdasági termeléshez való hozzájáruláson kívül lényeges tájmegtartó funkciója van. A gazdasági válság, amellet, hogy visszavetette az ezen ágazat által termelt hozzáadott értéket, növelte a mezőgazdaság szerepét a saját termelésű fogyasztás terjedésén keresztül.
- Az ipar egyike volt a válság által leginkább érintett ágazatoknak. Ezt legnagyobb részt az ágazat erőteljes exportkitettsége és többszempontú koncentrációja okozta, amelyek konjunktúra idején versenyképességet növelő tényezők. A 2010. évi eredmények – alacsony bázishoz mért – fellendülést mutatnak, ennek a hajtóereje ismét az exportértékesítés volt.
- Az építőipar teljesítményének hanyatlását nem a válság okozta, az a korábbi fel-futást követően már 2006-ban zsugorodni kezdett. A csökkenés ütemét viszont felerősítette a lakossági és üzleti kereslet zuhanása, valamint az állami megrendelésű infrastrukturális projektek forráshiány miatti csökkenése.
- A szállítás teljesítményének alakulása jól követi a gazdasági teljesítmény alakulását. A belső és külső kereslet válság által okozott visszaesése hozzájárult az ágazat 2009. évi teljesítménycsökkenéséhez, a 2010-ben kezdődött fellendülés pedig szerény növekedést váltott ki mind az áru-, mind a helyközi személyszállítás tekintetében, a helyi személyszállítás teljesítménye ellenben csökkent. A járműüzemanyag-árak erőteljes emelkedése 2010-ben rontotta az ágazat eredményeit.
- A telekommunikáció felgyorsult világunkban elhanyagolhatatlan tényezője a termelésnek és a fogyasztásnak. Az *Economist* által összeállított „digitális gazdasági” rangsorban Magyarország a 20. helyen áll az uniós országok között. A rangsor alapjául szolgáló indikátorok közül a legnagyobb súlyú, a fogyasztói és üzleti adaptáció terén számottevő az elmaradásunk az élen járó országoktól.
- A kiskereskedelem mutatói szoros összefüggést mutatnak a lakossági kereslettel. A 2010. évi visszafogott reálbérnövekedés és az egyéb jövedelmi tételek alakulása azt vetítette előre, hogy a forgalom hanyatlása nem áll meg. A 2,1%-os éves csökkenést nagyjából az élelmiszer- és élelmiszer jellegű kiskereskedelem eladásainak mérséklődése okozta.
- A turizmus és vendéglátás természetéből eredően igen érzékeny a gazdaság konjunkturális folyamataira. A szabadidős utazásokat erősen befolyásolta a válság által megrendített munkaerőpiac, a visszaeső vállalati teljesítmények pedig az üzleti célú utazások számát mérsékeltek. A lassú gazdasági növekedés még alig érezte hatását a szektorban, a külföldi látogatók száma tovább csökkent, a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma kismértékben nőtt, míg az egyéb (2009-ig magán-) szálláshelyek forgalma mérséklődött.

**Hazai vállalkozási
környezet**

Mezőgazdaság

Ipar

Építőipar

Szállítás

Távközlés, internet

Kiskereskedelem

**Turizmus,
vendéglátás**

Hazai vállalkozási környezet

A rendszerváltás után, a piacgazdaság létrehozása során a magyar gazdaság vállalati szerkezetében rövid idő alatt két nagy átrendeződés ment végbe: egyrészt a tulajdonviszonyok, másrészt a méretstruktúra tekintetében. Megváltozott a piaci szereplők többségének jogállása, az újfajta szervezetek megjelenésével, a külföldi tőke beáramlásával átstrukturálódott az addigi magyarországi szervezeti modell, melynek középpontjában – súlyuknál fogva – a **vállalkozások** állnak.

A jelenlegi vállalkozási struktúránkat tekintve – az érvényes szabályozások alapján – a társas vállalkozások és különösen a kisvállalkozások körében a kft. és a bt. gazdálkodási forma a legnépszerűbb. A változások a gazdasági növekedés alakulásával, a kilátások megítélésével és sokszor szabályozási módosításokkal is összefüggnek, különösen a kisvállalkozások esetében. A **gazdálkodási formák** közötti választás kérdése elsősorban a vállalkozások indításának esetében merül fel. Ezeknél a választást fő-

ként az motiválja, hogy melyik formát egyszerűbb, kevésbé költséges és kockázatos indítani; szükség esetén abbahagyni, lezárni, milyen mértékű felelősségvállalás kapcsolódik hozzá, illetve a működés folyamán milyen számviteli, adózási és más szabályozóknak kell megfelelni. Többek között e körülmények mérlegelése alapján szorult vissza (az ezredfordulón mért 58%-ról) a működő vállalkozások körében az egyéni vállalkozási forma részesedése (2009-ben 46%-ra), míg a kft. és a bt. részesedése 2009-ben 32, illetve 20% volt.

Vállalkozási struktúránkat az Európai Unióval összehasonlítva Magyarország adatai nem kirívóak: hazánk abba a csoportba tartozik, amelyre a **mikrovállalkozások igen magas aránya** jellemző. (3.1 tábla) A visegrádi országokkal összehasonlítva 2008-ban Magyarország a második legmagasabb vállalkozássűrűségű országnak bizonyult.

A **gazdasági szerkezetváltozás** az ezredfordulóra nagyrészt lezárult. Azóta inkább a külső-belső konjunkturális viszonyok alakulása határozza meg az egyes ágazatok súlyának változását. (3.2 tábla)

3.1 tábla

A vállalkozások méretstruktúrája, 2009

Mutató	Mikro- (1–9 fős)	Kis- (10–49 fős)	Közepes (50–249 fős)	KKV szektor összesen	Nagyvállal- kozások	Összesen
	vállalkozás					
Működő vállalkozások száma	657 102	26 278	4 746	688 126	870	688 996
Alkalmazásban állók száma, ezer fő	221,9 ^{a)}	511,9	519,9	1 253,7	1 038,3	2 292,0
Egy vállalkozásra jutó átlagos létszám, fő	X	20	110	2	1 193	3

^{a)} 5–9 fős vállalkozások.

3.2 tábla

A bruttó hozzáadott érték megoszlása

Nemzetgazdasági ág, ágazatcsoport	2000		2010	
	milliárd forint	megoszlás, %	milliárd forint	megoszlás, %
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halgazdálkodás	616,6	5,4	797,6	3,5
Ipar	3 037,7	26,6	6 114,7	26,8
Ebből: feldolgozóipar	2 618,4	23,0	5 253,3	23,0
Építőipar	571,8	5,0	903,4	4,0
Kereskedelem, javítás, szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	1 337,8	11,7	2 944,4	12,9
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	951,9	8,3	1 728,5	7,6
Pénzügyi tevékenység, ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás	2 382,3	20,9	5 324,2	23,3
Közigazgatás, oktatás, egészségügyi, szociális ellátás	2 017,1	17,7	3 970,9	17,4
Egyéb közösségi, személyi szolgáltatás	488,3	4,3	1 074,7	4,7
Összes hozzáadott érték	11 403,5	100,0	22 858,4	100,0

VÁLLALKOZÁSI HAJLANDÓSÁG MAGYARORSZÁGON ÉS AZ UNIÓBAN

Magyarországon tehát a vállalatsűrűség nem alacsonyabb, mint az unióban, és bizonyos ágazatokban a vállalatok jövedelmezősége is kimagasló. Összességében azonban a vállalkozások versenyképessége, munkahelyteremtő képessége elmarad az uniós átlagtól, illetve a térségünkbeli tagállamokétól is. Ehhez részben a gazdaságpolitikából fakadó feltételek járulnak hozzá (például az adóztatás, vállalkozástámogatás rendszere), részben a kis- és középvállalkozásokat jellemző tőkehiány, részben pedig kulturális és intézménybeli vonatkozásokból, attitűdökből fakad. Ez utóbbiak megértéséhez, a vállalkozási tevékenység mozgatórugóinak és sikerességének megértéséhez adhat kulcsot egy 2009. decemberi Eurobarométer¹⁾-felmérés.

Magyarországon a válaszadók 39%-a lenne szívesen vállalkozó, ami némileg elmarad az uniós átlagtól és a térségünkbeli új tagállamok többségétől is, különösen Romániától és Lengyelországtól. A tényleges vállalkozói létet már kipróbáltak aránya mindössze egyötöd, amely viszont alig kisebb az uniós adatnál, a környező tagállamok többségénél pedig nagyobb. Az eltérés a ténylegesen vállalkozók és az azt jónak tartók között viszont nem elhanyagolható, vagyis szakadék van a preferenciák és a lehetőségek között. Érdemes tehát megvizsgálni, hogy mely tényezők ösztönzik és melyek hátráltatják a tényleges vállalkozási tevékenységet, és milyen faktorok orientálják a munkát keresőket a vállalkozói lét felé.

Azok, akik a vállalkozóvá válást részesítik előnyben, túlnyomórészt – minden más tagállamnál gyakrabban – az önmegvalósítást és a függetlenséget, továbbá a jobb jövedelmi kilátásokat emelték ki indokként, emellett nagy arányban említették az önállósággal járó szabadságot a munkavégzés feltételeinek meghatározásában. A családi örökség is fontos tényező: azok 15%-ának, akik a vállalkozói szerepet választanák, családtagja is vállalkozó – a tagállamok között ez kiugróan magas, a következő legmagasabb a romániai 5%. (Ezt alátámasztják a Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány²⁾ adatai is, melyek szerint hazánkban az olyan vállalkozások aránya, ahol családtagok vannak a tulajdonosok és/vagy a dolgozók között, 72%. Jelentőségük különösen az olyan munkaintenzív ágazatokban számottevő, mint a kereskedelem, a szálláshely-szolgáltatás, a vendéglátás, a közlekedés, az egészségügy, a szociális ellátás.)

A vállalkozással szemben az alkalmazotti létet preferálók indokai között az uniós átlagnál lényegesen nagyobb szerepet játszik a biztonságra, állandóságra, stabilitásra törekvés, mind a foglalkoztatást, mind annak körülményeit tekintve. Nálunk a legmagasabb azoknak az aránya, akik a megfelelő finanszírozás hiányát demotiváló tényezőként említették, és ugyancsak itt a legtöbb a vállalkozás irányításához szükséges képességek, készségek hiányát okolóké.

A ténylegesen vállalkozóvá válástól visszatartó tényezők között a finanszírozás hiánya a legnagyobb súlyú, a válaszadók több mint fele említette; ez – Romániát követően – a második legmagasabb arány az unióban. (A megfelelő finanszírozás fontossága vetekszik az üzleti ötletével – nemcsak nálunk, az EU-ban is.) Mivel a megkérdezés a válság idején zajlott, a gazdasági klímára is nagy arányban hivatkoztak. Az üzleti ötlet hiányát mindössze 11%-nyian említették, ami nem sokkal magasabb, mint általában a tagországokban – a képességek hiánya miatti akadályoztatás viszont 18%-os arányban fordult elő, ami csaknem háromszorosa az átlagnak. Az iskolarendszer, amely egyik átadója lehetne ezen képességeknek, a magyar válaszadók 36%-a szerint ruházta fel őket olyan készségekkel, amelyek segíthetik őket abban, hogy vállalkozásuk legyen. Egyébként vállalkozásbarát országokban sem magas ez az arány.

Magyarországon a kényszerű vállalkozóvá válás egyik oka lehet a vállalkozói siker elmaradásának (bár önmagában nem gátolja a sikert, a vállalkozói „álom” pedig nem garantálja azt). A válaszadók négytizede állította, hogy a szükség vezérelte az önállósodásban, ami igen magas arány, bár térségünkben Szlovákiában és Romániában is hasonló mérték (egyes déli tagállamokban pedig még magasabbat).

Azok között, akiknek volt már (vagy jelenleg is van) vállalkozása, igen magas (19%, szemben az uniós szinten mért 10%-kal) azok részaránya, akiknek korábban megbukott a vállalkozása. Ez a kirívóan magas adat megintcsak összefügghet a megkérdezés időpontjával, hiszen a válság – a kereslet visszaesése és a finanszírozási feltételek szigorodása miatt – csődhullámot indított el a magyar vállalkozások körében.

A megfelelő üzleti ötlet, illetve társadalmi-gazdasági igény kielégítése elengedhetetlen a sikeres vállalkozáshoz. A ténylegesen vállalkozóknak valamivel több mint fele említette az előbbi mint nagyon fontos tényezőt a döntésben és csak közel negyede a kielégítendő igényt, amelyre épülhet a vállalkozás.

A határokat átlépő tőkebefektetések hosszú múltra tekintenek vissza. Jelentőségük a gazdasági élet egyre intenzívebb nemzetközivé válásával a múlt század második felében fokozódott, és a folyamat az új évszázadban tovább gyorsult. Hazánkban 2009 végén kö-

zel 30 ezer külföldi érdekltségű vállalkozás tevékenykedett. Az itt működő külföldi tőke mind a származási országok, mind a választott ágazatok tekintetében meglehetősen koncentrált. Az összes állomány több mint fele három országból befektetőitől származik. Közülük is kiemelkednek

¹⁾ Forrás: [Entrepreneurship in the EU and beyond. Analytical report. 2010](#)

²⁾ Forrás: [Overview of Family Business Relevant Issues. Country Fiche Hungary. 2008.](#)

a németországi tőketulajdonosok, akik kezdettől fogva jelentős összegekkel vannak jelen a magyar gazdaságban. Az állomány egynegyede Németországból származik. A második–harmadik helyen Hollandia és Ausztria befektetői állnak, 14,1, illetve 12,7%-kal.

Az ágazati koncentrációt mutatja, hogy az összes külföldi befektetés 83%-a négy ágazatban található: a feldolgozóipar 35, az ingatlanügyletek 24, a kereskedelem, javítás és a pénzügyi közvetítés mintegy 12–12%-ot köt le. A feldolgozóiparon belül elsősorban a járműgyártás és a villamosgép-, műszergyártás emelkedik ki.

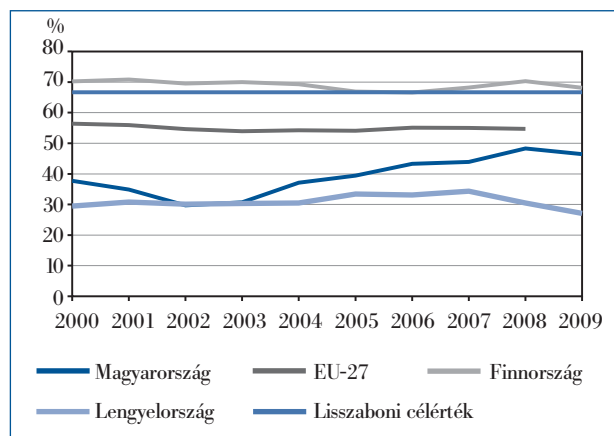
Kutatás-fejlesztés és innováció mint a gazdasági fejlődés legfontosabb tényezői

A **kutatás-fejlesztés ráfordításai** 2009-ben összesen 299,2 milliárd forintot tettek ki, folyó áron 12,3%-kal többet, mint az előző évben. A növekedés a gazdasági válság ellenére következett be, így a kiadások GDP-hez mért aránya 2009-ben érte el az 1990 után mért legmagasabb értéket, 1,15%-ot. A pozitív irányú változás leginkább a vállalkozások körében következett be – esetükben egy év alatt 22,3%-kal emelkedtek a ráfordítások –, a felsőoktatásban az inflációt alig meghaladó növekedést, a költségvetés által finanszírozott kutatóintézeteknél pedig csökkenést tapasztaltunk. A K+F-ráfordításokon belül a beruházások részaránya szintén a vállalkozási kutatóhelyeken volt a legmagasabb (16%).

Az elmúlt években az összes **kutatóhely** K+F ráfordításainak forrásai között a vállalkozások egyre nagyobb hányadot finanszíroztak, ami egybeesett a lisszaboni stratégia K+F-területre vonatkozó céljaival, és 2008-ban – Magyarországon először – a vállalkozások megelőzték az állami költségvetést. Ez a folyamat 2009-ben megszakadt, közel 2 százalékpontos csökkenés figyelhető meg a vállalkozásoktól származó források részarányában, bár vezető

3.1 ábra

Az összes K+F-ráfordítás vállalkozások által finanszírozott hányada

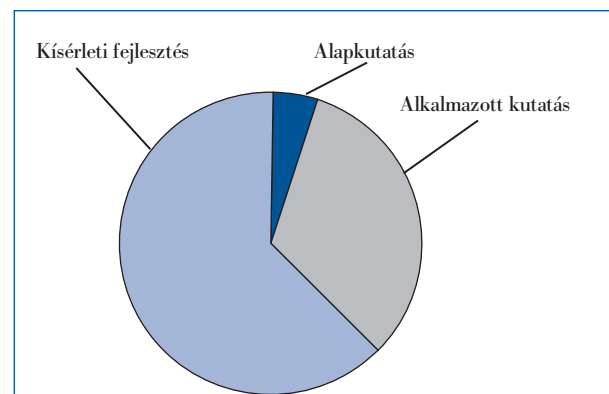
szerepüket továbbra is megőrizték, és összesen 138,9 milliárd forinttal járultak hozzá a kutatás, fejlesztés működéséhez. 2008-hoz képest főleg a külföldi források szerepe erősödött, az állami költségvetés arányát tekintve nem változott (az összege 125,6 milliárd forint volt).

A vállalkozási **kutatóhelyeken dolgozók tényleges létszáma** 2009-ben több mint 17%-kal emelkedett 2008-hoz viszonyítva, és 16 488 főt tett ki. Közülük 10 899 fő dolgozott kutatóként, a többi segédszemélyzet, illetve fizikai dolgozó. Az egy kutatóhelyre jutó (tényleges) létszám a vállalkozások esetében volt a legalacsonyabb (13 fő), ugyanakkor az összes K+F-ráfordítás 57%-a ezeken a kutatóhelyeken realizálódott. Az összes kutatóhely közül a vállalkozásoknál dolgozik a kutatók 31%-a.

A K+F-tevékenységet hagyományosan három – elvileg egymásra épülő – kategóriába sorolják, ezek az alapkutatás, az alkalmazott kutatás és a kísérleti fejlesztés. Míg az utóbbi években a ráfordítások felhasználásában a kísérleti fejlesztésre fordított költségek (hol az alapkutatás, hol az alkalmazott kutatás rovására) növekvő arányt képviseltek a teljes K+F-szektorban, addig a vállalkozásoknál az eredendően nagyon alacsony arányt képviselő alapkutatás 2006 és 2009 között több mint háromszorosára nőtt, és így 4,8%-ot tett ki 2009-ben.

3.2 ábra

A ráfordítások felhasználásának megoszlása a vállalkozási kutatóhelyeken, %

A K+F-tevékenység eredményei mérésének általános mutatói a **publikációk** száma és a **szabadalmi tevékenység** produktumai. Publikációs tevékenység szempontjából a vállalkozási szektor a legkevésbé aktív, hiszen a tudományos publikációkban főleg az alapkutatás és az alkalmazott kutatás eredményei jelennek meg, a vállalkozások pedig elsősorban a kísérleti fejlesztésben érdekeltek. Mind a magyar nyelvű, mind az idegen nyelvű publikációk tekintetében a kutatóintézeteknél a legmagasabb a közlések száma, de a felsőoktatásban is többszöröse a profitorientált szervezetek körében mértnek. A vállalkozási szektorban a száz kutatóra jutó magyar nyelvű cikkek száma 8, az idegen nyelvű cikkeké 5 volt 2009-ben.

ÉRDEKLŐDÉS A TUDOMÁNY VÍVMÁNYAI IRÁNT

Az Eurobarometer tudománnyal és technológiával foglalkozó különkiadása³⁾ szerint Magyarországon az egyik legmagasabb a **tudományos felfedezések és a technikai újdonságok iránti érdeklődés** Európában. A felmérés alapján úgy tűnik, hogy a magyarok a „modernizmus” képviselői: az átlagnál jóval kevesebben gondolják úgy, hogy a fejlődés veszélyes lehet az emberek morális érzékére vagy az emberi jogokra nézve. A spanyolok után nálunk vélik legtöbbször úgy, hogy a tudomány haszna nagyobb, mint amennyi nem szándékolt káros következményt okoz. A jelentés szerint a hazai válaszadók az EU-27 átlagához képest kevésbé gondolják úgy, hogy a tudományos kutatók szűklátókörűek lennének, és csak a saját szakterületükhöz értenének. A kutatásra, fejlesztésre legtöbbet költő finnek és svédok ezzel szemben úgy vélekednek, hogy a tudósok véleménye csak a saját szakterületükön lehet mérvadó, és kevésbé vannak illúzióik a tekintetben, hogy a tudomány okozhat-e környezeti károkat vagy hordozhat-e veszélyeket az erkölcsi normákra nézve.

Merőben más a helyzet a szabadalmi tevékenység területén. A vállalkozások mind a hazai, mind a külföldi bejelentések tekintetében jóval aktívabbak a másik két szektornál.⁴⁾

A kutatás, fejlesztés mellett az **innováció** egyike a gazdasági fejlődést elősegítő legfontosabb tényezőknél. Ugyanakkor – mivel egy vállalkozás innovativitása szempontjából a külső feltételeknél meghatározóbbak a cég belső tulajdonságai (pl. méret, szervezeti felépítés, innovációs stratégia)⁵⁾ – viszonylag kedvezőtlen helyzetben lévő régiók is versenyképesek maradhatnak, ha sikeresen tudják ösztönözni a vállalkozásaikat az üzleti kapcsolataikban új termékek vagy eljárások bevezetésére, alkalmazására. A KSH 2000 óta végez az innovációra vonatkozó adatgyűjtést a legalább 10 fős vállalkozások körében. A legutóbbi adatfelvétel 2009-ben a 2006–2008 közötti időszakra vonatkozott. Az eredmények szerint a megkérdezett cégek ötöde bizonyult innovatívnak (szervezeti és marketinginnovációval együtt számolva ennél magasabb, közel 29%-os arányt kapunk). Egyértelmű összefüggés figyelhető meg a vállalkozásméret és az innováció előfordulási gyakorisága között: míg a legalább 250 fős cégek majdnem 60%-a volt innovatív, addig a 10–49 fős cégeknek csak 16%-a. A nemzetközi összehasonlítás azt mutatja, hogy az innováció területén van mit fejlődnünk, Magyarország jócskán le van maradva az uniós átlagtól, és a legtöbb kelet-európai tagállam is megelőz minket.

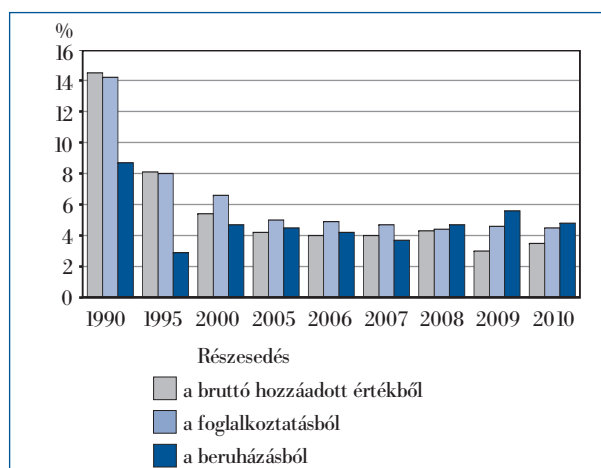
Mezőgazdaság

A **mezőgazdaság részaránya** a rendszerváltás után a foglalkoztatásban és a bruttó hozzáadott érték előállításában folyamatosan csökkent, 2010-ben előbbiből 4,5, utóbbiból 3,5%-kal részesedett. 2010-ben az ágazat bruttó hozzáadott értékének volumene jelentősen visszaesett, de a növénytermesztési és kertészeti termékek nagymértékű áremelkedésének köszönhetően a nemzetgazdaságban betöltött szerepe enyhén nőtt. A mezőgazdaságban foglal-

koztatottak számának átmeneti, 2009. évi növekedésében szerepe volt annak is, hogy a válság miatt munkahelyüket elvesztők egy részének elsődleges jövedelemforrásává vált a saját fogyasztásra korábban is végzett mezőgazdasági tevékenység.

3.3 ábra

A mezőgazdaság helye a nemzetgazdaságban

A lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint 2010-ben a mezőgazdaságban, a vad- és erdőgazdálkodásban, halászatban 172 ezer fő dolgozott.

A mezőgazdaság **munkaerő-felhasználására** vonatkozó adatok meghatározásához szükségessé vált egy egységes mutató kidolgozása, mely lehetővé tette a gazdasági szervezetekben és az egyéni gazdaságokban dolgozók eltérő időtartamú napi munkavégzésének összehasonlítását. Az éves munkaerőegység (ÉME) bevezetésével az egyéni gazdaságokra jellemző néhány órás munkavégzés teljes munkaidősre (évi 1800 óra) való átszámításával a részmunkaidőt és az időnyomunkát is számításba lehetett venni. Ugyanakkor ez a mutató nem alkalmas a nemzetgazdaság más ágaival való összehasonlításra, mivel a nem

³⁾ Forrás: [Science and Technology Report](#), Special Eurobarometer, European Commission, 2010.

⁴⁾ A bejelentések többsége nem szervezet részéről, hanem egyéni úton történik, tehát a három szektor összehasonlítása csak a nemzeti úton tett bejelentések kis része alapján lehetséges.

⁵⁾ Forrás: Rolf Sternberg – Olaf Arndt 2001. The Firm or the Region: What Determines the Innovation Behavior of European Firms?, Economic Geography, Vol. 77, No.

mezőgazdasági főtevékenységű foglalkoztatottak mezőgazdasági munkáját is figyelembe veszi.

Az EU gyakorlatában megkülönböztetünk fizetett és nem fizetett munkavégzést is, utóbbi az egyéni gazdaságokban a háztartások tagjai által végzett mezőgazdasági munkát jelenti. A fizetett munkaerő felhasználásaként elszámolt munkamennyiség értéke megfelel a mezőgazdasági számlarendszerben a munkavállalói jövedelemként elszámolt értéknek.

A mezőgazdaság munkaerő-ráfordítása évről évre csökken, 2010-ben 414 ezer volt (éves munkaerőegységben kifejezve), 2000-hez képest közel 40%-kal kevesebb. A nem fizetett munkaerő-felhasználás aránya az összes munkaerő-ráfordítás háromnegyedét tette ki.

A mezőgazdaság **bruttó termelésének** volumene 2010-ben 6,8%-kal alacsonyabb volt az előző évinél. Az ágazat teljesítménye évről évre ingadozik, az egyes évek kiugróan magas értékei (mint például az előző évhez mért 2004. évi 23, illetve a 2008. évi 27%-os növekedés) elsősorban a bőséges gabonatermésnek tudhatók be, míg a visszaesések a szélsőséges időjárási tényezők (aszály, fagykár vagy a 2010-re leginkább jellemző rendkívül csapadékos időjárás) következményei. Az elmúlt tíz évet két öt-éves periódusban vizsgálva azonban kimutatható, hogy a növénytermesztés volumene mind a 2001–2005, mind a 2006–2010 közötti időszakban kiegyenlített, egyaránt 38%-kal volt magasabb a 2000. évi bázisnál. Ugyanakkor ezen időszakban az állattenyésztés teljesítménye 6, illetve 17%-kal elmaradt az ezredfordulón mértől.

Magyarország **természeti adottságai** kedvezőek a mezőgazdasági termeléshez. Az ország területének 60%-án folyik mezőgazdasági termelés, az EU-tagországok közül ennél magasabb értéket csak Dániában találunk. A termelési szerkezetet a rendszerváltásig a növénytermesztés és az állattenyésztés közötti egyensúly jellemezte, amely azóta az állatállomány nagyarányú csökkenése következtében megbomlott. A növénytermesztés szerepe fokozatosan nőtt, 2010-ben már közel kétharmados arányt képviselt a termelésből. Ez uniós összevetésben igen magas arány, elsősorban a déli tagországokra jellemző, a kelet-közép-európai térségben a növénytermesztés aránya 49–56% közötti volt 2010-ben. (Romániában és Bulgáriában viszont a magyarországihoz hasonló struktúra mutatkozik.)

A **növénytermesztést** érzékenyen érintette, hogy 2010-ben a rendkívüli időjárás – elsősorban az árvizek és a belvíz – következtében kiugróan magas volt a kipusztult vetésterület aránya, és a vetetlen területek nagysága is jelentősen nőtt a korábbi évekhez képest. A szántóföldek több mint felén búzát és kukoricát vetettek, az olajos magvúak területe a fokozódó kereslet miatt évről évre nő. Kukoricából az éves termés mintegy felét teszi ki a belföldi felhasználás, a többlet hasznosítására a bioetanolgyártás is lehetőséget ad. Az eddigi egyetlen feldolgozónk évi 1 millió tonna kukoricát vásárol fel, amelyből részben

izocukor, részben pedig az üzemanyag alapanyagaként szolgáló bioetanol készül. Hazánkban 2010-ben 12,3 millió tonna gabona termett, egytizeddel kevesebb az előző évinél. A gabonatermesztést az utóbbi években a korábbinál fokozottabb termés- és áringadozás jellemezte Európában is. Az EU-ban előzetes adatok szerint 2010-ben mintegy 3%-kal kevesebb gabona termett, mint egy évvel korábban. Kukoricából az unió termésének több mint 12, napraforgóból 14%-át adtuk (utóbbiból a világon a nyolcadik legtöbbet termelő ország vagyunk), viszont búzából, árpából, repceből csak néhány százalékkal részesedtünk.

Az EU termelést szabályozó kvótája leginkább a cukorrépa-termelésünkre van hatással: e növénynek 2008-tól területe és ezáltal termésmennyisége is jelentősen visszaesett. A harmadára csökkent termés feldolgozása mindössze egy cukorgyárra koncentrálódik, viszont emiatt cukorból behozatalra szorulunk.

3.3 tábla

A fontosabb növények termésmennyisége

Növény	2008	2009	2010	Magyarország helye az EU rangsorában ^{a)}
	ezer tonna			
Búza	5 631	4 419	3 764	9.
Kukorica	8 897	7 528	6 967	4.
Árpa	1 467	1 064	966	12.
Cukorrépa	573	737	754	16.
Napraforgó	1 468	1 256	987	3.
Repce	655	579	560	7.
Burgonya	684	561	440	17.
Zöldség	1 818	1 614	1 400	12.
Gyümölcs	840	884	..	8.
Szőlő	571	550	..	7.

^{a)} 2009. évi adatok szerint.

A **birtokszerkezet** megismeréséhez a 2010 júniusában lezajlott, az összeírások történetében hetedik, teljes körű mezőgazdasági összeírás ad támpontot. Ennek keretében 8800 gazdasági szervezet és 567 ezer egyéni gazdaság adott számot mezőgazdasági tevékenységéről. Utóbbiak száma – változó ütemben – folyamatosan csökkent, 2010-ben 40%-kal volt kevesebb a tíz évvel korábbinál. A gazdasági szervezetek átlagos mezőgazdasági területe meghaladta a 300 hektárt, az egyéni gazdaságoké 4,6 hektár volt. A gazdasági szervezetek közel 4%-a és az egyéni gazdálkodók kétharmada használt 1 hektár vagy annál kisebb mezőgazdasági területet. 2010-ben az egyéni gazdaságokban 1,1 millió családtag végzett mezőgazdasági munkát, 45%-kal kevesebb, mint tíz évvel korábban. A gazdálkodók 74%-a férfi, ez nemigen változott, az 55 év feletti aránya viszont nőtt. Az adatok szerint a gazdasági szervezetek és az egyéni gazdaságok 49–49%-a kizárólag növénytermesztéssel foglalkozott, ez az arány 8, illetve 9 százalékponttal bővült 2000-hez képest. Állattartás a gazdasági szervezetek közel negyedében, az egyéni gazdaságok

felében folyt. A kizárólag saját fogyasztásra termelő egyéni gazdaságok 60%-os részaránya 10 év alatt nem változott, a piacra termelők 20%-ra nőtt, a felesleget értékesítők részaránya ugyanakkora mértékben zsugorodott.

Az **állattartó** gazdasági szervezetek száma 15%-kal, az egyéni **gazdaságoké** közel felével csökkent az előző teljes körű összeírás óta. A tartási költségek (takarmány, energia) folyamatos emelkedése a jövedelmezőség rovására ment. Ennek következtében az egyéni gazdaságok a nagyobb haszonállatok közül szarvasmarhából 11, sertésből viszont 62%-kal tartottak kevesebbet, mint 2000-ben. A gazdasági szervezetek 17%-kal csökkentették a szarvasmarhák számát, sertésállományuk 38%-kal fogyott tíz év alatt. 2010-ben a sertésállomány nagysága nem érte el a 3,2 milliót. Miközben Európa számos országa korszerűsítette

sertéságazatát (Hollandia és Dánia például nyolc-tíz-szer annyi sertést tart száz hektár mezőgazdasági területen, mint hazánk), addig nálunk ma jóval kevesebb embernek ad munkalehetőséget, megélhetést, mint bármikor. Éppen ezért a sertéstartók állatjóléti támogatására az EU által megengedett legmagasabb összeg, 6 milliárd forint áll rendelkezésre 2011-ben, állattenyésztési feladatokra összességében 47 milliárd forintot fordítanak. A sertéságazatban kialakult helyzet kezelésére az Európai Bizottság rendeletet hozott a serteshús magántárolási támogatásáról. Ezzel a lehetőséggel a magyar termelők is éltek. Az állattartó telepek korszerűsítésére az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) keretében a 2007 és 2013 közötti ciklusban összességében mintegy 272,5 milliárd forintot biztosítanak⁶⁾.

GÉNMODOSÍTOTT ÉLELMISZEREK

EU-tagként hazánkban is évről évre felmerül a génmódosított növények termesztetősége és forgalmazása, amit Magyarország ismételt elutasított. Ez azt jelenti, hogy hazánkban nem forgalmazhatnak génmódosított élelmiszert, és nem termesztetnek ilyen növényt. Az unió területén engedélyezett bizonyos génmódosított termékek termesztése, ezek között a kukorica és a burgonya jelentősége a legnagyobb. Előbbi termesztését Magyarországgal együtt 6, utóbbit 3 tagállam nem teszi lehetővé.⁷⁾ Egy felmérés szerint a magyarországi választadók 70%-át aggasztják az élelmiszerekben található genetikailag módosított organizmusok (az uniós átlag ennél valamivel alacsonyabb: 66%).⁸⁾ Érdekes viszont, hogy egy másik felmérés ennél lényegesen elfogadóbb hozzáállást mért: itt a biotechnológiától és génkezeléstől a magyarok 61, az uniós állampolgárok átlagosan 53%-a vár pozitív hatást, ahol pedig nem genetikailag módosított élelmiszereket említene a kérdésben, hanem a betegségeknek ellenállóbb gén beillesztéséről van szó, a magyarok jóval nagyobb aránya értett egyet ennek ösztönzésével, mint az unióban.⁹⁾

JÖVEDELMEZŐSÉG

A mezőgazdasági számlarendszer előírásainak megfelelően kimutatott jövedelem eltér a köznapi életben használatostól. Egyrészt azért, mert adott elszámolási időszakhoz köthető attól függetlenül, hogy egy része pénzügyileg csak későbbi időpontban realizálódhat. Másrészt tartalmazza azt a jövedelmet is, amelyhez a saját termelésű vagy feldolgozású mezőgazdasági termékek fogyasztása révén jut egy háztartás. A mezőgazdaság jövedelmezőségének megítéléséhez többek között a termelési tényezők mezőgazdasági számlarendszerből kiszámítható jövedelme (a felhasznált föld, tőke, valamint a fizetett és nem fizetett munkaerő hasznosulása /díjazása/, ami a mezőgazdasági tevékenység során képződik) nyújt segítséget. Az országok termelésének eltérő volumene miatt ennek ezért az éves munkaerőegységre vetített értékét célszerű használni, az eltérő árszínvonal kiküszöbölésére pedig a vásárlóerő-paritáson történő számbavétel alkalmas. Az így kalkulált mutató alapján Magyarországon az éves munkaerőegységre jutó jövedelem szintje 2009-ben mindössze 64%-a volt az uniós átlagnak, ami a válság előtti 58%-os arányhoz képest javulás. (A 2008-ban mért 81%-os szint a kiemelkedő termésnek köszönhető.)

A jövedelmezőséget befolyásoló tényezők között fontos szerepe van a termelői és a ráfordítási árak alakulásának, a kettő változása közti viszonyoknak. Hazánkban a termelői és ráfordítási árak viszonya az elmúlt tíz évben változó képet mutatott, hol az előbbi, hol az utóbbi nőtt gyorsabban. A mezőgazdaság ráfordításiár-szintje a 2009. évi 5,8%-os mérséklődés után 2010-ben 4,4%-kal emelkedett. 2010-ben az energia és a takarmányok árában bekövetkezett jelentős emelkedés ellenére a termelői árak lényegesen gyorsabban nőttek, mint a ráfordítások árai (a két index hányadosának megfelelő agrárórálló mutatója 111,9 volt). Ugyanakkor a válság előlthöz képest a termelői árak mindössze 3, a ráfordítási árak pedig 13%-kal drágultak.

Az uniós támogatások szerepe szintén igen lényeges. Magyarországon a termelők 2009-ben 682,6 millió euró közvetlen támogatásban részesültek, 10) ami a GNI 0,8%-a. Ez az összeg például Lengyelországban 1562,2 millió eurónak, a lengyel GNI 0,5%-ának felel meg.

⁶⁾ Forrás: [A Kormány honlapja. A VM valódi döntéseket hoz.](#)

⁷⁾ Forrás: [Európai Bizottság.](#)

⁸⁾ Forrás: [Élelmiszerekkel kapcsolatos kockázatok.](#) Special Eurobarometer Survey. 2010.

⁹⁾ Forrás: [Europeans and Biotechnology in 2010 – Winds of Change?](#) Special Eurobarometer Survey. 2010.

¹⁰⁾ Forrás: [A Bizottság jelentése az Európai Mezőgazdasági Garanciaalapról.](#) a 2009. évi költségvetés végrehajtása.

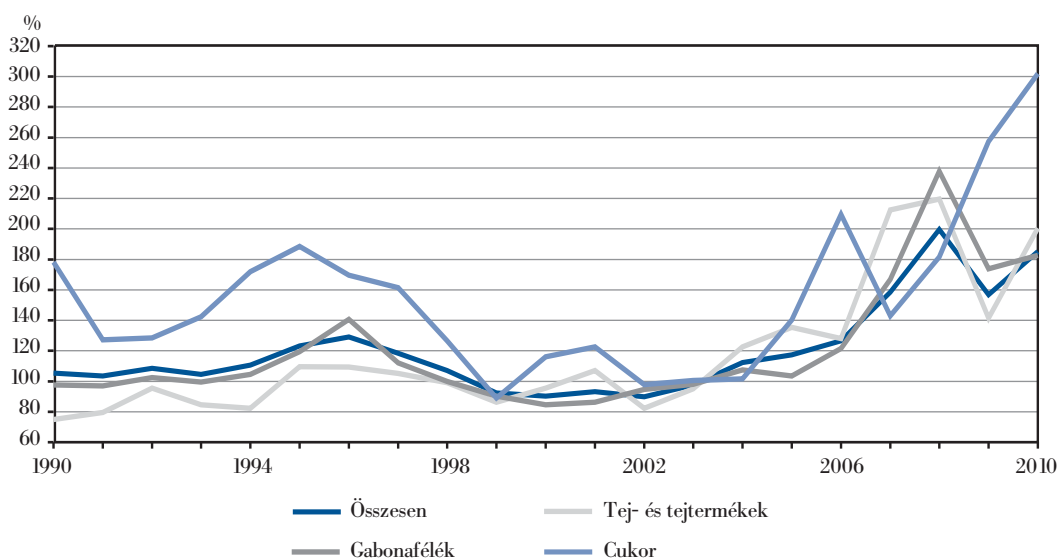
ÉLELMISZERÁRAK

Az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezéstudományi Szervezete (FAO) szerint¹⁰⁾ a világ egyre nehezebben birkózik meg az élelmiszerhiányokkal. Az ázsiai térségben – ahol a Föld népességének 60 százaléka él – 2003 és 2009 között 10 országban keletkezett élelmiszer-ellátási válsághelyzet, főként a szélsőséges időjárási jelenségek miatt, míg a megelőző 20 év során még csak ennek felében. A fejlődő országokban élők 16%-a volt alultáplált 2010-ben, az éhezők száma összességében elérte a 925 milliót a világon. A pénzügyi válságot megelőzően az élelmiszerárak növekedése az érdeklődés homlokterébe helyezte az élelmiszer-ellátás biztonságát, de ezt átmenetileg háttérbe szorította a világgazdaságot megrongató pénzügyi, majd egyéb területeket is sújtó válság. A recesszió befejeződésével azonban ismét téma az áremelkedés. A FAO globális élelmiszerár-indexe (FFPI¹²⁾) – amelyet a gabonafélék, olajok, tej- és húskészítmények, valamint a cukor árának alakulása alapján havonta állítanak össze – 1990. évi bevezetése óta 2010 decemberében elérte az addigi legmagasabb értéket. Az áremelkedést az észak-afrikai és a közel-keleti konfliktusok éleződése miatt bekövetkezett robbanásszerű olajár-emelkedés is tetézte. Elemzők szerint a folyamat nem áll meg, sőt a klímaváltozás, a bioüzemanyagok iránti egyre nagyobb igény tovább drágíthatja az élelmiszereket. Ráadásul az élelmiszer-termelő országok az export fékezésével növelik tartalékaikat, és próbálják kivédeni a drágább áruk behozatalát.

3.4 ábra

A FAO éves élelmiszerár-indexe és annak néhány összetevője

(2002–2004 átlaga = 100)

Magyarország az EU élelmiszer-termelésének évek óta 1%-át adja, ugyanakkor adottságai és lehetőségei szerint jelentősen növelhetné részesedését, mivel napjainkban mintegy 20%-os többletet állít elő az önellátáson felül. Annak ellenére, hogy az ország területének kétharmada mezőgazdaságilag művelhető terület, az 1 hektárra jutó kibocsátás értéke alig több mint fele az európai uniós átlagnak: éves szinten 1020 euró, míg az EU-ban 1850 eurót tesz ki.

Az **élelmiszer-gazdaság** – vagyis a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttes – nemzetgazdasági szerepe kisebb ingadozásokkal, de egyértelműen csökken, ami mind a foglalkoztatottak arányában, mind a hozzáadott értékből való részesedésben megmutatkozik.

Az élelmiszeripar 2,2%-kal részesedett a bruttó hozzáadott értékből, a foglalkoztatottakon belüli aránya 3,3%-ot tett ki.

A mezőgazdaság és az **élelmiszeripar** közötti kapcsolat igen szoros, a mezőgazdaságban megtermelt termékek egy jelentős része az élelmiszeripar alapanyagát képezi. Az elmúlt 20 évben a nagy múltú magyarországi élelmiszer-ipari ágazatnak számos kihívással kellett szembenéznie. A rendszerváltás, majd az uniós csatlakozás egyik feltételeként megvalósult piacnyitás következtében kiéleződő verseny és a világgazdasági válság egyaránt jelentős feladatok elé állította az ágazatot. Míg az élelmiszer-ipari alágazat az 1990-es évek elején az ipari termelés több mint ötödét tette ki, az azóta eltelt időszak alatt mára már

¹⁰⁾ Forrás: *The state of food and agriculture 2010–2011*, FAO.

¹²⁾ FAO Food Price Indices.

mindössze 10%-kal részesedik az ipar teljesítményéből. Súlya azonban még mindig meghatározó, a harmadik legnagyobb ágazat a feldolgozóiparon belül, a belföldi értékesítés aránya pedig – 2010-ben 68,7% – a legmagasabb volt. Kisebb exportkitettséggel összefüggésben termelésének volumene 2009-ben mindössze 2%-kal mérséklődött (amikor az összes ipari termelés 17,8%-kal csökkent), 2010-ben viszont alig változott, miközben az ipar már 10,5%-os növekedést könyvelhetett el.

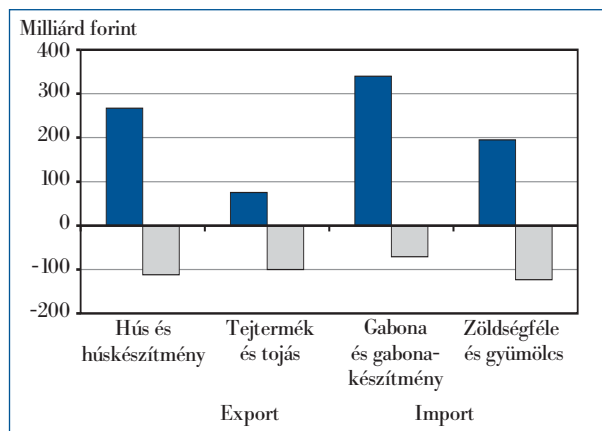
Az **élelmiszerek, ital, dohányáru külkereskedelmi** forgalma az EU-csatlakozást követő években jelentősen visszaesett. A beáramló import miatt a korábbinál kisebb (2005-ben mindössze 181 milliárd forint) egyenleget könyvelhettek el, az árufélcsoport azonban az utóbbi években – a 2009. évi megtorpanás kivételével – ismét megnövekedett összeggel (459 milliárd forinttal) javította a külkereskedelmi mérleget. A bővülést főként a növényi termékek, ezen belül a gabonafélék exporttöbblete eredményezte. Az élő állatok és állati termékek közül a hús- és húskészítmények külkereskedelmi többlete volt a legjelentősebb, ezzel szemben tejtermékekből és tojásból a behozatal meghaladta az exportot. A legnagyobb exporttöbbletünk a Romániával és Olaszországgal való kereskedésünkől származott, teljes importtöbbletünk 70%-a pedig Lengyelországgal és Hollandiával szemben alakult ki. Összetételben leginkább a gabonafélék, élő állatok és állati termékek, továbbá a nyersanyagok közül az egyre nagyobb súllyal rendelkező olajos magvak járultak hozzá a külkereskedelmi többletnek.

Az árufélcsoport kivitelének egynegyedét a gabona és gabonakészítmények, további 20%-át a hús- és húskészítmények tették ki 2010-ben, de jelentős értéket képviselt a zöldségfélék és gyümölcsök exportja is. A mezőgazdasági nyersanyagokkal együtt az export közel 81%-át 14 ország, közöttük 11 uniós ország fogadta be. Az első helyen Románia áll, amelyet Németország, Olaszország és Ausztria, majd Szlovákia követ.

A behozatal értéke – az exporthoz hasonlóan – zöldségfélékből, gyümölcsből, hús- és húskészítményekből, tej és tejtermékekből, illetve tojásból volt a legnagyobb. Az előző évihez képest majdnem harmadával csökkent a behozott dohány és dohányáru értéke, de gabonából is keve-

3.5 ábra

A főbb élelmiszercsoportok külkereskedelmi forgalma, 2010

sebb behozatalra szorultunk. Importunk 21%-át Németország szállította, amely további 9 EU-tagországgal együtt a behozatal több mint 82%-át tette ki. Érdekeség, hogy miközben a cukor, cukorkészítmény, méz árucsoportból megnőtt a behozatal, a kivitt mennyiség értéke 26%-kal meghaladta a 2009. évit.

A mezőgazdasági termékek **termelőiár-színvona-**la a 2009. évi 9,5%-os visszaesést követően 2010-ben jelentősen, 16,8%-kal emelkedett. Az árak alakulása a piaci kereslet és kínálat változásának függvénye. A növénytermesztési és kertészeti termékek árszínvonalának erős ingadozását az elmúlt években elsősorban a gabonák és a gyümölcsfélék ármozgása okozta. A világpiacon tapasztalható fokozott gabonakereslet mellett 2010-ben a belső igény jelentős növekedése okozta az árak – 2007. évihez hasonló – nagymértékű emelkedését, amely minden növénytermék-csoportban megfigyelhető volt. Az élő állatok és állati termékek termelői ára összességében kismértékben nőtt, ezen belül leginkább a tej változott. A tej felvásárlási ára 2009 júliusában érte el a történelmi mélypontot a literenkénti 56,4 forintos átlaggal, ezáltal a tejtermelők 15–25 forint veszteséget voltak kénytelenek elkönyvelni minden értékesített liter után.¹³⁾ 2010-ben azonban fokozatosan emelkedett a tej felvásárlási ára, és decemberre literenként meghaladta a 81 forintot.

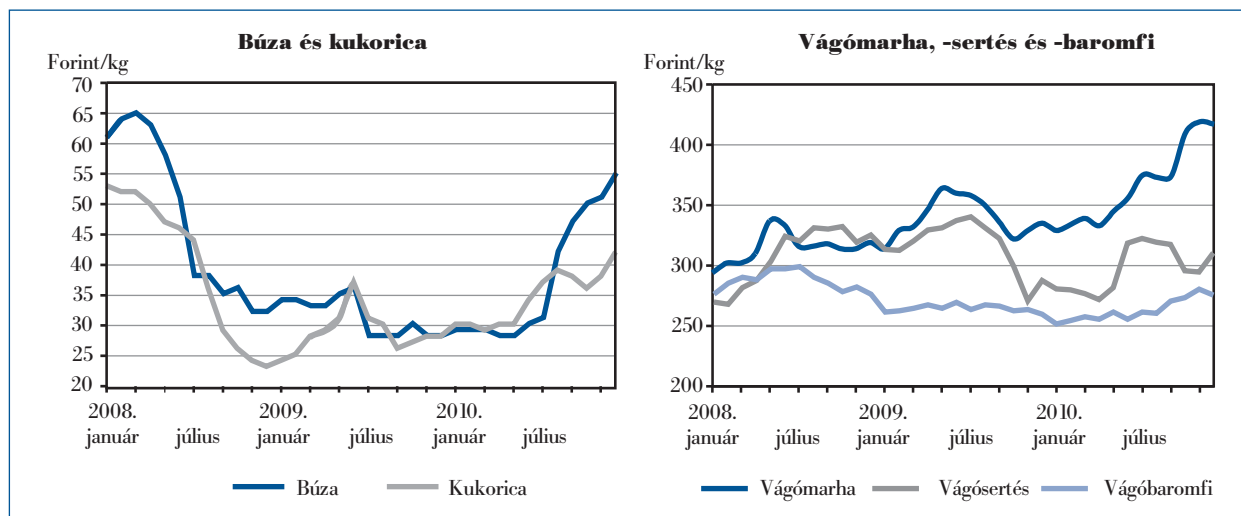
TEJTERMELÉS ÉS -KÜLKERESKEDELEM

Az állati termékek közül meghatározó a tejtermelés, amely az állatállomány fogyatkozása, a tejtermelés uniós szabályozása miatt jelentősen visszaesett. A folyamat az utóbbi pár évben felgyorsult, 2010-ben 1,6 millió liter tejet termeltek a gazdaságok, a 2000. évinél 23, az előző évinél 7%-kal kevesebbet. 2009-ben a megelőző évhez képest 45%-kal megnőtt a tej behozatala, ez 2010-ben közel 10%-kal tovább emelkedett. Az import közel fele Szlovákiából érkezett, és további 3 országgal együtt (Csehország, Ausztria és Németország) a behozatal több mint 90%-át tették ki. Az export mértéke (amely közel duplája a behozatalnak) a 2009. évi megtorpanás után ismét nőtt. A főbb befogadó országok közül Olaszországba irányult a tej kivitelének egyharmada, amely a Romániába és Szlovákiába exportált mennyiséggel együtt közel 80%-os részarányt képviselt.

¹³⁾ Forrás: Beszámoló a Tej Terméktanács 2009. évi munkájáról.

3.6 ábra

Felvásárlási átlagárak

Ipar

A magyarországi ipari termelést számottevő exportkitettség, valamint erős ágazati és területi koncentráció jellemzi. Gazdasági konjunktúra idején e sajátosságok mindegyike hatékonyságnövelő tényező, dekonjunktúra során azonban fokozzák a nemzetgazdasági ág sérülékenységét. Ennek következménye az, hogy a rendszerváltás után szerkezetében átalakult magyar ipar, illetve különösen annak

néhány alága vált húzóerővé, és ez az oka annak is, hogy a válság mélyen érintette a magyar gazdaságot.

A magyarországi ipari kibocsátás közel felét a gépipari ágazatok és további egyötödét vegyipari ágazatok adják. A **specializálódás** ugyan versenyelőnyt jelent, ám nagyobb kockázattal is jár.

Amennyiben a rangsorokat az ágazati hozzáadott érték alapján képezzük, uniós összehasonlításban Magyarország – a legutolsók, 2008. évi uniós gazdaságszerkezeti ada-

3.4 tábla

Az ipari termelés szerkezete, 2010

Álág	Részesezés az ipari kibocsátásból, %	A termelés volumene		Exportértékesítés részaránya az álág értékesítéséből, %
		az előző év = 100,0	2007 = 100,0	
Bányászat, kőfejtés	0,4	78,5	94,2	4,9
Feldolgozóipar	92,4	111,8	90,6	70,0
Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása	10,0	99,6	91,1	31,3
Textília, ruházat, bőr és bőrttermék gyártása	1,2	98,2	66,6	77,7
Fafeldolgozás, papírttermék gyártása, nyomdai tevékenység	3,3	119,2	106,5	41,8
Kokszgyártás, kőolaj-feldolgozás	7,1	102,9	90,0	26,7
Vegyi anyag, termék gyártása	4,6	113,9	89,7	54,5
Gyógyszergyártás	3,0	107,6	115,2	82,6
Gumi-, műanyag és nemfém ásványi termék gyártása	6,5	107,9	85,2	54,9
Fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása	6,3	112,5	69,7	60,7
Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása	20,0	120,3	100,5	93,8
Villamos berendezés gyártása	4,5	87,8	66,1	85,9
Gép, gépi berendezés gyártása	5,7	142,5	146,4	86,9
Járműgyártás	17,7	118,3	84,6	91,6
Egyéb feldolgozóipar; ipari gép, berendezés üzembehelyezése, javítása	2,4	95,9	120,9	47,8
Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás	7,3	101,3	93,7	7,7
Ipari termelés összesen	100,0	110,5	90,9	52,9

tok szerint – a kokszyártás, kőolaj-feldolgozás területén a második, a járműgyártás terén a leginkább specializálódott tagállam.

Régiós versenytársaink közül Szlovákia fémalapanyag és fémtermék gyártására, továbbá járműgyártásra, Csehország egyéb nemfém ásványi termék, gumi, műanyag termék, fémalapanyag és fémtermék gyártására, valamint járműgyártásra, Lengyelország élelmiszeriparra és bútorgyártásra, Szlovénia fémalapanyag és fémtermék, illetve gumi-, műanyag termék gyártására és bútorgyártásra, Románia bányászatra, továbbá bőr- és textiliparra szakosodott. Ezen ágazatok közül uniós szinten a járműipart, a nemfém ásványi termék, a fémalapanyag és fémtermék gyártását, a fa- és papíripart, a textil- és bőripart, valamint a bútorigart érintette legkedvezőtlenebül a válság.

A világgazdasági válság hatása az ipari termelésben rövid időn belül érzékelhető volt mind az Európai Unió jelentős részében, mind Magyarországon. A munkanaphatással kiigazított adatok szerint 2008 első két negyedében az előző évnél kisebb mértékű (2,8, illetve 1,1%-os) növekedés volt tapasztalható, azonban a harmadik negyedében 1,6, a negyedikben pedig már 8,7%-os csökkenés következett be. 2009-ben az ipari termelés volumene az unió átlagában 13,7%-kal esett vissza. Az ágazat teljesítményének zuhanását és annak társadalmi-gazdasági hatásait ellensúlyozandó több ország vezetett be fogyasztásélénkítő intézkedéseket, amelyek egy jelentős része az autópárhoz kapcsolódott. Tizenkét tagállam indított olyan programot, amely a bizonyos kort meghaladó jármű-

vek új, sok esetben kevésbé környezetkárosító hatású autókkal való lecserélését tette lehetővé.¹⁴⁾ A legnagyobb volumenű roncsautóprogramot Németország indította el. Az EU által 2007-ben létrehozott Európai Globalizációs Kiigazítási Alap keretében számos ország ipara kapott uniós támogatást, a támogatások volumenét és az intézkedések által érintett létszámot tekintve a gépipari ágazatok szerepeltek a legtöbbször.

A fogyasztásösztönző és munkahelymegtartó, állami és uniós szintű támogatások és intézkedések, valamint a részben ezeknek köszönhetően lassan magához térő fogyasztói kereslet hatására az ipari termelés az EU átlagában 2010-ben már növekedést mutatott, az alacsony bázishoz képest 6,9%-kal haladta meg a kibocsátás a megelőző évet.

Az Európai Unió ipari termékeink legfontosabb piaca, gazdasági állapota, teljesítménye lényegében meghatározza a magyarországi ipari exportot. A gazdasági válságot megelőző években Magyarországon az ipari termelés növekedési üteme meghaladta az uniós átlagot. 2008-ban a kibocsátás az előző év szintjén maradt, 2009-ben viszont a teljesítménycsökkenés már az átlagosnál erőteljesebb (17%-os) volt. Az unióban a recesszió technikai értelemben 2009 harmadik negyedében ért véget, és 2009 második negyedében legfőbb partnereink, a német gazdaság teljesítménye is nőtt. A magyarországi ipari termelés 2010-ben már az év elejétől növekedést mutatott, az év egészét tekintve 10,5%-kal haladta meg az előző évi szintet. Az ipari exportértékesítés 16%-kal emelkedett, a belföldi értékesítés ugyanakkor 2,9%-kal kevesebb volt, mint 2009-ben.

3.5 tábla

Az Európai Globalizációs Alkalmazkodási Alap támogatásai, 2009–2010*

Jelentkező ország	Ágazat	Támogatási összeg, millió euró	Érintettek létszáma
Belgium, Litvánia, Portugália, Spanyolország, Szlovénia	Textília, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása	16,6	7 094
Hollandia, Németország, Spanyolország, Spanyolország, Írország	Fa-, papír-, nyomdaipar	20,8	4 796
	Gumi-, műanyag és nemfém ásványi termék gyártása	10,6	2 498
Bulgária	Fémalapanyag és fémfeldolgozási termék gyártása	1,1	643
Dánia, Hollandia, Írország, Németország, Portugália	Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása	37,3	6 829
Lengyelország, Litvánia	Villamos berendezés gyártása	0,4	669
Dánia	Gép, gépi berendezés gyártása	7,5	951
Ausztria, Lengyelország, Németország, Spanyolország, Svédország	Járműgyártás	25,5	6 166
Litvánia	Egyéb feldolgozóipar	0,7	636

Forrás: EGF Applications. Európai Bizottság, European Globalisation Adjustment Fund aloldal.

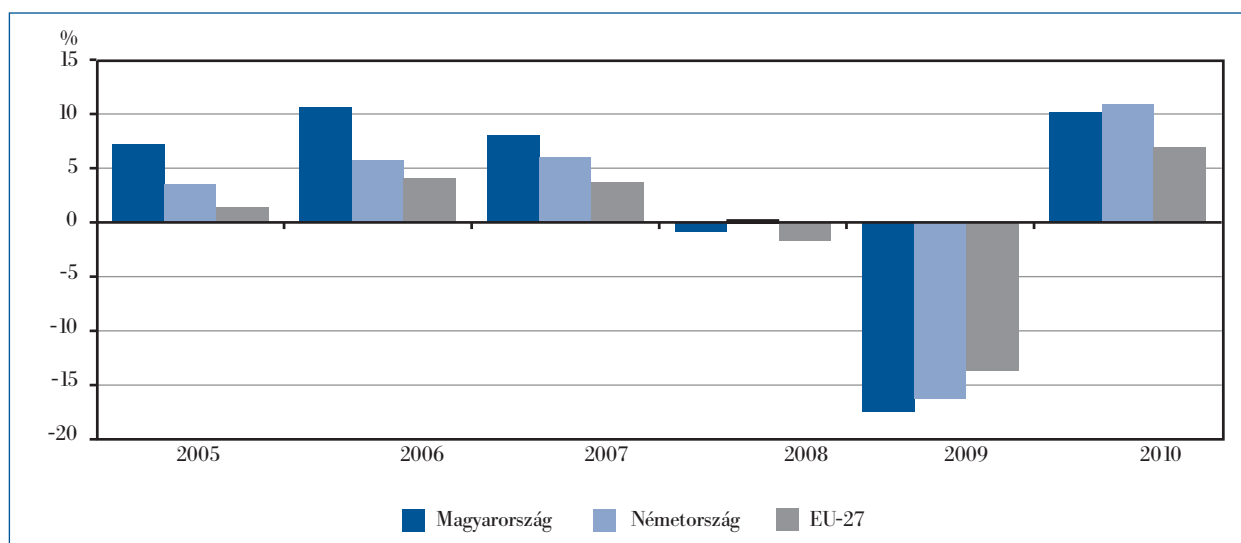
* Megvalósítás vagy beszámolóképzés fázisában levő, az iparra vonatkozó pályázatok. A támogatásokban a munkavállalók részesülnek.

¹⁴⁾ Forrás: European Economy News. Product Market Review 2009.

3.7 ábra

Az ipari termelés változása

(az előző évhez képest, munkanappal kiigazított adatok szerint)

A válság kitöréséig az **ipari exportértékesítés** részaránya folyamatosan emelkedő volt, 2007-ben 52%-kal érte el a csúcst. Az ipari termelés válságot követő fellendülésével párhuzamosan ismét növekedésnek indult a részarány, 2010-ben átlagosan az értékesítés 53%-a került exportra. Bizonyos ágazatokban ennél még sokkal magasabb az exportértékesítés jelentősége, így a számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása, a járműgyártás, a gyógyszergyártás, a villamos berendezés, gép, gépi berendezés gyártása és e sorban egyetlen könnyűipari ágazatként a textilgyártás esetében, ahol az értékesítés több mint háromnegyede külföldre kerül. Ezek az ágazatok a teljes ipari termelés valamivel több mint felét adták 2010-ben, ezért a termékeik iránti külpiazi kereslet visszaesése drasztikus termeléseszköket váltott ki az ipar egészét tekintve.

A **válság eltérően hatott** az exportnak erősebben kitett és az elsősorban hazai piacra termelő ágazatokra. A nagyrészt hazai piacra termelő, korábban szerényebb mértékben bővülő alágak termelési volumene kisebb mértékben csökkent, mint az **elsősorban exportra termelő**, korábban húzóágazatnak számító **alágaké**. 2010-ben utóbbiak – az alacsony bázishoz képest – jelentős javulást könyvelhettek el. Közülük a a számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása és a járműgyártás termelése 20, illetve 18%-kal haladta meg az előző évi alacsony bázist. A szintén erősen exportorientált és 2009-ben csupán stagnáló, de vissza nem eső gyógyszergyártás szerényebb, 7,6%-os növekedést produkált, ami a válság előtti év szintjénél 15%-kal több. Az e csoportba tartozó alágak közül nem lábalt ki a dekonjunk-túrából a textilipar, amelynek termelése mérsékelt ütemben, de tovább csökkent, illetve a villamos berendezés

gyártása, amelynek számottevőbb mértékben, 12%-kal esett a kibocsátása még 2010-ben is. A három éve tartó hanyatlással e két utóbbi ágazat a 2007. évi szint mindössze kétharmadát éri el.

A nagyobb mértékben a **hazai keresletre támaszkodó alágak** közül a rendszerváltás óta szinte folyamatosan hanyatló teljesítményű élelmiszeripar 2010-ben lényegében stagnálást mutatott, az egyéb feldolgozóipar kisebb mértékben (4,1%-kal) csökkent. A fa- és papíripar, a vegyi anyag, termék, valamint a fémalapanyag gyártása dinamikus (12–19%-os), a gumi-, műanyag és nemfém ásványi termék gyártása, továbbá a kőszelvény, kőolaj-feldolgozás szerényebb, 7,9, illetve 2,9%-os növekedést tudott elérni. A villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás ágazat, amelynek exporthányada elenyésző, szerény mértékben, 1,3%-kal bővítette termelését, a kis súlyú bányászat kibocsátása pedig lényegesen, több mint ötödével visszaesett. Az e körbe tartozó alágak közül csupán a fa- és papíripar, illetve az egyéb feldolgozóipar termelése haladta meg a válság előtti szintet.

Az ipari ágazat válság alatt megrendült helyzete a **munkaerőpiacra** is erős hatást gyakorolt. Az ágazat létszámvesztése 3 év alatt csaknem 90 ezer fő volt, de ez túlnyomórészt egyetlen évben, 2009-ben jelentkezett. 2010-ben a munkanélküliek egyharmada az iparban dolgozott korábban, miközben az ipari szektor a foglalkoztatásból ennél sokkal kisebb arányban (egynegyeddél) részesedik. A létszámcsökkenésnél az ipari termelés visszaesése nagyobb volt, így 2009-ben az **egy alkalmazásban állóra jutó termelési érték** volumene is csökkent, 7,2%-kal. 2010-ben részben a lassan tovább mérséklődő létszám, részben pedig az újra dinamizálódó

termelés eredményezte a termelékenység 12%-os növekedését. Három kivétellel minden ágban jelentős termelékenységjavulás következett be. A gép, gépi berendezés gyártása, a fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása, a gumi-, műanyag és nemfém ásványi termék gyártása, a vegyi anyag, termék gyártása, a járműgyártás, valamint a fa- és papíripar könyvelhetett el az átlagnál nagyobb mértékű termelékenységjavulást, csökkenést a harmadik legnagyobb ágban, az élelmiszeriparban, emellett a kis jelentőségű bányászatban és az egyéb feldolgozóiparban mutattak ki.

Az **új rendeléseket** is az exportpiaci kereslet fel-futása határozza meg. A nem teljes körűen megfigyelt feldolgozóipari ágazatok összes új rendelése az előző évi alacsony bázis után 2010-ben februártól nőtt, de a **rendelésállomány** csak az esztendő végére érte el az előző év szintjét, decemberben 1,3%-kal haladta meg azt. Ezen

belül az export rendelésállománya decemberben 6,3%-kal volt magasabb az előző év azonos hónapjában mértnél, míg a belföldi rendelésállomány 28%-kal elmaradt attól. Ez előre vetíti a 2011. évi megrendelések lekötésének alakulását is.

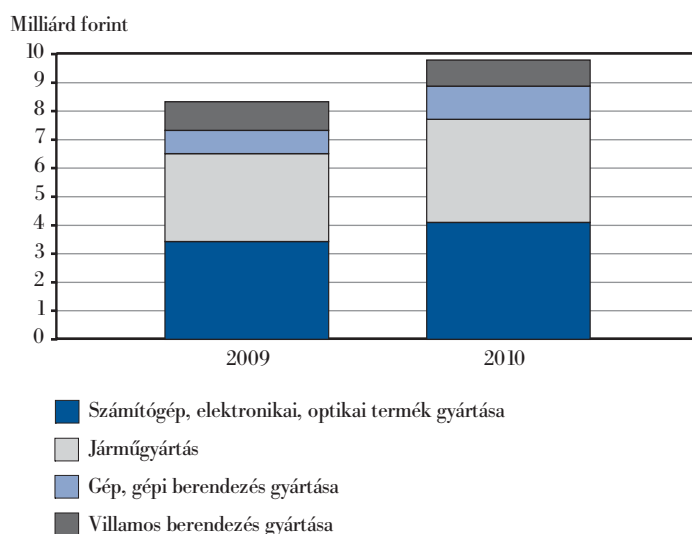
A magyar ipar teljesítményében a **nagyvállalatok** a meghatározóak, ők adják a termelés héttizedét. A legalább 250 alkalmazásban állót foglalkoztató cégek elsősorban exportra termelnek, a külpiazi értékesítés több mint nyolctizede gyarapítja bevételeiket. Mindez területi koncentrációval is párosul: a legnagyobb vállalkozások termelésének 35%-a Közép-Magyarországon, 26%-a Közép-Dunántúlon, további 15%-a a Nyugat-Dunántúlon keletkezik. Ez a tömeges elbocsátások folyamánként az érintett régiók munkaerőpiacát is alapjaiban rengette meg, a munkanélküliségi ráta arányaiban e területeken romlott leginkább.

GÉPIPAR: ESÉLYEK, LEHETŐSÉGEK ÉS KOCKÁZATOK

A gépipari vállalatok a rendszerváltás idején egyrészt az alacsony technikai színvonaluk miatt, másrészt a szocialista munkamegosztás által garantált piacok elvesztése következtében hamar tönkrementek. A külfölditőke-beáramlással megindult a modernizáció. A gépiparon belül a járműgyártás jelentősége vitathatatlan, a teljes ipari kibocsátás csaknem egyötödét adja, emellett pedig a beszállítói láncon keresztül további alágaknak jelent megrendeléseket. Az 1990-es években három nagy autógyártó vállalat települt Magyarországra, ami lehetőséget adott a megfelelő színvonalú magyar gyártóknak a beszállítói láncba való bekapcsolódásba. A Pannon Autóipari Klaszter Magyarország első iparági klaszterje, amelyet 2000-ben alapítottak Magyarország legnagyobb autóipari vállalkozásai és néhány további támogató. Ma a kezdeményezésnek 99 tagja van. Célja a magyar tulajdonú beszállítói kör támogatása annak érdekében, hogy minél jobban be tudjanak kapcsolódni az ágazat vérkeringésébe.¹⁵⁾

3.8 ábra

A gépipari alágak termelésének megoszlása

¹⁵⁾ Forrás: [Pannon Autóipari Klaszter honlapja](#).

AZ IPARI TOPVÁLLALATOK

A teljesítmény- és létszámadatok szerint legnagyobb közel 60 ipari vállalkozás túlnyomó része jelentős külföldi érdekeltséggel bír. Termelésük meghatározó az ágazat szempontjából: 2010-ben az összes kibocsátás közel felét adták, de exportjuk a nemzetgazdasági szintű ipari exportnak ennél is nagyobb hányadát, 57%-át tette ki. Termelési értékük ágazati megoszlása az ipar egészére jellemző struktúrájánál lényegesen erősebb koncentrátságot mutat, azaz e vállalatok teljesítménye meghatározó a teljes ipari szerkezet szempontjából. Különösen erős koncentráció mutatkozik a gépiparban: a topvállalatok termelésének harmadát a számítógépek, elektronikai, optikai termékeket gyártó cégek adják, közel negyedét a járműgyártók. Szintén jelentős, 25%-os a vegyipari vállalkozások részesedése. Az ágazati koncentrációt más szempontból vizsgálva az ipari topvállalatok teljesítménye még meghatározóbb: a számítógép-, elektronikai-, optikaitemék-gyártás össztermelési értékének negyötödét adja az ágazat 11 topvállalata, a gyógyszergyártásban közel 90%-át, a járműgyártásban pedig a 13 nagyvállalat az ágazat termelési értékének kétharmadát produkálja.

Az ipari topvállalatoknál 2010-ben 115 ezer fő állt alkalmazásban, a teljes iparban dolgozók kevesebb mint ötöde. Termelékenységük ezáltal messze meghaladja az ipari átlagot, annak mintegy 2,5-szerese. A gazdasági válság erőteljesen hatott e cégek teljesítményére is, az iparban folyó áron mért összes termeléseszköket felezésben magyarázza kibocsátásuk zsugorodása, míg a 2010. évi növekményt 60%-ban az újbóli felfutás. A bővülés ugyanakkor nem járt együtt a válság kibontakozásának évében elszenvedett létszámvesztés ellensúlyozásával, inkább a hatékonyság növelése és a belső tartalékok kihasználása volt a termelés fenntartásának fő eszköze. 2010-ben összességében 15 ezerrel kevesebben dolgoztak a topvállalatoknál, mint 2008-ban.

IPARI PARKOK

Magyarországon az ipari parkok intézményesített fejlesztése 1996-ban indult el. Az ipari park olyan telepszerűen létesített ipari és szolgáltató létesítmények együttese, amely – főként kis- és középvállalkozások számára – a kor színvonalán képes biztosítani a korszerű gyártmányok előállításához, a modern technológiák alkalmazásához nélkülözhetetlen feltételeket. Az ipari parkok által nyújtott legfontosabb szolgáltatások – mint például az irodai, nyomdai tevékenység, szakértői szolgáltatás, vagy a tárgyalóhelyiségek biztosítása, őrzés, vagy akár az utak fenntartása – lehetővé teszik a versenyképesség folyamatos fenntartását, fejlesztését. A parkok az ipari tevékenységen és szolgáltatáson kívül különböző funkciót láthatnak még el:

Tudományos park: legtöbbször egyetemek kutatóhelyei vagy kutatóközpontok közelében létesítik.

Kutatópark: az alapkutatásokhoz kapcsoló főtevékenység a jellemző.

Technológiai park: legtöbbször innovációs szolgáltató vállalkozás működteti az új technológiákra épülő vállalkozások számára.

Innovációs központ: új termékek és technológiák kifejlesztését K+F-eredmények közvetítésével, kutatóhelyek és vállalkozások közötti kapcsolatok kiépítésével, valamint a kezdő vállalkozások indulásának segítségével, marketingjével segíti. Több is működik Magyarországon, például Tatabányán, Veresegyházon, Veszprémben.

Üzleti inkubátorközpont: elsősorban a kezdő vállalkozások támogatására szolgál, üzletierőforrás-támogatás, marketing- és menedzsment-erőforrások kifejlesztése és más sokrétű szolgáltatások nyújtása jellemzi. Ilyen található például Debrecenben és Nyíregyházán.¹⁶⁾

A 2009. évi adatok szerint hazánkban 209 ipari park volt, a parkok összesített területe meghaladta a 10 ezer hektárt, beépítettségük az 50%-ot. Több mint 3500 vállalkozás működött ipari parkban, az itt foglalkoztatottak száma meghaladja a 200 ezer főt, exportarányuk megközelíti a héttizedet. A kis- és középvállalkozások ipari parkba való betelepülése az utóbbi években felgyorsult, az itt működő vállalkozások több mint kilenczede ebből a vállalkozói körből kerül ki.¹⁷⁾

A **létszám-kategóriák** alapján képzett vállalatcsoportokat a gazdasági válság nem egy időben érintette: 2008 első félévében még mind a nagyvállalatok, mind a közepes, illetve kisvállalkozások termelése bővült (5,0, 7,3, illetve 9,0%-kal). A második félévben a gazdasági válság begyűrűzésével a nagyvállalatok teljesítménye 9,6, a közepes

vállalkozásoké 6,5%-kal csökkent, míg a kisvállalkozások kibocsátása gyakorlatilag az előző év szintjén maradt (99,5%). A 2009. évi jelentős (17–19%-os) visszaesés minden vállalatcsoportot elért, ezután 2010-ben a nagyvállalatok termelése már januártól meghaladta az előző év szintjét, ugyanakkor a közepes vállalatoké februártól,

¹⁶⁾ Forrás: *Ipari parkok – foglalkoztatás – válságmenedzselés*, 2007. Ipari Parkok Egyesület.

¹⁷⁾ Forrás: *Az innovációs és az ipari parkok szerepe az innováció erősítésében*, Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. 2007.

a kisvállalkozásoké áprilistól mutatott növekedést. Éves szinten a közepes vállalatok termelési volumene nőtt a leginkább (13%-kal), a nagyvállalatok kibocsátása 11, a kisvállalkozásoké 6%-kal bővült az egy évvel korábbihoz képest. A termelés növekedéséhez a létszám késéssel és kisebb mértékben alkalmazkodott: az alkalmazásban állók száma a nagyvállalatok körében 5,4%-kal csökkent, míg a közepes és kisvállalkozásoknál 4,3, illetve 1,5%-kal nőtt az előző évi alacsony szinthez képest.

Nemcsak keresletcsökkenés idején érezhető probléma, hogy a magyar **oktatási rendszer** csupán **korlátozottan alkalmazkodik** a termelés igényeihez. Az ipari vállalatok igyekeznek részt vállalni a szakemberképzésből, de mindez kölcsönhatásban van azzal a ténnyel is, hogy a multinacionális cégeknek legnagyobbbrészt az összeszerelő üzemei telepedtek meg Magyarországon. Az iparban alkalmazásban állók között számottevő eltérés látható az uniós átlaghoz viszonyítva a gépkezelők arányát tekintve, amely foglalkozáscsoport Magyarországon erősen felülreprezentált, miközben a viszonylag magasabban képzett beosztott értelmiségiek és technikusok részaránya jóval alacsonyabb. Régiós versenytársaink esetében a gépkezelők (Lengyelország kivételével) szintén nagyobb arányban képviseltetik magukat a foglalkoztatottak között, a technikusok részaránya viszont nem mutat ilyen egyértelmű képet: Csehországban kifejezetten magas, Szlovákiában és Szlovéniában is az uniós átlagnál nagyobb az arányuk, míg Romániában és Lengyelországban a magyarországgal összehasonlítva is alacsonynak nevezhető a foglalkozások jelenléte.

Építőipar

Az építőipar – 2010. évi előzetes adatok szerint – a **hozzáadott érték** 4,0%-át állítja elő, s bár az ágazat e szerint nem túl nagy jelentőségű, azonban jelentős felvevőipaca főként bizonyos feldolgozóipari alágak termelésének, amelyek aktivitása a belkereskedelmen keresztül továbbgyűrűzve is érezteti hatását. Az építőipari kereslet csökkenése az ingatlanügyek és a szakmai, tudományos és műszar-

ki tevékenység ágazatok által megtermelt hozzáadott értéket is befolyásolja, mivel ezek a már kész épületek értékesítését, a megrendelő birtokába juttatását szolgálják.

A **foglalkoztatottak** között még nagyobb az építőipar szerepe: a munkaerő-felmérés adatai szerint hazánkban az ágazatban az összes foglalkoztatottnak mintegy 8, a férfiaknak 13–14%-a dolgozik. 2009-ben 118 ezer fő állt alkalmazásban, 8%-kal kevesebb az egy évvel korábbinál. Ez 2010-ben alig változott. A létszám csaknem háromnegyede fizikai foglalkozásúakból állt. A foglalkoztatottak hattizedét ipari foglalkozásúak adják. A foglalkozás szerinti megoszlásban az uniós átlagtól csak az elemi foglalkozásúak arányában van számottevő eltérés, ők az összes építőipari foglalkoztatott 12%-át jelentik (az unióban ennél alacsonyabb – 8,2% – ez az arány), a törvényhozók, igazgatási és gazdasági vezetők aránya pedig némiképpen hazánkban magasabb, mint az unióban. A magyarországi munkanélküliek 9,2%-a dolgozott korábban az építőiparban, ami lényegében a válság kitörése óta változatlan arány, az érintett létszám azonban 2008-ban egyötödével magasabb volt, mint egy évvel korábban. (A munkanélküliek száma 2008-ban 5,5%-kal emelkedett.) 2009-ben további 30%-kal – az átlagnál valamivel gyorsabban – nőtt azon munkanélküliek száma, akik korábban az építőiparban álltak alkalmazásban, 2010-re viszont az ütem lelassult, számuk 11%-kal nőtt.

Az építőipar teljesítményét **keresleti oldalról** a fő megrendelők – az állam, a vállalati és a háztartási szektor – makrogazdasági folyamatokkal összefüggő építési igényei határozzák meg. Az állami keresletet többek között a beruházásokra, felújításokra és fenntartási munkálatokra fordítható központi költségvetési és önkormányzati pénzeszközök befolyásolják, de – nemcsak hazánkban – összefüggést mutat a választási ciklusokkal is. A vállalati szektort a várható megtérülés mellett a konjunktúraciklusok, a költségvetési és uniós támogatások, valamint a hitelezési konstrukciók érintik. A lakossági kereslet nagyon erősen összefügg a költségvetési támogatásokkal és a hitelezési feltételekkel, valamint természetesen a lakossági megtakarítások szintjével.

ÉPÍTŐIPAR AZ UNIÓBAN

Azokban az uniós tagállamokban, amelyekben a válságot megelőzően az építőipar az átlagot lényegesen meghaladó szerepet töltött be a termelésben és a foglalkoztatásban, az elsőként az ingatlanpiacon jelentkező válság erőteljes következményekkel járt. Ez Írország és Litvánia építőiparát érintette a legérzékenyebben; ezekben az országokban 2007-ben az ágazat a hozzáadott értékből 10%-kal részesedett, 2010-ben viszont már 4 százalékponttal kevesebb. Mindez hozzájárult az írországi bankok megingásához. Ugyanakkor Spanyolországban, ahol 12%-át adta a hozzáadott értéknek, arányaiban kisebb volt a veszteség, de az ország mérete miatt a termelés visszaesése igen jelentős hatást gyakorolt a munkaerőpiacra. Lengyelország térségünkben egyedülként mutatott ki növekvő építőipari teljesítményt a válság alatt is. Ehhez hozzájárulhatott a cseh határ menti Gliwicét a balti-tengeri kikötőkkel összekötő autópálya uniós támogatással megvalósuló építése, mivel ez a gazdasági vérkeringést elősegítő, fontos útvonal. Megépítése politikai jelentőségű is: a 2012. évi labdarúgó Európa-bajnokságra a még hiányzó szakaszoknak is el kell készülniük.

Kínálati oldalról az építőipari szervezetek beruházási hajlandósága a fő tényező. Mivel az ágazat egyre nagyobb specializációt kíván meg, egyre nagyobb teret nyer a generálvállalkozó és alvállalkozók láncolata által lebonyolított építkezés, amely a díjfizetés esetleges elmaradása esetén a lánc összes elemének helyzetét megnehezíti.¹⁸⁾ Az Építési Vállalkozók Országos Szakszövetségének becslése szerint az ágazatban felhalmozódott tartozások mértéke 2010-ben mintegy 400 milliárd forint volt,¹⁹⁾ egy, a tagok között végzett felmérés szerint pedig tízből nyolc cégnek volt kintlevősége.²⁰⁾

A **működő építőipari szervezetek** száma mintegy 75 ezer volt 2008-ban. Az építőipari szervezetek hozzáadott értékének kétharmadát a kisvállalkozások (ezen belül több mint egyharmadát a mikrovállalkozások) hozzák létre. A közepes méretű vállalatok részesedése 23, a nagyvállalatoké 12%. Az uniós összehasonlításban nagy vállaltsűrűség erősíti a versenyt, a szerkezet azonban egyik oka a likviditás- és a tőkehiánynak. Az EU-ban a kisvállalkozások részesedése hasonlóan magas, azonban a hazainál számottevőbb a nagyvállalatok szerepe, és a viszonylag kisebb vállalkozásszám miatt az egy szervezetre jutó termelési érték, vagyis a piac mérete is nagyobb.

A magyarországi építőipar sérülékenységet növeli az **ágazati struktúra**, nevezetesen, hogy uniós összevetésben igen magas a nagy arányban állami megrende-

lésektől függő egyéb építmények építése ágazat részesedése az épületek építése és a speciális szaképítés ágazatok rovására.

E két előző tényezőtől elválaszthatatlan a **jövedelmezőség** alakulása. A válság előtt mért 6–7%-os profitráta uniós összevetésben a legalacsonyabbak egyike, ezen belül az épületek építése ágazatban a legkisebb, az egyéb építményekben közepes, a speciális szaképítés ágazatban pedig a legnagyobb.

2010-ben hazánkban az építőipar **bruttó termelési értéke** 1799 milliárd forint volt, aminek nagyobb része, mintegy 54%-a épületek, 46%-a egyéb építmények építésében realizálódott.

Az **építőipari termelés volumene** – az állam által teremtett pótlólagos kereslettel és hitelbővítéssel összefüggésben – az 1990-es évek második felétől 2005-ig összességében dinamikusabban növekedett. A 2006-ban kezdődött zsugorodás üteme 2007-ben volt a leggyorsabb (15%), a válság két éve alatt további 9,1%-os csökkenés következett be. 2010-ben több mint egytizedével esett vissza a termelés az előző évihez képest, így összességében 2005-höz viszonyítva közel egyharmadával lett kevesebb.

Az **épületek építésének volumene** 2010-ben az előző évihez képest 5,2%-kal mérséklődött, és a négy éve tartó folyamatos csökkenés következtében a 2005. évi szintnél egynegyedével kevesebb volt.

A BANKOK INGATLANFINANSZÍROZÁSI HAJLANDÓSÁGA

A válság hatására előtérbe került a hitelintézetek portfóliójának minősége, a portfólió értékelésének különböző módszerei, illetve az összetétel változásának hatásai. A mutatók közül a leggyakrabban használt a nem teljesítő hitelek aránya az állományban. A nem teljesítés fő kritériuma a nemzetközi gyakorlatban a 90 napon túl is fennálló késedelem, mivel e kategória esetén valószínűsíthető leginkább, hogy az adós nem teljesíti kötelezettségét.²¹⁾ A KPMG Hungária Kft. tanulmánya szerint²²⁾ az ingatlanhitelek összetétele a visegrádi országok között Magyarországon a legkedvezőtlenebb, a késedelmes hitelek aránya 12%, míg a másik három régióbeli országban mindössze 4%. Ez összefügg a devizahitelezés válság előtti felpörgésével. A portfóliók minőségének romlása befolyásolja a bankok kockázatvállalási hajlandóságát: hazánkban a megkérdezett bankok „inkább nem nyitottak” mutatkoznak jövedelemszerző ingatlanprojektek finanszírozására, míg a másik három országban nyitottak. Mindez természetesen nem jelenti az ingatlanfinanszírozás teljes megszűnését, viszont magával hozta a hitelbírálati szempontok megváltozását, valamint a hitelfeltételek szigorodását. A bankok a régióban leginkább a kiskereskedelmi ágazatot preferálják, ezt követi az iroda- és a lakáspiac, valamint az ipari-logisztikai ingatlanok piaca. A szállodaágazat a legkevésbé preferált. Magyarországon az első három ágazat a régiós átlagnál kevésbé, az ipari-logisztikai és különösen a szállodai ágazat erőteljesebben kedvelt célpontja az ingatlanfinanszírozásnak.

A finanszírozási döntéseknél a bankok fő szempontja a jó üzleti modell, a tulajdonos saját tőkéje, a fejlesztő referenciái és pénzügyi háttere. A projekt összegéből a kölcsön elfogadott hányada Magyarországon a legalacsonyabb, Szlovákiában a legnagyobb, ami többek között az ország euróóna-tagságával is összefügg. A projekt előre lekötésének elvárt hányada ugyanezt a képet erősíti: hazánkban a legmagasabb, 70% körüli, az elvárt hozam pedig Szlovákiában a legkisebb.

¹⁸⁾ Forrás: *ÉVOSZ: az építőipar általános helyzete és kilátásai 2007-re*.

¹⁹⁾ Forrás: *ÉVOSZ*.

²⁰⁾ Forrás: A Világgazdaság honlapja. *Tovább csökken az építőipari cégek jövedelmezősége*.

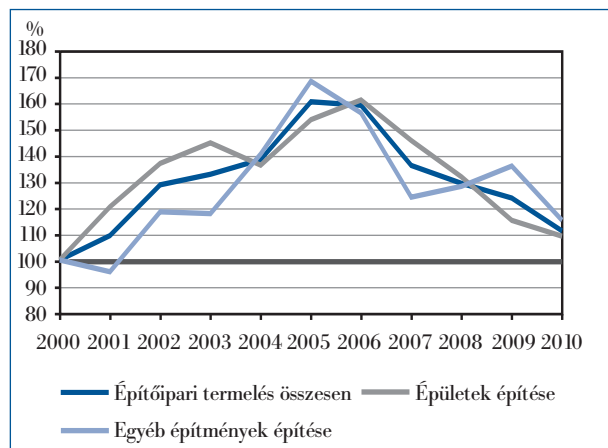
²¹⁾ Forrás: Balás Tamás: *A bankrendszer hitelportfóliójának minőségét leíró mutatók összehasonlítása*. Magyar Nemzeti Bank.

²²⁾ Forrás: *CEE Property Lending Barometer 2010*. KPMG.

3.9 ábra

Az építőipari termelés alakulása építményfőcsoportonként

(2000 = 100)

A bevásárlóközpontok, üzletláncok, szakáruházak iránti, korábban jelentős építési igényeket visszafogta a vállalati szektor. A válság előtt évente több mint tíz egységgel bővülő hipermarketláncok egységeinek száma 2008 és 2010 között összesen 29-cel emelkedett, a bevásárlóközpontokból pedig több létesítmény befejezését elhalasztották. A korszerű irodaházak építésére, valamint az ipari üzemek (zöldmezős beruházások) létesítésére a gazdasági válság következtében szintén kisebb igény mutatkozott.

A hanyatló teljesítményben jelentős szerepet játszott a **lakásépítés** visszaesése is. 2008-ban még 36 ezer lakás épült. A gazdasági válság jelei 2009-ben csak kisebb mértékben mutatkoztak meg: abban az évben mintegy 32 ezer lakás épült, 11%-kal kevesebb az előző évinél, az új építési engedélyek száma pedig még ennél is nagyobb mértékben, 35%-kal esett vissza, és a rendszerváltást követően először fordult elő, hogy a kiadott új engedélyek száma elmaradt a használatba vett lakásokétól. 2010-ben a bankok hitellezési politikája jelentősen megváltozott. Ezzel összefüggésben több mint egyharmadával kevesebb (21 ezer) lakást vettek használatba, mint egy évvel korábban. A kiadott új építési engedélyek száma közel kétötödével csökkent. Míg a korábbi években a lakásépítés Budapesten nőtt a legin-

kább, addig 2010-ben itt csökkent a legnagyobb mértékben (mintegy kétötödével), a legkevesbé pedig a többi város esett vissza az egy évvel korábbihoz képest.

2010-ben az épített lakásokat fele-fele arányban természetes személyek és a vállalkozások építették. Az építőipari főtevékenységet folytató kivitelezők a lakások 86%-át építették, miközben a lakossági házilagos kivitelezésű lakások aránya alig érte el az építkezések tizedét. Az önkormányzati lakásépítések 2003 óta tartó csökkenő tendenciája tovább folytatódott, 2010-ben az előző évihez képest harmadára korlátozódott a korábban is csekély számú lakásépítés (52 db). Az új lakások átlagos alapterülete – a korábbi csökkenő tendencia után – 2010-ben átlagosan 3 m²-rel emelkedett. A növekedés a 100 m² feletti lakások részarány-emelkedésének köszönhető.

2010-ben 2549 lakás szűnt meg, 38%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A megszűnések leggyakoribb oka az avulás, illetve új lakás építése volt.

Az építések és megszűnések eredőjeként a lakásállomány 2011. január 1-jén 4 millió 349 ezer volt, gyakorlatilag ugyanannyi, mint az előző évben.

Az **egyéb építmények építése**, ami még 2008-ban és 2009-ben is nőtt, 2010 folyamán 15%-kal csökkent. Ezt elsősorban az utépítő vállalkozások termelésének jelentős, mintegy egyharmados visszaesése okozta. (Az autópályahálózat 2005–2007-es dinamikus bővülése után 2008-ban 53 kilométert adtak át, 2009-ben nem adtak át újabb szakaszt, majd 2010-ben ismét felgyorsult az építés, 156 kilométerrel nőtt az autópályák hossza. Az autóutak hálózata 2008 óta nem bővült, a főutaké minimálisan növekedett.)

Az építőiparban a **szerződésállomány** 2006 és 2008 között csökkent, 2009-ben pedig több mint 23%-kal nőtt az előző év alacsony bázisához képest, ami az egyéb építményekre vonatkozó jelentős – elsősorban utépítéssel kapcsolatos – megrendeléseknek köszönhető. Az épületépítés rendelésállománya kisebb mértékben, 16%-kal bővült. 2010-ben mintegy 13%-kal volt kevesebb az év végi szerződésállomány, mint egy évvel korábban, ez nagyrészt az épületek szerződésállományának 27%-os csökkenéséből adódott. (Ehhez nagyban hozzájárult a lakásépítés jelentős, 35%-os visszaesése is.) Az egyéb építmények szerződésállománya kisebb mértékben (1,9%-kal) mérséklődött.

IRODÁK ÉS IPARI INGATLANOK A FŐVÁROSBAN²³⁾

A Colliers International ingatlanpiaci tanácsadó cég adatai szerint Budapesten és környékén a legmodernebb, „A” kategóriájú irodák állománya 2010-ben 2,34 millió m² körüli szinten állt. Az előző évhez képest 145 ezer m²-es növekedés következett be, a válság előtti, 2007. végi szintet pedig az állomány mintegy 85%-kal haladta meg. Ezzel párhuzamosan a kihasználatlanul álló irodák aránya a 2007. végi igen alacsony, mindössze 11%-os szintről 2010 végéig 26%-ra nőtt. Az ipari ingatlanok állománya 1,6 millió m² volt, 63 ezer m²-rel több, mint 2009-ben, és mintegy másfélszer annyi, mint a válság előtt. Az üresedési ráta 21% volt, szemben a 2007-ben mért 9%-kal.

²³⁾ Forrás: Irodapiaci jelentés, 2011. első félév. Éves jelentés, 2011. Éves jelentés, 2008.

LAKÁSPIACI ÁRAK

A lakáspiaci árak alakulásának megfigyelése az illetékkiszabási eljárásban rögzített adatokon alapul, mely minden, magánszemélyek által kötött és a teljes lakás átruházásával járó adásvételre kiterjed. 2008-ban még mind az új, mind a használt lakások árában kismértékű növekedés volt tapasztalható. A használtlakás-árak 2009. évi erőteljesebb (5,2%-os) csökkenése után 2010-ben már lassult az árak esése, éves szinten nem érte el a 2%-ot. Ezzel szemben az új lakások piacán, ahol 2009-ben még mérsékelt (1,4%) volt az ársökkenés, 2010-ben következett be nagyobb mértékű, 6%-os esés. Összességében 2010-ben mindkét piacon 7%-ot meghaladóan voltak alacsonyabbak az árak 2008-hoz képest, a pénzügyi válságot megelőző 2007-es bázisához viszonyítva pedig átlagosan több mint 5%-kal érték kevesebbet a lakások. (Az alacsonyabb árak mellett a piac mozgása is lelassult: 2010-ben az előzetes adatok alapján az eladott lakások száma 82 ezer volt, egytizedével kevesebb az előző évinél, és háromötödével kevesebb, mint 2007-ben.)

Az Eurostat költségdialról számított adatai azt mutatják, hogy az unióban átlagosan 2009-ben következett be ársökkenés az új lakásokat érintően, 2010-ben pedig ismét – szerény ütemű – drágulást mértek. Eközben Magyarországon 2009-ben még 3%-os áremelkedés következett be, 2010-ben viszont 0,35%-kal mérséklődtek az árak.

Magyarországon a lakóépületek relatív árszintje 2007-ben hattizede, 2009-ben már csak fele volt az uniós átlagnak. Ezzel a harmadik legolcsóbb tagországgá váltunk e téren, csak Bulgáriában és Romániában kerül kevesebbe egy lakóingatlan átlagosan.

Az **építőipari árak** alakulását 2008-tól termelőiár-indexszel mérjük. Az index annak az árak a változását fejezi ki, amelyet az építető fizet a kivitelezőknek. Az építőipariár-index növekedése – az ágazat csökkenő teljesítménye mellett – az utóbbi években mérséklődő tendenciát mutat: az árak 2008-ban 5,8, 2009-ben 3,1, 2010-ben 1,1%-kal emelkedtek. 2010-ben a speciális szaképítés ágazat (amelynek jelentős részét szerelési és szakipari munkák adják) árai az átlagnál kissé gyorsabban (1,3%-kal), az épületek építésének árai lassabban, 0,5%-kal emelkedtek.

Szállítás

A szállítás ágazat jövedelmezőségét visszavetették a válság miatt megcsappant üzleti megrendelések és a zsugorodó fogyasztási kereslet, illetve az ezek révén mérséklődő szállítási igény. 2010-ben a járműüzemanyag-árak emelkedése rontotta az eredményeket. A járműüzemanyagok árát több tényező befolyásolja, ezek közül a legfontosabbak a kőolaj világpiaci árának alakulása, a forint dollárhoz viszonyított árfolyama, illetve az adók. Az olajárak & kedvezőtlen alakulása mellett 2010 januárjában a jövedéki adó – amely a járműüzemanyagok árának jelentős részét teszi ki – is

tovább emelkedett. Az év további hónapjaiban az üzemanyagárak rendre meghaladták az előző évit, így árak összességében 2010-ben – az előző évi alacsony bázishoz képest – 21%-kal ugrott meg.

2010-ben a nemzetgazdaság árutonna-kilométerben kifejezett **áruszállítási teljesítménye** nem egész 1%-kal haladta meg a 2009. évit. A szerény mértékű növekedés a megelőző két évben tapasztalt, összességében 7%-os csökkenést váltotta fel, amelynek túlnyomó része 2009-ben, a gazdasági válság kiteljesedésének évében következett be. A 2010. évi, csekély mértékű teljesítményemelkedés az átlagos szállítási távolság hosszabbá válásával magyarázható, a szállított áruk tömegében ugyanis közel 8%-os csökkenés következett be.

A vasúti szállítás teljesítménye 2010-ben jelentősen nőtt, felváltva a megelőző évek folyamatos és egyre nagyobb mértékűvé vált csökkenését. Az összteljesítmény kétharmadát adó közúti áruszállítás esetében ezzel szemben az előző éviéknél jelentősebb, 5%-os mérséklődés volt megfigyelhető.

A kisebb részesedéssel jellemezhető vízi szállítás esetében 30, a csővezetékes árutovábbítás vonatkozásában 7%-os növekedést mért a statisztika.

A BELFÖLDÖN LEBONYOLÍTOTT VÍZI SZÁLLÍTÁS JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁGON ÉS EURÓPÁBAN

Míg 2009-ben az Európai Unióban a belvízi szállítás teljesítményének közel negyede volt a belföldi forgalom, addig hazánkban elhanyagolható ez az arány. Pedig az országot közepén kettészelő Dunát hasznosítani lehetne erre a célra. Az Európai Unióban a belföldi vízi szállítást legnagyobb arányban fémtartalmú érc és bányatermékek továbbítására használják, amelyeken kívül a kokszt és finomított kőolajtermékek, valamint a mezőgazdasági termékek nagyságrendje is számottevő. Az árutonna-kilométerben számított teljesítmény alapján a legnagyobb belföldi vízi áruforgalmat az EU-ban Németország bonyolította le 2009-ben, amelyet Hollandia követ (10,4 milliárd, illetve 9,7 milliárd árutonna-kilométer). Ugyanebben az évben a magyar belvizeken megvalósult belföldi áruszállítási teljesítmény mindössze 4 millió árutonna-kilométer volt, amelyből a legnagyobb rész a szlovák lobogó alatt bejegyzett vízi járművekhez kötődik.

3.6 tábla

Belföldi vízi szállítási teljesítmények az Európai Unióban, 2009

(a rangsor az árutonna-kilométer teljesítmény alapján készült)

Ország	Rangsor	Teljesítmény (millió árutonna-kilométer)	Árutömeg (ezer tonna)
Németország	1.	10 392	51 821
Hollandia	2.	9 742	90 731
Franciaország	3.	5 083	33 424
Belgium	4.	2 895	33 663
Románia	5.	2 198	9 843
:	:	:	:
Magyarország	14.	4	43
:	:	:	:
Európai Unió összesen	x	30 583	224 268

(Az adatot szolgáltató országok száma: 16)

KÖZÖSSÉGI KÖZLEKEDÉS – VERSENYKÉPESSÉG

A személyszállítás versenyképességét rontó tényezők többek között a személyszállító vállalkozások magas fenntartási költségei, beruházási igénye, az eszközpark állapota és a felhalmozódott adósságok. A legnagyobb közlekedési társaságok közül a Magyar Államvasutak és a Budapesti Közlekedési Vállalat teljesítménye, gazdasági eredménye befolyásolja legnagyobb mértékben a központi költségvetést. A BKV mérleg szerinti vesztesége 2009-ben 23,5 milliárd forint, adóssága 79,3 milliárd forint volt.²⁴⁾ A MÁV mérleg szerinti vesztesége 2009-ben 33,9 milliárd forint²⁵⁾, 2010-ben – előzetes adatok szerint – 43,1 milliárd forint, adósságállománya 289 milliárd forint volt.²⁶⁾

A havi tömegközlekedési bérlet a magyar fővárosban viszonylag drágának tekinthető: a 2007–2010-es Urban Audit adatok szerint 32,8, míg Prágában 20,5, Bécsben 49 euró volt.

A **helyközi személyszállítás** 2010. évi utaskilométer-teljesítménye 1%-kal haladta meg a 2009. évit. Ezzel megszakadt a 2007 és 2009 között tapasztalt csökkenő tendencia, amely során összességében 10%-os visszaesés következett be. Az autóbuszos szállítások 2010. évi teljesítménye – amely az összteljesítmény 47%-át jelentette – 5%-kal emelkedett, a vonatokon megvalósultaké hasonló mértékben mérséklődött. A vasúti szállítás esetében 2005 óta tart a csökkenés, a 2010. évi teljesítménye több mint negyedével maradt el a hat évvel korábbtól.

A szállított utasok száma az év során összességében 664 millió fő volt, 2%-kal több, mint az évtized legalacsonyabb értékével jellemezhető 2009-ben. A legtöbben, 519 millióan, autóbuszokat igénybe véve változtatták a helyüket, s a növekedés is kizárólag ezen szállítási mód 3%-os bővülésével magyarázható; a többi módzat esetében az utasszám csökkenése volt megfigyelhető.

2010-ben a **helyi személyszállítás** utaskilométer-teljesítménye és az utasok száma egyaránt 6%-kal mérséklődött az egy évvel korábbihoz képest. A helyi személyszállítás utaskilométerben mért teljesítménye folyamatosan csökkent az elmúlt évek során, amelynek következtében a 2010. évi szint több mint ötödével maradt el a 2001. évitől. 2009-hez hasonlóan a teljesítmény valamennyi közlekedési jármű vonatkozásában csökkent, a legnagyobb mértékben, 6%-kal az autóbuszok esetében. Az év során a közel 2,1 milliárd utas 56%-a autóbuzst, 22%-a villamost, 15%-a metró vagy földalattit, 5%-a trolibuszt, 3%-a pedig a helyi érdekű vasutat vette igénybe a településen belüli helyváltoztatásához. Budapesten – szintén az utasszámot tekintve – az országos villamospályák közlekedése 86%-a valósult meg 2010-ben; a trolibuszok, valamint az autóbuszok esetében pedig a forgalom 71, illetve 47%-a koncentrálódott a fővárosra.

²⁴⁾ Forrás: BKV 2009. évi beszámoló.²⁵⁾ Forrás: MÁV 2009. évi beszámoló.²⁶⁾ Forrás: A MÁV adóssága kiemelt költségvetési kockázat. Elemzőközpont.

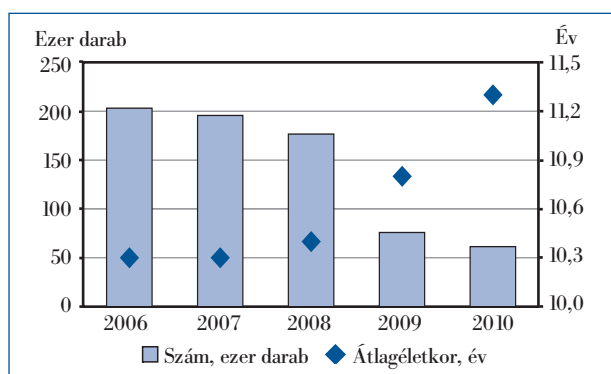
LAKOSSÁGI KÖZLEKEDÉSI SZOKÁSOK

A lakosság közel fele közlekedett egy átlagos napon 2009-ben. A napi közlekedések 54%-a munkába, tanintézménybe és bölcsődébe, óvodába járás miatt történik. Az utazások 70%-át a településen belülre, 30%-a településen kívülre tették. A közlekedő személyeket tekintve a munkahely a lakóhelytől átlagosan 13 kilométerre van, elérése 26 percet vesz igénybe. A fővárosiaknak, bár földrajzilag közelebb laknak a munkahelyükhöz (11 km), ennek megtétele átlagosan félóránál tovább tart. A választott közlekedési eszköz legnagyobbbrészt személygépkocsi, ezt követi a busz, a trolis és a villamos, továbbá a kerékpár. A metró, valamint a vonat és HÉV részesedése mérsékelte.

2010-ben 61 ezer **személygépkocsit** helyeztek **első alkalommal forgalomba** Magyarországon, ami az egy évvel korábbihoz képest 19%-kal kevesebb, a két évvel korábbi mennyiségnek pedig alig több mint a harmadát jelenti. A jelentős csökkenésben fontos tényező volt az autófinanszírozás meredek visszaesése, amelyet a hitelezési szabályok közé terelő, 2010 márciusától hatályos jogszabályi háttér is befolyásolt. (A vonatkozó kormányrendelet szerint forint hitel esetében a hitel összege a jármű piaci értékének legfeljebb 75%-át, az euróhitelknél annak 60%-át, az egyéb devizákban nyújtott hiteleknek pedig 45%-át teheti ki. A futamidő nem haladhatja meg a hét évet.) A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a gépjárművásárlás céljából nyújtott, svájci frank alapú hitelek új szerződéses összege 2010-ben mindössze 3 milliárd forint volt, szemben a 2009. évi 16 milliárddal és a két évvel korábbi 86 milliárddal. 2010-ben a legnagyobb számban Ford, Opel és Volkswagen gyártmányú személygépkocsikat helyeztek forgalomba, számuk márkánként 6 és 7 ezer darab között mozgott. (A válság kirobbanása előtti évben, 2007-ben még magasán piacvezető Suzuki 2010. évi értékesítése mintegy 2600 darab volt, mindössze 8%-a a három évvel korábbi mennyiségnek.)

3.10 ábra

A Magyarországon első alkalommal forgalomba helyezett személygépkocsik száma és a személygépkocsi-állomány átlagéletkora

Az Európai Unióban 2010-ben a megelőző évinél 5,5%-kal kevesebb – 13,4 millió darab – új személygépkocsit helyeztek forgalomba²⁷⁾. A csökkenés mértéke nagyobb volt, mint 2009-ben, amiben annak is szerepe volt, hogy 2010-ben az állami támogatású roncsautó-prémium programok számos országban befejeződtek. (Az uniós átlagában az új autók értékesítése 2009-ben 1, 2008-ban 8%-kal esett vissza.)

Hazánkban a **személygépkocsi-állomány** 2010 végére 3 millió darab alá süllyedt, amire utoljára 2006 végén volt példa. 2010 végén a legelterjedtebb gyártmány Magyarországon az Opel és a Suzuki volt, a személygépkocsi-állományban elért részesedésük mindkét márka esetében mintegy 14%.

A hazai szállítási ágazat teljesítménye mellett érdemes a hazai infrastruktúrát igénybe vevő külföldön bejegyzett járművek teljesítményét és az általuk okozott **externáliákat** is figyelembe venni. A környezeti ártalmak – és a balesetek számának – csökkentése érdekében az uniós tagállamok a nehéz gépjárművekre vonatkozó különböző korlátozásokat tartanak érvényben. A fix naphoz kötött korlátozások között a hétvégi és ünnep idején érvényes tilalom a leggyakoribb: Magyarországon kívül ez a szomszédaink közül Szlovákiában és Szlovéniában jellemző, míg Ausztriában emellett éjszakai tilalom is érvényben van, Romániában viszont csupán ünnepnapon tilos a nehéz gépjárműveknek az ország közútjait igénybe venni.²⁸⁾ A nem fix korlátozásokat leggyakrabban valamilyen időjáráshoz vagy forgalmi helyzethez kötik. Ezek – természetükből fakadóan – rövid idővel az életbe lépés előtt válnak ismertté, így kiszámíthatatlanabbak.

A közutakon közlekedő járművek döntő részét kitevő személygépkocsikból manapság 72%-kal több közlekedik, mint a rendszerváltást megelőző években. Az állománygyarapodással eleinte nőtt a **balesetek** száma is, ám az 1990-es csúcs után csökkenés kezdődött, és a balesetek száma 2010-ben elérte az elmúlt négy évtized legalacsonyabb értékét. Az utóbbi 3 évben kimenetelük is egyre kevésbé súlyos, amennyiben a halálos és súlyos sérüléssel járók aránya egyre zsugorodik, csakúgy, mint az ittasan okozott baleseteké. Ennek a jelentős javulásnak több összetevője van. Egyre nagyobb védeltséget nyújtó gépjárművek-

²⁷⁾ Forrás: Európai Autógyártók Szövetsége (ACEA – www.acea.be) „Passenger cars: registrations in 2010 5.5% lower than in 2009” c. gyorsjelentés, 2011. január 14.

²⁸⁾ Forrás: [Driving Restrictions for Heavy Goods Vehicles in the European Union. Final Report.](#) Európai Bizottság.

kel közlekedünk, folyamatosan bővülő, korszerűsödő úthálózaton. A javuló közlekedésbiztonság háttérében a jogszabályi változások (pl. objektív felelősség) mellett az is közrejátszhat, hogy immár hazánk is részt vesz az unió közlekedésrendészeti szervezetének, a TISPOL-nak Európa-szerre összehangolt akcióiban. Európában a legkevesebb, halálos áldozattal járó baleset a lakosság számára vetítve az Egyesült Királyságban történik (fele a magyarországinak). A kontinens keleti, illetve északi-nyugati fele között nagy a különbség e tekintetben, s vélhetően a közlekedési kultúrában is. Magyarország – ahogy földrajzilag is – a baleseti statisztikákban is a két véglet közötti határvonalon van. Hazánkban a balesetekben meghaltak több mint fele vétlen áldozat volt 2010-ben. A meghalt személygépkocsi-vezetők közel fele, az áldozatul esett elől ülő utasok több mint harmada nem kapcsolta be a biztonsági övet.

Távközlés, internet

A telekommunikációs eszközökkel való ellátottság, az **infrastruktúra** kiépítettsége fontos tényezője a versenyképességnek. Ezek közül a vezetékes telefont tekint-

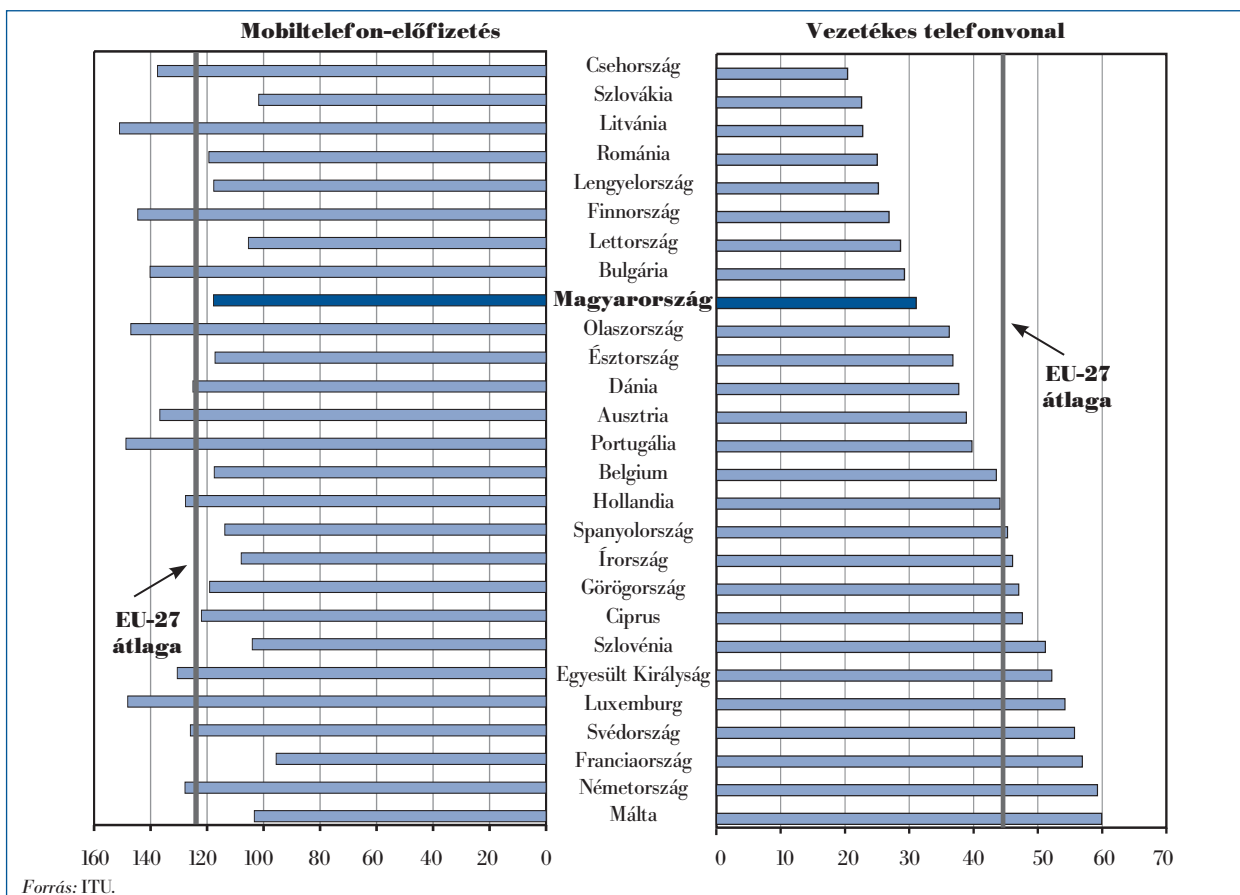
ve gyorsuló ütemben folytatódott a piac szűkülése: a vezetékes fővonalak száma az előző év végénél 6,2%-kal alacsonyabb volt. (Egy év alatt ekkora visszaesés még nem következett be e téren.) 100 lakosra így 29 előfizetés jut, ami – a szintén mérséklődő vezetékestelefon-ellátottságot mutató unióban – alacsonynak tekinthető. Önmagában a vezetékes telefonnal való alacsony szintű ellátottság nem fokmérője a fejlettségnek, Finnországban például csak 27 előfizetés jutott száz lakosra 2009-ben.²⁹⁾

A mobiltelefonok elterjedtségének 2009-ben mért visszaesése átmenetinek bizonyult, de az alacsony bázishoz képest a bővülés szerény, 1,9%-os volt. Az előfizetők között egyelőre még a feltöltőkártyával rendelkezők adják a többséget, de arányuk tovább mérséklődött (54%-ra). A változás háttérében az áll, hogy a szolgáltatók egyre inkább arra ösztönzik az ügyfeleket, hogy váltsanak havidíjas előfizetésre.

A döntést megkönnyítendő szélesebb készülékválasztéket (például több funkcióval ellátott, kényelmesebb internetezésre alkalmas okostelefonokat), kiegészítő szolgáltatásokat és kedvezőbb tarifarendszert (például hívócsoporton belül ingyenes beszélgetést) is kínálnak a szolgáltatók. A száz lakosra jutó előfizetős szám 2010 végén 120

3.11 ábra

A mobiltelefon-előfizetések és a vezetékes vonalak száz lakosra jutó száma, 2009

²⁹⁾ International Telecommunication Union.

volt, uniós összehasonlításban csekély mértékben az átlag (2009-ben 124) alatti. Ez még mindig nem jelenti azt, hogy mindenkinek van aktív előfizetése, sőt, nem is minden háztartás rendelkezik mobil-előfizetéssel.

A **hangpiacot** tekintve a készülékekkel való ellátottság változásának megfelelőek a trendek: a vezetékes hálózathoz indított hívások száma tovább csökkent, a mobilhálózatokból indítottaké tovább emelkedett. 2010-ben 1,7 milliárd vezetékes és 8,1 milliárd mobilhívást kezdeményeztek a telefonálók, a hívások időtartamában pedig még ennél is jobban érvényesültek ezek a tendenciák: a vezetékes hálózathoz indított hívások időtartama 6,4%-kal esett vissza, a mobilhálózatokból indítottaké 4,8%-kal nőtt. A hívások átlagos időtartamában alig történt változás: vezetékes telefonról 3,1, mobilról 2,2 percet beszélnek átlagosan a felhasználók.

Az **internet-előfizetések** száma 2010 végén 3,34 millió volt, majdnem egyötödével meghaladta az előző év adatát, bár a növekedés üteme tovább mérséklődött. Az előfizetések felét a szélessávú technológiák adták, de eze-

ken belül folytatódott az átrendeződés: csökken az xDSL- és nő a kábeltéves előfizetések száma. Az összes előfizetés több mint négytizede már vezetékek nélküli, mégpedig többségében mobilinternetes volt; az éves növekedés e területen továbbra is impozáns, de lassuló ütemű. A kapcsolt és ISDN-vonalat előfizetők aránya mindössze 0,5%. Az egyéb előfizetéssel rendelkezők aránya, melynek zöme LAN vagy optikai hozzáférés, még viszonylag csekély, de növekvő tendenciát mutat. Internet-hozzáférés a háztartások 55,³⁰⁾ a vállalkozások 90, a közigazgatási intézmények 98,9³⁰⁾ százalékában van. A teleházak³¹⁾ száma 2005-ben érte el a maximális értéket 536-tal, azóta csökken, 2009-ben 362 volt.

Az infokommunikációs eszközöknek nagy szerepük lehet a gazdasági hatékonyság javításában. Amellett, hogy a vállalkozások eszközellátottsága az elsődleges feltétel, a különféle rendszerek kihasználása az a tényező, ami tényleges versenyképességjavulást eredményezhet. Ehhez kulcsfontosságú az ilyen eszközök kezelésére alkalmas emberi erőforrás.

ÚJ TRENDK A MOBILTELEFONÁLÁSBAN

A hazai mobiltelefon-készülékeknek még csak alacsony hányada érintőképernyős, újfajta alkalmazások kezelésére is alkalmas okostelefon. Az Ipsos kutatása szerint³²⁾ ma még a felhasználók többsége a telefon klasszikus funkcióit veszi igénybe heti rendszerességgel: telefonál, sms-t ír, ébresztést kér, a számológépet vagy a naptárt használja. A böngészést, a levelezést, az alkalmazások letöltését, a könyvolvasást, a blogolást a felhasználók kevesebb mint egytizede veszi igénybe hetente. A mobilinternet-előfizetők száma 2010 végén meghaladta az 1,3 milliót, az egy aktív felhasználóra jutó adatforgalom havonta átlagosan megközelítette az 1,3 GByte-ot.³³⁾ A mobilnetet feltételezhetően kiegészítőként használják, részben magasabb árfekvése miatt, részben alacsonyabb sebessége és kisebb stabilitása miatt is más funkciót tölt be, mint a hagyományos vezetékes internet.

INFOKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK AZ OKTATÁSBAN

Az oktatás különböző szintjein eltérő az intézmények internettel való ellátottsága, felsőfokon az internetellátottság teljes, középfokon 95%, az általános iskoláknak pedig csaknem mindegyike rendelkezik előfizetéssel. Összességében száz tanulóra 17 számítógép jutott, ebből 15 volt internet-hozzáféréssel ellátva. Ezen belül a középiskolákban a legmagasabb (19), az általános iskolákban a legalacsonyabb (11) az internetezésre használható gépek száma száz tanulóra vetítve. Önmagában természetesen az ellátottság csak a feltételek egy részét teremti meg; ahhoz, hogy az oktatásba beépüljenek az informatikai ismeretek, szükség van ahhoz értő tanárookra és megfelelő módszerekre. Az internetet az általános iskolákban a tanárok egyharmada, a középfokú oktatási intézményekben és a felsőoktatásban mintegy fele használja oktatási célra.³⁴⁾ Az OECD által végzett kutatás szerint a magyar középiskolákban a válaszadó igazgatók 47%-a állította, hogy valamilyen mértékben hátráltatja a tanítást a számítógépek alacsony száma. Ugyanakkor a tanároknak mindössze 23%-a mondta magáról, hogy nagy szüksége lenne szakmai fejlődésre a tanításban alkalmazható infokommunikációs technológiák területén.³⁵⁾

³⁰⁾ 2009-es adat.

³¹⁾ A teleházmozgalom 1994-ben indult. A teleházak többek között infokommunikációs szolgáltatásokat nyújtanak, az adott település lélekszámától függően minimum három vagy öt multimédiás, internetkapcsolattal rendelkező számítógéppel. Céljuk például a településen élők életminőségének javítása, a mindennapi, személyes ügyekben való segítségnyújtás. Forrás: [Teleház-stratégia, 2007-2013](#).

³²⁾ Forrás: [Szonda Ipsos](#).

³³⁾ Forrás: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, [Mobilinternet-gyorsjelentés, 2010. december](#).

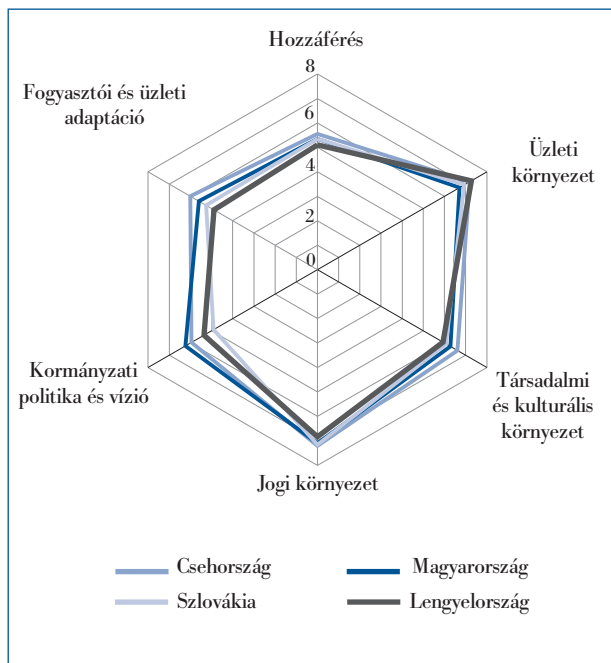
³⁴⁾ Forrás: [Oktatás-statisztikai évkönyv, 2009/2010](#). Budapest, 2010.

³⁵⁾ Forrás: [Creating Effective Teaching and Learning Environment. First results from TALIS](#). OECD 2009.

Az *Economist*³⁶⁾ által összeállított „digitális gazdasági” rangsorban Magyarország a 20. helyen áll az uniós országok között, a közép-európai, velünk együtt csatlakozott országok közül Csehország és Szlovénia megelőzi hazánkat, Szlovákia és Lengyelország viszont mögöttünk szerepel a rangsorban. A rangsor alapjául szolgáló indikátorok közül a legnagyobb súlyú, a fogyasztói és üzleti adaptáció terén számottevő az elmaradásunk az élen járó országoktól.

3.12 ábra

A digitális gazdaság részindexei, 2010

Unió összehasonlításban Magyarország elmaradása a **vállalati szektor** internetellátottsága terén csekélynek mondható: a 90%-os hozzáférési arány 4 százalékponttal marad el az uniós szinttől (de a mezőny is kevésbé szóródik, mint a háztartási ellátottság esetében). A kisvállalkozások esetén azonban a hozzáférés kevésbé gyakori: 12%-uknak nincs, míg a közép- és nagyvállalatok között csak 3, illetve 2% a hozzáféréssel nem rendelkezők aránya. A hozzáféréssel nem rendelkező vállalkozások jellemzően tehát a kisméretűek közül kerülnek ki, így a vállalatoknál alkalmazásban állóknak ennél jóval magasabb aránya fér hozzá a világhálózathoz, és e téren a méretkategóriák közti különbségek is kiegyenlítettebbek. A szélessávú hozzáférés alacsonyabb szintű, az összes vállalkozás 78%-a (az EU-ban átlagosan 85%-a) rendelkezik szélessávú internettel.

A vállalatok a leggyakrabban a belső folyamataik irányítására, szervezésére használják az infokommunikációs eszközöket. Az értékesítésről vagy vásárlásról belső szoftver segítségével minden harmadik magyarországi vállalkozás –

az unióban minden második – oszt meg információt a szervezetén belül. A vállalatok 8%-ának van valamilyen vállalati erőforrás-tervezési szoftvere, amely segítségével információkat oszthat meg a különböző területek között. (Az unióban háromszor ilyen magas ez az arány.) A vállalatok kívüli kommunikációban az automatikus adatcserét leginkább a hatóságokkal és a pénzügyi intézményekkel kapcsolatban alkalmazzák. Az elektronikus számlák küldése és a fogadása, az üzleti folyamatok automatikus összekapcsolása a szállítókkal vagy vásárlókkal, a készletek szintjéről, a termelési tervekről történő, illetve a kereslet előrejelzését lehetővé tevő elektronikus információmegosztás még gyermekcipőben jár nálunk, és az unióban is kevésbé elterjedt. Az e-kereskedelem szintén gyakori terepe az infokommunikációs eszközök alkalmazásának. Ezen belül az online rendelés nagyobb, az online értékesítés egyelőre kevésbé jellemző. A vállalkozásoknak az unióban több mint negyede, nálunk 10%-a vesz igénybe valamilyen ügyfélkapcsolat-irányító (CRM-) rendszert, amelyet aztán az ügyfélkör marketingcélú elemzésére használhat.

Az infokommunikációs eszközök termelésben betöltött szerepének növekedését elősegítené, ha ezeket az eszközöket erőteljesebben integrálnák a vállalati folyamatokba, és növekedne az ezeket biztonsággal, sőt, alkotó módon használni képes munkavállalók aránya – bár ennek objektív mérése nem megoldott. A mind összetettebb vállalatok belüli és külső infokommunikációs eszközök – hardverek és szoftverek – kezelésének igénye megragadható abban is, hogy folyamatosan emelkedik a vállalkozásoknál az informatikai készségekkel rendelkezők aránya. Magyarországon ez az arány lényegében megegyezik az uniós szinttel, minden ötödik munkavállaló ebbe a kategóriába tartozik. A professzionális IT-szakemberek aránya értelemszerűen csekélyebb, de a trend – legalábbis az unióban – e téren is növekvő. Magyarországon 2,7% az arányuk a foglalkoztatásban, alacsonyabb, mint az unióban. A termelésben alkalmazható IKT-eszközöket használni képes személyek készségeinek mérésére többféle módszert dolgoztak ki, mivel a formális képzés adatai mellett az önképzés, illetve a gyakorlatban történő tanulás jelentősége is óriási.

Az Eurostat által harmonizált módszertan szerint gyűjtött adatok szerint a számítógép kezelését tekintve nem mutatkozik nagy különbség az uniós átlaghoz képest a mérésére szolgáló 6 tevékenység használatában, kivéve a táblázatkezelést, amelynek gyakorisága jóval magasabb nálunk, mint az EU-ban. A különbség leginkább a nők esetében látható, és elsősorban a 16–24 éves, középfokú végzettséggel rendelkező korosztálynál jelentkezik, a munkaerő-piaci státust tekintve pedig elsősorban a tanulóknál, hallgatóknál. Ez abból fakadhat, hogy a magyarországi felsőoktatásban a női hallgatók között kétszer akkora az ilyen készségek elsajátítására hangsúlyt helyező üzleti kép-

³⁶⁾ Forrás: [Digital Economy rankings 2010. Beyond e-readiness. A report from Economist Intelligence Unit](#). A rangsorban nem szerepel két uniós tagállam, Luxemburg és Ciprus adata.

zésben részt vevők aránya (32%), mint az unióban (15%). Természetesen a számítógépes program írása volt az a tevékenység, amelyet legkevesebben folytattak: mindössze a válaszadók 9%-a – éppen annyi, mint az EU-ban, és a fájl vagy mappa mozgatása, másolása volt a leggyakoribb, 59%-uk hajtott már végre ilyet, ami szintén nem tér el az uniós aránytól.

Az internethasználati készségekben nagyobbak a különbségek. Ez esetben is 6 tevékenység szolgál a gyakoriság, a felhasználói szint fokának megállapítására. Nagy a különbség az uniós átlaghoz mérten az elsősorban szórakozás céljára igénybe vett fájlmegosztást tekintve, ami szintén elsősorban a fiatalabb generációk „túlteljesítéséből” adódik. A legbonyolultabb tevékenységet, a weboldal létrehozását Magyarországon ugyanannyian hajtották végre, mint az unióban átlagosan: minden tizedik válaszadó; érdekes viszont, hogy hazánkban ez sokkal kevésbé jellemző az IKT-szektor szakembereire, mint Európában.

Kiskereskedelem

A hazai kiskereskedelem évek óta tartó hanyatlását okozó tényezők közül a kisméretű belső piacot, a háztartási szektor csökkenő jövedelmét, az üzlethálózat elaprózottságát, ezzel párhuzamosan a külföldi tulajdonban lévő hipermarketeknek a kis boltok sorvadásához hozzájáruló térnyerését, az ellátási láncban megnyilvánuló erőfölényüket, a hazai beszállítói kör szervezetlenségét lehet említeni.

Az **unióban a kiskereskedelmi forgalom** 2008–2009-ben mért megtorpanását és csökkené-

sét 2010-ben ismét szerény emelkedés váltotta fel, amit a nem élelmiszertermékek eladásai ösztönöztek. A növekedés hajtóereje a négy legnagyobb országban magához térő kereslet volt, a kisebb tagállamokban – főként térségünkben – folytatódott a második éve tartó lendületvesztés. A kelet-közép-európai országok körében ez alól Ausztria és a válság alatt is növekvő gazdaságú Lengyelország volt kivétel. A válság alatt is kedvező eladási mutatókat regisztráló Lengyelországban a magyarországinál kedvezőbb forgalmi tendenciákat befolyásolta a belső piac nagysága, a magas beruházási ráta, Ausztriában a magyarnál és a lengyelnél is lényegesen koncentráltabb üzlethálózat, a részmunkaidős foglalkoztatás nagyobb elterjedtsége, az infokommunikációs eszközök jóval intenzívebb használata, és mindkét országban a szakboltok nagyobb szerepe. A kiskereskedelem az állandó lakossági kereslet mellett a turistákat is kiszolgálja, ezért az ágazat sikeressége főként a turisztikai idény(ek)ben és az idegenforgalom szempontjából frekvenciált helyeken elválaszthatatlan a turizmustól. A 2010-ben 7477 milliárd forintos eladási forgalomhoz hazánkban a több napra belföldre utazók és a külföldi látogatók élelmiszer- és egyéb vásárlása, üzemanyag-beszerzése 452 milliárd forinttal járult hozzá.

Hazánkban a kiskereskedelmi forgalom 2007 áprilisa óta tartó mérséklődése 2009-ig erőteljesebben érintette a nem élelmiszer-kiskereskedelem főtevékenységű üzleteket, kevésbé az élelmiszer-kiskereskedelem főtevékenységűeket. Az üzemanyag-kis-kereskedelem forgalma 2007-ben még bővült, az azt követő két évben pedig lényegében stagnált.

3.7 tábla

A kiskereskedelem fontosabb fajlagos és teljesítménymutatói, 2008

Mutató	Magyarország	Ausztria	Lengyelország
Ezer főre jutó vállalkozások száma	9,4	4,9	9,9
Ezer euró			
Egy vállalkozásra jutó forgalom	307,7	1285,8	274,2
Egy alkalmazásban állóra jutó személyzeti költségek	8,0	24,3	7,1
Fő			
Egy vállalkozásra jutó foglalkoztatottak száma	4	8	4
Százalék			
Külföldi érdekeltségű vállalkozások forgalmának aránya ^{a)}	37,8	36,0	39,4
Vállalkozások egyéves túlélési rátája ^{a)}	74,7	89,5	..
Profitráta (bruttó működési eredmény/árbevétel)	2,7	5,3	8,2
Árrés a forgalom arányában	17,7	29,8	..
Gépberuházások aránya az összesenből	47,2	47,2	35,8
Változás az előző évhez képest, %			
A kiskereskedelmi hálózat és a csomagküldő üzletek forgalmának volumene ^{b)}			
2008	-1,9	-0,8	4,7
2009	-5,2	2,1	3,3
2010	-2,2	2,1	6,5

^{a)} 2007. évi adat.

^{b)} Munkanaphatással kiigazítva. A nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében a magyar adatok is az Eurostat adatbázisából származnak.

VÁLTOZÓ FOGYASZTÁSI MINTÁK

A GfK Hungária Piackutató Intézet által végzett kutatások szerint a vásárlók céltudatosabban keresik a kedvezőbb ár-érték arányú termékeket, ennek érdekében figyelemmel kísérik az akciós újságokat, igyekeznek a nagyobb kiszerezési cikkeket kosarukba tenni, többször vesznek saját márkás terméket, és többet vásárolnak hűségkártyájukkal. A spórolást jelzi, hogy egyre kevésbé jellemző a szórakozás céljából történő vásárlás, kevésbé látogatják a bevásárlóközpontokat, a plázákat, kevesebb a nagybevásárlások száma, és egyszerre kisebb értékben vásárolnak. Egyre több az otthon töltött idő, hiszen takarékoskodnak az utazáson is, és amennyiben mód van rá, maguk végeznek el olyan szolgáltatásokat, amelyekért korábban fizettek. A háztartások növekvő része több boltot is felkeres a legmegfelelőbb ajánlat elérése érdekében.³⁷⁾

2010 sok tekintetben változást hozott. A harmadik negyedévben átmenetileg megfordulni látszott a csökkenő tendencia, de az utolsó negyedév adatai ismét hanyatlást mutattak. Így 2010 egészében 2,1%-kal mérséklődtek a kiskereskedelmi üzlethálózat és a csomagküldő kiskereskedelem eladásai. A forgalom alakulását keresleti oldalról a háztartások jövedelmének további szűkülése, kínálati oldalon pedig az infláció termékcsoportonként eltérő alakulása, továbbá az üzlethálózatban bekövetkezett változások befolyásolták.

A nem élelmiszer-kiskereskedelem eladásainak zsugorodása hazánkban 2010-ben stagnálás közeli állapotba váltott. Ezen belül 2009-hez képest 3,9–13,4%-os növekedést tudott elérni a kis súlyú egyébiparcikk-, az illatszer-, továbbá a használtcikk- és a csomagküldő-kiskereskedelem. A 2009. évinél kisebb ütemben csökkentek tovább az iparcikk jellegű vegyes termékeket, a textilt, ruházati terméket és lábbelit, a bútort, háztartási cikket és építőanyagot, a könyvet, újságot és papírárut, valamint a gyógyszert, gyógyászati terméket forgalmazó üzletek eladásai.

Az élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem eladásai összesen 2,1%-kal mérséklődtek 2009-hez viszonyítva, ami mögött a nagyobb részarányt képviselő vegyes kiskereskedelem kisebb ütemű romlása, illetve a szakboltok javuló teljesítménye húzódik meg. Ehhez hozzájárulhatott az élelmiszereknek a válságot megelőzőhöz képest mérsékeltebb – ugyanakkor az év vége felé markánsan gyorsuló – árnövekedése. Mindezek mellett az élelmiszerárak növekedése 2010-ben lényegesen alacsonyabb volt, mint a többi termék esetén bekövetkezett drágulás, így a szakboltok eladásait az alkohol és a dohánytermékek átlagosnál gyorsabb drágulása, a vegyes termékkörű üzletekét pedig a többi árucikké vethette vissza. Az is az ebbe a körbe tartozó, a vegyes termékkörű üzletek forgalmának nagy részét képviselő nagy eladóterű üzletek forgalmára gyakorolt hatást, hogy az általuk elfogadott meleg-, illetve hidegétkezési utalványok 2010-től 25, illetve 96%-kal adóznak.

A gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem forgalma 2010-ben 5,3%-kal volt kevesebb, mint egy évvel korábban,

amiben tükröződik az év eleji nagymértékű, részben a jövődekádó-emelés miatt bekövetkezett áremelkedés hatása.

A kiskereskedelmen kívül számba vett gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelem forgalma a 2007. és 2008. évi kisebb ütemű szűkülés után 2009-ben az előző évi 58%-ára zsugorodott. Ezt 2010-ben további 10%-os visszaesés követte. Az eladások ilyen mértékű hanyatlásához a fenntartási költségek emelkedése mellett elsősorban a hitelek feltételeinek szigorodása és a háztartásoknak saját anyagi helyzetükre vonatkozó tartósan negatív értékelése vezetett.

A válságot megelőző évhez, 2007-hez képest a korábbiakhoz képest gyorsabb a **forgalom szerkezetének** megváltozása. Az élelmiszer és élelmiszer jellegű kiskereskedelem forgalma 2,1 százalékponttal növekedve a teljes forgalom 44,4%-át adta 2010-ben, a nem élelmiszertermékek kiskereskedelmének részesedése ugyanekkor az időszakban 4,0 százalékponttal kisebb lett (így 38,6%-ot tett ki), a gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem pedig 2,0 ponttal növekedve 17,1 százalékos volt. A szerkezet ilyen irányú változását nemcsak az üzletkör alapján képzett, hanem az árucsoportonkénti adatok is alátámasztják. A 2006–2008 közötti markáns élelmiszerár-emelkedés hozzájárult a főcsoport részesedésének újbóli megnövekedéséhez, a teljes kiskereskedelmi forgalomnak 2010-ben 35%-át adták az élelmiszerek, italok, dohányárak. Az üzemanyag volt a második legjelentősebb árucsoport, 19%-kal. A bútort, háztartási cikket és építőanyagot, mint a harmadik legszámottevőbb csoportot, 16%-kal részesedett a forgalomból.

A gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelmen belül a teljes eladási forgalom zuhanása miatt a belső arányok önmagukban történő vizsgálata megtévesztő lehet: 2 év alatt az új járművek eladásainak részesedése 12 százalékponttal lett kevesebb, ezzel párhuzamosan a gépjárműalkatrész-értékesítés részesedése 15 százalékponttal bővült. Mindez azt jelzi, hogy a háztartások új jármű vásárlása helyett arányaiban többet fordítottak a régi karbantartására, mint korábban. A forgalom nagyságát tekintve mindegyik árucsoport zsugorodott.

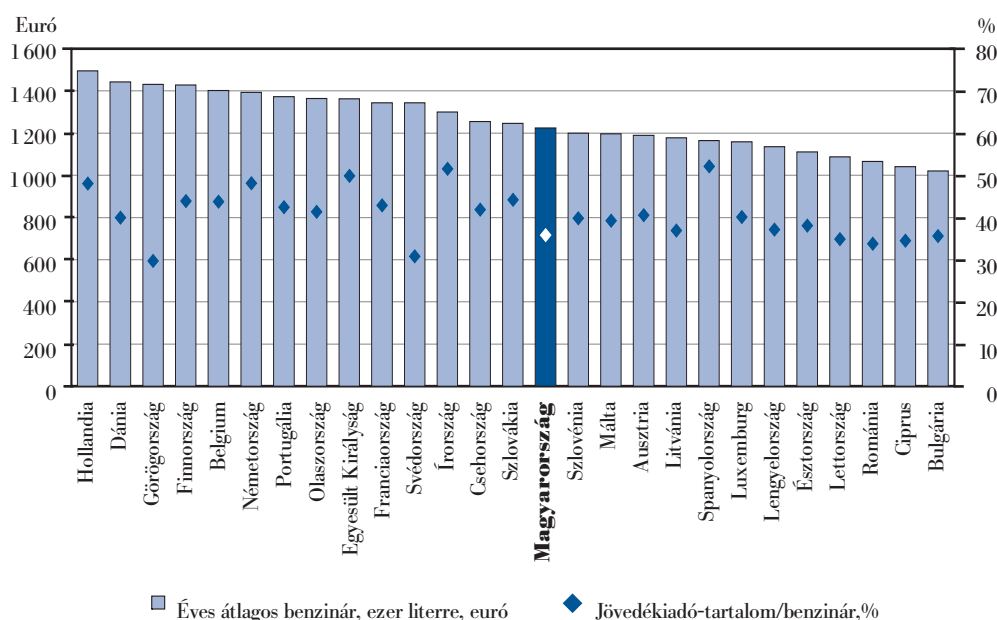
³⁷⁾ Forrás: GfK Hungária sajtóközlemények. 2010. szeptember 16., 2010. november 10., 2011. március 11.

AUTÓFENNTARTÁSI KÖLTSÉGEK

2010-ben az EU-ban 5,5%-kal csökkent az első alkalommal forgalomba helyezett személygépkocsik száma.³⁸⁾ Magyarországon ugyanebben az időszakban 19%-os zuhanást mértek. A személygépkocsi-tulajdonosokat terhelő költségek között a vásárláskor fizetendő áfa, az üzembehelyezéskor fizetendő regisztrációs adó, az évente fizetendő teljesítményadó, valamint az üzemanyag árába beépített úthasználati díj a legjelentősebb tétel. Ezek közül az áfakulcs 25%, Svédországgal és Dániával együtt a legmagasabb az unióban.³⁹⁾ Az ólommentes benzin árának jövedékiadó-tartalma az unióban elfogadott minimumhoz képest ötödével magasabb, ezer literre vetítve 438 euró, Szlovákiában ennél 26, Ausztriában 10%-kal magasabb, Romániában viszont a minimummal megegyező (360 euró). Az üzemanyagot szintén 25%-os, maximális áfakulcs terheli.⁴⁰⁾ Regisztrációs adó 8 uniós tagállamban nincs, ugyanakkor a legtöbb országban – így hazánkban is – a hengerűrtartalom vagy a széndioxid-kibocsátás, illetve a kettő kombinációja az adó alapja. Ebből az adónemből Magyarországon 2010-ben 30 milliárd forint bevétele volt az államkasszájának, ami a forgalombahelyezések számának esésével összhangban alig több mint harmada a 2008. évi bevételnek⁴¹⁾. Teljesítményadót 7 tagországban nem szednek, a többiben a teljesítmény, a súly vagy a kibocsátás alapján történik a kivetés.

3.13 ábra

Az ólommentes benzin ára és jövedékiadó-tartalma az unióban, 2010

³⁸⁾ Forrás: [Press Release](#), European Automobile Manufacturers Association.

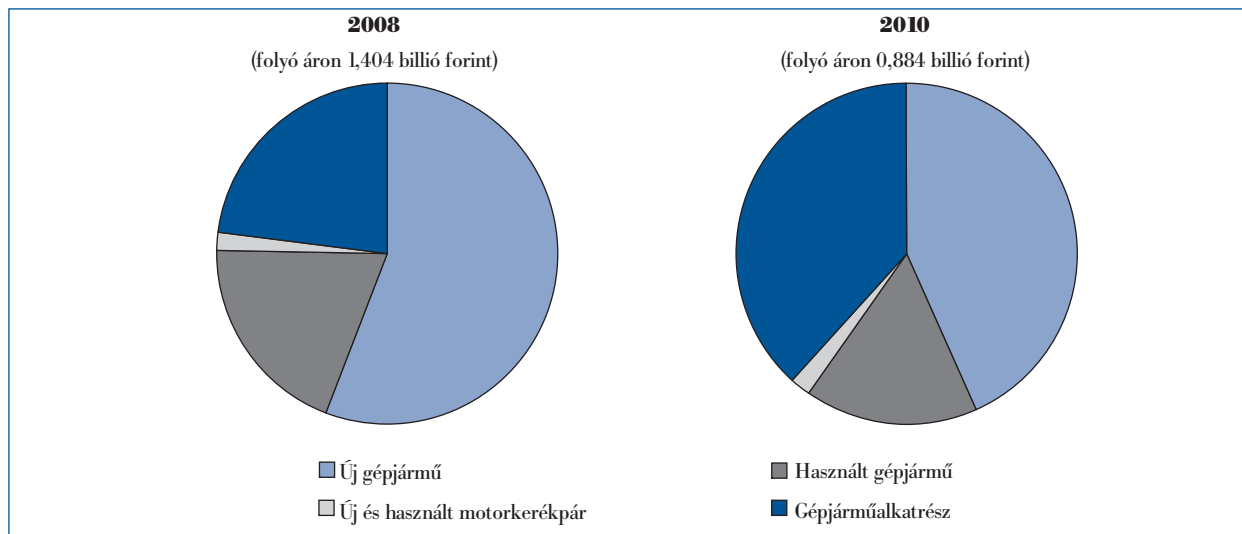
³⁹⁾ Forrás: [ACEA Tax Guide 2011. Highlights](#).

⁴⁰⁾ Forrás: [Excise Duty Tables, January 2011](#), Európai Bizottság, Adó- és Vámügyi Főigazgatóság.

⁴¹⁾ Forrás: zárszámadási törvények.

3.14 ábra

A gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelmi forgalom megoszlása

CSOMAGKÜLDŐ ÉS ELEKTRONIKUS KERESKEDELEM

A hagyományos értékesítés mellett a technika fejlődésével egyre inkább teret nyernek az alternatív vásárlási formák. A lakosságot kiszolgáló, csak termékek értékesítését lefedő csomagküldő kiskereskedelem hazánkban a rendszerváltást követően élte virágkorát. A kiskereskedelmi forgalomban az internetes és csomagküldő kereskedelmet együtt kezelő adatok szerint Magyarországon 2008-ban mintegy 800 vállalkozás folytatott ilyen főtevékenységet, forgalmuk pedig mintegy 172,4 millió euró volt. Ezzel az összes vállalkozás számának és árbevételének kevesebb mint 1%-át adták, ami uniós összehasonlításban a legalacsonyabbak közé tartozik. (Németországban, ahol a 19. századig nyúlnak vissza a gyökerei, van a legnagyobb jelentősége a csomagküldő kiskereskedelemnek, itt a forgalom csaknem 5%-át adja.) A csomagküldő kiskereskedelem forgalma Magyarországon a 2000-es években dinamikus növekedett, kivéve 2008-at, amikor a bővülés átmenetileg megtorpant. 2009-ben 9,1, majd 2010-ben további 13,4%-kal emelkedett a forgalom volumene, miközben a teljes kiskereskedelem 2007 óta csökkenő pályán van.

A lakossági és vállalati, elektronikus termék- és szolgáltatásvásárlást is tartalmazó e-kereskedelem 2010-ben hazánkban 16%-kal járult hozzá a teljes vállalati árbevételhez (ez két százalékponttal meghaladja az uniós arányt is). Forgalmi értékének változásáról nem rendelkezünk adatokkal, ám az ilyen típusú vásárlást lehetővé tévő vállalatok számáról, arányáról, valamint az ilyen szolgáltatás igénybevételéről igen. Az online kereskedelem kínálati oldalán uniós viszonylatban csekély az elmaradásunk: 2010-ben az összes nem pénzügyi vállalkozás 15%-ának, a honlappal rendelkezők 27%-ának volt olyan a weboldala, amely lehetővé tett online rendelést vagy a termék/szolgáltatás lefoglalását. Ezek az arányok alig maradtak el az uniós átlagtól. A keresleti oldalon viszont szűkebb a piac. A magyar lakosság⁴²⁾ egytizede – az uniós átlag háromtized – állította magáról, hogy az előző három hónapban rendelt valamilyen terméket vagy szolgáltatást az interneten keresztül. A megkérdezést megelőző évben ilyen vásárlást lebonyolított személyek közül a legtöbben könyvet, folyóiratot vagy e-learning tananyagot vásároltak (az összes vásárló 45%-a), ruhát vagy sportszert, illetve utazást vagy szállást 31-31% rendelt meg. 27% volt azok aránya a vásárlók között, akik valamilyen eseményre online rendelték meg a jegyüket. Legkevésbé a pénzügyi termékek és gyógyszerek beszerzése terjedt el.

A Kutatócentrum⁴³⁾ piackutató vállalat 2010. évi felmérése szerint az online vásárlások többségét az áru átvételkor, utólag egyenlítik ki, készpénzzel. A második legnépszerűbb az átutalás, a harmadik pedig az utánvétes fizetés. Csúpn 28% szokott bankkártyával fizetni – ez utóbbit tekinthetjük teljes mértékben elektronikus vásárlásnak.

A felmérést megelőző egy év során a végrehajtott vásárlások négytizede esetében a beszerzés egy évre számított értéke a 10-40 ezres sávban mozgott, és a megkérdezettek hattizede a legutóbbi vásárlás alkalmával kevesebb mint 10 ezer forint értékben költött.

⁴²⁾ Harmonizált uniós módszertan szerint, a statisztikai hivatalok által végzett lakossági felmérés. Az adatok a 16-74 éves korcsoportra vonatkoznak.

⁴³⁾ Forrás: [Kutatócentrum Research Center](http://www.kutato-centrum.hu). E-shopping Report 2010. Internetes vásárlási trendek Magyarországon. Kutatási ismertető, 2010. október. Regisztráció után ingyenesen letölthető változat.

Turizmus, vendéglátás

A magyarországi turizmus és vendéglátás problémái hosszú idő óta változatlanok, és lényegében ugyanazokban a tünetekben fejeződnek ki. Az egyik legjelentősebb az **erős szezonális**: a kereskedelmi szálláshelyi vendégéjszakák mintegy harmadát a főidényben, július–augusztusban töltik el a vendégek, a vendéglátás bevételeinek egyötöde szintén ekkor keletkezik. Az időbeli koncentrációval párhuzamosan – attól nem teljesen függetlenül – a térbeli koncentráció is erőteljes: a kereskedelmi szálláshelyi vendégéjszakák háromtizedét a fővárosban, további egyötödét a Balatonnál regisztrálják. Mindez magával hozza azt is, hogy az ágazat vállalkozásainak **jövedelmezősége alacsony**: a magas kereslettel jellemezhető hónapok esetenként kedvező foglaltsági mutatói sem képesek ellensúlyozni a főidényen kívüli időszakok pangását. Mindehhez hozzáadódik a nemzetközi összehasonlításban alacsony és a válság alatt tovább mérséklődő szálláshelyi árak hatása. A Világgazdasági Fórum által kalkulált **turisztikai versenyképességi rangsorban**⁴⁴⁾ Magyarország 139 ország közül a 38., az uniós tagállamok közül 20 előzi meg. Átlagos helyezésünkhöz képest – az ágazathoz szorosabban kapcsolódó mutatók közül – a szállodai szobaárakban mutatkozik a legszámottevőbb előny: az uniós tagállamok közül csak Lettországon és Litvániában került kevesebbe egy szállodai szoba 2009-ben, mint hazánkban.

A kereskedelmi szálláshelyek szobaárai összehasonlítható áron – a szálláshelyszolgáltatás fogyasztóiár-indexét figyelembe véve – 2007-től csökkentek, 2010-ben 4,2%-kal estek vissza. A kereskedelmi szálláshelyek összes bevétele viszont – szintén változatlan áron – csak 2008-ban és 2009-ben szűkült, 2010-ben viszont – ugyancsak változatlan áron – összességében növekedés következett be, ami a szállásdíjak és a vendéglátás bevételeinek csökkenése és az egyéb bevételek⁴⁵⁾ emelkedése eredményeként alakult ki. A férőhely-kapacitások 2004 óta tartó csökkenése folytatódott, a magasabb kategóriájú szálláshelyek irányába történő átrendeződéssel párhuzamosan. A foglaltság enyhén javult, de nem érte el a válság előtti szintet.

Magyarország turisztikai szektora számára nagy potenciált jelentenek a határainkat átlépő **külföldiek**. 2010-ben közel 40 millióan látogattak hazánkba, ami bár 1,8%-kal kevesebb, mint 2009-ben, mégis több, mint a válság előtti években. Az érkezőknek azonban valamivel több mint egyharmada csak átutazott az országon, ezek többsége tehát nem éjszakázott Magyarországon. A szektor vállalkozásai számára az átutazók – létszámarányukhoz képest – kevesebb bevételt jelentenek, az összes utasforgalmi bevétel alig 8%-át adják. A külföldiek egynegyede, mintegy 9,5 millió fő éjszakázott az országban, ez viszont több, mint a korábbi években. Ezt befolyásolta – a több napra érkező látogatók száma alapján vett – fő küldőországaink lakosságának visszatérő utazási kedve és lehetőségei, az, hogy a recesszió 2009 második negyedében véget ért az

3.8 tábla

Magyarország helyezése az unióban a turisztikai versenyképesség pillérei alapján, 2009

Pillér neve	Helyezés (27 tagállamból)	Az első helyen álló uniós tagállam	Szubjektív részindexek száma a pillérben/ összes részindex
Szabályozás	13.	Finnország	4/9
Környezeti fenntarthatóság	18.	Svédország	3/7
Biztonság	20.	Finnország	3/4
Egészségügyi és higiéniai feltételek	11.	Lettország	0/4
A turisztikai ágazat kormányzati prioritása	12.	Málta	2/5
Légi közlekedés infrastruktúrája	21.	Egyesült Királyság	2/7
Földi közlekedés infrastruktúrája	19.	Németország	4/5
Turisztikai infrastruktúra	18.	Ausztria, Ciprus, Olaszország	0/3
IKT-infrastruktúra	21.	Svédország	1/5
A turizmus ár-versenyképessége	9.	Magyarország	1/5
Emberi erőforrások	19.	Dánia	6/10
A turizmushoz való viszony	22.	Málta	2/3
Természeti erőforrások	22.	Németország	1/4
Kulturális erőforrások	16.	Svédország	0/4

⁴⁴⁾ Forrás: [World Economic Forum, Tourism and Travel Competitiveness Report, 2011.](#)

⁴⁵⁾ Az összehasonlítást korlátozza, hogy az egyéb bevétel kategória 2010-től a nonprofit célú szálláshely-szolgáltatás igénybe vevőjétől származó, szállásdíjba foglalt egyéb bevételeket, valamint az üdülési jog után felszámított fenntartási költségeket is tartalmazza.

unióban, a lakossági fogyasztás szerény mértékű növekedésnek indult, a közérzeti mutatók a fogyasztói bizalom magához tértét jelzik.⁴⁶⁾

Az egy napra ideutazó látogatók a szomszédos országokból, legnagyobb számban Szlovákiából, Romániából és Ausztriából érkeznek. Ezen belül elsősorban az osztrákokra jellemző nagyobb arányban a turisztikai motiváció: 37%-uk kirándulni utazik át a határon. (Ezzel függ össze, hogy túlnyomó többségük az osztrák határhoz közeli Nyugat-Dunántúl régiót keresi fel.)

A több napra érkezők közül a legtöbben, csaknem 2,3 millióan Németországból érkeznek hozzánk, az összes több napra ideutazó látogató majdnem negyede német. Az Ausztriából, Romániából, Szlovákiából és Lengyelországból ideérkező, legalább egy éjszakát itt töltő látogatók további figyelemre méltó piacot jelentenek számunkra.

Az itt éjszakázó külföldiek körülbelül kétharmada vesz igénybe fizető szálláshelyet, egyharmaduk rokonnál, barátánál száll meg, néhány százalékuk pedig saját lakásában, nyaralójában. A szomszédos országokból érkezők – családi, baráti kapcsolataik révén – az átlagnál lényegesen magasabb arányban vesznek igénybe nem fizető szálláshelyet. (Ez az Ausztriából érkezőknél kevésbé érvényesül, de ott is átlag feletti.) Így a kereskedelmi szálláshelyeken a németek mellett más, távolabbi országok is fontos szerephez jutnak: az e helyeken igénybe vett 9,4 millió külföldi vendég-éjszaka több mint negyedét, 2 milliót németek fizettek ki, további hétszáz ezret osztrák vendégek, az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és Csehország állampolgárai pedig külön-külön több mint 400 ezer éjszakáért állták a számlát.

A kereskedelmi szálláshelyek 2010-ben jobb évet zártak, mint 2009-ben: a külföldi vendég-éjszakák száma 1,4%-kal, ezen belül a szállodák forgalma 6,0%-kal emelkedett. A külföldiektől származó bruttó szállásdíjbevétele összehasonlításként áron 1,2%-kal nőtt, miközben az átlagos szobaár mérséklődött.

Az egyéb (2009-ig magán-) szálláshelyek jelentősége a külföldiek számára csekély és hosszú távon hanyatló; 2010-ben 1,2 millió éjszakát töltöttek el itt, ami a forgalom 9%-os zsugorodását mutatja az előző évhez képest.⁴⁷⁾

A turisztikai szektor a **belföldi vendégek** nélkül törekeny. A több napra belföldre utazóknak a külföldiekhez képest csak kisebb hányada, alig több mint negyede választ fizető szálláshelyet, de ezek között is dominálnak a kereskedelmi szálláshelyek.

A kereskedelmi szálláshelyeken a belföldi kereslet növekedése a 2000-es évek első felében többször is megtorpant, majd 2005-től újra dinamizálódott. Ebben nagy szerepe volt a járulégmentesen adható üdülési csekk növekvő értékhatárának és az elfogadóhelyek bővülő körének is.

A válság következtében csökkenő vásárlóerő hatására stagnált, majd mérséklődött a vendégéjszakák száma, és 2010-ben enyhe növekedés következett be: a belföldi vendégek éjszakáinak száma 2010-ben 9,7 millió volt, 1,6%-kal több, mint egy évvel korábban. A belföldiektől származó szállásdíjbevétele viszont változatlan áron 5,2%-kal kevesebb volt, mint 2009-ben, aminek a hátterében a szálláshelyek – többségükben szállodák – által érvényesített kedvezményes csomagajánlatok, illetve az idegenen kívüli utazások bővülése áll.

AZ ÜDÜLÉSI CSEKK SZEREPE A BELFÖLDI TURIZMUSBAN

Az üdülési csekket Magyarországon 1998-ban vezették be. Járulégmentesen adható összege 2010-ig 73 500 forint-ra emelkedett. Az igénybe vevők száma 2005-re megközelítette a félmilliót, 2010-ben pedig 1,3 millió volt. A felhasználók többsége munkahelyi juttatásként kapja a csekket, azonban szociálisan rászorulóknak is pályázhatnak rá; 2010-ben 127 ezer főt támogatott az alapítvány átlagosan 23 ezer forint értékű csekkel. A beváltott üdülési csekkek összege 2010-ben megközelítette az 50 milliárd forintot; a kereskedelmi szálláshelyek belföldi szállásdíjbevételeinek 35%-át adta a náluk szállásdíjként beváltott csekkek értéke. A beváltott összeg kétharmadát szállásra fordítják. A legnagyobb forgalmú elfogadóhelyek a MÁV, a Hunguest Hotels Zrt és a Danubius Hotels.⁴⁸⁾ A Pécsi Tudományegyetem 2008-ban – felhasználók és elfogadóhelyek megkérdezésével – lebonyolított kutatásának⁴⁹⁾ eredményei alapján az üdülési csekk növelte a forgalmat, és hatást gyakorolt a vendégek összetételére is. A leggyakrabban említett változás az volt, hogy a vendégek között nőtt a családostok aránya. Az üdülési csekket a kutatás eredményei szerint jellemzően a főszezonban használják fel az utazók.

Az üdülési csekk helyett várhatóan 2011 júliusában kezdik forgalmazni a Széchenyi István Pihenőkártyát, ezzel párhuzamosan az üdülési csekkek fokozatos kivezetésére kerül sor. A kártya adózása 300 ezer forintig lesz kedvezményes, lényeges eltérés azonban, hogy a jelenlegi tervek szerint csak szálláshely-szolgáltatással együtt vehető majd igénybe.⁵⁰⁾

⁴⁶⁾ Eurostat sentiment indikátorok.

⁴⁷⁾ A 2010. év és a korábbi évek összehasonlíthatóságát korlátozza, hogy a 239/2009. (X.20.) Korm. Rendelet értelmében a – korábban magán-szálláshelyként nyilvántartott – egyéb szálláshelyek kategória már nem tartalmazza a fizetővendéglátást, és a falusi szállásadás esetén a rendelet a korábbi szabályozást kiegészítve települési méret-határt is bevezetett.

⁴⁸⁾ Forrás: Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány.

⁴⁹⁾ Forrás: Az üdülési csekk forgalmazásának az életminőségre gyakorolt hatása helyi és regionális dimenziókban. Kutatási terv, második ütem. Pécs, 2008. október 15.

⁵⁰⁾ Forrás: a Nemzetgazdasági Minisztérium honlapja.

Egyéb szálláshelyet a belföldi vendégek egyre csökkenő számban vesznek igénybe, a forgalom azonban így is számottevő, 2,3 millió vendégéjszaka volt 2010-ben, 9%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban.

A lakosság növekvő hányada, 2010-ben kétharmada azonban egyáltalán nem vett részt többnapos belföldi utazáson, közel felük anyagi okok miatt. A szállásdíjak mellett jelentős tétel a közlekedés is, az üzemanyagárak 2010. évi számottevő emelkedése hátrányosan érintette a közúton utazni kívánókat.

A **vendéglátás** forgalma 2006 óta hanyatlik. 2010-ben 701 milliárd forintot tett ki, összehasonlításképpen 1,7%-kal kevesebbet, mint egy évvel korábban. A kereskedelmi vendéglátás a teljes forgalom megközelítőleg kilencetized részét adja, de ez az arány lassan mérséklődik. A kereske-

delmi vendéglátásban 2010-ben is érzékelhető, bár az előző évinél kevésbé meredek (3,7%-os) visszaesést mértek, míg a munkahelyi vendéglátásban 10,5%-os volt a bővülés. Mindezekben a folyamatokban szerepet játszott az étkezési utalványok változó adóztatása: a korábban adómentes juttatás 2010-től 25%-kal adózik a meleg- és 96%-kal a hidegitalványok esetén. Forgalmukat 2008-ban 231 milliárd forintra becsülték, az elfogadóhelyek száma mintegy 9000 volt.⁵¹⁾ A melegétkezési utalványok forgalmának aránya az összes utalványon belül folyamatosan növekvő, 2009-ben kiegyenlítődtek az arányok.⁵²⁾ A vendéglátásban csak a melegitalványok használhatók fel, így arra ezek gyakorolnak hatást, de – a lakosság csökkenő jövedelmének hatására – az utalványokat egyre nagyobb részben használják fel a kiskereskedelemben is.

KÜLFÖLDI UTAZÁSOK

A lakosság anyagi helyzete befolyásolja a külföldi utazások számát is. 2009-ben, majd 2010-ben is csökkent a külföldi látogatások száma a megelőző évhez képest. A magyarok 2010-ben 16,3 millió alkalommal lépték át a határt. Az utazások kétharmada egynapos volt. Az utazások több mint egyharmadát vásárlási céllal tették, a látogatók négytizede pedig szabadidős céllal utazott. A legpreferáltabb célországok az egy napra látogatók esetében szomszédaink voltak, a több napra indulók a közelebbi országok mellett előszeretettel keresték fel Németországot, amely a második legkedveltebb úticél volt. Ausztria mindkét csoport esetében a leggyakrabban választott célország. A legtöbb időt, 11,4 millió, illetve 7,4 millió napot az Egyesült Királyságban és Németországban töltötték el a magyar állampolgárok.

⁵¹⁾ Forrás: Harmadára eshet az étkezési utalványok forgalma. A [Figyelő honlapja](#).

⁵²⁾ Forrás: [Étkezési Utalvány Forgalmazási Egyesülés honlapja](#).

A FEJEZETHEZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI AJÁNLATAINK

KIADVÁNYOK**Összefoglaló kiadvány**

[A KSH jelenti 2010. decemberi, részletes éves száma ágazati összefoglalókkal](#)

Hazai vállalalkozási környezet

[Vállalkozások demográfiája, 2009](#)

[A regisztrált gazdasági szervezetek száma, 2010](#)

[A kis- és középvállalatok és a vállalkozás helyzete](#)

[Közvetlen külföldi tőkebefektetések](#)

[Kutatás és fejlesztés, 2009](#)

[Innováció, 2008](#)

Mezőgazdaság

[Mezőgazdaság, 2010](#)

[Magyarország mezőgazdasága, 2010 \(általános mezőgazdasági összeírás\) \(előzetes adatok\)](#)

[A fontosabb növények vetésterülete, 2010. május 31.](#)

[Az élelmiszerfogyasztás alakulása, 2008](#)

[Állatállomány, 2010. december 1.](#)

[Mezőgazdasági számlarendszer, 2010 \(második előzetes adatok\)](#)

[Mezőgazdasági termelői árak és hatásuk az élelmiszerek fogyasztói árára](#)

[Mezőgazdasági termelői árak gyorsítójékoztató](#)

[A fontosabb növényi kultúrák előzetes terméseredményei gyorsítójékoztató](#)

[A kalászos gabonák betakarított területe, termésnyerése és termésátlagja gyorsítójékoztató](#)

Ipar

[Ipar gyorsítójékoztató](#)

[Ipari termelői árak gyorsítójékoztató](#)

Építőipar

[Lakáspiaci árak, lakásárindex, 2007–2010](#)

[Lakossági lakáshitelezés, 2010. II. félév](#)

[Lakásépítések, építési engedélyek gyorsítójékoztató](#)

[Építőipar gyorsítójékoztató](#)

Szállítás

[Jelentés a szállítási ágazat helyzetéről, 2009](#)

[A lakossági közösségi és egyéni közlekedés jellemzői, 2009](#)

[Közlekedési balesetek, 2009](#)

[Szállítási teljesítmények gyorsítójékoztató](#)

[Személyesülés közúti közlekedési balesetek gyorsítójékoztató](#)

Távközlés, internet

[Az információs és kommunikációs szektor Magyarországon, 2003–2008](#)

[Infokommunikációs \(IKT-\) eszközök a vállalati \(üzleti\) szektorban, 2009](#)

[Infokommunikációs \(IKT-\) eszközök és használatuk a háztartásokban, 2009](#)

[Távközlés, internet, kábeltelevízió, 2009](#)

[A közigazgatás IKT-eszközökkel való ellátottsága és azok használatának jellemzői](#)

[Távközlés, internet gyorsítójékoztató](#)

Kiskereskedelem

[Bevásárlóközpontok és hipermarketek, 2008](#)

[Kiskereskedelmi üzlethálózat, 2008. december 31.](#)

[Kiskereskedelem gyorsítójékoztató](#)

Turizmus, vendéglátás

[Jelentés a turizmus 2009. évi teljesítményéről](#)

[Kereskedelmi szálláshelyek forgalma gyorsítójékoztató](#)

[Nemzetközi turisztikai kereslet gyorsítójékoztató](#)

TÁBLÁZATOK (STADAT-TÁBLÁK)**Hazai vállalalkozási környezet**

[Gazdasági szervezetek, nonprofit szervezetek](#)

[Kutatás, fejlesztés](#)

Mezőgazdaság

[Mezőgazdaság](#)

[Mezőgazdasági árak, élelmiszerárak](#)

[Agrár idősorok és censzusok, gazdaságszerkezeti összeírások](#)

Ipar[Ipar](#)[Termelői árak](#)**Építőipar**[Építőipar](#)[Építőipari árak](#)[Lakás, kommunális ellátás](#)[Lakáscélú hitelek](#)**Szállítás**[Szállítás, közlekedés](#)[Balesetek](#)**Távközlés, internet**[Információ, kommunikáció](#)**Kiskereskedelem**[Belkereskedelem](#)**Turizmus, vendéglátás**[Turizmus, vendéglátás](#)**TÁJÉKOZTATÁSI ADATBÁZIS****MÓDSZERTANI DOKUMENTÁCIÓ
(META-INFORMÁCIÓK)**

Ajánlataink elérhetőek a KSH honlapján:

www.ksh.hu

4. FŐBB TÁRSADALMI FOLYAMATOK

- A csökkenő termékenységből és a magas szinten állandósuló halandóságból adódóan a népességfogyás egyre erőteljesebb, csak részben ellensúlyozza a nemzetközi vándorlásból adódó népességnyerés. A népesség száma 2010 júliusában 10 millió alá csökkent. A demográfiai folyamatok összességében a népesség öregedésének gyorsulását eredményezik.
- A születésszám 1998-ban került először 100 ezer alá, azóta folyamatosan elmarad attól; 2010-ben alig haladta meg a 90 ezret. A tanulási időszak kitolódása miatt a fiatalok később önállósulnak. Az objektív feltételek változása mellett a társadalmi normák és elvárások is átalakultak, ami visszahat az életmódra.
- A gyermekvállalás fontos háttére, a párkapcsolatok jellege jelentősen változott. Bár a fiatalok tervei között kettőnél több gyermek vállalása szerepel, később és kevesebb gyermeket vállalnak az elképzeltnél.
- A gyermekgondozási periódust követően a munkába való visszatérés nehézségei nem ösztönzik a gyermekvállalást. A munkaerőpiacon kevés a részmunkaidőben végezhető munka és a távmunka. A három vagy annál több gyermekesek esetében nagyon valószínű az egyik szülő munkaerőpiacról való kiszorulása, és az átlagosnál jóval magasabb a szegénységi kockázatuk.
- A rendszerváltást követően a családtámogatási rendszer nem stabilizálódott, ami a kiszámíthatóság szempontjából meghatározó jelentőségű.
- A migrációs folyamatok jellege a személyek szabad áramlásával megváltozott. Európa bekapcsolódott a magasán kvalifikált munkaerőért zajló nemzetközi versenybe, amelynek mind pozitív, mind negatív hatása érezhető Magyarországon is.
- A magyar lakosság egészségi állapota kismértékben javult az évezred elején, ennek ellenére összességében elmarad attól, amit az ország gazdasági fejlettsége lehetővé tenne. A lakosság mentális és fizikai egészsége saját szubjektív megítélése szerint is kedvezőtlen. A magyarok születéskor várható élettartama 74 év, ezen belül a férfiaké 70, a nőké közel 78 év. A javuló mutatók ellenére az unióban a rövid élettartamúak közé tartozunk.
- A lassan két évtizede alig mozduló és nemzetközi összehasonlításban is kirívóan alacsony foglalkoztatás ismét magas munkanélküliséggel párosul. A munkaerőpiaci változásokban 2010-ben még érzékelhető a világgazdasági recesszió elhúzó-dó hatása, és a foglalkoztatottak létszáma mintegy százezerrel alacsonyabb, mint a válság első évében. A munkanélküliségi ráta a lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint a 2009. évi 10,1%-ról 11,2%-ra emelkedett. A ráta valamennyi korcsoportban nőtt, de változatlanul a fiatalok körében a legmagasabb.
- Magyarország azok közé az országok közé tartozik, ahol igen szoros a kapcsolat az iskolai végzettség és a munkaerőpiaci esélyek között. Magyarországon a legfeljebb alapfokú végzettségűek aránya jóval uniós átlag alatti, de viszonylag kevés a felsőfokú végzettséggel rendelkező is. A diplomások aránya ugyanakkor a felsőoktatási expanzió eredményeképpen az elmúlt évtizedben jelentősen nőtt a fiatalok között.
- A PISA-vizsgálatok arra is felhívják a figyelmet a tanulók összességében közepeszerű teljesítménye mellett, hogy a szociális-kulturális háttér – azaz a származás – és az iskolai teljesítmény közötti kapcsolat nálunk a legerősebb az OECD-országok között.

Népesedési helyzet

A lakosság mentális és fizikai egészsége

Munkaerő-piaci és oktatási körkép

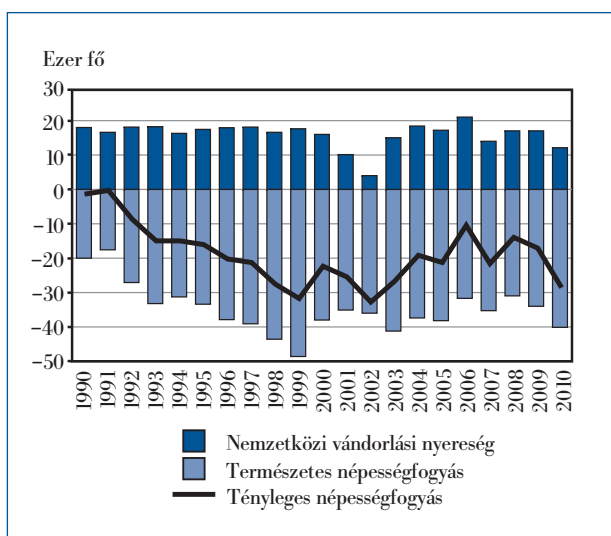
Népesedési helyzet

A demográfiai folyamatok kihatnak a gazdasági fejlődésre, a munkaerőpiacra és a nagy ellátórendszerekre (nyugdíj-, egészségbiztosítási, szociális és oktatási rendszer). A természetes népességfolyamatok negatív demográfiai következményeivel – a népességszám csökkenésével, az öregedéssel, a gazdaságilag aktív korosztályok arányának fogyatkozásával és az inaktívak növekedésével, a háztartásszerkezet átalakulásával, az egyedülállók arányának jelentős növekedésével – a magyar és a legtöbb európai társadalom kénytelen szembenézni.

Magyarország alacsony termékenységgű és magas halandóságú ország, Európán belül a legkorábban, 1981-ben nálunk kezdődött meg a népesség tartós természetes fogyása. A folyamatot az 1970-es évek második felétől csökkenő születésszám és az 1960-as évek közepétől az 1990-es évek közepéig növekvő halálozás alakította. Az 1980-as és az 1990-es évek első felének természetes fogyása elsősorban a középkorú férfiak – nemzetközi összehasonlításban is kiugróan – magas és romló halandóságának tudható be, míg a további időszak változásai alapvetően abból adódtak, hogy az 1970-es évek magasabb létszámú női korosztályai később és kevesebb gyermeket vállaltak.

4.1 ábra

A népességszámot alakító tényezők

Természetes fogyás – tények és előreszámítások

A népességszámot döntően meghatározó születésszám a hivatalos népmozgalmi statisztika történetében először 1998-ban került százezer alá, és azóta rendre elmaradt attól. A 2003. évi mélypont után ingadozással tarkított lassú

emelkedés indult, majd 2010-ben jelentős visszaeséssel az eddigi legalacsonyabb értékére csökkent a mutató. 2010-ben Magyarországon alig több mint 90 ezer gyermek született, ami felét sem éri el az 1970-es évek közepi nemzedékek létszámának. A halandóság negatív csúcsát az 1993. évi több mint 150 ezres halálozás jelentette, majd lassú javulás indult, a halálozások száma azonban még egyetlen évben sem süllyedt 130 ezer alá. 2010-ben több mint 130 ezren haltak meg, ami lényegében megegyezett a megelőző két évvel. A halálozások lakosságszámhoz viszonyított aránya több mint három évtizede változatlan szintű, 13–14 ezrelék, ez nemzetközi összehasonlításban kimondottan magas. Mindez fokozatosan öregedő népesség-összetétel mellett zajlik, így a halálozások számának újabb csökkenéséhez a halandóság javulására és a várható élettartam emelkedésére lenne szükség.

A természetes népességfogyást már a rendszerváltást megelőzően fékezte a nemzetközi vándorlásból adódó népességnyeresség. A népesség száma a 2001. eleji 10 millió 200 ezerről 2011 elejére 9 millió 986 ezerre csökkent, ez a három évtizeddel ezelőttinél 719 ezerrel, az ezredfordulói adatnál 214 ezerrel kevesebb.

Paradigmaváltás a termékenységekben

A Magyarország demográfiai jövőjét jelző **teljes termékenységi arányszám**¹⁾ fél évszázad alatt mindössze 1967–1969 és 1974–1979 között haladta meg a 2,0 értéket – ezzel megközelítette a népesség utánpótlását biztosító szintet. Az igazi nagy csökkenést azonban az 1990-es évek második fele hozta, amikor a mutató értéke az 1990. évi 1,84-ről 1999-ig 1,29-re csökkent. Az ezredfordulót követően a folyamatokban enyhe javulás és romlás váltogatta egymást, amit az elmúlt évben határozott visszaesés követett. A teljes termékenységi arány 2010-ben az eddigi legalacsonyabb, 1,26-os értékre süllyedt. A jelenlegi termékenységi szint mellett száz nő az élete folyamán 126 gyermeket hozna világra, szemben a 2009. évi 133-mal. Ez újabb távolodást jelent az egyszerű reprodukció biztosításához átlagosan szükséges gyermekszámtól.

A tartósan a reprodukciós szint alatti termékenység fokozza a népesség öregedését, növelve a halálozások arányát. Csökkenő termékenység és növekvő halandóság mellett gyorsul a népességfogyás üteme.²⁾

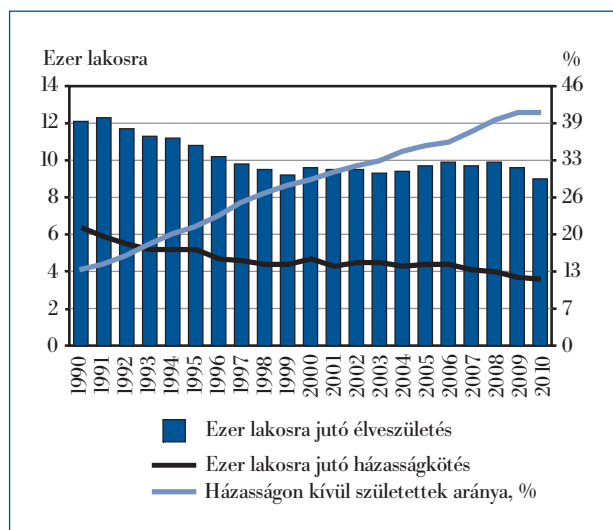
Az alacsony termékenység mind társadalmi, mind egyéni szinten kedvezőtlen, ez arra enged következtetni, hogy az életpályák igen rossz hatásokkal tervezhetők.

A gyermekvállalás egyre későbbre tolódik, ennek egyik oka az iskolában töltött időszak elhúzódása az egyéni életciklusban, ami az önálló egzisztencia megteremtését

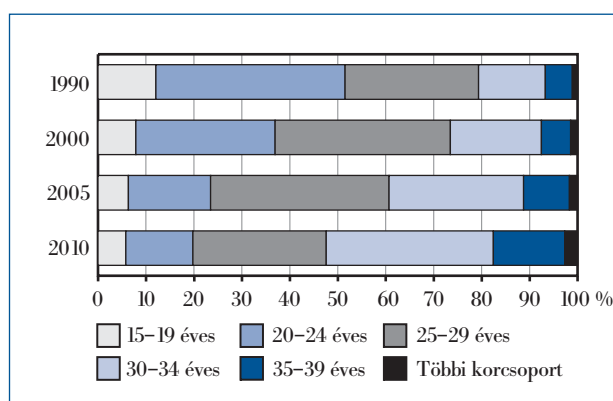
¹⁾ A teljes termékenységi arányszám azt fejezi ki, hogy egy nő élete során mennyi gyermeket hozhatna világra, amennyiben az adott év termékenységi viszonyai tartósak lennének. A népesség utánpótlása abban az esetben biztosított, ha a mutató meghaladja a 2,1-et.

²⁾ Forrás: Kamarás Ferenc: Családalapítás és gyermekvállalás az 1990-es években és az ezredfordulón. Demográfia, 44. évf. 2001. 1/2. szám

4.2 ábra

Gyermekvállalás Magyarországon

4.3 ábra

Élveszületések az anya korcsoportja szerint**A gyermekvállalást alakító tényezők**

is késlelteti. Ezt erősíti a hagyományos kulturális minták fellazulása és az ezekhez kapcsolódó társadalmi elvárások gyengülése. Az elmúlt tizenöt évben paradigmaváltás következett be a termékenységekben, és a gyermekvállalás leggyakoribb életkora az anyák húszas éveinek elejéről a harmincas éveik elejére tevődött át. A 20–24 éves anyák részaránya az összes születésszámból folyamatosan csökkent, miközben a 25–29 éveseké nőtt, a két csoport részaránya a 34%-ot elérve 1998-ban egyenlítődtött ki. A 30–34 éves anyáké 2007-ben érte utol az öt évvel fiatalabbakét, azóta is ők vállalják a legtöbb gyermeket, 2010-ben az összes gyermek 34,8%-át.

Az OECD szerint 2008-ban az első gyermek megszületésekor a brit, a német, az olasz és a spanyol anyák 29,7–30,0 évesek voltak, míg a románok, a bolgárok és a lettek életkora 24,6–25,0 év volt. A tagországokban az átlag 27,8 év volt, ami némileg meghaladta a magyarországit.

A születésszám fontos alakítója a **párkapcsolati háttér** jellege. A házasságon kívüli párkapcsolatok létesítéséről és felbomlásáról nincsenek folyamatos és megbízható adataink, így csak a jogi értelemben vett házások és nem házások (köztük az élettársi kapcsolatban élők) termékenységet lehet összevetni. A szülőképes korú 15–49 éves nők között 1999 és 2010 között összességében 53,4-ről 41%-ra csökkent a házas nők aránya. Jóval nagyobb volt a visszaesés mértéke a gyermekvállalás szempontjából meghatározó korúak körében. Az elmúlt két évtizedben dinamikusan nőtt a házasságon kívüli párkapcsolatok száma, főleg a fiatal, 30 év alatti hajadon nőknél. 1990 és 2005 között több mint háromszorosára, 3,6%-ról 12,3%-ra emelkedett az élettársi kapcsolatban élők aránya a szülőképes korú nők között. Ezzel párhuzamosan a házasságon kívüli születések aránya 1990-től napjainkig ugyancsak több mint háromszorosára, 40,8%-ra nőtt.

A TERMÉKENYSÉGI RÁTA ALAKULÁSA EURÓPÁBAN

Európában a termékenység első nagy visszaesése a 20. század elejére tehető. Az arány az 1930-as évekre számos országban felére-harmadára süllyedt, majd a második világháborút követően – az 1960-as évek derekáig tartó, nyugati babyboommal – ismételten emelkedett (2,3–4,0-re). Kelet-Európában történelmi és társadalmi okokból a fellendülés rövidebb ideig tartott vagy elmaradt. Az újabb csökkenés keleten az 1950-es évek második felétől, nyugaton az 1960-as évek közepétől figyelhető meg. A mutató értéke az 1970-es évek közepére Európa-szerte 1,5–3,4 közöttire, később tartósan 1,2–2,0 körüli értékre süllyedt. Jelenleg a termékenység a legtöbb országban 25–40%-kal elmarad a népesség egyszerű reprodukciójához szükségességtől. Bár az évtized során a jelzőszám az országok többségében javult, 2009 már nagyjából csökkent, illetve megtorpanást jelentett a folyamatokban. A jelenlegi állás szerint Írország és Franciaország kivételével az unióban nincs olyan ország, amely népességszámát megtarthatja az adott termékenységi viszonyok között. Az uniós rangsorban Magyarország tartósan az alsó harmadhoz tartozik, 2009-es termékenységi mutatója az utolsó helyen álló Lettországnál alig jobb, Portugáliáéval egyezik meg.

VALÓS, KÍVÁNT ÉS IDEÁLIS GYEREKSZÁM

Általában az európai ember és azon belül a magyar is gyermekszerető. A párok családtervei kettő vagy több gyermekről szólnak. Hazánkra a tudatos gyermektelenség nem jellemző. Az egyedülálló nők túlnyomó többsége nem tudatosan keresi ezt az életformát, hanem családra és gyermek(ek)re vágyik.

Az Eurobarometer³⁾ felmérése szerint a családok elképzelései a leendő család nagyságáról és terveik tényleges valóra váltása Európa-szerte eltérnek egymástól. Az unió országaiban a megkérdezettek több mint fele két vagy több gyermeket szeretne. A családtervek Írországban, Svédországban és Finnországban, a volt szocialista országok közül pedig Észtországban és Lengyelországban a legoptimistábbak. A 25 év alattiak azonban hosszú évtizedek óta kevesebb gyermeket vállalnak anyáiknál, és még kevésbé váltják valóra eredeti elképzeléseiket. A magyarországi családtervek az uniós rangsor utolsó harmadához tartoznak, a tervek és a megvalósítás közötti különbség átlagos.

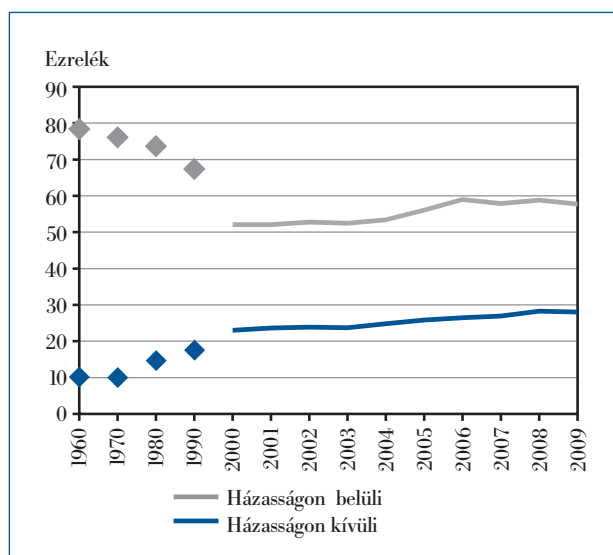
Magyarországon a 25 éves vagy idősebb nők 51%-ának nem sikerült a gyerekvállalással kapcsolatos elképzeléseit valóra váltani. A választ adók 4%-ának született a tervezettnél több gyermeke, és további 18% még szeretne gyermeket. Azoknak a dolgozó nőknek a legkisebb az esélyük gyermekvállalási terveik kívánt időben való megvalósítására, akik átlagos, vagy valamivel átlag feletti keresettel rendelkeznek, közel négyötödüknek a tervek realizálása el is marad.⁴⁾

Az Eurobarometer felvétele szerint mind az unióban, mind Magyarországon jellemző a férfiakra, hogy a fiatalok (25 év alattiak) és a középkorúak (40 évesek és idősebbek) szerint átlagosan valamivel magasabb az ideális gyermekszám, mint a gyermekvállalásban aktuálisan leginkább érintett köztes korosztályban (25–39 évesek). A nőknél ezzel szemben az életkorral párhuzamosan emelkedik az ideálisnak tartott gyermekszám, és összességében valamivel magasabb, mint a férfiaknál (Magyarországon a férfiaknál 2,17, a nőknél 2,23).

A legtermékenyebb női életszakaszban, 20 és 35 év között a házasságon kívül szülő nők esetében a szülések eloszlása egyenletesnek mondható, míg az ebbe a korcsoportba tartozó házas nők esetén a legtermékenyebb kor végére tolódik.

4.4 ábra

Ezer 15–49 éves nőre jutó élveszületés a nő családi állapota szerint

2009-ben ezer 15–49 éves nőre 40,3 élveszületés jutott, 9 ezrelékponttal kevesebb, mint 1990-ben. A házas nők esetében a rendszerváltás utáni nagy visszaesést követően a 2000-es évek elején lassú növekedés kezdődött, de az évtized végére ismét csökkenés mutatkozik, és a mutató értéke 9,7-del kevesebb, mint 1990-ben volt. A nem házas nőknél ugyanakkor a trend egyértelműen növekvő, az arányszám 2009-ben 28 volt, így a rendszerváltáskor a házas nők javára fennálló mintegy négyszeres termékenységekülönbség napjainkig kétszeresre szűkült.

Az együttélésről, a házasságról, a családról és a gyermekvállalásról való gondolkodás az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott. Magyarország hosszú évszázadokon át azokhoz az európai országokhoz tartozott, ahol gyakori volt a házasságkötés, és viszonylag fiatalon házasodtak. A házasság jelenleg is ideális együttélési formaként él a köztudatban nálunk és Európában másutt is. A hazai házasságkötési ráta – bár az ezredfordulótól nagy létszámú korosztályok léptek házasodási korba – az elmúlt évtized során csökkenő tendenciát jelzett, ami 2007-től különösen erős volt. 2010-ben 35 520 házasságot kötöttek, az első világháború éveitől eltekintve a legkevesebbet a népmozgalmi statisztika 135 éves történetében. A fiatalok a tanulási idő meghosszabbodásával, a későbbi munkavállalással és önállósulással későbbre halasztják a házasságkötést. A tendencia erősödik, de az évtized egészére jellemző, hogy a nők a húszas éveik

³⁾ Forrás: [Special Eurobarometer 2006 \(253\): Childbearing Preferences and Family Issues in Europe](#).

⁴⁾ Forrás: Kapitány Balázs – Spéder Zolt: A munkaerőpiac és a pénzbeli családtámogatási rendszer hatása a gyermekvállalási tervek megvalósulására (in.: Szerk.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné - Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009) TÁRKI, 84. o.

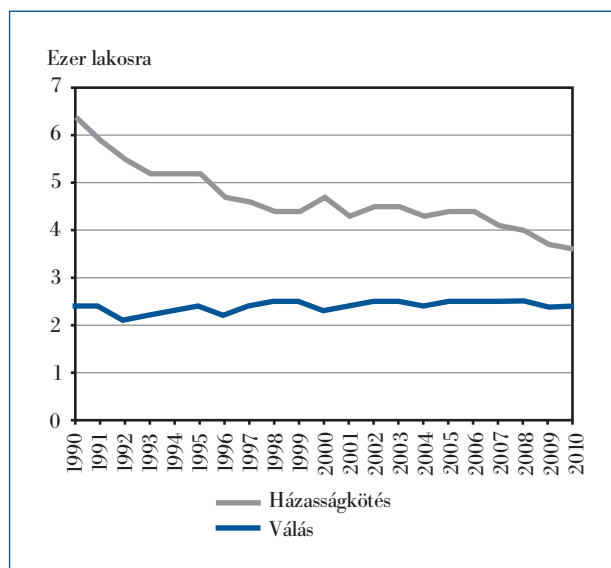
második felében, a férfiak a harmincas éveik elején házasodnak. Az újránházasságok száma is csökken.

A gyermekvállalásra vonatkozó családtervek megvalósulását számos tényező befolyásolja, az okok között gyakran szerepel a „kifutottam az időből”, illetve az „így alakult” válasz. A demográfiai mérések arra engednek következtetni, hogy a mai harmincasok között emelkedik a gyermektelenek aránya.⁵⁾ Biológiai okokból a nők reprodukciós képessége 30 éves kor után lassan, de stabilan csökken. Az összes meddőség kb. 40%-a férfi, 40%-a női eredetű, az esetek 20%-ában mindkét félnél kimutatható eltérés. A fejlett országokban a párok kb. 10–15%-a szenved ilyen zavarban.

A házasságok felbomlását jelző válási arány viszonylag magas szinten állandósult, 2010-ben 23 800 válásra került sor. A válás a fiatalok körében a leggyakoribb, de elmozdulás érzékelhető az idősebbek felé, ami a későbbi házasságkötésen túl arra utal, hogy a hosszabb házasságok stabilitása is veszélybe kerül.

4.5 ábra

Házasságkötés, válás

Hazánkban a felbontott házasságok mintegy 60%-ában él gyermek, ami azt jelzi, hogy a házasságok fennmaradásában a gyermek meglehetősen nagy szerepet játszik, bár a három vagy annál több gyermeket nevelő házasságok felbomlása viszonylag ritkább.

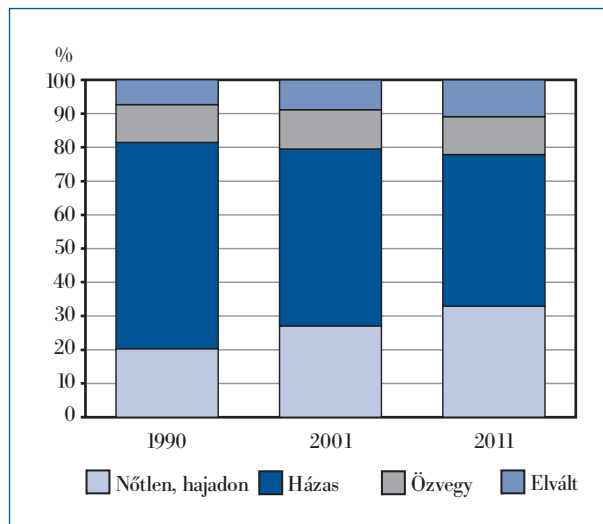
A házasságok tartósan negatív mérlege jelentősen módosítja a népesség családi állapotát. Ma már a 15 éves és idősebb lakosságnak csupán kevesebb mint fele él házasságban. Az egyedülállók rétege tovább szélesedett, amiben az öregedési folyamaton túl a párkapcsolati formák változásának is szerepe volt.

⁵⁾ Forrás: Kapitány Balázs–Spéder Zolt: Gyermekvállalás. Demográfiai portré, 2009. NKI.

⁶⁾ Forrás: Special Eurobarometer 2006 (253): Childbearing Preferences and Family Issues in Europe.

4.6 ábra

A 15 éves és idősebb népesség megoszlása családi állapot szerint, január 1.

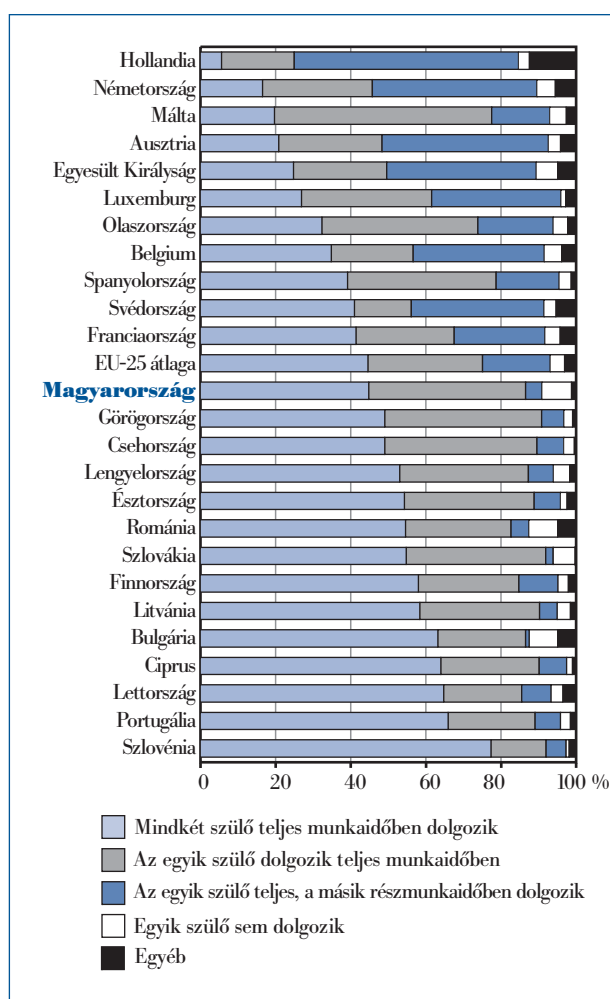
A családi élet és a női munkavállalás közötti egyensúly megteremtése – egy uniós felmérés szerint – a megkérdezettek több mint felének nehéz. Megoldást jelenthet, ha legalább az egyik szülő részmunkaidőben dolgozhat. Az unióban a gyermekes családok többségében mindkét szülő vállal munkát. Az országok közötti különbség – amely összefügg az eltérő hagyományokkal és gyermeknevelést támogató környezettel – abban rejlik, hogy a megélhetést a szülők milyen munkahelyi feltételek között teremtik elő. Magyarországon az a legjellemzőbb, hogy mindkét szülő teljes munkaidőben dolgozik, de ennél alig kisebb az egy teljes munkaidős keresőjű családok aránya. Kevésbé számottevő, ám a többi tagországgal összehasonlítva viszonylag jelentős azok hányada, ahol egyik szülő sem dolgozik. A rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatás, a távmunka alacsony kínálatát jelzi, hogy csak a háztartások töredékénél talál legalább az egyik fél ilyen családbarát munkát. A részmunkaidős foglalkoztatásnak különösen a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű szülők esetében gátja lehet az így elérhető alacsony kereset is.⁶⁾

Szintén nem kedvez a gyermekvállalásnak az a tény, hogy az otthoni gyermekgondozási periódust követően a munkába való visszatérés – legalábbis a versenyszférában – nehézségekbe ütközik. A munkaerőpiacra való belépés előtti gyermekvállalás még kedvezőtlenebb az elhelyezkedés szempontjából. Ezt a potenciális szülők beépítik a várakozásaikba, ami a gyermekvállalás szempontjából ellenőrző, vagy legalábbis késleltető hatást fejt ki. Az első gyermek születése előtt hazánkban négy nő közül há-

rom dolgozik. A gyermekgondozási ellátást igénybe vevő anyák többsége tervezi a munkába való visszatérést, de ez nem mindig sikerül. A gyermek kétéves kora előtt az anyák mintegy 22%-a megy vissza dolgozni, négy évvel a gyermek születése után az anyák 30–40%-a még mindig nem vállal munkát.⁷⁾ A visszatérés lehetősége a gyermekszám növekedésével egyre csökken, ami fokozza a sokgyerekes családok szegénységi kockázatát.

4.7 ábra

Munkavállalás a 0–14 éves gyermeket nevelő családokban, 2007

A családtámogatás eszközei

Az 1960-as évek első felében az addigi legalacsonyabb szintet érte el a termékenység, ami részben a szakpolitikában, de még inkább a közéletben élénk vitát váltott ki.⁸⁾ A negatív folyamat ellensúlyozására 1966-ban emelték a családi pótlék

összegét, és 1967-től bevezették a fix összegű gyest, amely eredetileg biztosítási alapú ellátásként jelent meg. Ezeknek a pénzbeli ellátásoknak a gyermekvállalást ösztönző hatása nem mutatható ki egyértelműen, mivel a termékenység a juttatások kissé megkésített bevezetése előtt már éppen újra növekvő volt. Ráadásul 1968 és 1971 között a termékenységi arányszám újra csökkent. Az 1973-as népeségpolitikai határozat legfontosabb tartalma a gyes, az anyasági támogatás és a családi pótlék összegének emelése, az abortusz erőteljes korlátozása, valamint a három és annál több gyerekesek lakáshoz jutásának támogatása volt, ám ezek hatása szintén inkább csak feltételezhető, mivel a korábbi, 1953-as abortusztilalom okozta demográfiai hullámba tartozó nők körülbelül ekkor érték el a szülőképes kort, így az 1974 és 1979 közötti magasabb termékenységi arány több tényező együttes következményeként alakult ki.

1985-ben újabb, gyermekvállalást ösztönző támogatások jelentek meg: többek között meghosszabbították a szülési szabadságot, és bevezették a gyedet, amely biztosítási alapú és keresetarányos ellátás. Ezek hatására a termékenység kismértékben emelkedett, illetve stagnált.

A rendszerváltást követően a foglalkoztatottak számának visszaesése, a bölcsődei és óvodai ellátórendszer leépülése nem kedvezett a munka melletti gyermekvállalásnak, így a gyed sem tudott hatékony ellátás maradni. Ezt tovább erősítette a gyet bevezetése 1993-ban (a három vagy annál több gyermeket nevelő szülők támogatása a gyes lejártát követően a legfiatalabb gyermek 8 éves koráig), amely inkább az otthoni gyermeknevelést támogatta. A rendszerváltás után nem alakult ki egységes elképzelés a gyermekvállalás támogatására. A kiszámíthatóság hiánya összességében nem segítette elő az 1990-es évek második felétől csökkenő számú szülőképes korú női korosztályok gyermekvállalási hajlandóságának növekedését.

Magyarország azon országok közé tartozik, ahol támogatják a kisgyermek otthoni gondozását. A kisgyermekkel **otthon tölthető átlagos idő** az OECD-országokban négytizede a magyarországiak.

Társadalmi szolidaritásra, ezen belül a családok és a **gyermeknevelés támogatására** az ezredfordulótól az állami költségvetés évente az uniós átlagnál többet, a megtermelt GDP mintegy 2,4–2,8%-át költötte.⁹⁾ A családokat és a gyermeknevelést közvetlenül készpénzzel támogató formák aránya az összes kiadásból az európai országokkal összehasonlítva viszonylag magas. A családtámogatásokra fordított arány 2010-ben közel kétharmada pénzbeli ellátás, egyharmada egyéb szolgáltatás volt. A támogatási és az adórendszer 2011-ben megváltozott, felváltotta a családi adókedvezményekkel kiegészített egykulcsos jövedelemadózással.

⁷⁾ Forrás: Generations and Gender Project, the Turning Points of the Life Course. NKL.

⁸⁾ Forrás: Gábor A. – Tóth I. Gy. 2000. A gyermekvállalás támogatásának gazdasági motívumai és hatásai. Századvég, 4. sz.

⁹⁾ Forrás: Eurostat, European System of Integrated Social Protection Statistics (ESSPROS).

A gyermeknevelési támogatások közül a biztosítási jogviszonyon alapuló gyermekgondozási díj reálértékének színvonala mintegy másfélszerese az 1990. évének, a szélesebb kört érintő, alanyi jogon járó családi pótléké és a gyermekgondozási segélyé elmarad attól. A támogatások színvonala (a gyés kivételével) 2007–2008-ban a megváltozott gazdasági körülmények ellenére nem módosult, 2009-től a válság és a válságkezelő intézkedések hatására csökkent a gyés és a családi pótlék, majd 2010-től a gyed reálértéke is.

Az alacsony jövedelmű – de nem inaktív – nők az általánál nagyobb arányban realizálják gyermekvállalási terveiket, amiben minden valószínűség szerint segíti őket a kedvező, jó **jövedelemhelyettesítési értékkel bíró gyed**. A magas jövedelműeknél azonban ez már nem ellensúlyozza a munkaerőpiacról való kilépés haszondozati költségét.¹⁰⁾

A gyermek munka melletti nevelését könnyítené a **gyermekellátását biztosító intézményhálózat fejlesztése**. A hazai ellátórendszer alapvetően a három éven aluli kisgyermek otthoni nevelését támogatja. A bölcsődék száma a vállalati intézmények megszűnésével, a finanszírozás csökkenésével a rendszerváltást követően mérséklődött, amit részben a kedvezőtlen demográfiai folyamatok és a foglalkoztatottak számának hirtelen visszaesése (az 1990-es évek elején a női foglalkoztatottság 50%-ra csökkent) indokolt. Bár a hálózat 2005 óta – mióta a jogszabály a tízezer főnél nagyobb lakosságszámú településeken kötelezően biztosítandó feladattá tette a bölcsődei ellátást – ismét bővül, az intézményi kínálat nem tudja kielégíteni a társadalmi szükségleteket, 2010-ben száz férőhelyre 110 beíratott gyermek jutott.

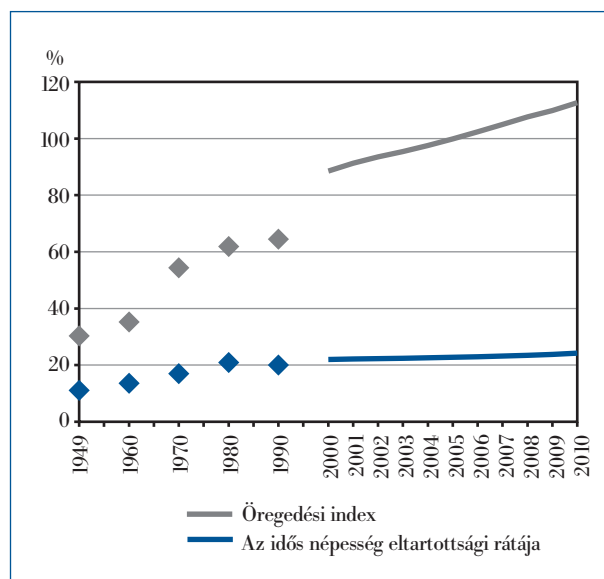
A gyermekintézmények iránt mutatkozó növekvő kereslet és az önkormányzatok intézményfenntartási nehézségei miatt az 1990-es évek második felében a gyermekvédelmi törvény lehetővé tette az ún. családi napközis létesítését. Ez az ellátási forma 2007-ig csak lassan fejlődött, az ilyen jellegű ellátásban részesülők száma ezután viszont dinamikusabban nőtt. Az intézmények többségét nonprofit szervezet, illetve vállalkozás működteti, és jelentős részük a bölcsődei ellátás szempontjából amúgy is kedvezőbb helyzetben lévő, tízezer főnél nagyobb településeken jött létre. 2010-ben a családi napköziben elhelyezett gyermekek száma 7154 volt (40%-uk óvodás korú). 2009-ben jelentek meg az ún. egységes óvodai-bölcsődei csoportok, azokon a tízezer főnél kisebb településeken, ahol nem kötelező bölcsődét működtetni. 2010/2011-ben 118 óvodai-bölcsődei csoportban összesen 497 háromévesnél fiatalabb gyermeket láttak el. Alternatív napközbeni ellátási formaként működik a házi gyermekfelügyelet, ahol a gyermeket otthonában gondozzák mindaddig, amíg nappali intézménybe nem kerül állandó vagy időszakos ellátásra. 2010-ben 252-en részesültek ilyen gondozásban.

Öregedő társadalom

Magyarországon az alacsony termékenységből és a hosszabbodó életkorból adódóan az ezredfordulótól tovább gyorsult a népesség öregedése. 2005 óta a 65 évesek és idősebbek többen vannak, mint a gyermekkorúak. A 15 éven aluli, gyermekkorú népesség aránya tovább csökkent, és 2011. január 1-jén 14,6%-ot tett ki, miközben a 65 évesnél idősebb népessége 16,7%-ra emelkedett. (Öt évvel korábban ezek az arányok 15,4 és 15,8% voltak.) A munkaképes korú (15–64 éves) népességre nagy eltartási teher hárul, e korcsoport aránya a népességen belül az elmúlt években 68,6–68,9% között ingadozott. A megbomlott demográfiai egyensúly tükröződik a korosztályok létszámát egymáshoz viszonyító arányszámok alakulásában. Az **öregedési index** szerint, amely az idősebb népességet adja meg a fiatalok arányában, 2011. január 1-jén 100 gyermekkorú lakosra közel 115 időskorú, legalább 65 éves lakos jutott, szemben az egy évvel azelőtti 113-mal. Az **idős népesség eltartottsági jelzőszáma** – amely az idősek számát a 15–64 évesek arányában fejezi ki – 24,4%, azonban előrejelzések szerint 2050-re a jelenlegi érték több mint kétszeresére, 50,8%-ra emelkedik. Jelenleg ez a mutató az unióban kedvezőtlenebb, mint Magyarországon, azonban azt prognosztizálják, hogy 2050-re megfordul a helyzet, és valamelyest az uniós átlag lesz kedvezőbb.¹¹⁾

4.8 ábra

Az idős népesség eltartottsági rátája és az öregedési index

¹⁰⁾ Forrás: Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: A munkaerőpiac és a pénzbeli családtámogatási rendszer hatása a gyermekvállalási tervek megvalósulására. Szerepváltozások, 2009.

¹¹⁾ Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Eurostat statikus táblák – Népesség, népmozgalom – Előreszámított időskori eltartottsági ráta (2010–2060).

A rendszerváltó országok 2050-re várható kilátásai ebből a szempontból – Észtországot kivéve – még inkább az öregedő társadalom irányába mutatnak, mint a magyarországiak. Az unióban a legnagyobb időseletartási teher várhatóan Szlovéniára, Olaszországra és Spanyolországra nehezedik, a legelőnyösebbnek Ciprus, Luxemburg, az Egyesült Királyság és Írország jövőbeli helyzete tűnik.

A nemzetközi migráció mint a népességszámot alakító tényező

A rendszerváltást követő határnyitás és a személyek szabad mozgása új korszakot nyitott a határokon átnyúló vándorlást illetően: Magyarország **kibocsátó országból befogadóvá és tranzitországgá is vált.** A bevándorlás az 1990-es évek eleji visszaesés után 1999-től fokozatosan emelkedni kezdett, amelyben – a világgazdasági folyamatokkal összefüggésben – 2008 hozott változást, míg a kivándorlás folyamatosan, de 2006-tól mind érzékelhetőbben nőtt. Az elmúlt évtizedben évente 23 ezer külföldi érkezett a határon túlról, és mintegy 3400 kivándorlóról rendelkezünk adatokkal. A migrációs folyamatok alakulása illeszkedik a nemzetközi trendekhez. Magyarország a unión belül az alacsony vándorlási nyereségű, de pozitív egyenleggel záró országok közé tartozik. A nemzetközi migráció jelentősége többek között abban áll, hogy a bevándorlók utánpótlást jelentenek a célország munkaerőpiacán: több esetben olyan szakmákban helyezkednek el, ahol a hazai lakosság nem tud vagy nem kíván munkát vállalni. Előrejelzések szerint¹²⁾ 2020-ig Magyarország azon országok egyike lesz, ahol – az aggasztó demográfiai folyamatok miatt – bevándorlás nélkül a munkaképes korú lakosság szinte biztosan csökkenni fog.

1990 és 2007 között a Magyarországra bevándorlók kétharmada négy szomszédos országból érkezett, a legtöbben Romániából.¹³⁾ A bevándorlók jelentős részben fiatalok, bár növekvő az idősebb generációk jelentősége. Fő célpontjuk mindvégig Budapest és környéke maradt. A Magyarországra bevándorlók jellemzően magasan kvalifikáltak. A kutatásban megkérdezettek több mint fele diplomás, a középfokú végzettségűek aránya 39%. Az arabok a legképzettebbek, de az ukránok többsége is magasan kvalifikált. A legszerényebben iskolázottak a törökök és a kínaiak, ám a diplomások aránya náluk is magasabb a magyarországi

átlagnál. Munkavállalás szempontjából az otthonihoz képest többségük helyzete nem változott, mindössze ötödük került kedvezőbb és 7%-uk rosszabb körülmények közé. A többségi társadalom részéről már valamennyien találkoztak hátrányos megkülönböztetéssel, de a lakókörnyezetet csupán az arabok tartották nagyon előítéletesnek. A kínaiak Magyarországot többnyire átmeneti állomásnak tekintik, a végleges letelepedési szándék a kárpátaljai magyarokban és az arab országokból származókban a legerősebb.¹⁴⁾

Az országban 2010 végén 207 ezer külföldi tartózkodott, 4,6%-kal több az egy évvel azelőttinél – többségük román, ukrán, szerb és német állampolgár. A lakosság mintegy 2%-a külföldi. A külföldi munkaerő magyarországi aránya a legtöbb tagországhoz képest alacsony, a munkavállalók alig 4%-a. Ez az arány Ausztriában csaknem 15%, Csehországban, Szlovákiában 5% fölötti.¹⁵⁾ A magyar intézményekben tanuló diákok 14–15%-a külföldi, akiknek több mint ötöde román, 16%-a szlovák, 10%-a német, 2%-a ukrán, a többi más ország állampolgára.

Az uniós határnyitással megnőtt a tagállamok területén állást keresők, majd ott letelepedők száma is. A magyarok kivándorlásáról szinte kizárólag a fogadó országok „tükröstatistikáira”, illetve szakértői becslésekre hagyatkozhatunk. Számítások szerint¹⁶⁾ a tartósan külföldön élők száma 1990 és 2000 között 80–100 ezerre becsülhető, amely 2001-től mintegy 180–190 ezerrel bővült.¹⁷⁾ Figyelembe véve az uniós csatlakozással megváltozott körülményeket, feltehetően ennél is többen tanulnak vagy dolgoznak más országban.¹⁸⁾

A tartós vagy átmeneti külföldi munkavállalás¹⁹⁾ az évtized közepi változatlan és alacsony, 3,3–3,5%-os szinthez képest 2009-re jelentősen, 6,9%-ra nőtt. A migrációs potenciál²⁰⁾ növekedése hátterében döntően a jobban fizetett munka reménye és csak kisebb hányadban a szakmai tapasztalatszerzés, előbbre jutás vagy a nyelvtanulás lehetősége áll.

A külföldön munkát vállalók döntően fiatal férfiak.

Iskolai végzettség szerint:

- több mint négytizedük szakmunkásképzőt vagy szakiskolát végzett;
- harmaduk érettségivel rendelkezett;
- minden ötödik felsőfokú végzettséget szerzett;
- a legfeljebb 8 általánost végzettek aránya a legkisebb a csoportban.

¹²⁾ Forrás: Tóth Pál Péter: Népességfogyás – népességpótlás. Kisebbségkutatás, 2005. 2. szám.

¹³⁾ Forrás: [Demográfiai Portré, 2009. 119. o.](#)

¹⁴⁾ Forrás: Örkény Antal–Székelyi Mária: Az idegen Magyarország. Bevándorlók Magyarországon. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai. 2009. december

¹⁵⁾ Forrás: [World Migration Report 2010 – International Organization for Migration.](#)

¹⁶⁾ Forrás: Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába: Társadalmi mobilitás és vándorlás – Spéder Zsolt: Változások az ezredfordulón tanulmánya (Tóth Pál Péter, NKI). Budapest, Osiris kiadó, 2006

¹⁷⁾ Forrás: Gödri Irén: A vándorlási veszteség Magyarországon az elmúlt évtizedben – avagy hányan is vagyunk valójában? [KorFa on-line 2010/3. NKI.](#)

¹⁸⁾ Forrás: A magyar munkavállalók 2011. május 1-től juthatnak be korlátozások nélkül az unió valamennyi tagországának munkaerőpiacára.

¹⁹⁾ Forrás: A KSH munkaerő-felméréséhez kapcsolódó kiegészítő felvétel.

²⁰⁾ A migrációs potenciál egy ország népességének térbeli elmozdulási szándékának mértékét fejezi ki. Az aránymutatót azt fejezi ki, hogy az adott ország népességének hány százaléka tervez migrálni – jelentősen ez rövid távú munkavállalást vagy emigrációt.

BRAIN DRAIN²¹⁾ – MOBILITÁS A K+F-SZEKTORBAN

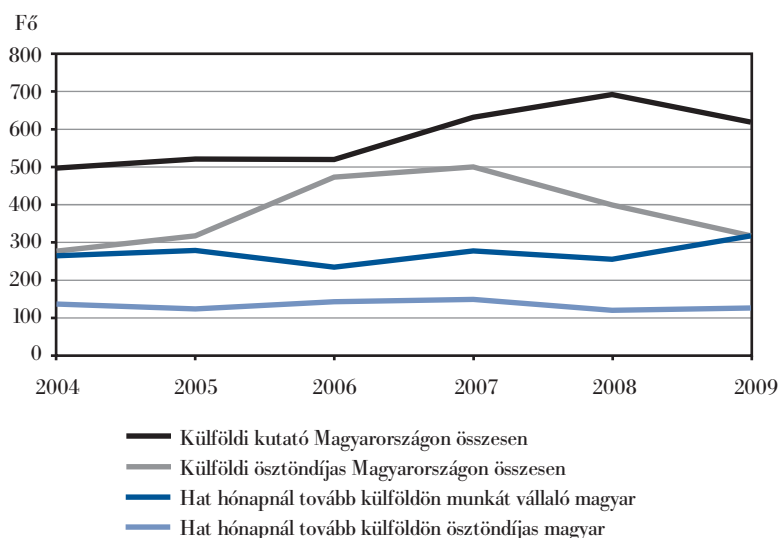
A hat hónapnál hosszabb ideig külföldön munkát vállaló magyar kutatók száma 2009-ben 24%-kal volt magasabb az előző évinél, miközben a hazai kutatóhelyeken dolgozó külföldiek jelentősen, 10%-kal lettek kevesebben. Az ösztöndíjasok körében hasonló irányú, de kevésbé intenzív változások figyelhetők meg.

Valamivel több mint 300 külföldön dolgozó magyar kutatóról rendelkezünk adatokkal, közülük 21% volt nő, ami 4 százalékpontos növekedést jelent 2008-hoz képest.

Magyarországon csaknem kétszerannyi külföldi kutató dolgozott, mint amennyi magyar külföldön, 61%-uk valamely felsőoktatási intézményben. A külföldi kutatók több mint kétharmada, az ösztöndíjasok közel 53%-a uniós országból érkezett.

4.9 ábra

Mobilitás a K+F-szektorban

A munkavállalók közel 60%-a Ausztriában és Németországban dolgozik, de igen jelentős arányban foglalkoztatnak magyar munkavállalót az Egyesült Királyságban is (16%). Keresetük és az ottani minimálbér²²⁾ a magyar átlag 2,4-3,2-szerese. Figyelemre méltó, hogy a környező országok közül nem csupán Ausztriában, de ma már Szlovákiában is számottevő a magyar munkavállalók száma.

A külföldi munkavállalásnál a nyelvtudás nem elhanyagolható szempont, így körükben jóval átlag feletti az idegen nyelvet ismerők aránya: négyötödük beszél valamilyen nyelven, ami legjellemzőbben az angolt vagy a németet jelenti, de emellett jelentős a franciát, az orosz vagy más szláv nyelvet beszélők aránya is.

A migráció manapság teljesen mást jelent, mint néhány évtizeddel korábban. A külföldön munkát vállalók végső célja eredendően nem a kitelepülés. A jelenlegi társadalmi keretek és a technikai infrastruktúra – internet, mobiltelefon stb. – lehetővé teszi a folyamatos és mindennapos kapcsolattartást, és az olcsóbb repülőjegyek segítik a könnyebb hazautazást.

A magyar állampolgárok elvándorlása ugyanakkor súlyos problémák forrása is. A magasan kvalifikált kivándorlók között kiemelendő az egészségügyi szakemberek elvándorlása.²³⁾ 2010-ben a hatóságok 1777 egészségügyi dolgozónak adtak ki külföldi munkavállalási szándékot jelző igazolást.

²¹⁾ A *brain drain* kifejezés megalkotója a Brit Királyi Akadémia, amely saját tudósainak Amerikába és Kanadába való kivándorlását írta le így az 1950-es és az 1960-as években. A *brain* minden esetben hasznos tudás hordozóját jelöli, a *drain* pedig arra utal, hogy a kivándorlás „csatornázott”: egy adott országból nagymértékű és gyakorlatilag egy országba irányul, miközben a hazatérés vagy más országok képzett állampolgárainak bevándorlása alacsony. – Forrás: Csanády Márton-Személyi László: *Brain drain*. Közelkép a diplomás magyarokról.

²²⁾ A keresetekre vonatkozó leginkább teljes körű adatok forrása az Eurostat adatbázisában elérhető *Structure of earnings survey 2006* adatfelvétele. A statisztikák vásárló-erő-paritáson megadott 2006. októberi adatok, az ipari és a szolgáltató ágazatokra vonatkoztatva. A minimálbérre vonatkozó adatok szintén vásárlóerő-paritáson megadott mutatók, 2010. júliusára vonatkoztatva.

²³⁾ Forrás: Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivatal honlapja.

MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK EURÓPÁBAN

A 21. századi öregedő Európa – ahol előrejelzések szerint 2030-ra a lakosság negyede lesz 65 éves vagy idősebb – egyik legfontosabb társadalmi kihívása a bevándorlók integrációja. Az unió számára a népesség számának és korösszetételének alakulásában meghatározó tényező a migráció, mivel a növekedés forrása kétharmadrészt a nemzetközi vándorlás, egyharmadban a természetes szaporodás. Jellege annyiban változott, hogy Európa is bekapcsolódott a magasan képzett munkavállalók megszerzéséért folyó nemzetközi versenybe. A világgazdasági recesszió alapvetően a munkavállalási célú népességáramlásban érezte hatását. A közösség területén élők 6,4%-a külföldi, aki tanulás, munkavégzés céljából, családi vagy egyéb okból tartózkodik az országokban.

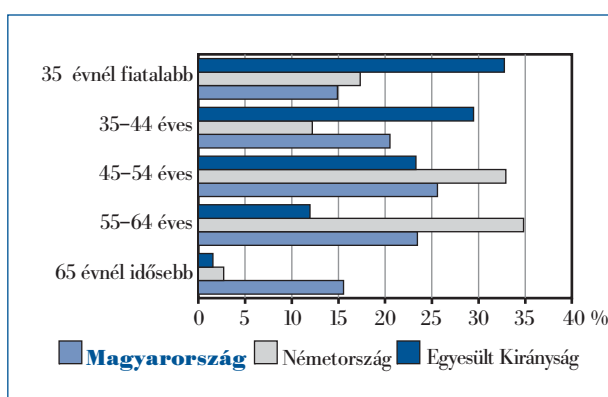
A külföldiek csaknem kétharmada unión kívüli országból való, kisebb hányaduk más tagország polgára. A külföldi munkavállalók a tagországokban szinte valamennyi foglalkozásban megtalálhatók, de arányuk a legmagasabb a peremeken, azaz a magasan képzettek és a szakképzetlenek rétegében.

Az unió a tagországok versenyképességének növelésére, a felsőoktatás fejlesztésére, az oktatási intézmények nyitottságának támogatására ösztöndíjprogramokat indított. Az Erasmus-program negyedszázados működése során több mint 2,5 millió egyetemista külföldi tanulását segítette. Keretében az elmúlt évtizedben a külföldön tanuló magyar diákok száma több mint megduplázódott. Az ösztöndíjasok a 2009/2010-es tanévben a német egyetemeken tanultak legnagyobb arányban (23%), ezen belül közel felük társadalomtudományi, gazdasági vagy jogi tanulmányokat folytattak. A Leonardo-program keretében 2009-ben mintegy kétezer – kétharmad részben fiatal diplomás – külföldi képzése valósult meg.²⁴⁾

Közülük 17% ápoló, mintegy 10% fogorvos volt, döntően azonban orvosok kívántak külföldön munkát vállalni (1111 fő). A hatósági bizonyítványt szerzett orvosok 70%-a negyvenévesnél fiatalabb, közöttük sok a pályakezdő. A külföldre készülők több mint fele általános orvosi diplomával rendelkezik, de jelentős az aneszteziológiai és intenzív terápiás szakorvosok aránya is. Számukra változatlanul az Egyesült Királyság, Németország, Svédország és Írország a legvonzóbb. Az év folyamán itthon 41 külföldön szerzett orvosi diplomát honosítottak, ami alig több mint harmada a 2009. évinek, és töredéke a korábbi évekének.

4.10 ábra

Az orvosok korcsoportos megoszlása, 2008

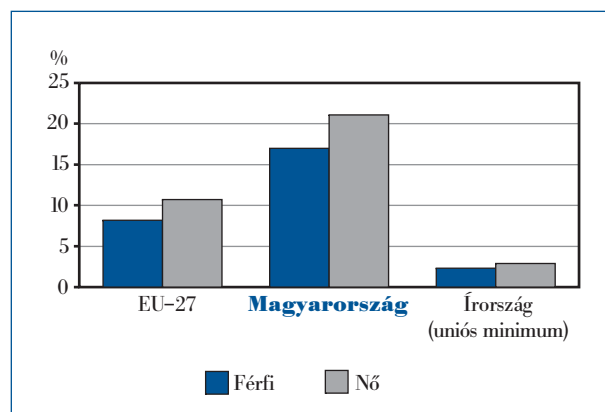
A magyar egészségügy és szociális ellátás területén 2010 végén 1421 külföldi vállalt munkát, 9,4%-kal több, mint egy évvel azelőtt.²⁵⁾

A lakosság mentális és fizikai egészsége

A magyar lakosság egészségi állapotában enyhe, de határozott javulás érzékelhető az évezred elején, ám egészségi állapotunk ma is rosszabb annál, mint amit az ország gazdasági-társadalmi fejlettsége indokolna. Nemcsak a halálozás általánosan használt mutatószámai szerint tartozunk az unió sereghajtói közé, de az egészség szubjektív értékelése (önbecsülés) is kedvezőtlen képet mutat testi-lelki jólétünkről.

4.11 ábra

Az egészségüket rossznak vagy nagyon rossznak tartók aránya, 2009

A 2009-ben született magyarok 74 életévre számíthatnak, a férfiak várható élettartama elérte a 70 évet, a nők közel 78 év.

²⁴⁾ Forrás: Fókuszban az évfordulók: Leonardo da Vinci. 15 év Leo. Pályázati Pavilon. Tempus Közalapítvány, 2010. tavasz Budapest

²⁵⁾ Forrás: A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat fontosabb adatai. A külföldi állampolgárok magyarországi munkavállalásának főbb jellemzői 2010-ben. NFSZ, 2011.

Míg a nőknél a háborút követően folyamatosan hosszabbodott az **élettartam**, addig a férfiak estében lassú növekedés után az 1980-as évektől ingadozásokkal, de csökkenni kezdett, és az 1990-es évek elején váltott ismét növekedésbe. A halálozások száma az 1993-as maximum óta ingadozásokkal, de több mint másfél évtizeden át mérséklődött, de ez a tendencia az utóbbi három évben megtorpant. A folyamat a népesség öregedése mellett zajlik, így a halálozások számának újabb csökkenéséhez a halandóság és a születéskori életkilátások javulására lenne szükség. A lassan hosszabbodó születéskor várható átlagos életkorral a két nem várható élettartama is közeledett egymáshoz: az 1993. évi, kilenc évet is meghaladó különbség ma már 8 év alatti. A javuló életkilátások ellenére a magyarok az unió rövid élettartamú polgárai közé tartoznak. A magyar nőknél csak a litván, a lett, a román és a bolgár nők élnek rövidebb ideig, a férfiak pedig csupán a balti államok, Románia és Bulgária férfiakosságáénál számíthatnak hosszabb életre.

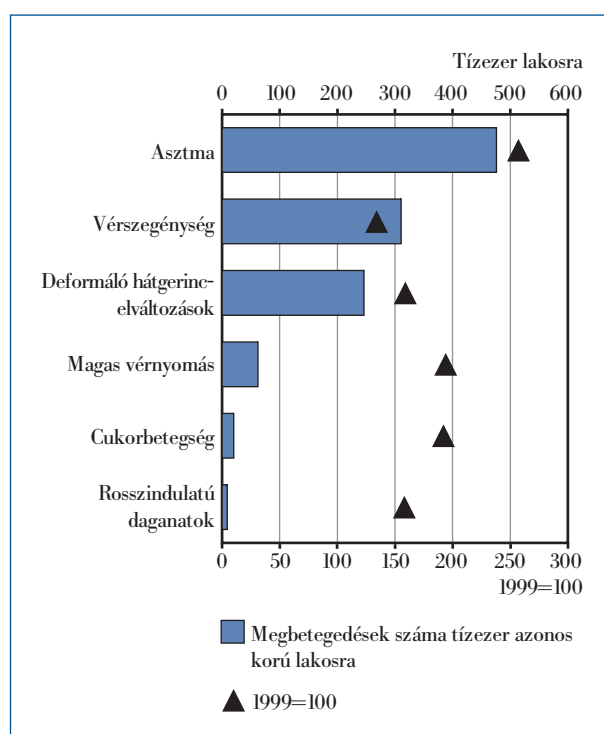
Az európai halálozási viszonyokhoz hasonlóan a magyarok fele (2010-ben 65 ezer fő) a **keringési rendszer** megbetegedésében, negyede (33 ezer fő) rosszindulatú daganatok miatt hal meg. Mindkét betegségcsoport halálása javul. Ma ötödével kevesebb ember halálát okozza keringési betegség, mint a negatív rekordot hozó 1985-ben, amikor közel 80 ezer ember – az összes elhunyt 54%-a – halt meg valamilyen keringést érintő kórban. A **daganatos** halálozás javulása ennél sokkal lassúbb: ez a betegségcsoport ma mindössze 3%-kal kevesebb halálesetet okoz, mint 1999-ben, amikor a legtöbb ember (34 ezernél is több) halt meg rákbetegségben. A csökkenés a hatékonyabb gyógyszereknek, gyógyításnak, gyógyulási arálynak köszönhető, mivel ez alatt néhány százalékkal nőtt a megbetegedések száma. A WHO becslései szerint ötven éve a rosszindulatú daganatos betegek mindössze 20%-a volt megmenthető, ma már a fele.

A százezer lakosra jutó **halálozás** hazánkban jóval magasabb az uniós átlagnál – közel másfélszerese annak –, rosszindulatú daganatokban és az emésztőrendszer betegségeiben pedig egyik országban sem halnak meg többen százezer lakosra számítva, mint hazánkban.

Becslések szerint Magyarországon a halálozások három-negyede összefüggésbe hozható az életmódbeli tényezőkkel, a háziorvosok is leggyakrabban ilyen **úgynevezett életmódbetegséggel** kezelik a hozzájuk fordulókat. Az ezekhez vezető rendellenességek közül többet már a házi gyermek- és iskolaorvosok rendelőiben is diagnosztizálnak: sok a túlsúlyos, mozgásszervi problémákkal küszködő gyermek, és meredeken emelkedik az asztma, a magas vérnyomás és a cukorbetegség előfordulása is a kiskorúak körében.

4.12 ábra

A 18 évesek és fiatalabbak egyes megbetegedései, 2009

4.1 tábla

Néhány, az életmóddal összefüggő betegségből származtatható halálozás, 2008

Betegség	Magyarország	EU-átlag	Helyezésünk az uniós országok között
	standardizált halálozási arányszám (százszázalék)		
Keringési rendszer betegségei	428,6	237,5	6.
Rosszindulatú daganatok	241,7	173,1	1.
Emésztőrendszer betegségei	68,3	31,8	1.
Krónikus májbetegségek	43,2	14,0	2.
Cukorbetegség	19,4	12,6	5.
Alkoholfogyasztással összefüggő halálozás	118,3	62,2	4.
Dohányzással összefüggő halálozás	431,5	212,4	4.

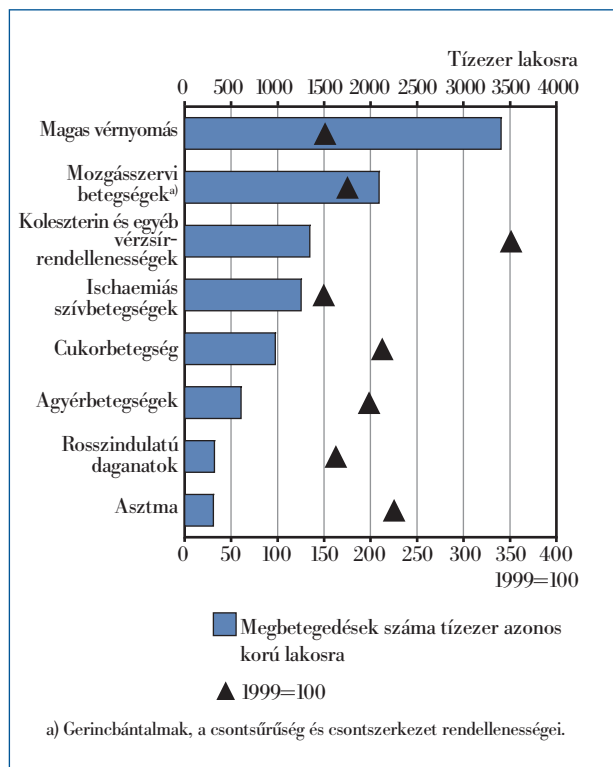
Forrás: WHO.

„Úgy értesültem, hogy még mindig vannak iskolák, ahol napi öt óra tanítás folyik, ahol hetenként két tornaóra van, ahol tehát három napra előre kell a gyermekeknek magukat kimozogniuk (...) Ez, ami itt folyik, az ellenkezik nemcsak a fiziológia és az orvostudomány, de ellenkezik az emberi józanész legelemibb követelményeivel (...) És akkor mi 10–12 éves kis gyermekek fejének beszélünk öt óra hosszat? Én nem értek a pedagógiához, de ha ez nem ellenkezik a pedagógia alapelveivel, úgy ezt a tudományt sem emberi lényeknek találták ki (...) Mi nem embereket nevelünk, hanem a tudálékosság mázával megkent féltudósokat, akik a közéletre alkalmatlanok, s a tudományhoz sem értenek.”

Részlet Dr. Szent-Györgyi Albert professzor 1930. november 22-én a szegedi Országos Testnevelési Kongresszuson elhangzott előadásából.

4.13 ábra

A 18 éven felüliek leggyakoribb megbetegedései, 2009

Az életmód tényezői közül talán a **táplálkozás** a leghangsúlyosabb. A táplálkozási szokások szoros összefüggést mutatnak az iskolázottsággal, a jövedelmi viszonyokkal és az életkorral. A lakosság közel háromnegyede semmiféle étrendet nem követ, 14%-át ugyanakkor valamilyen betegség kényszeríti arra, hogy ügyeljen étkezésére. Minden nyolcadik ember a testsúlya miatt diétázik, a vegetáriánusok aránya elenyésző. A legalább naponta gyümölcsöt fogyasztók a népesség 70%-át, a zöldséget fogyasztók a felét teszik ki. Az ajánlott napi háromszori gyümölcs- és zöldségfogyasztásnak a lakos-

ság ötöde sem felel meg. A gyümölcsfogyasztást inkább az életkor, a zöldségfogyasztást a jövedelmi helyzet befolyásolja. Jellemzően a nők a gyakoribb fogyasztók, de az életkorral – és talán az egészségi kockázatokkal – is emelkedik a fogyasztók aránya. A fehérjetartalmú élelmiszerek közül gyakrabban fogyasztunk tejtermékeket (tejet, sajtot, túrót), mint húst (baromfit, hetente átlagosan 2,6-szor), de a legidősebbek harmadannyival ritkábban esznek baromfit, mint az átlag. Az olajos magvak fogyasztása nagyon ritka, minden második ember még heti rendszerességgel sem jut hozzá. Népszerűbbé vált viszont a barna kenyér: 2003 óta a napi fogyasztók aránya 11%-ról 17%-ra emelkedett. A lakosság 62%-a csak növényi zsírral, 32%-a vegyesen főz. A legutóbbi²⁶⁾ nemzetközi adatok szerint a magyarok a napi energiaszükségletüket az uniós átlagnál (zsír: 37%, fehérje: 12%) egy kicsivel nagyobb (39%) arányban fedezik zsírral és kisebb arányban (10%) fehérjével.

4.2 tábla

Egy főre jutó napi átlagos tápanyagfogyasztás, 2009

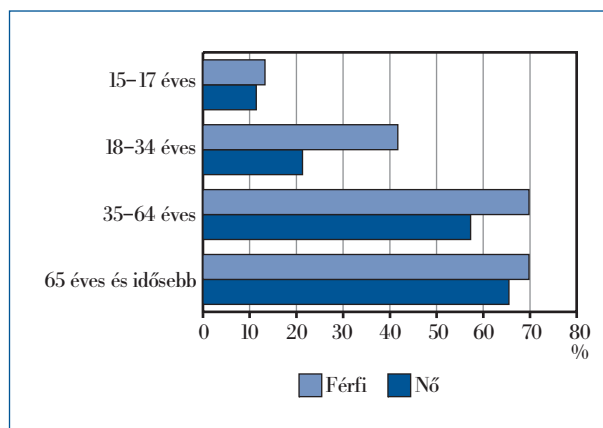
Megnevezés	Valós fogyasztás	Ajánlott fogyasztás (közepes fizikai terhelésnél felnőttnek ajánlott)
Összes fogyasztás, kJoule	13 199	10 886
Fehérje, g	99,5	80
Zsír, g	143,0	85
Szénhidrát, g	370,7	370

A mozgásszegény életmód egyike a civilizáció legismertebb ártalmainak. A számítógépek elterjedésével a valóság helyett a virtuális térben tett kalandozások csak tovább erősítették a fizikai passzivitást. A WHO szerint a **mozgáshiány** a halálozás negyedik rizikófaktorává vált a világon, de a nagyobb gondot a fejlett világban okozza. A mozgásszervi betegségek, a szívkoszorúér-betegségek, a stroke, a csonttritkulás és a 2-es

²⁶⁾ Forrás: WHO, 2007.

4.14 ábra

A túlsúlyosak és az elhízottak aránya életkor és nem szerint, 2009

A világon évente 2,5 millió ember hal meg **alkoholfogyasztás** következtében, a fiatalok (15–29 évesek) közül mintegy 320 ezer, ami e korosztály halálozásának a 9%-át jelenti. Nem mindenütt egyformán súlyos az alkoholprobléma, a legérintettebb Európa és Amerika. Magyarország az unióban a legtöbb alkoholt fogyasztó nemzetek közé tartozik: a kényszerű túlzott evés mellett ez is a stresszel szembeni védekezés eszköze. Az ELEF eredményei szerint – melyek önbevalláson alapulnak, és éppen ezért valószínűleg alá is becsülik a problémát – a problémás ivás csaknem 400 ezer ember érint hazánkban. A férfiak közül minden tizenkettedik, a nők közül minden századik vallotta azt, hogy többet fogyaszt a mértéketlennek nevezett mennyiségnél. A nagyivók a legmagasabb arányban (10%) a középkorú férfiak között fordulnak elő. A férfiak csaknem ötödével, a nők 7%-ával legalább havonta egyszer megtörténik, hogy komolyan a pohár fenekére néznek (6 italnál – 6 korsó sörnél, 12 dl bornál vagy 3 dl röviditalnál – többet fogyasztanak).

típusú cukorbetegség kialakulásában emlegetik leginkább kockázati tényezőként. A WHO ajánlásai szerint a 18 év alatti korosztálynak naponta egy órát kellene mérsékelt (idtartozik a séta, kertészkedés és a tánc is), vagy legalább heti háromszor egy órát intenzív testmozgással töltenie. A felnőttek (18–64 évesek) egészségének megőrzésében heti 150 perc mérsékelt vagy 75 perc intenzív testmozgás segítene. Az európai lakossági egészségfelmérés (ELEF) adatai szerint Magyarországon a mozgás nem része a mindennapi életnek. A 2003-as állapot óta kicsit romlott a helyzet: a nők mindhárom (18–34, 35–64, 65 felett) vizsgált korosztályában kismértékben ugyan, de emelkedett azok aránya, akik nem végeznek semmilyen mozgást. A felnőtt lakosság fele semmilyen intenzív mozgást nem végez, harmada még mérsékeltet sem, ötöde pedig még napi 10 perc gyaloglásra sem szánja rá magát.

Egy egészséges ember **testsúlyát** elsősorban a táplálkozási szokásai és a fizikai aktivitása határozza meg. A túlsúly egyre nagyobb kihívások elé állítja az egészségügyet a világon. A WHO becslése szerint 2008-ben a túlsúlyosok²⁷⁾ száma másfél milliárdra volt tehető a 20 évnél idősebb populációban, és mintegy 200 millió elhízott férfi és 300 millió nő élt a Földön. Az európai egészségügyi kiadásoknak – régióktól függően – 2–8%-át emésztí fel a halálos esetek 10–13%-át okozó túlsúly és következményeinek kezelése. Magyarországon a 15 év feletti lakosság több mint felének (54%) nagyobb a testsúlya a kívánatosnál, minden ötödik pedig egyenesen elhízott. A férfiak aránya mindkét kategóriában magasabb, és minden életkorban tartják kétes előnyüket. A 2000-es és a 2003-as vizsgálatokkal összehasonlítva a helyzet romlott: a nőknél csak a 65 éven felüliek körében, a férfiak között viszont a középkorúaknál és az időseknél is több lett a túlsúlyos. Magyarországon tehát mintegy 4,5 millió embernek kellene életmódot váltania, mivel a tapasztalatok szerint az ideális testsúly csak a táplálkozás és a fizikai aktivitás együttesével tartható hosszabb távon. A magyarok azonban kissé alábecsülik a testsúly kérdését. A szubjektív bevallások során a valós 63% helyett a férfiak 58%-a, a nőknek a valós 61% helyett 51%-a vallotta csupán azt, hogy a testsúlya több a kellenél.

TESTI ÉS LELKI EGÉSZSÉGÜNK KAPCSOLATA

„Az életmódjellemezők, a dohányzás, alkoholfogyasztás, a káros szabadidő eltöltési módok háttérben közös probléma, ha valaki helyzetét megoldhatatlannak érzi, és emiatt a konfliktusmegoldó stratégiái között a legsúlyosabbat választja, úgy próbál túljutni a helyzeten, hogy eszik, iszik, gyógyszert szed.” Kopp Mária

Andorka Rudolf életének utolsó éveiben született írásaiban csakúgy, mint Kopp Mária számos tanulmányában megjelenik az a gondolat, hogy az értékvesztettség, a céltalanság, a depressziós tünetegyüttes áll a magyarok rossz egészségi állapotának háttérben. A „Magyar lelkiállapot” című, 2006-os, 12,5 ezer embert megkérdező felvétel szerint a magyar nép bizalmatlan, értékvesztett állapotban van, ugyanakkor biztonságra vágyó attitűddel rendelkezik.

A magyarok a leggyakoribb panaszként a mozgásszervi betegségeket, fáradtságot, energiahányt és fejfájást említik. A lakosság 72%-a adott 5-nél több pontot magának egy tízes skálán arra kérdésre, hogy mennyire érzi boldognak magát. A jó közérzettel összefüggő kérdésekre a 2009-es ELEF során is válaszoltak honfitársaink (a kérdések minden esetben a megkérdezést megelőző 4 hétre vonatkoztak).

²⁷⁾ Túlsúlyos az, akinek a testtömegindexe 25 feletti, elhízott, aki 30 felett van. Testtömegindex = testtömeg(kg) / testmagasság(m)².

4.3 tábla

A halálozási ráta* változása néhány európai országban

	1970	2009
Ausztria	1 206	563
Finnország	1 245	580
Írország	1 209	591
Magyarország	1 252	915
Lengyelország	1 185	820 ^{a)}

* Százezer főre jutó standardizált halálozási ráta.

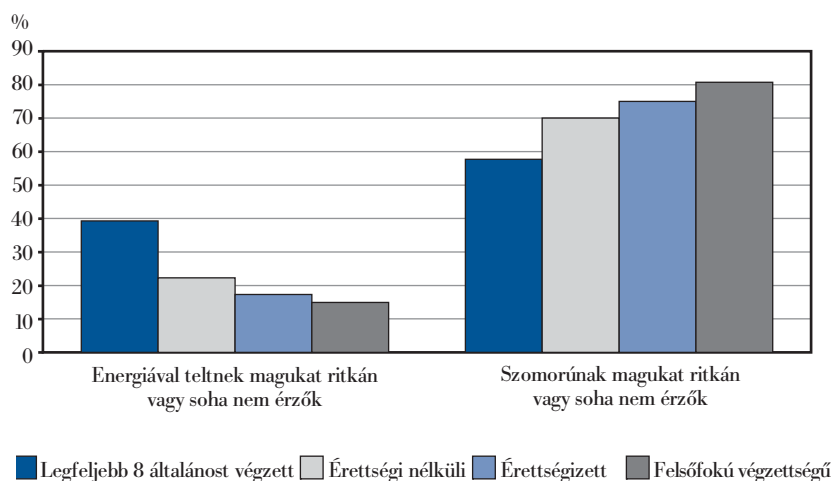
^{a)} 2008. évi adat.

Forrás: WHO.

Állandóan vagy gyakran 61, időnként 24, ritkán vagy soha 15% érezte boldognak magát. A szomorúságra, kedvetlenségre vonatkozó válaszok megoszlása 11–19–69% volt.

A fáradtságot állandóan vagy gyakran, az időnként és ritkán vagy soha nem érzők megoszlása kiegyenlített volt. A megkérdezettek több mint fele (53%) állandóan vagy gyakran úgy érezte, hogy telve van energiával, 23%-uk csak időnként, 24%-uk viszont ritkán vagy soha nem érezte ezt a megkérdezést megelőző 4 hétben. Az eredmények szoros összefüggést mutattak az iskolai végzettséggel, azon keresztül pedig a munkaerő-piaci helyzettel, társadalmi státussal.

4.15 ábra

Magukat energiával teltnék és szomorúnak ritkán vagy soha nem érzők aránya iskolai végzettség szerint, 2009*

* Az adatok a megkérdezést megelőző 4 hétre vonatkoznak.

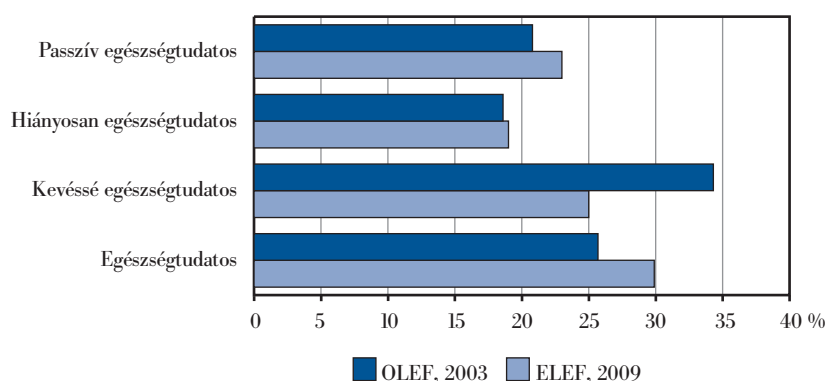
Ezek a depresszióval összefüggő állapotok jelzik, hogy a betegség jelenléte a társadalomban valószínűleg elterjedtebb, mint ahogyan azt az egészségügyi ellátórendszer érzékeli.

Az ELEF MAGATARTÁSTÍPUSAI

Az egészségtudatos típus az egészségügyi rendszer kínálta lehetőségeken kívül (szűrővizsgálat, oltás) aktívan is részt vállal saját egészsége védelmében, komolyan veszi a prevenciót: kiegyensúlyozottan táplálkozik, nem iszik alkoholt, nem dohányzik, nyitott az alternatív gyógymódokra, de egészségét táplálékkiegészítőkkel, roborálókkal is megtámogatja. A kevésbé egészségtudatosok mintegy ellenpontjai az előző mentalitásnak, bár valószínűsíthető, hogy közöttük sokan szűkös anyagi helyzetük miatt ilyen apatikusak egészségükkel kapcsolatban. Erre utal, hogy közöttük a legtöbb az ideges, a szomorú, a boldogtalan, a tevékenységében korlátozott ember. A hiányosan egészségtudatosok sokat dohányoznak, sokat esznek, aktívak fizikailag, nem jellemző rájuk a túlsúly, és ritkán járnak orvoshoz. Valószínűleg ők azok, akik bőven pazarolják erőforrásaikat, mert megtehetik, koruk vagy genetikai adottságaik miatt. A passzív egészségtudatosok törődnek ugyan egészségükkel, de a megoldást a gyógyítástól, az egészségügyi rendszertől várják. Gyakran járnak orvoshoz, természetgyógyászhoz, sok gyógyszert szednek, és gyakran elhízottak, túlsúlyosak.

4.16 ábra

Az egészségmagatartás-típusok arányának változása

A világ lakosságának hatoda **dohányos**, és a WHO szerint a cigarettázók felét előbb-utóbb meg is öli szenvedélye, ami évente 5 millió halálesetet jelent. Magyarországon ennél nagyobb arányban (27%) rabjai ennek a szenvedélynek az emberek, összesen mintegy 2,5 millióan: a férfiak 33, a nők 23%-a dohányzik napi rendszerességgel. A női dohányosok aránya alacsonyabb ugyan a férfiakénál, viszont európai összehasonlításban magas. Másfél millióan vannak azok, akik valaha dohányoztak, tehát legalább négy millió felnőtt van vagy volt érintve aktív dohányosként a népességből. Ha ehhez hozzávesszük a passzív dohányosok 4 milliót meghaladó számát (44%), és feltételezzük, hogy a 10 év alattiakat megkíméljük a dohányzás hatásaitól, akkor azt mondhatjuk, hogy Magyarországon szinte minden felnőtt így vagy úgy szív dohányfüstöt. Jó hír viszont, hogy jelen állapot kicsit jobb, mint amit a 2000-es és a 2003-as felmérések mutattak. A csökkenés nagyobb volt a férfiak (5,5 százalékpont) – különösen a fiatal férfiak (8,1 százalékpont) – körében, a középkorú és idősebb nőknél azonban romlott a helyzet. A nők nagy része, ha nem is füstöl, kénytelen passzívan beszívni azt: a 15–17 éves lányok negyötöde, a 18–34 évesek több mint fele, a

középkorúak majdnem negyztizede kénytelen nap mint nap mások füstjét belélegezni. Némely védelmet jelent a szenvedéllyel szemben a magasabb szintű tájékozottság, amit ebben az esetben az iskolázottság is kifejezhet, azonban a szakmunkások és nem a legalacsonyabb végzettségűek között a legtöbb a dohányos – ez azt jelzi, hogy a szokások kialakulását jelentősen befolyásolják az adott kulturális közeg normái.

Magyarországon az egyes **egészségmagatartástípusok** megoszlása a népességben viszonylag kiegyenlített. Az egészségükkel akár aktívan, akár passzívan törődők a felnőtt lakosságnak valamivel több mint a felét teszik ki. A többiek – a lakosság közel fele – szinte semmit nem tesznek egészségük megőrzéséért. Ez lehet személyes döntés eredménye, de okozhatják külső kényszerek is. akár általánosan, akár elemeire bontva vizsgáljuk az egészségmagatartást, a nők előnye – akár az életkilátásokban – egyértelmű. Ugyancsak egyértelmű az egészségtudatosság összefüggése olyan változókkal – iskolai végzettség, munkaerő-piaci jelenlét, jövedelem –, amelyek a szociális helyzet indikátorai, és ez jelzi a külső tényezők kényszerítő erejének szerepét az egészség megőrásában. A magasabb iskolai végzettség magasabb

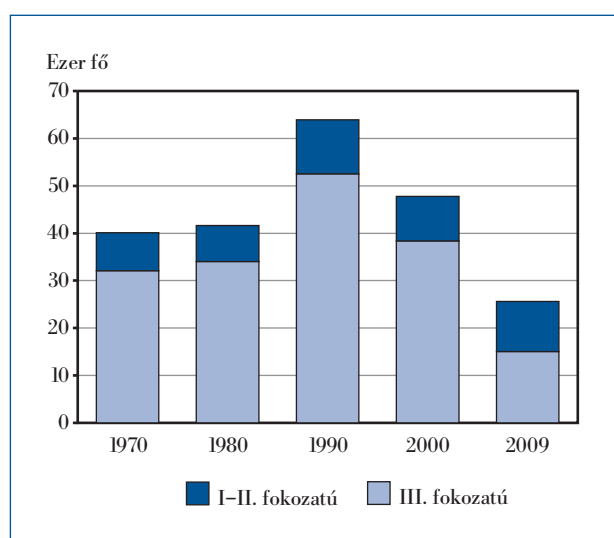
egészségtudatossággal jár, a felsőfokú végzettségűek között az egészségtudatosok aránya 40, az érettséginel alacsonyabb végzettségűek között 25%. A kevéssé egészségtudatosok aránya a munkanélküliek és a legalacsonyabb jövedelműek között a legmagasabb.

Akik figyelnek egészségükre – egészségtudatosak és passzív egészségtudatosak –, jobb egészséggel élhetnek. Figyelemre méltó azonban, hogy e mögött a magatartás mögött a krónikus betegségek magasabb aránya is áll, azaz a kedvező attitűd kialakulása bizonyos mértékben kényeszer következménye.

Magyarországon 2009-ben 25 600 ember vált **munkaképtelenné** valamilyen egészségügyi probléma miatt. A teljes munkaképtelenséget jelentő I–II. rokkantsági kategóriába kétötödük tartozott, egy évtizeddel korábban csak ötödük. Az utóbbi évtized adatai szerint a rokkanttá nyilvánítottak közül minden harmadik elmúlt 55 éves.

4.17 ábra

Az új rokkantak száma

Az adott évben rokkanttá nyilvánítottak száma az 1980-as évek elején 42 ezer volt, az 1990-es évek elejéig tovább nőtt (64 ezer), ma ennek csak 40%-a. A rokkantsági nyugdíjasok száma bár az utóbbi öt évben csökkent, 2010 végén meghaladta a 700 ezret. A korhatár alattiak aránya az összes rokkantnyugdíjas között 2010-ben 47% volt, alacsonyabb, mint tíz évvel korábban.

2009-ben az orvosszakértői bizottságok 1000 vizsgálatára 89 rokkanttá nyilvánítás jutott, míg az 1980-as évek elején 265, az 1990-es évek elején pedig 262. A legtöbb embernek (27%) daganatos betegsége miatt kell lemondania a rendszeres munkáról, negyedük keringési betegség, 22%-uk súlyos mentális és viselkedészavar, illetve az idegrendszer valamely betegsége miatt, 6%-uk

pedig mozgásszervi betegség miatt válik munkaképtelenné. A mentális betegségek markáns jelenléte jelzi, hogy ezek a betegségek sokkal jobban áthatják a társadalmat, mint ahogyan azt a megbetegedési statisztikák mutatják. Azonban a rokkantosságban az egészségi állapot mellett más tényezők is szerepet játszanak, mint a munkaerő-piaci helyzet, amely nagy területi különbségeket mutat, vagy az, hogy a háztartás rendelkezik-e egyéb erőforrásokkal.²⁸⁾

A Nemzetgazdasági Minisztérium adatai szerint 2010-ben az Egészségbiztosítási Alap kiadásainak kevesebb mint felét fedezték a járulék- és hozzájárulás-bevételek, a különbözetre túlnyomórészt a központi költségvetési támogatások, térítések nyújtottak fedezetet. A kiadások 5,4%-át a táppénzkiadások jelentik. A magyarok egyre kevesebbet hiányoznak munkahelyükről betegség miatt: az 1990-es évek eleje óta 33%-kal csökkent a betegszabadságon és 55%-kal a **táppénzen** levők napi átlagos száma, 2009-ben naponta 29 ezer, illetve 90 ezer volt. Ekkora visszaesés nem magyarázható az egészségi állapot javulásával, ám összefüggésben lehet a foglalkoztatottság csökkenésével, a létbizonytalanság növekedésével, valamint a jogszabályok változásával. A táppénzen levők száma kifejezett összefüggést mutat a munkanélküliségi rátával, amennyiben biztonságosabb munkaerő-piaci körülmények között bátrabban vállalják a táppénz kockázatát.

2008-ban Magyarországon a GDP 7,4%-át költötték egészségügyre, ami vásárlóerő-paritáson számolva 1440 dollárt jelentett egy főre vetítve. Ez az összeg alig több, mint az uniós átlag fele, és csak 6 uniós országban volt ennél kevesebb. A **kiadások** 70%-át fedezte az államháztartás, és közel harmada gyógyszerek vásárlására ment. A magyar háztartások kiadásainak egyre nagyobb hányadát költik gyógyszerekre és gyógyárukra, a 2000. évi 2,2%-os részesedés 2009-re 3,3%-ra emelkedett. A nyugdíjasok 2009-ben kiadásai 7, az aktív háztartások 2,2%-át fordították gyógyászati termékekre. A gyógyszerek, gyógyárak fogyasztói ára az utóbbi 10 évben megkétszereződött, a rendszerváltás óta pedig közel hetvenszeres volt a drágulás.

Munkaerő-piaci és oktatási körkép

2000-ben Lisszabonban az Európai Unió azt a célt fogalmazta meg, hogy 2010-re a közösség a világ legversenyképesebb, legdinamikusabban fejlődő, tudásalapú gazdaságává váljon. Ennek a stratégiai elképzelésnek fontos elemét képviselte a foglalkoztatási arány 70%-ra történő emelése, a munkanélküliség szintjének mérséklésével párhuzamosan. 2010-ben az Európai Unióban 64% volt a foglalkoztatási arány, vagyis elmaradt a tíz évvel korábban megfogalmazott céltól. Az Európai Unió

²⁸⁾ Forrás: Monostori J. Korai nyugdíjba vonulás. Okok és következmények, KSH NKI, Budapest, 2008

új, tízéves gazdasági programjának (EU-2020 gazdasági stratégia) – ami a lisszaboni stratégiát váltja fel – egyszerre kell kiutat mutatnia az EU és tagállamai számára rövid távon a válságból, és tartós növekedési pályára állítani a gazdaságot. Az EU-2020 stratégiai céljai között szerepel a jelenleginél jóval magasabb foglalkoztatási szint elérése. Az Európai Bizottság által javasolt konkrét uniós szintű foglalkoztatáspolitikai célkitűzés, hogy 2020-ig a 20 és 64 év közöttiek foglalkoztatási rátáját a jelenlegi 69%-ról 75%-ra kell növelni, elsősorban a nők, az idősebb munkavállalók bevonása és a bevándorlók jobb munkaerő-piaci integrációja révén.

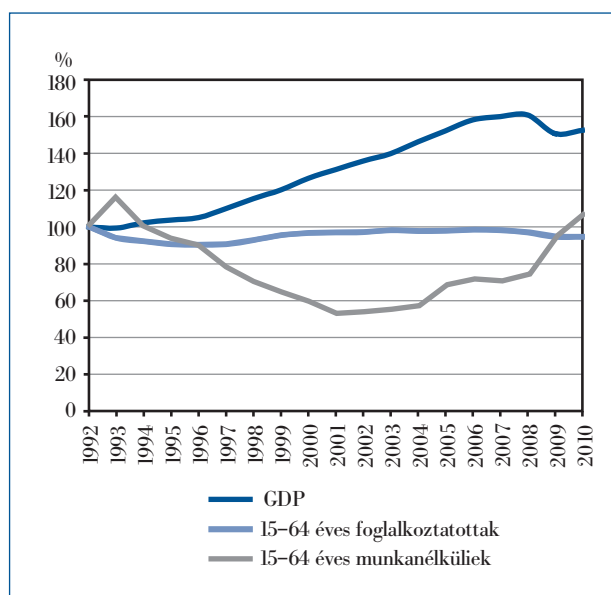
Magyarország a 20–64 év közötti népességre vonatkozó, jelenleg 60,4%-os foglalkoztatási ráta 75 százalékra emelését – vagyis az uniós szintű céllal való teljes konvergenciát – tűzi ki célul 2020-ig.

A munka világa

Az elmúlt két évtized munkaerő-piaci folyamatait hazánkban alapvetően befolyásolta a rendszerváltás miatti gazdasági-társadalmi átalakulás, majd a 2000-es évek végén a világválság hatásainak begyűrűzése. Mindkét munkaerő-piaci sokk azonos jellemzőkkel írható le: a foglalkoztatottság visszaesett, a munkanélküliség drasztikusan emelkedett.

4.18 ábra

A GDP, a foglalkoztatottak és a munkanélküliek számának alakulása (1992=100)

²⁹⁾ Az intézményi munkaügyi-statisztika megfigyelési körét jelentő legalább öt főt foglalkoztató vállalkozásoknál, az összes költségvetési és társadalombiztosítási intézménynél, valamint a kijelölt nonprofit szervezeteknél.

³⁰⁾ Forrás: Munkaerőpiaci tíükör 2010, MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2010.

Magyarországon a gazdasági válságnak a munkaerő-piacra gyakorolt negatív hatásai 2008 ősztől jelentkeztek, és 2009-ben mutatkoztak legintenzívebben. 2010-ben az év egészét tekintve a foglalkoztatottság a 2009. évi szinten stabilizálódott, miközben a munkanélküliséget a korábbi évhez képest már mérséklődő ütemű növekedés jellemezte. Az uniós országok között hazánk munkaerő-piaci pozíciója továbbra is igen kedvezőtlennek tekinthető, a foglalkoztatási arány az egyik legalacsonyabb a 27 tagország közül, míg a munkanélküliségi ráta tekintetében az utóbbi években a felső harmadba kerültünk.

Megszűnő és pótoltt munkahelyek

A valódi mozgásteret és a válságkezelés eszközeinek körét több tényező is szűkítette. A gazdaság növekedése már a válság kezdete előtt lassult, így a külső recesszió mellett Magyarországnak magas GDP-arányos adósságállománnyal és államháztartási hiánnyal kellett számolnia, ami nem tette lehetővé az anticiklikus gazdaságpolitika folytatását. A gazdasági válság negatív munkaerő-piaci hatásainak mérséklésére a hazai vállalatok csak kevésbé alkalmazták a keményebb eszközök, például a tömeges létszámleépítések helyett a puhább módszereket, így a munkaidő- és/vagy bércsökkenést. (Az átmeneti munkaidő-csökkentéshez a versenyszféra szereplői munkahelymegtartó támogatást igényelhettek az államtól.) A kormányzat politikája a munkahelyek elvesztésének minimalizálására irányult. Ennek része volt a közszféra munkahelyeinek védelme, aminek egyik következménye a 2008 és 2010 közötti jelentős, összességében 7,8%-os reálbércsökkenés volt – ezzel párhuzamosan a keresetek reálértéke a versenyszférában ez idő alatt 2,8%-kal nőtt, így összességében a nemzetgazdaságban 0,4%-os csökkenés következett be.

A kormányzat többek között a munkahely-megőrzési és -teremtési programok, valamint a közfoglalkoztatás²⁹⁾ támogatásával igyekezett enyhíteni a munkanélküliség növekedését. Ez utóbbi formában 2010-ben éves átlagban 87 ezren dolgoztak, 43%-kal többen, mint 2009-ben és közel háromszor annyian, mint a válság kezdetén. Ez a forma inkább csak az alacsony iskolai végzettségűek számára jelent (átmeneti) megoldást, az állását veszítő szakképzett réteg a „normál” munkaerőpiacon próbál állást találni.

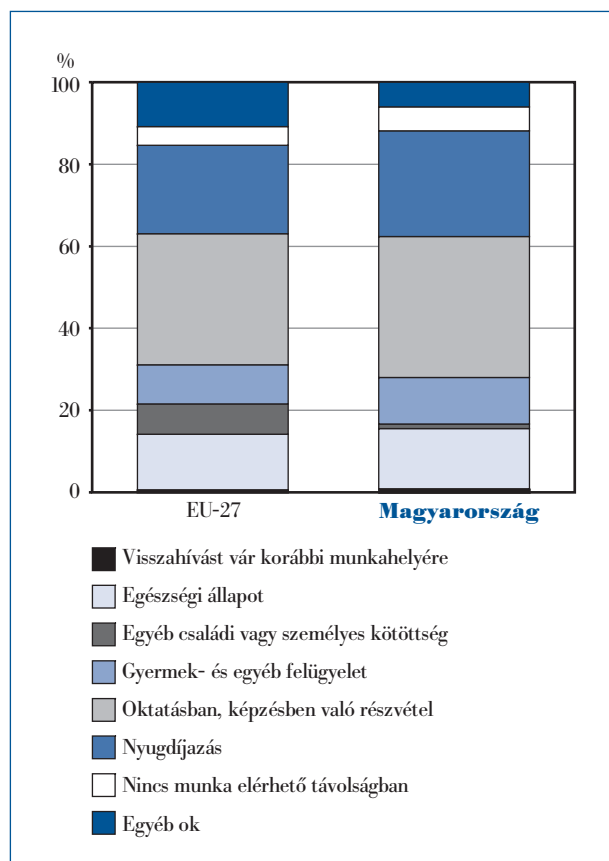
Az állami szerepvállalás hatását, eredményeit nehéz pontosan, számokban meghatározni, azonban a kormányzati lépések mindenképpen tompították a válság negatív munkaerő-piaci következményeit. Becslések³⁰⁾ szerint hozzávetőlegesen 60 és 150 ezer közé tehető a „megmentett”, illetve közfoglalkoztatás révén pótoltt munkahelyek száma.

Gazdaságilag inaktívak

A magyar munkaerőpiacon az alacsony foglalkoztatási és a magas munkanélküliségi szint mellett széles a gazdaságilag **inaktív** köre. Ez a csoport sem foglalkoztatottként, sem munkanélküliként nincs jelen a munkaerőpiacon.

4.19 ábra

A munkakeresés elmaradásainak okai a gazdaságilag nem aktívak körében, 2010

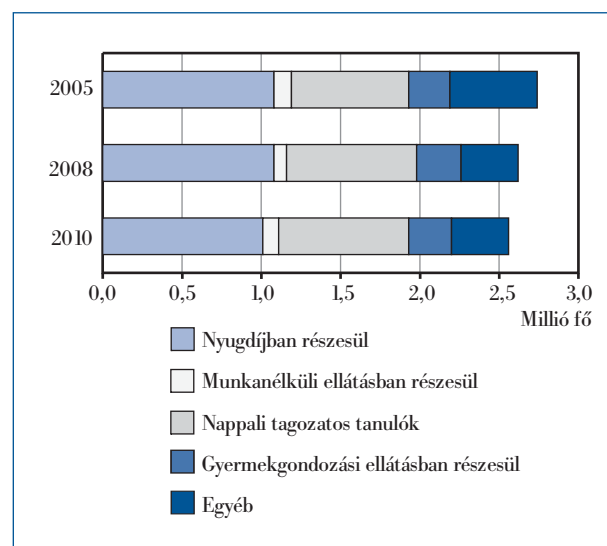
A gazdaságilag inaktívak aránya a 15–64 éves népességben belül két év alatt 38,5%-ról 37,6%-ra mérséklődött, ennek ellenére a magyar mutató 2010-ben közel 9 százalékponttal haladta meg a stagnáló uniós átlagot. Magyarországon 2010-ben a fenti korcsoportból 2 millió 545 ezer fő minősült gazdaságilag inaktívnak, ez a szám két év alatt 72 ezer fővel lett kevesebb. A csökkenés elsősorban a nyugdíjban részesülők csoportját érintette. Az inaktívak demográfiai jellemzői jelentősen eltérnek a teljes népességtől. Körükben a nők aránya 59%-os – hasonlóan az egy évvel korábbihoz –, ami elsősorban a gyermekgondozási ellátás igénybevételével, illetve egyéb családi köztöttségekkel (betegápolás, idősgondozás stb.), valamint a férfiakra jellemzően alacsonyabb tényleges nyugdíjbavonulási korral függ össze. A legnagyobb mértékű inaktivitás a fiatalabb, 15–24 éves, illetve az idősebb, 55–64 éves korcsoportot jellemzően.

te. (Az inaktív fiatalok több mint kilenczede tanul, az idősebbek pedig nagy arányban a nyugellátás valamelyik formájában részesülnek.)

2010-ben a 15–64 éves inaktívak 56%-a rendelkezett rendszeres és kimutatható jövedelemmel. Ezen belül 39% nyugdíjban, 11% gyermekgondozási ellátásban részesült, 4% munkanélküli-ellátást, 2% pedig árvaellátást vagy ápolási díjat vett igénybe. A fennmaradó népesség jövedelemmel nem rendelkező, azaz klasszikus eltartott: 32% volt a nappali tagozaton tanulók aránya, illetve továbbra is jelentős, 12% volt azok aránya, akiknek pontos megélhetési forrásáról, részletesebb aktivitási státuszáról nem állnak rendelkezésre információk. Az elmúlt két évben gyakorlatilag nem változtak ezek az arányok, kivéve a nyugdíjasokét, akiknél 2 százalékpontos csökkenés következett be.

4.20 ábra

A 15–64 éves gazdaságilag inaktív népesség száma és összetétele

Gazdaságilag aktívak: foglalkoztatottak és munkanélküliek

A munkaerő-felmérés 2010-re vonatkozó adatai szerint a gazdaságilag aktív 15–64 éves népesség száma 4 millió 225 ezer főt tett ki, közülük 3 millió 750 ezer fő foglalkoztatottként, 475 ezer fő munkanélküliként volt jelen a munkaerőpiacon. Megoszlásuk a gazdaságilag aktív népességben belül az elmúlt két évben – döntően a válság hatására – jelentősen módosult: a foglalkoztatottaké csökkent, a munkanélkülieké emelkedett.

2010-ben a foglalkoztatottsági ráta 55,4% volt a 15–64 éves népesség körében. A foglalkoztatottak száma és aránya ugyanakkora volt, mint 2009-ben, miközben a két évvel korábbihoz képest számuk közel 100 ezer fővel, a ráta pedig 1,3 százalékponttal csökkent.

A foglalkoztatottság általános jellemzői

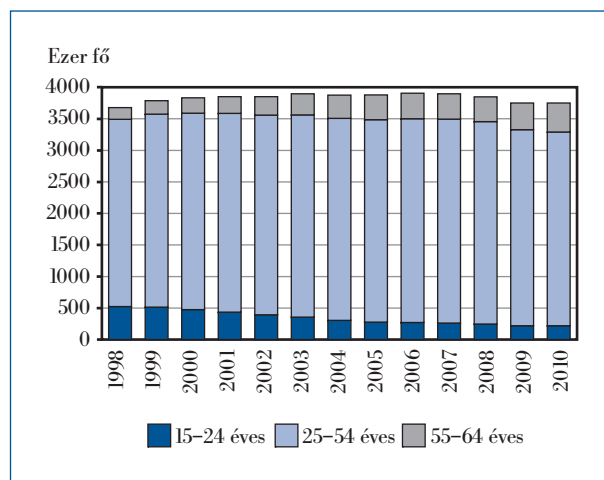
4.21 ábra

A férfiak foglalkoztatási helyzetét a válság jobban érintette, mint a nőket. A piacvesztés, a romló gazdasági körülmények a jellemzően férfiakat alkalmazó ágazatokat – feldolgozóipar, építőipar – sújtották erőteljesebben. A negatív trend 2010-ben is folytatódott: számuk és arányuk egy év alatt annnyival csökkent, amennyivel a nőké nőtt. Az elmúlt évben a 15–64 éves férfiak 60,4, a nők 50,6%-a volt foglalkoztatott. A férfiak foglalkoztatási mutatói a két évvel korábbihoz képest jelentősen romlottak, a nőknél 2008-hoz képest nem történt érdemi változás. Nemzetközi összehasonlításban a férfiak foglalkoztatási rátája kirívóan alacsony, de a nők is a tagországi rangsor alsó harmadához tartozott.

A foglalkoztatottak **korösszetétele** az elmúlt néhány évben némileg módosult. Az idősebbek (55–64 évesek) foglalkoztatási mutatói az elmúlt években jelentősen javultak, arányuk a foglalkoztatottak között folyamatosan növekedett, ezzel párhuzamosan a fiataloké (15–24 évesek) és a középkorúaké (25–54 évesek) csökkent.

A fiatal foglalkoztatottak száma az 1990-es évek végétől folyamatosan csökkent, amiben a demográfiai folyamatokon kívül a tanulásnak, valamint a pályakezdés nehézségeinek van jelentős szerepe. Foglalkoztatási arányuk

A foglalkoztatottak életkor szerinti összetétele

2008–2010-ben 20,0%-ról 18,3%-ra esett vissza. Az ún. legjobb munkavállalási korú, 25–54 éves foglalkoztatottak száma – kisebb módosulásoktól eltekintve – 2007-ig nőtt, azóta csökken. A középkorosztály foglalkoztatottsága ugyan elmaradt a korábbi évekéitől, de az évenkénti változások jóval kisebbek, mint a fiatalok esetében.

4.4 tábla

A foglalkoztatottak száma és megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint, 2010
(a 15–64 éves népességen belül)

Ágazat	Foglalkoztatottak száma, ezer fő			A foglalkoztatottak számának megoszlás, %
	összesen	ebből:		
		férfiak	nők	
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	166,1	126,7	39,4	4,4
Ipar	878,1	556,6	321,6	23,4
Ebből:				
feldolgozóipar	782,5	481,5	301,1	20,9
energiaipar	35,9	25,1	10,8	1,0
Építőipar	275,9	253,8	22,1	7,4
Kereskedelem, gépjárműjavítás	542,7	250,3	292,4	14,5
Szállítás, raktározás	257,7	194,1	63,6	6,9
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	158,0	67,9	90,0	4,2
Információ és kommunikáció	95,1	64,5	30,6	2,5
Pénzügyi, biztosítási tevékenység	90,7	27,7	63,0	2,4
Ingatlanügyletek	19,8	9,3	10,4	0,5
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	135,7	64,4	71,3	3,6
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	114,7	65,4	49,3	3,1
Közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás	303,9	146,8	157,1	8,1
Oktatás	315,5	72,1	243,4	8,4
Humán-egészségügyi, szociális ellátás	253,2	51,8	201,4	6,8
Művészet, szórakoztatás, szabadidő	59,8	28,6	31,2	1,6
Egyéb szolgáltatás	83,3	25,2	58,1	2,2
Nemzetgazdaság összesen	3 750,1	2 005,4	1 744,7	100,0

Az idősebbek munkaerő-piaci pozícióját a gazdasági világválság kevésbé érintette, illetve esetükben a nyugdíjkorhatár folyamatos emelésének hatása bizonyult erősebbnek. Összességében így foglalkoztatási rátájuk a 2008. évi 31,4%-ról 34,4%-ra emelkedett.

A foglalkoztatottak **ágazati struktúrájában** 2010-ben némi átrendeződés volt megfigyelhető, annak ellenére, hogy a foglalkoztatottak száma az előző évhez képest nem változott. Jelentősebb létszámcsökkenés következett be az építőipar, a kereskedelem, gépjárműjavítás és a pénzügyi, biztosítási tevékenység területén. Ezen kívül a feldolgozóipart is mérséklődés jellemezte, ám ez jóval elmaradt a 2009. évben elszenvedett 58 ezer fős létszámcsökkenéstől. Létszámnövekedés a költségvetési szféra ágazatait jellemezte elsősorban, amiben döntő szerepet játszottak a közfoglalkoztatási programok. Emellett az információ, kommunikáció nemzetgazdasági ágban nőtt a foglalkoztatottak száma az előző évhez képest.

Az alacsony foglalkoztatottság okai

A hazai munkaerő-piaci helyzet legfőbb jellemzője az alacsony foglalkoztatási szint. Ebben többek között szerepet játszik a meghosszabbodott tanulási idő, az érvényben lévő nyugdíjazási feltételek, a kevésbé elterjedt atipikus foglalkoztatás, illetve a családi kötelezettségek (gyermeknevelés, idősgondozás, betegápolás stb.) és a munkavégzés nehézségek összeegyeztetése.

Hosszú évek óta jellemző tendencia az oktatás különböző szintjein eltöltött idő meghosszabbodása, vagyis az oktatás expanziója. A fiatalabb generáció egyre későbbi életkorban lép be a munkaerőpiacra. A munkaerő-piaci kereslet továbbra is döntően az **iskolai végzettség** szerint szelektál, így a képzettebb munkaerő irányába mozdul. A foglalkoztatás alakulásában közrejátszik, hogy viszonylag széles az alacsony képzettségűek tábora, és körükben korlátozottabb a foglalkoztatottá válás lehetősége, mint az érettségivel, szakmával vagy főiskolai, egyetemi

diplomával rendelkezőknél. A gazdasági válságot megelőzően is gyenge foglalkoztatási esélyeik a kialakult gazdasági környezetben tovább romlottak. A 25–64 évesek körében az alapfokú végzettségűek foglalkoztatási lemaradása az unió átlagához képest 16 százalékpont. A hátrány az iskolázottság emelkedésével mérséklődik, a középfokú iskolai végzettségűek esetében 7, a diplomások körében 5 százalékpont.

A foglalkoztatottak életpályájuk során akár többször is foglalkozást, munkahelyet, szakmát, tevékenységi területet váltanak. A folyamat az eddiginél jóval nagyobb arányban igényli a mobil, rugalmasan alkalmazkodó, az önálló vállalkozásra és innovációra, jó munkahelyi együttműködésre képes munkaerőt. A minőségi követelmények előtérbe kerülésével a munkahelyeken nő a tudás, a hozzáértés, a munkafegyelem, a pontosság, a megbízhatóság szerepe.

A kevésbé képzett nőknél a **gyermeknevelési ellátás összege és a kereset közötti rés** nem olyan nagy, hogy ösztönözné a juttatási idő teljes kimerítése előtti munkába állást. A kedvezőtlen munkaerő-piaci adottságú – képzetlen, a potenciális munkahelytől távol lakó – nők, ha ráadásul kisgyermekesek is, rákényszerülnek a teljes ellátási időszak igénybevételére, hiszen így legalább a biztosításuk rendben van, és „ketyeg az óra”, ami a jogszerezőnek számító időszak folyamatos emelésével szintén egyre fontosabbá válik. A gyermekintézmények (mennyiségi és minőségi) fejlesztése óvatos becslések szerint mintegy 50–100 ezer, elsősorban képzett nő számára teremthetné meg a munkavállalás lehetőségét. Az idősgondozás, illetve a tartósan beteg családtagok ellátása közel 57 ezer főt gátol az állásvállalásban. A hagyományos munkamegosztás a kelet-közép-európai országokban elsősorban a női munkavállalást korlátozza, miközben a skandináv országokban a családi kötelezettségek ellátását mindkét nemre nézve azonos vállalásnak tekintik. A családi élettel könnyebben összeegyeztethető részmunkaidős foglalkoztatás nálunk és a velünk együtt csatlakozott országokban kevésbé elterjedt.

4.5 tábla

A foglalkoztatási arány a 25–64 évesek körében iskolai végzettség és nemek szerint, 2010

(%)

Iskolai végzettség	Magyarország			Az EU-27 átlaga		
	férfiak	nők	összesen	férfiak	nők	összesen
8 általános vagy annál alacsonyabb	44,8	32,7	37,6	65,2	43,3	53,8
Középfokú	71,5	60,2	66,2	79,1	66,6	73,1
Egyetem, főiskola	83,1	75,2	78,6	87,4	80,6	83,9
Összesen	69,4	57,6	63,4	77,5	63,8	70,6

KÉPZETTSÉG ÉS KERESET³¹⁾

Az iskolai végzettség és a munkaerő-piaci esélyek Magyarországon, úgy tűnik, még meghatározóbbak, mint a világ más tájain. Az OECD adatai szerint a középfokú iskolai végzettségűek keresetét átlagul véve a képzettség Brazília után Magyarországon a legdöntőbb.

4.6 tábla

**A 25–64 éves népesség relatív keresete végzettség szerint
Magyarországon és egyes OECD- és partnerországokban, 2008**
(a középfokon végzettek átlagos keresete az adott országban = 100)

Ország	Középfoknál alacsonyabb végzettségűek relatív jövedelme	Felsőfokú végzettségűek relatív jövedelme
Ausztria	68	160
Belgium	89	133
Brazília	52	254
Csehország	72	183
Dánia	83	125
Egyesült Királyság	71	154
Franciaország	84	150
Finnország	94	148
Hollandia	85	154
Lengyelország	83	167
Magyarország	73	210
Németország	90	167
Olaszország	76	155
Törökország	69	149
Svédország	83	126
Spanyolország	81	138
Svájc	74	154
Egyesült Államok	66	177
OECD-átlag	78	153

A hazai gazdasági-társadalmi körülmények között az elmúlt húsz évben az **atipikus foglalkoztatási formák** – határozott idejű munkaszerződéssel, részmunkaidőben, távmunka keretében, munkaerő-kölcsönző cégen keresztül történő foglalkoztatás stb. – térnyerése elmaradt. A munkáltatók a gazdasági recesszióban is csak mérsékeltten alkalmazták a javasolt és részben támogatott foglalkoztatási megoldásokat, amelyek így 2010-ben összességében több mint félmillió munkavállalót érintettek. A részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya a 2008-ban mért 4,3%-ról 2010-ig 5,5%-ra emelkedett. A magyarországi arány a környező országokhoz³²⁾ képest közepes, de jóval alacsonyabb az unió átlagánál, ahol meghaladta a 18%-ot. A határozott idejű munkaszerződéssel munkát vállalók aránya – akik helyzete munkajogi szempontból jóval gyengébb, mint a határozatlan idejű szerződéssel foglalkoztatottaké – az elmúlt két évben szintén nőtt, 2010-ben 9,6%-ot ért el, ami továbbra is jelentősen elmaradt az uniós átlagtól (14,0%).

Magyarországon és az unió számos országában az elmúlt években fokozatosan emelték a **nyugdíjkorhatárt**, ami döntően kiadáscsökkentő célokat szolgált. 2009-ben Magyarországon mind a nők, mind a férfiak esetében 62 éves korban állapították meg a nyugdíjkorhatárt. Ez Szlovákia vagy Lettország szintjével azonos, és az alacsonyabbak közé sorolható. (Németországban a legmagasabb: 67 év, Franciaországban a legalacsonyabb: 60 év a korhatár.) A jelenleg hatályos erre vonatkozó magyar jogszabály születési évjáratonként emelkedő korhatárt állapít meg, 2010-től az 1952-es születésűekkel kezdve születési évenként fél évvel emelkedik, így az 1957-ben születettek nyugdíjkorhatára 65 év lesz³³⁾. Ez megegyezik a legtöbb uniós tagállamban érvényben levő korhatárral. A magyar jogszabályok lehetővé teszik az előrehozott öregségi nyugdíj érvényesítését, ami a 60 éves vagy idősebb férfiak esetében 40 év szolgálati idő meglétét feltételezi. A nők 2011. január 1-jétől életkortól függetlenül élhetnek az előrehozott nyugdíjba vonulással, ha van legalább 40 év szolgálati idejük. **A munkaerőpiacról való kilépés**³⁴⁾ többek között

³¹⁾ Forrás: [Education at a Glance, OECD, 2009.](#)

³²⁾ Az összevetés során Bulgária, Csehország, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Szlovénia adatát használtuk.

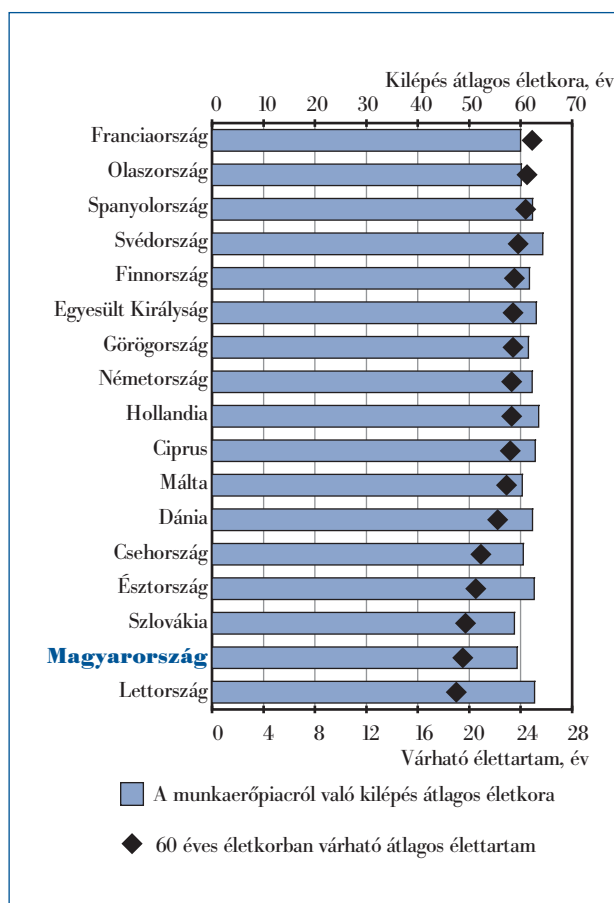
³³⁾ Forrás: [A nyugdíjtörvény változásai. A volt Szociális és Munkaügyi Minisztérium honlapja.](#)

³⁴⁾ A munkaerőpiacról való kilépési kor azt az átlagéletkort adja meg, mikor az aktív személyek véglegesen visszavonulnak a munkaerőpiacról. Olyan valószínűségi modellen alapul, mely figyelembe veszi egy adott életkor aktivitási rátájának éves relatív változásait.

a különböző korévekre vonatkozó nyugdíjkorhatárral van összefüggésben: azt az átlagéletkort adja meg, mikor az aktív személyek véglegesen visszavonulnak a munkaerőpiacról. A magyar munkavállalók átlagosan 59 évesen hagyják abba a munkát, két évvel fiatalabban az uniós átlagpolgárnál. A nyugdíjba vonulók átlagos életkora Franciaországban, Olaszországban, Szlovákiában és hazánkban a legalacsonyabb (59–60 év), Cipruson, az Egyesült Királyságban és Svédországban a legmagasabb (63–64 év). A magyar nők az uniós átlagához képest 2,3 évvel hamarabb lépnek ki a munka világából, és 58,7 évesen válnak nyugdíjasok. Ennél fiatalabban csak a szlovák nők lesznek nyugdíjasok, míg legidősebben a svédek, spanyolok és hollandok (63–64 év). A magyar férfiak 60,1 éves korukban hagyják abba a munkát, ami 1,7 évvel alacsonyabb az uniós átlagnál. A legfiatalabb korban (60 évesen) a francia, szlovák és magyar, a legidősebben (64–65 évesen) a brit, a holland és a svéd férfiak válnak nyugdíjasok.

4.22 ábra

A munkaerőpiacról való kilépés átlagos életkora és a 60 éves korban várható átlagos élettartam, 2009

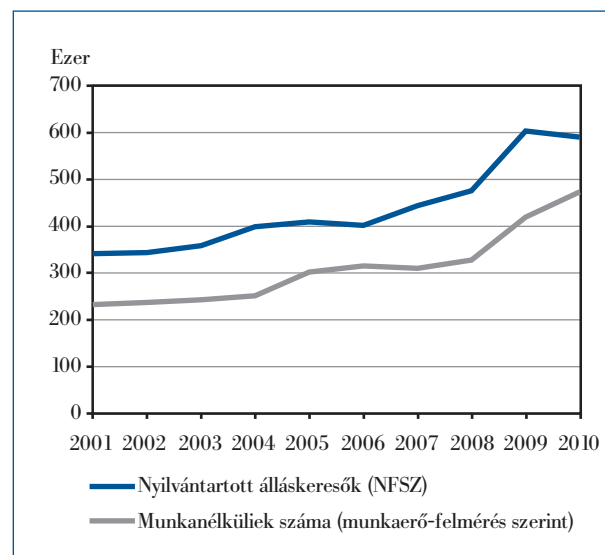
A munkanélküliség általános jellemzői

2010-ben a munkaerőpiacon az előző évhez viszonyítva tovább nőtt a **munkanélküliség**. Ennek hátterében a gazdasági válság miatti üzembezárások, létszámleépítések, a nyugdíjkorhatár fokozatos emelése, a rokkantsági nyugdíj feltételrendszerének szigorítása, a munkanélküliellátó-rendszer átalakítása húzódik meg, ami a korábban inaktívaktól aktívabb munkaerő-piaci jelenlétet követelt. Ezen kívül a munkájukat elvesztők egyre kevésbé képesek a szociális és társadalombiztosítási rendszer alrendszeit használni menekülőútként.

A Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésének munkanélküliségi statisztikái mellett a nyilvántartott álláskeresőkről rendelkezésre állnak a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adminisztratív forrásból származó adatai is. Ez utóbbi adatsort erőteljesen befolyásolják a rendszerben való megjelenéssel járó előnyök és jogosultságok, ezért a munkanélküliség szintje mellett a munkaerő-piaci politikák változása is alakítja. A kétféle fogalmi rendszer szerinti munkanélküli létszám azonos trendet követett, ám a különbség jellemzően mintegy 100 ezer fős; az eltérés ugyanakkor az elmúlt 3 évhez képest 2010-ben csökkent.

4.23 ábra

A nyilvántartott álláskereső és a munkanélküliek száma

A munkanélküliség növekedésének üteme – a lakossági munkaerő-felmérés szerint – 2010-ben lassult: míg 2009-ben a munkanélküliek számában – az egy évvel korábbihoz képest – 92 ezres, addig 2010-ben 54 ezer fős növekedés következett be. Összességében az elmúlt évben a munkanélküliek száma – a 15–64 éves népességen belül – átlagosan 475 ezer fő, a munkanélküliségi ráta pedig 11,2% volt, egy év alatt 1,1 százalékponttal nőtt. (Legutóbb az 1990-es évek

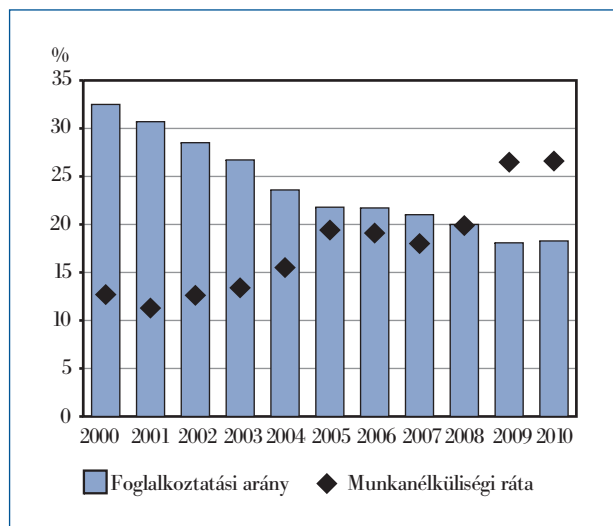
elején mértek hasonlóan magas munkanélküliségi szintet.) Az éven belül az munkanélküliek száma és aránya negyedéről negyedére csökkent.

A munkanélküliség növekedése mindkét nemet erőteljesen érintette, de a férfiakat még jelentősebb mértékben. A férfiak munkanélküliségi rátája 11,6%-ra, a nők 10,8%-ra emelkedett. (2008-ban a férfiakat 7,7%, a nőket 8,1%-os munkanélküliségi ráta jellemezte.)

A munkanélküliség szinte valamennyi **korcsoportban** nőtt, a 15–24 éves fiatalok, pályakezdők körében volt a legmagasabb (26,6%). E korcsoport munkaerő-piaci jelenléte alacsony, háromnegyedük még az inaktívák közé tartozott. A munkaerőpiacon jelenlévők elhelyezkedési nehézségeiben az alacsony vagy befejezetlen iskolázottság, illetve a kevés vagy hiányzó munkatapasztalat játszott döntő szerepet.

4.24 ábra

A 15–24 éves fiatalok munkaerő-piaci helyzete

A munkanélkülieken belül a legnépesebb csoportot a 25–54 évesek alkotják. Körükben egy év alatt 9,1%-ról az eddigi legmagasabb szintre, 10,4%-ra emelkedett a munkanélküliségi ráta (az uniós átlag 8,6%). Az idősebb, 55–64 éves korosztályba tartozók körében a munkanélküliség enyhén nőtt, és szintén valamivel magasabb az uniós átlagánál. E korosztály munkanélküliségi adatainak romlásához hozzájárult a nyugdíjkorhatár emelése és a rokkantsági nyugdíj feltételeinek szigorítása.

A munkanélküliek álláskeresésének időtartama a munkanélküliek létszámának megugrása miatt az utolsó két évben jelentősen változott. Az újonnan munkanélkülivé válók aránya 2009-ben emelkedett, míg a tartósan – legalább egy éve – állást keresőké csökkent. 2010 annyiban hozott változást, hogy számottevően megnőtt a tartósan munka nélkül lévők száma, és mérséklődött az újonnan belépőké. Az álláskeresés időtartama 1,5 hónappal, 18 hónapra hosszabbodott.

Az unió tagországai közül a gazdasági válság kirobbanása óta a balti államokban, Szlovákiában, Írországból és Spanyolországban emelkedett leginkább a munkanélküliségi ráta, illetve ezeket a tagállamokat jellemezte a munkanélküliség legmagasabb, 14–20%-os szintje. Ezt elsősorban az általános gazdasági visszaesés okozta, Írországból és Spanyolországban ehhez hozzáadódott az építőipar és az ingatlanpiac összeomlása is. A fiatalok körében tapasztalható magas munkanélküliség szintén aggasztó, a ráta 2010-ben átlagosan 20,8% volt, az egy évvel korábbinál kissé magasabb. A mutató értéke kiugróan magas Spanyolországban (közel 42%), de a balti államokban, Szlovákiában és Görögországban is meghaladta a 30%-ot, bizonyos tagállamokat azonban lényegesen kevésbé sújt ez a probléma: Hollandiában és Ausztriában a ráta nem érte el a 9%-ot.

Üres álláshelyek száma és aránya

A munkanélküliek elhelyezkedési nehézségei az aktuális gazdasági helyzettel szoros összefüggésben az állami és magánszféra korlátozottabb munkahely-teremtési képességére utalnak. A munkaerő-kínálatot jelző **üres álláshelyek** számának változása ennek megfelelően szoros összefüggést mutat a gazdasági helyzet alakulásával. A jelzőszám 2008 végétől csökkent, majd a 2009. III. negyedévi mélypontot követően emelkedésnek indult. Az üres álláshelyek száma 2010-ben átlagosan 27 ezer körüli, 17%-kal haladta meg az egy évvel azelőtti. (A mutató értéke a két évvel korábbi szinttől továbbra is jelentősen, több mint egyötödével maradt el.) Ezen belül a versenyszférában 16 ezer, a költségvetés területén közel 10 ezer, a nonprofit intézményeknél további 1200 olyan álláshely volt, amelyek betöltése érdekében aktív lépéseket tettek a munkáltatók. A betöltésre váró álláshelyek több mint negy-tizede a feldolgozóiparban és a humán-egészségügyben áll rendelkezésre. Az állások jelentős részénél alkalmazási feltétel a felsőfokú végzettség, illetve a szakképesítés. Az üres álláshelyek száma a vállalkozásoknál 32,5%-kal nőtt, miközben a költségvetésben gyakorlatilag nem változott. Figyelemre méltó, hogy ezen felül a fegyveres szerveknél tartósan 5–6 ezer közötti a meghirdetett, betöltésre váró álláshelyek száma – függetlenül az aktuális gazdasági és munkaerő-piaci körülményektől.

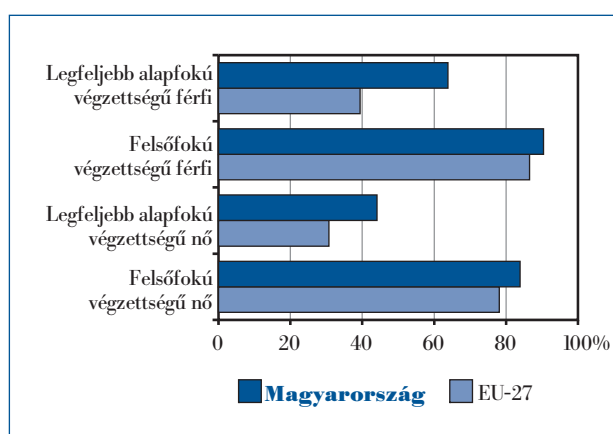
Oktatás és munkaerőpiac

Magyarországon a foglalkoztatottság nemzetközi összehasonlításban is alacsony szintjének hátterében több ok is áll, közülük az egyik legfontosabb az oktatási-képzési rendszer szerkezetében keresendő. Az iskolai végzettség tekintetében európai összehasonlításban nem állunk rosszul. A legfeljebb alapfokú végzettségűek aránya jóval uniós átlag alatti, ugyanakkor viszonylag kevés a felsőfokú végzettséggel rendelkező is. A többi volt szocialista országgal, valamint

Ausztriával és Németországgal együtt azok közé a tagállamok közé tartozunk, ahol a jelentős többség középfokú végzettségű. A népesség iskolázottsága folyamatosan javul, 2010-ben a 25–64 évesek 20%-a volt diplomás, 31% legmagasabb iskolai végzettsége az érettségi volt, további 30% rendelkezett szakiskolai vagy szakmunkás-bizonyítvánnyal, ugyanakkor 19% legfeljebb csak általános iskolai végzettségű volt. Az alacsonyan képzettek – a legfeljebb 8 általános végzettséggel rendelkezők – aránya 2005 és 2010 között 4,9 százalékponttal csökkent, a szakmát vagy maturátust szerzeteké 1,9, a diplomásoké 3,0 százalékponttal nőtt.

4.25 ábra

Aktív arány iskolai végzettség és nemek szerint, 2010

Az általános iskolát sikeresen befejezők száma 2010-ben 107 ezer volt, az alapfokú oktatásban részt vevők számának csökkenése ellenére közel 1%-kal több, mint 2009-ben. A végzettek szinte valamennyien folytatták a tanulmányaikat a középfokú oktatásban. Sikeres érettségi vizsgát 87 ezer diák tett, kilenczetedik nappali tagozaton. A nappali tagozaton érettségizettek száma nem változott lényegesen, ám a nem nappali tagozatosok között jelentős (25%) a csökkenés. Több, közel 53 ezer szakiskolás és szakközépiskolás tett sikeres szakmai vizsgát: a növekedés nappali tagozaton 3, a felnőttoktatásban 1% volt. Felsőfokú oklevelet nappali tagozaton több mint 38 ezren szereztek, 7%-kal többen, mint az

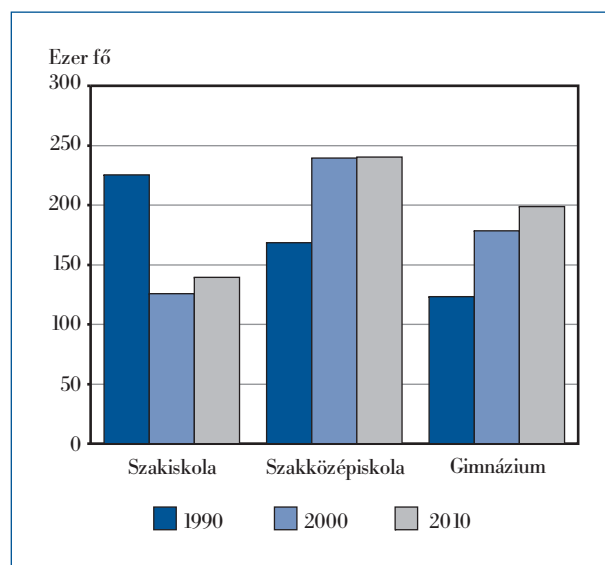
előző évben – eközben a nem nappali tagozaton végzettek száma jelentősen, 13%-kal csökkent.

Az iskolarendszerű oktatásban 2010-ben 2 millió 121 ezren tanultak, 7%-kal kevesebben, mint tíz évvel korábban. A tanulás iránti igényt jelzi, hogy a leginkább érintett korcsoport létszáma az időszak alatt ennél jóval nagyobb mértékben, 17%-kal esett vissza.

A 3–5 évesek között az óvodások aránya az elmúlt tíz évben hullámzóan alakult, de összességében 1,1 százalékponttal nőtt, és a 2010/2011-es tanévre 87,8%-ot ért el. Az általános iskolai létszámokat döntően a demográfiai folyamatok formálják, ezzel szemben a középfokú tanulmányokat folytatók száma 2006-ig nőtt a kedvezőtlen demográfiai folyamatok ellenére is. Ezen belül a szakiskolások száma (az érettségit szerző középiskolai tanulók számának növekedése mellett) az 1990-es években erőteljesen csökkent, az ezredforduló óta újra lassan emelkedik. Az előnyösebb munkaerő-piaci pozíció kialakításának igényét jelzi, hogy középfokon a diákok száma – a szakközépiskolák kivételével, ahol a létszám az egy évtizeddel korábbihoz képest nem változott – ismét nőtt.

4.26 ábra

A középfokú oktatás tanulói létszáma

A PISA-VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEI

Az OECD 2000-ben indította el PISA (Programme for International Students Assessment) vizsgálatosorozatot, amelyben háromévente méri fel a 15 éves korosztály szövegértési, matematikai, természettudományi ismereteit. A vizsgálatok fókuszában nem az iskolai tananyag körébe tartozó ismeretek szerepelnek, hanem az, hogy a diákok a gyakorlatban, hétköznapi helyzetekben hogyan tudják alkalmazni a tanultakat.

2000 és 2006 között a magyar tanulók átlagos eredményei nem változtak lényegesen: szövegértésből és matematikából az OECD-átlag alattiak, természettudományos ismeretekből átlagosak voltak. A 2009. évi felvételen a szövegértés volt a fő mérési terület. Pozitív meglepetést okozott számunkra, hogy e téren – a 2000. évi felméré-

réshez képest – 14 ponttal javult az eredményünk, 494 pontot értünk el, és 1 ponttal az átlag fölé kerültünk. Ez egyben azt is jelenti, hogy az uniós tagállamok közül csak három ország eredménye volt szignifikánsan magasabb, mint a miénk, Finnországé, Hollandiáé és Belgiumé, és pontra ugyanolyan teljesítményt nyújtottunk, mint a brit oktatási rendszer. Matematikából a relatív pozíciónk szintén javult, de magunkhoz képest nem fejlődöttünk, ugyanis az újonnan csatlakozó országok némileg lerontották az OECD-átlagot. A természettudományos ismeretek terén nem változott a helyzetünk.

Bár a közvélemény figyelme többnyire az átlageredményekre fókuszál, egyoldalú képet kapunk, ha csak ezt vesszük figyelembe. A PISA-vizsgálatok ugyanis nem csak arra hívják fel a figyelmet, hogy a magyar oktatási rendszer általánosságban közepes eredményeket produkál, hanem arra is, hogy jellemzően „többszintű” képzésünk van, vannak elit- és középszerű, illetve gyenge iskoláink – utóbbiak különösen a falvakban. Az uniós tagállamok sorában Magyarországon tapasztalható az egyik legnagyobb, iskolák közötti eltérés. A szociális-kulturális háttér – azaz a származás – és a szövegértés területén mért teljesítmény közötti kapcsolat nálunk a legerősebb az OECD-országok között.

Az oktatási rendszereknek egyszerre kell eredményesnek, hatékonyak és méltányosnak lenniük, vagyis egyaránt fontos a tehetséggondozás és az esélyegyenlőtlenség mérséklése. Magyarországon hagyományosan az előbbin van a nagyobb hangsúly, és bár a társadalom egésze érdekelt abban, hogy csökkenjen a szegénység újratermelődése, az egyes emberek – érthető okokból – igyekeznek az elérhető legjobb iskolákba íratni gyermekeiket, ami makroszinten szegregációhoz vezet. A szabad iskolaválasztás³⁵⁾ és egyes kutatások szerint a hat-, illetve nyolcosztályos gimnáziumok 1990-es évekbeli újraalakulása következtében kialakuló korai szelekció³⁶⁾ erősíti ezt a folyamatot.

A legutóbbi PISA-felmérésből ugyanakkor az is kiderül, hogy a tanulók közötti különbségek a szövegértés terén csökkentek Magyarországon: 2000 és 2009 között 22,7%-ról 17,6%-ra esett vissza a legalsó szinteken elhelyezkedő tanulók aránya.

4.7 tábla

**Az OECD-átlag és egyes uniós országok eredményei
a PISA-vizsgálaton, 2009**

Ország	Szövegértés	Matematika	Természettudomány
OECD-átlag	493	496	501
Finnország	536	541	554
Hollandia	508	526	522
Belgium	506	515	507
Észtország	501	512	528
Lengyelország	500	495	508
Svédország	497	494	495
Németország	497	513	520
Írország	496	487	508
Franciaország	496	497	498
Dánia	495	503	499
Egyesült Királyság	494	492	514
Magyarország	494	490	503
Portugália	489	487	493
Olaszország	486	483	489
Lettország	484	482	494
Szlovénia	483	501	512
Görögország	483	466	470
Spanyolország	481	483	488
Csehország	478	493	500
Szlovákia	477	497	490
Luxemburg	472	489	484
Ausztria	470	496	494
Litvánia	468	477	491
Bulgária	429	428	439
Románia	424	427	428

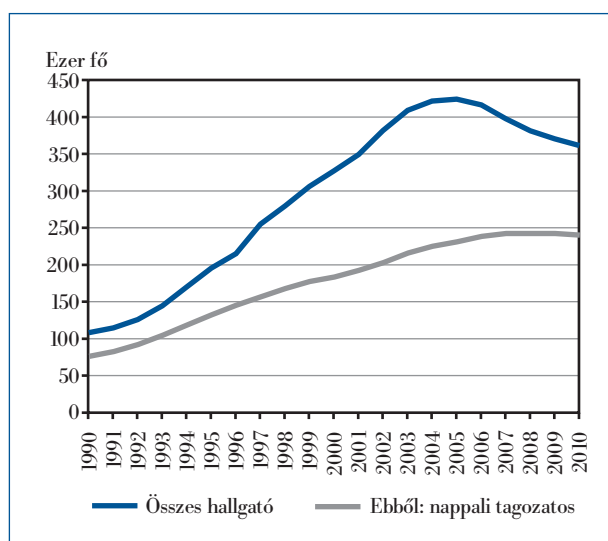
³⁵⁾ Forrás: Kertesi Gábor – Kézdi Gábor 2005. Általános iskolai szegregáció I. Közgazdasági Szemle, LII. évf., április.

³⁶⁾ Forrás: Horn Dániel: A kisgimnáziumok szerepe a szelekcióban. Társadalmi riport 2010, TÁRKI.

A felsőoktatásban az elmúlt két évtized két legfontosabb jelensége a felsőoktatási expanzió és a bolognai képzési rendszerre való átállás volt. A rendszerváltás pillanatában a diplomások és az érettségizettek aránya nemzetközi viszonylatban meglehetősen alacsony, a szakmunkások aránya viszont magas volt. Utóbbiakra az ipar leépülésével csökkenő számban volt szükség a munkaerőpiacon. Ennek kompenzálására – a nemzetközi folyamatokhoz igazodva – a kormányzat elsősorban a nappali tagozatos felsőoktatás hallgatói létszámának növelését tűzte ki céljául.³⁷ Részben ennek köszönhető az 1990-es évek elején a középfokú oktatásban megfigyelhető átrendeződés, valamint a növekvő hallgatói létszám. Az 1975 körül születettek népesebb korcsoportja szintén ebben az időben kezdte meg középfokú tanulmányait. Annak érdekében, hogy a felsőfokú beiskolázási arány ne csökkenjen, eleve növelni kellett a nappali tagozatos hallgatói létszámot. Később a normatív finanszírozás bevezetése az intézményeket érdekelté tette abban, hogy növeljék a hallgatóik számát, amire egyébként már régebb óta jelentős társadalmi igény is mutatkozott.

4.27 ábra

A hallgatók számának alakulása a felsőoktatásban

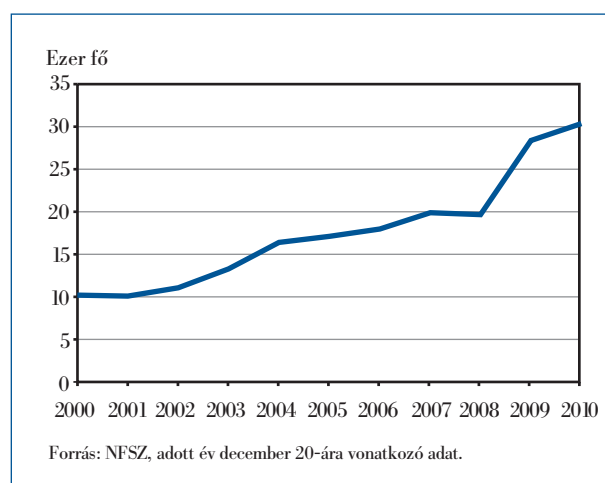
Az 1990-es évek második harmadától a nem nappali tagozatosok száma gyorsabban emelkedett, mint a nappali tagozatos hallgatóké. A felvettek aránya 1995-től szintén jelentősen nőtt, egészen 2008-ig, a nappali tagozatra jelentkezők között elérte a 78%-ot, a többi tagozat esetében pedig még magasabb volt. Mindezek eredményeként viszonylag rövid idő alatt jelentősen megugrott a hallgatói létszám, és 2003-ban a nem nappali tagozatosok részará-

nya már több mint 47%-ot tett ki. Az elmúlt évtized közepén a felsőoktatás expanziója megállt, amihez hozzájárul az is, hogy az 1974 és 1980 között születettekből álló demográfiai hullám elhagyta a felsőoktatást.

Az utóbbi években ez a folyamat komoly vitákat váltott ki szakmai és nem szakmai körökben. Az egyik oldalon a túlképzéstől és diplomás munkanélküliségtől való félelem, a tömegesedéssel a képzés minőségének romlása, a diploma leértékelődése, a másik oldalon – elsősorban az egyén szemszögéből nézve – az esélyegyenlőség növekedése, a diplomás bérelőny és a munkanélküliség kockázatának csökkenése hangzottak el az érvek között. A hallgatói létszám expanziója mellett a bolognai képzési rendszerre való átállás értékelésében szintén megoszlanak a vélemények. A bolognai folyamat célja az Európai Felsőoktatási Térség létrehozása, az eredendően nagyon különböző felsőoktatási rendszerek átjárhatósága, ami a képesítések kölcsönös elismerésén keresztül a hallgatók, valamint a felsőoktatásban dolgozó oktatók, illetve kutatók mobilitását segíti elő (ezáltal is növelve a nemzetközi versenyképességet).

4.28 ábra

A nyilvántartott diplomás álláskeresők száma

A felsőoktatás áttérése a bolognai rendszerre Magyarországon a 2006/2007-es tanévre tehető, de az új folyamatba illeszkedő képzési elemek már a korábbi, ún. duális rendszerben megjelentek az 1990-es években (felsőfokú szakképzés, doktori képzés)³⁸. Az új rendszerben a felsőoktatás több ciklusra oszlik, kevesebb alapképzési szakra többféle mester-szak épül, és meghatározták az átjárhatóság feltételeit.³⁹ A bolognai rendszerre való áttérés több problémát is felvetett. A felsőoktatási létszám növekedésével a többciklusú képzési rendszerben egyes területeken a felsőoktatásban dolgozók az

³⁷ Forrás: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovics Gy. (szerk.) Társadalmi riport 1990, 1992, TÁRKI.

³⁸ Forrás: Hrubos Ildikó: A „bolognai folyamat”. Európai trendek. In: Oktatókutatás Intézet, Kutatás közben sorozat, 2002, No. 235.

³⁹ Ez alól kivételt képeznek egyes szakok, amelyek nem bonthatók alap- és mesterképzésre, ezeket osztatlan képzésnek nevezzük (néhány ilyen szak van, pl. orvos, fogorvos, gyógyszerész, jogász).

alapképzési diplomák leértékelődését vélelmezik (azaz azt, hogy a piac inkább csak az adott mesterszakot értékeli), más-
hol viszont nincs elegendő jelentkező egyes mesterszakokra,
így pl. a természettudományos szaktanárképzésben a hall-
gatói terhelés aránytalanul nagy a kutatói mesterszakokhoz
képest, ezért kevesen választják a tanárszakot.

A különböző képzési területek hallgatói létszámában
jelentős átrendeződés történt az elmúlt évtizedben. Ösz-
szességében nagyobb mértékben csökkent a tanárképzésre
járók aránya, viszont – az előbbinél kisebb mértékben –

nőtt a műszaki, természettudományi és gazdasági területe-
ken tanulóké. Ha képzési szintenként külön vizsgáljuk az
adatokat, akkor szintén jelentős átrendeződést találunk: a
humán és társadalomtudományoknál az egyetemi képzési
szint dominanciáját lassan felváltja az alapképzés és mes-
terképzés kiegyensúlyozottabb jelenléte. Ugyanakkor az
egészségügyi, szociális területen ezzel ellentétes folyamat
zajlik. Az átrendeződések jelentős része a bolognai képzési
rendszerre történő átállásból adódik, de tény az is, hogy a
szakpolitika célja elsősorban az alapképzés erősítése.

NYELVTANULÁS

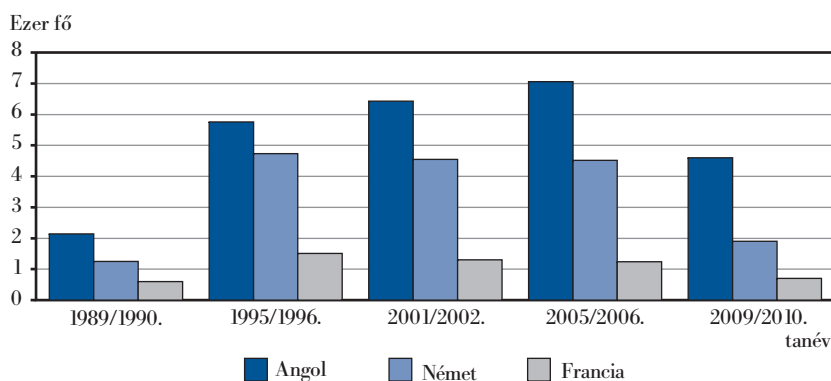
Az idegennyelv-tanulás a rendszerváltást követően, de különösen az uniós csatlakozás óta felértékelődött. A nyelv-
ismeret lényeges feltétele az unión belüli tanulásnak, munkavállalásnak, mobilitásnak. A nyelvtudás – a bolognai
képzési rendszerre való átállás mellett – a versenyképességet talán leginkább meghatározó és javító tényező. Az
Európai Tanács 2002. évi barcelonai ülésén célként tűzte ki, hogy az iskolák korai fiatal kortól legalább két
idegen nyelvet oktassanak. Az alapfokú oktatásban a legalább egy idegen nyelvet tanulók aránya Európa-szerte
emelkedett, és sok helyen már az alapfokú oktatás alsó tagozatain elkezdődik a nyelvtanulás. A korai nyelvoktatás
gyakorlata azonban nagymértékben függ az adott ország pedagógiai koncepciójától és gyakorlatától.

Az idegen nyelvek ismeretében jelentős a magyar lakosság hátránya. A 2005. évi mikrocenzus szerint a felnőtt
népesség csupán negyede beszél valamilyen idegen nyelven. A helyzet az Eurostat önbesoroláson alapuló 2006. évi
felvétele⁴⁰⁾ szerint is hasonló, így Magyarország magasan vezeti az unió országai közötti negatív rangsort. A lema-
radás az idegennyelv-tanításról alkotott elképzelések, módszerek hatékonyságának múltbeli és jelenlegi kérdőjeleit
veti fel – noha a helyzet alakulásában szerepe van a nyelvi elszigeteltségnek is. Az elmúlt évtizedben Magyaror-
szágon emelkedett az általános iskolai nyelvoktatásban az egy főre jutó tanított nyelvek száma, de nemzetközi
összehasonlításban ma is a sereghajtók közé tartozunk. A hazai teljesítmény a középfokú oktatásban – kisebb
elmaradással –, de az uniós átlag alatti.

Az általános iskolákban az ezredfordulójig a német, azt követően az angol vált a legnépszerűbb nyelvvé, de
Nyugat-Dunántúlon a legtöbben továbbra is németül tanulnak. Az 1990-es évektől a szakképzésen belül is egyre
fontosabb a nyelvoktatás. A német nyelv – a lehetőségeken belül – megtartotta itteni korábbi vezető helyét, bár
az utóbbi években angolul is egyre többen tanultak. A gimnáziumokban az elmúlt évtizedben tovább erősödött az
angol vezető szerepe. A felsőoktatásban az angol, a német és a francia szakos hallgatók száma jelentősen emelke-
dett az 1990-es években, a múlt évtized közepétől pedig a nyelvszakos tanárképzésben részt vevők száma (a többi
tanárképzéssel együtt) csökkent.

4.29 ábra

Az angol, a német és a francia nyelvszakos hallgatók száma a felsőoktatás nappali tagozatán

⁴⁰⁾ Adult Education Survey (AES), a 25–64 éves népesség körében.

4.8 tábla

**A főiskolai és egyetemi szintű képzés
hallgatóinak megoszlása képzési
területenként, nappali tagozat**

Képzési terület	2001/2002		2010/2011	
	főiskolai	egyetemi	alap- képzés	mester- képzés
Tanárképzés, oktatás- tudomány	23,0	5,9	5,0	4,4
Művészetek	1,2	3,2	2,5	3,8
Humán tudományok	1,9	18,3	8,7	10,2
Társadalomtudo- mányok	5,3	16,3	11,1	8,9
Gazdaság és irányítás	23,6	4,9	21,3	8,2
Jog	–	9,6	–	15,6
Természettudo- mányok	0,1	5,6	5,6	4,3
Informatika	2,0	5,6	3,8	2,6
Műszaki tudományok	17,1	14,2	23,2	10,2
Mezőgazdaság	2,6	4,5	1,8	3,8
Egészségügy, szociális gondoskodás	8,3	9,8	5,5	26,6
Szolgáltatás	15,0	2,1	11,4	1,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

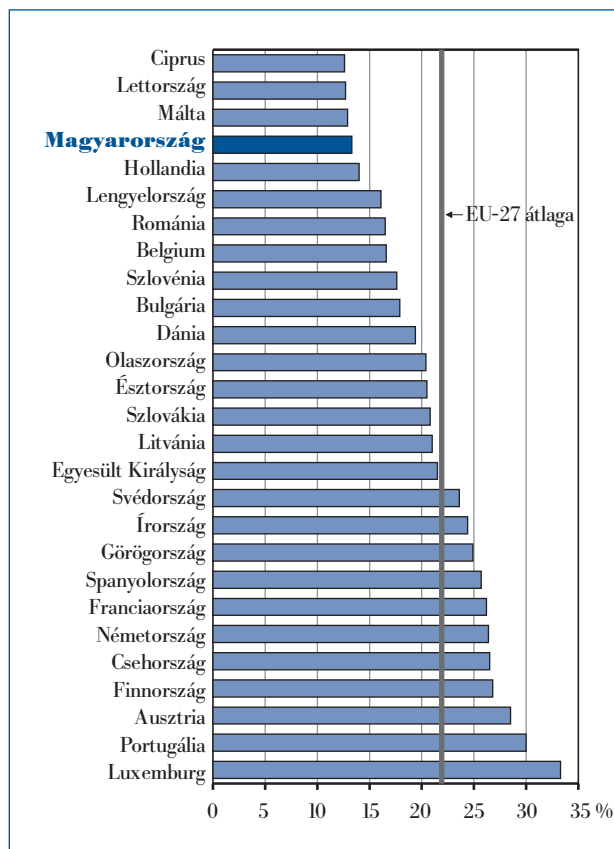
A leendő hallgatók érdeklődése gyakran nem a munkaerőpiac kereslete szerint változik. A hazai oktatáspolitikai keretszámok alkalmazásával igyekezik ösztönözni a kívánatos képzési szakmastruktúra kialakulását. A felsőfokú intézményekbe felvettek aránya az első helyre jelentkezettek százalékában képzési területenként meglehetősen eltérő képet mutat. A felsőfokú alapképzés esetében a természettudományi képzésre felvettek száma 13%-kal meghaladta az első helyen jelentkezőkét. Mind a felsőfokú alapképzés, mind a mesterszakok esetében a művészeti képzésre jelentkezőknél volt a legalacsonyabb a felvettek aránya (28,8, illetve 22,5%). A hallgatók képzési területek szerinti megoszlása a műszaki és természettudományi képzési területek erősödését jelzi,⁴¹⁾ ami mindenképpen pozitívként értékelendő, és a lisszaboni stratégiában előírt céloknak is megfelel.

Mesterképzésre (MA/MSc) és osztatlan képzésre együtt közel 81 ezer fő jár, 71%-uk nappali tagozatra. Az egyetemi szintű képzésre járók száma az utóbbi években jelentősen csökkent. A felsőfokú alapképzésre (a kifutóban lévő régi főiskolai szakokkal együtt) járók létszáma összességében valamelyest szintén csökkent – 2007 és 2010 között 7%-kal –, a nappali tagozatra járóké azonban ezt meghaladó mértékben emelkedett. A doktori képzésre járók száma 2006-tól csökkenő tendenciát mutatott, 2010-ben viszont ismét emelkedett, 7167 fő volt, ami 5%-kal több, mint az előző tanévben.

Külön figyelmet érdemel a felsőfokú iskolai végzettségnek nem minősülő képzettséget nyújtó ún. felsőfokú szakképzés. E képzési szinten már két év után képzettség sze-

4.30 ábra

**A természettudományi és a műszaki
diplomával rendelkezők aránya az összes
végzős között, 2008**

rezhető (sokszor állami finanszírozás mellett), és lehetőséget ad arra, hogy a később továbbtanulni szándékozók a felsőfokú alapképzésbe (BA/BSc) bekerülve a korábbi felsőfokú szakképzésben szerzett tanegységeiket beszámíthassák. A képzési forma az 1990-es évek végén jelent meg, és az erre jelentkezők és felvettek száma dinamikusan emelkedett. A programokban részt vevők létszáma folyamatosan nő, a 2010/2011-es tanévben több mint 20 ezer hallgató járt erre a képzési szintre, az előző tanévinél 10%-kal több.

A költségvetés oktatási kiadásai 2009-ben 3%-kal csökkentek az előző évhez képest, 1237 milliárd forintot tettek ki. A hazai oktatási kiadások GDP-hez mért aránya 2005 és 2009 között valamelyest csökkent, utóbb 4,7% volt. Ez nagyjából megfelel az uniós átlagnak. 2007-ben az uniós országok között az oktatásra fordított kiadás aránya Dánia, Ciprus és Svédország esetében volt a legmagasabb (6,7–7,8%), ezen belül felsőoktatásra Dánia fordította a bruttó hazai összterméke legnagyobb hányadát. Magyarországon az utóbbi évtizedben az oktatásra fordított költségvetési kiadások között a közoktatás részesedése kismértékben nőtt.

⁴¹⁾ A természettudományos tanárképzésről ez sajnos nem mondható el, pedig a jövő generációjára szempontjából alapvető fontosságú.

A FEJEZETHEZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI AJÁNLATAINK**KIADVÁNYOK****Összefoglaló kiadvány**

[A KSH jelenti 2010. decemberi, részletes éves száma](#)

[Társadalmi jellemzők és ellátórendszerek, 2008](#)

Népesedés

[Népmozgalom, 2010. január-december](#)

[Népesedési körkép Európáról](#)

[Házasságon kívüli születések Európában](#)

[A nemzetközi vándorlás főbb folyamatai Magyarországon](#)

[Gyermekvállalás és gyermeknevelés](#)

[Népmozgalom gyorstájékoztató](#)

A lakosság mentális és fizikai egészsége

[Egészségfelmérés, 2009](#)

[Betegszabadság és táppénzadatok](#)

[Egészségügyi kiadások, 2003-2009](#)

Munkaerő-piaci és oktatási körkép

[Munkavégzés és családi kötöttségek](#)

[Főbb munkaügyi folyamatok, 2010](#)

[Munkaerő-piaci helyzetkép, 2010](#)

[Munkaerő-piaci diszkrimináció](#)

[Foglalkoztatottság és munkanélküliség gyorstájékoztató](#)

[Létszám és kereset a nemzetgazdaságban gyorstájékoztató](#)

[Oktatási adatok](#)

[Részvétel a felnőttképzésben](#)

[Idegennyelv-tanulás](#)

TÁBLÁZATOK (STADAT-TÁBLÁK)**Népesedés**

[Népesség, népmozgalom](#)

[Szociális ellátás](#)

A lakosság mentális és fizikai egészsége

[Egészségügy, baleset](#)

Munkaerő-piaci és oktatási körkép

[Foglalkoztatottság, munkanélküliség, kereset](#)

[Oktatás](#)

TÁJÉKOZTATÁSI ADATBÁZIS**MÓDSZERTANI DOKUMENTÁCIÓ
(META-INFORMÁCIÓ)**

Ajánlataink elérhetőek a KSH honlapján:

www.ksh.hu

5. A HÁZTARTÁSOK ÉLETKÖRÜLMÉNYEI

- Az ezredfordulót követően makrogazdasági szinten a fogyasztás növekedése meghaladta a termelését, a GDP felhasználási szerkezete átalakult, romló pénzügyi egyensúly és növekvő külföldi adósságállomány alakult ki. A 2000-es évek elején a reáljövedelem – elsősorban a reálbér és a nyugdíjak reálértéke – gyorsuló, a GDP-t meghaladó ütemben nőtt.

- 2006-ban az egyensúly javítása, a fenntarthatatlanná vált államháztartási hiány csökkentése céljából elsősorban a keresletet szűkítő kormányzati intézkedések kezdődtek, ami a növekedés jelentős mértékű lefékeződését eredményezte. A 2008 őszén kirobbant világgazdasági válság hazánkat ebben a sérülékeny és kevés mozgásteret adó helyzetben érte. A negatív folyamatok 2009-ben begyűrűztek a reálgazdaságba, és a munkaerőpiacon, illetve a jóléti szolgáltatások szűkítésén keresztül valamilyen szinten érintették a társadalom legtöbb rétegét.

- A devizahitelek 1995 végén jelentek meg először a háztartások tartozásai között, a devizahitelek állománya a másfél évtized alatt jelentősen nőtt. 2010 közepén a háztartási hitelállomány kétharmada volt jelzáloggal fedezett, 12%-ának biztosítéka gépjármű volt, 20%-a pedig fedezet nélküli hitel volt. Ez utóbbi a hitelezési feltételek szigorodása következtében az utóbbi évben jelentősen csökkent. A háztartások törlesztési terhe a rendelkezésre álló jövedelmük egyre nagyobb részét tette ki, 2010-ben a jövedelem 14%-ának felelt meg. A magyar háztartások eladósodottsága 2006 eleje óta meghaladja az eurózána háztartásainak eladósodottságát.

- A lakossági jövedelem szerkezete úgy módosult, hogy a transzferek és nyugdíj aránya nagyobb, a munkajövedelmeké kisebb lett. Nemzetközi viszonylatban Magyarországon az egyik legnagyobb a társadalmi jövedelmek szegénységi kiegyenlítő hatása.

- A háztartások teljes jövedelmének negyede nyugdíjakból származik. A nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásokban részesülők száma az ezredforduló óta kissé mértékben csökken, létszámuk 2,9 millió fő, a népesség csaknem egyharmada. Ezen belül a rokkantsági nyugdíjasok száma valamivel több mint 700 ezer fő. Számuk a rokkantnyugdíjazás szabályainak szigorítása miatt az elmúlt években mérséklődött.

- 2010-ben Magyarországon a GDP 11,2%-át fordították nyugdíjakra, nyugdíjszerű ellátásokra, ami uniós összehasonlításban nem számít magasnak.

- A családtámogatások rendszere átalakulóban van. Valamennyi hagyományos, társadalombiztosítási és alanyi jogon járó pénzbeli ellátás reálértéke az elmúlt években – összefüggésben az egyensúlyjavító és válságkezelő intézkedésekkel – csökkent, ugyanakkor 2011-ben bevezették a családi adókedvezményt.

- A rendelkezésre álló jövedelmi adatok alapján Magyarország nem tartozik az egyenlőtlen társadalmak közé, és a relatív szegénység is alacsonyabb az uniós átl-

Makrogazdasági háttér

Az anyagi források hatása a fogyasztásra

A háztartások fogyasztása

Jövedelmi egyenlőtlenség, szegénység

A háztartások pénzügyei

lagnál. Azonban az abszolút szegénységet jelző deprivációs mutatók azt jelzik, hogy a társadalom jelentős része hiányt szenved valamiben (váratlan kiadások fedezésének, díjhátralékok törlesztésének képessége, üdülési lehetőségek).

- A különböző élethelyzetek közül a munkanélküliség növeli legnagyobb mértékben a szegénységi kockázatot. A társadalmi csoportok közül a sokgyermekes családok és az egyszülős családok között a legmagasabb a szegénységi arány.
- Az ezredfordulóhoz képest a nemzetközi tendenciáknak megfelelően az élelmiszerekre és ruházkodásra fordított kiadások aránya csökkent. A lakásfenntartásra és háztartási energiára fordított kiadások aránya növekvő, 2009-ben a háztartások összes kiadásának több mint negyedét ezek tették ki.
- A háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága tovább növekedett, ugyanakkor a háztartások járművásárlásra fordított kiadásai 2009-ben visszaestek, és a 100 háztartásra jutó személygépkocsik száma csökkent (ezen belül a saját tulajdonban lévők száma az átlagosnál nagyobb mértékben).

Makrogazdasági háttér

A háztartások jövedelmét és fogyasztását alakító és jellemző folyamatok

A gazdasági helyzet alakulását az új évezredben a reál-gazdasági felzárkózás, a fogyasztás termelést meghaladó növekedése, a GDP felhasználási szerkezetének kismértékű módosulása, romló pénzügyi egyensúly és növekvő külföldi adósságállomány jellemezte.

Az ezredforduló körüli években a gazdaság évi 4–5%-kal nőtt, a termelés színvonala 2000-ben már meghaladta az 1989. évit. A reáljövedelem és a lakossági fogyasztás is megközelítette a rendszerváltás előtti, viszont a reálbér még kb. 14%-kal, a nyugdíjak reálértéke több mint 20%-kal alacsonyabb volt az akkorinál. Emellett a foglalkoztatottság színvonala is jelentősen elmaradt az egy évtizeddel korábbitól.

A fogyasztás mint a gazdaság egyik lehetséges motorja

A 2000-es évek elején a gazdasági növekedés lényegében változatlan ütemben folytatódott, ezt a magyar gazdaság egyre nyitottabbá válása, az európai piacokba való gyors és szoros integrálódás kísérte. A fejlődést tovább erősítették az 1990-es évektől hazánkba áramló külföldi működőtőke-befektetések és a létrejövő exportkapacitások.

A reáljövedelem – elsősorban a reálbér és a nyugdíjak reálértéke – az évtized elején a GDP-t meghaladó ütemben nőtt. 2000 és 2003 között a reálbér – a GDP 120%-os növekedése mellett – 32%-kal emelkedett, a nyugdíjak

reálértéke pedig 27%-kal lett nagyobb. Mindezek nyomán a háztartások fogyasztása is számottevően, 26%-kal nőtt. A következő három évben mind a jövedelem, mind a fogyasztás tovább emelkedett, noha a korábbiaknál mérsékelt ütemben.

Ezzel egyidejűleg jelentősen élénkült a bruttó álló-eszköz-felhalmozás növekedése is, ami lényegében 2006 elejéig folytatódott. Mindennek következtében a belföldi felhasználás 2006-ig minden évben meghaladta a termelést. Hat év alatt átlagosan 2%-kal több volt a belföldi felhasználás, mint a GDP, ami több vonatkozásban rontotta az egyensúlyi helyzetet. Az elérhető pénzügyi lehetőségek és a korábbi időszakhoz képest viszonylag mérsékelt hazai kamatszint mellett a termelést meghaladó belföldi felhasználás fedezete nagyobb nehézség nélkül biztosítható volt.

Az ország nettó külföldi adósságállománya a 2000. évi 14 milliárd euróról 2007-ig 50 milliárdra emelkedett, a növekedés a GDP-hez viszonyítva is jelentős volt: 27%-ról 50%-ra. Az államháztartás hiánya összegszerűen is és arányaiban is nőtt, a csúcspontot 2006-ban érte el, a GDP 9,3%-át kitevő aránnyal.

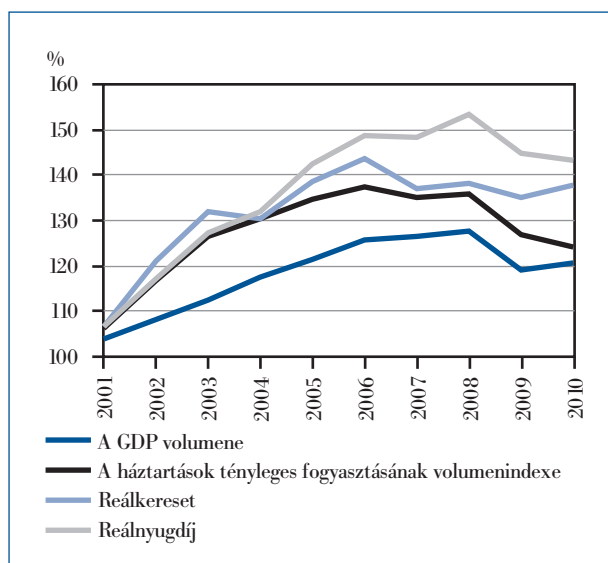
A 2006-ban megkezdett – az egyensúly javítását, mindekenként a fenntarthatatlanná vált államháztartási hiány csökkentését célzó, elsősorban a keresletet szűkítő – kormányzati intézkedések a növekedési dinamika jelentős mértékű lefékezéséhez hozták magukkal. A korábbi években három pillérre, a beruházás-, fogyasztás- és exportnövekedésre támaszkodó gazdasági fejlődés szerkezete a strukturális reformok és a költségvetési kiigazítás hatására 2006-tól átalakult, és egyre inkább csupán az export bővülése húzta a gazdaságot.

A foglalkoztatottság terén az ezredfordulótól nem történt érdemi változás, évenkénti kisebb ingadozás mellett a 15–64 éves népesség foglalkoztatottsági aránya 55–57% körül alakult. A lakossági jövedelem szerkezete úgy módosult, hogy a társadalmi jövedelmek aránya nagyobb, a munkajövedelmeké kisebb lett. Valamennyi pénzbeli és természetbeni társadalmi juttatás a lakosság összes jövedelmének az ezredfordulón a harmada, 2006-ban már több mint 40%-a volt. A változást fejezi ki az átlagnyugdíj nettó keresethez viszonyított aránya is, amely a 2000. évi 59%-ról 2010-ig 65%-ra emelkedett.

A 2008 őszi kirobbant és globálissá vált gazdasági válság hazánkat ebben a meglehetősen sérülékeny és kevés mozgásteret adó helyzetben érte. A pénzpiacokon keresztül a reálgazdaságba begyűrűző negatív folyamatok a társadalom minden rétegét érintették, de eltérő mértékben és a válság folyamatának különböző szakaszaiban. A munkaerő-piaci, jövedelmi bizonytalanságok tovább súlyosbították mélyen gyökerező társadalmi deficitjeinket.

5.1 ábra

A háztartások jövedelme és fogyasztása
(2000 = 100)

JÖVEDELEM ÉS FOGYASZTÁS – MIKRO- ÉS MAKROGAZDASÁGI MEGKÖZELÍTÉS

A háztartások jövedelméről és fogyasztásáról kétféle statisztika, a mikrogazdasági megközelítést alkalmazó háztartási költségvetési felvétel és a makroszemléletű nemzeti számlák rendszere szolgáltat adatokat. Bár mindkét statisztika a háztartások jövedelmét és fogyasztását becslő, összehasonlításukkor figyelembe kell venni a köztük lévő lényeges különbségeket is, amelyek alapvetően a lefedett adatok és a megfigyelt körében vannak.

A háztartási költségvetési felvétel (HKF) önkéntes, reprezentatív adatgyűjtés, amely a magánháztartásokban élő magyar állampolgárokról vonatkozik. Tehát nem terjed ki az intézményi háztartások lakóira, de a családjuktól ideiglenesen távol lévő, kollégiumokban lakó tanulókat a háztartás tagjának tekinti. A makroadatokkal ellentétben a HKF nemzeti szemléletű, hiszen a felvételbe bekerült háztartások Magyarország területén és külföldön történő fogyasztását egyaránt megfigyeli, míg a hazánkban élő külföldi munkavállalók, diplomaták nem tartoznak a megfigyelési körébe. A háztartások a vásárolt, személyes célú fogyasztásukat rögzítik a naplóban, kiegészítve a saját termelésű fogyasztással, amelyet piaci árakon értékelnek. A mikroadatok esetében részletesebb adatok állnak rendelkezésre (pl. a tartós fogyasztási cikkek állománya) és vizsgálható különböző társadalmi csoportok és területi dimenzió szerint is. A HKF a nemzeti számlákban elszámolt háztartások fogyasztási kiadása becslésének egyik legfontosabb, nélkülözhetetlen adatforrása.

A nemzeti számlák háztartási fogyasztási kiadásai teljesebb körre vonatkoznak, mint a lakosság megkérdezésén alapuló háztartási költségvetési felvétel. A nemzeti számlák az összes egyéni és intézményi, magyar és nem magyar háztartásfővel rendelkező rezidens háztartás fogyasztásáról készítenek becsléseket. A nemzeti számlákban elszámolt háztartások fogyasztási kiadása vásárolt fogyasztásból, saját termelésű fogyasztásból és természetbeni bérekből tevődik össze. A mikroadatokkal ellentétben a fogyasztási kiadások része az imputált lakbér (saját tulajdonú lakásszolgáltatás), a FISIM (pénzügyi közvetítő szolgáltatások fel nem osztott díja) és az illegális tevékenységekből származó fogyasztás is.

Az anyagi források hatása a fogyasztásra

A háztartások jövedelme

A háztartások fogyasztásának alakulását alapvetően meghatározza az adott évben rendelkezésre álló jövedelmük, amely a háztartások szintjén lényegében két részből, a keresetekből és a társadalmi jövedelmekből áll. A társadalmi jövedelmek lehetnek pénzbérek és természetbeniek. A pénzbérek társadalmi jövedelmek legnagyobb tétele a nyugdíj. A természetbeni jövedelmek közé soroljuk az adókból finanszírozott közszolgáltatásokat (pl. oktatás, egészségügy).

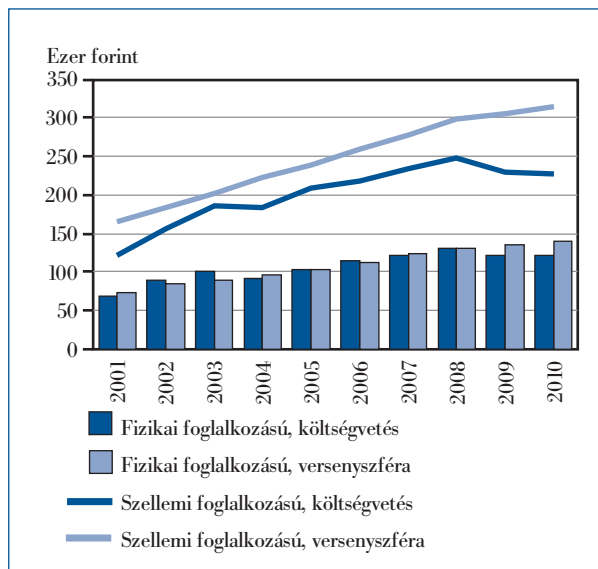
Az évtized első felében kiáramlás, a második felében visszafogás

A legnagyobb jövedelmi tétel, a keresetek változása rendszerint érezhető a jövedelem egészének alakulásában is. A 21. század első éveiben gyors növekedés jellemezte a reálbérek alakulását, 2006–2009-ben viszont a költségvetési expanziót követő egyensúlyjavító intézkedések – az alkalmazottakat terhelő egészségbiztosítási és munkavállalói járulék emelése – és a gazdasági válság hatására több mint 6%-kal csökkent a bérek vásárlóereje. A 2009–2010-ben meghozott adójogszabályi változások a nettó keresetek növekedési ütemén keresztül alapvetően éreztették hatásukat. A 2009. júliusi és a 2010. januári sze-

mélyjövdelemadó-módosítások hatására a nettó átlagkeresetek az elmúlt két évben a bruttó keresetet meghaladó ütemben nőttek. 2010-ben a nettó keresetek növekedési üteme meghaladta a fogyasztói árakét, ezért 1,9%-os emelkedés következett be a keresetek reálértékében.

2009-ben a keresetek alakulását alapvetően a gazdasági válság befolyásolta, miközben 2010-ben már a válság hatásának enyhülése volt tapasztalható, ami megmutatkozott a keresetek növekedési dinamikáján, illetve a visszaesés mérséklődésében. A kereseteket alakító tényezők élesen elkülönültek a versenyszféra gazdálkodó szervezetei, illetve a költségvetési intézmények esetében: míg a vállalkozások területén visszafogottabb bérnövekedés, addig a költségvetésben jelentősebb keresetcsökkenés ment végbe. (A kormányzat részéről az elsődleges cél a munkahelyek megőrzése volt, ami magában foglalta a közsféra létszámcsökkenésének elkerülését. Ennek hatásaként 2008–2010-ben összességében 7,8%-kal visszaesett a költségvetésben foglalkoztatottak reálkeresete.) A versenyszférában az egyetlen lényeges központi elem a minimálbér-szabályozás, amelynek 2010-ben gyakorlatilag nem volt érdemi hatása. (A minimálbér 71 500 forintról 73 500 forintra, azaz 2,8%-kal nőtt. Egy évvel korábban 3,6%-os emelkedés következett be.) 2010-ben a fizikai és szellemi foglalkozásúak létszamarányainak módosulása a versenyszférában lefelé korrigálta a keresetnövekedés ütemét, mivel a fizikai állományba tartozók körében enyhe növekedés történt.

5.2 ábra

A havi bruttó átlagkereset alakulása

Ennek következtében az összetételhatás fordított előjelű és lényegesen kisebb hatású volt 2009-hez képest, ekkor ugyanis a vállalkozások keresetnövekedésében mintegy 1,8%-ot magyarázott a szellemi foglalkozásúak arányának 36%-ról 38%-ra történő emelkedése. A költségvetésben foglalkoztatottak keresetalakulását a 13. havi juttatás helyébe lépő 2010. évi – a foglalkoztatottak nem teljes körére kiterjedő – keresetkiegészítés januári és márciusi (bruttó 49–49 ezer forintos) kifizetése, valamint az alacsony átlagkeresetű, döntően minimálbéren alkalmazott közfoglalkoztatottak létszámnövekedése befolyásolta. Ez utóbbi növelte a közszférában, azon belül pedig a közigazgatásban foglalkoztatottak bruttó nominális keresetének csökkenését, vagyis a szellemi–fizikai munkakörben dolgozók létszamaránya – a versenyszférához hasonlóan – hatást gyakorolt a bérek alakulására.

2010-ben a teljes munkaidőben foglalkoztatottak egy főre jutó bruttó átlagkeresete 202 600 forint volt, kissé mértékben emelkedett 2008 óta. A versenyszférában foglalkoztatottak bére tíz éve óta először haladta meg a költségvetésben foglalkoztatottakét: előbbi 206 800 forint volt, utóbbi ennél 11 ezer forinttal kevesebb. Ugyanakkor a versenyszférában külön-külön mind a szellemi, mind a fizikai állománycsoportba tartozó dolgozók bruttó keresete korábban is meghaladta a költségvetésben foglalkoztatottakét (a különbség – előző évihez viszonyított – növekedése mellett). A két jelenség látszólagos ellentmondása az összetételhatással magyarázható, ugyanis a közszférában magasabb a szellemi foglalkozásúak aránya. A szellemi foglalkozásúak bruttó keresete összesen – a versenyszférában és a költségvetési szférában együtt – 273 100 forint, a fizikai foglalkozásúaké 136 300 forint volt.

2010-ben az átlagos havi nettó kereset összege 132 600 forint volt, nominálisan 6,9%-kal magasabb az egy évvel és 8,7%-kal több a két évvel korábbinál. A nettó kereset bruttó keresethez viszonyított aránya az ezredforduló óta 61–65% körül alakult. A nettó keresetek ágazati különbségei az elvonás (az szja) progresszivitásának hatására kisebbek, mint a bruttó keresetek esetében.

SZEMÉLYI JÖVEDELEMDÓ AZ UNIÓBAN¹⁾

2010-ben a személyi jövedelemadó (szja) legmagasabb kulcsa az Európai Unió átlagában 37,5%-os volt. A tagállamok közül a legjelentősebb mértékű legfelső kulcs Svédországra, a legalacsonyabb pedig Bulgáriára számítható (56,4, illetve 10,0%). Hazánkban a legmagasabb kulcs 40,6%-os volt, Szlovéniát követően a második legmagasabb az új tagállamok közül. Említést érdemel, hogy számos újonnan csatlakozott tagállamban – a leghosszabb ideje a balti államokban – egyetlen kulcsot alkalmaznak a személyi jövedelemadó vonatkozásában (2011-től Magyarországon is). Észtországban 2004 és 2008 között 26,0%-ról 21,0%-ra csökkent az adókulcs mértéke, Litvániában pedig 2005 és 2009 között a legfelső adókulcs 33,0%-ról 15,0%-ra mérséklődött. Szlovákiában 2004-ben, Romániában a rákövetkező évben vezették be az egykulcsos szja-rendszert, amely révén a korábban legfelső adókulcs mértéke 38,0%-ról 19,0%-ra, illetve 40,0%-ról 16,0%-ra csökkent. Bulgáriában és Csehországban 2008 óta differenciálatlan a személyi jövedelmek adóztatása, amelynek eredményeképpen előbbi országban 24,0%-ról 10,0%-ra, utóbbiban pedig 32,0%-ról 15,0%-ra mérséklődött a legfelső adókulcs.

A magasabb jövedelmi szinttel rendelkező, fejlettebb európai államokban ugyanakkor inkább az erősen progresszív jövedelemadózás az elterjedt. Érdekeség, hogy Luxemburgban 17 kulcsa van a központi jövedelemadónak. A legmagasabb jövedelmeket érintő elvonás mértéke nemcsak az új tagállamok, hanem az unió átlagában is

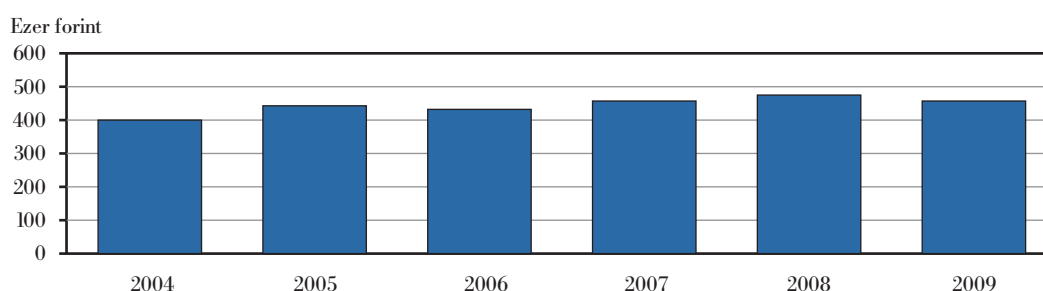
¹⁾ Forrás: [Taxation Trends in the European Union. Eurostat 2010.](#)

mérséklődött az elmúlt évek során: a 2010. évi 37,5%-os adószint 7,2 százalékponttal kevesebb, mint a tíz évvel korábbi, és 9,8 százalékponttal marad el az 1995. évi szinttől.

A lakosság által befizetett személyi jövedelemadó mérséklődését mindazonáltal nem csupán az adókulcsok csökkentésével lehet elérni, hanem a kedvezmények körének bővítésével, s annak az alapnak a szűkítésével is, amely után az adófizetési kötelezettség keletkezik. Ezek a szabályozások a költségvetés számára általában kisebb bevételkiesést jelentenek, mint az adó mértékének csökkentése. Az alap szűkítése ezenkívül közvetlenebbül serkenti a magánfogyasztást, miután az alacsony jövedelmű, bevételeiket nagyobb arányban fogyasztásra fordító háztartások jövedelmi viszonyait befolyásolja erőteljesebben.

5.3 ábra

A személyi jövedelemadó egy adófizetőre jutó átlagos összege

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) legfrissebb rendelkezésre álló adatai szerint a 2009. évi jövedelmük után 3 millió 593 ezren fizettek személyi jövedelemadót. A munkaerő-piaci folyamatokkal összhangban az adót fizetők száma 194 ezer fővel csökkent a 2008. évihez képest, de így is jelentősen meghaladja a 2004–2005-re jellemző 3,0–3,1 millió főt. A lakosság 2009-ben összességében 8,9 billió forint jövedelemről adott számot, ennek közel háromnegyede munkaviszonyból származó jövedelem volt. Munkából egy fő átlagosan 1 millió 893 ezer forint évi jövedelmet vallott be. Az adóterhelés – azaz az összes jövedelemhez viszonyított fizetendő adó – mértéke 18% volt.

A mintegy félbillió forintot kitevő kedvezmények érvényesítése után az állam 2009-es szja-bevétele 1,6 billió forint volt, a 2008. évihez képest 8, a két évvel korábbihoz viszonyítva 3%-kal kevesebb. Az egy adófizetőre jutó adó összege 2009-ben 457 ezer forint volt.

A keresetek ágazati és szervezetméret szerinti vizsgálata a statisztikai adatok szerint is lényeges különbségeket mutat, a képet tovább árnyalják a statisztikailag nem mérhető információk (pl. a szürkegazdaság).

2010-ben az **ágazatok kereseti rangsora** a korábbi évekhez képest változatlan maradt. Továbbra is a pénzügyi, biztosítási tevékenység területén dolgozók havi nettó átlagkeresete volt a legmagasabb, ezt követi az információ, kommunikáció és a villamosenergia-ipar ágazatokban foglalkoztatottaké. Ezzel szemben a szálláshelyszolgáltatás, vendéglátás területén, a humán-egészségügyi, szociális ellátás és a mezőgazdaság ágazatokban a legalacsonyabb az átlagbér összege.

A **keresetek létszám-kategóriák szerinti** alakulásában a korábbi évekhez képest nem következett be fordulat. Változatlanul az 5–9 főt foglalkoztató

mikrovállalkozásoknál alkalmazottak havi nettó átlagkeresete a legalacsonyabb, 2010-ben ennek összege 93 ezer forintot tett ki, ami 30%-kal elmaradt a nemzetgazdasági átlagkeresettől. Az 1000–5000 főt foglalkoztató nagyvállalkozásokban dolgozók bére a legmagasabb, 163–182 ezer forint, ez 23–37%-kal meghaladta az országos átlagot. Ebben a körben, valamint a 150–249 fős vállalkozásoknál a keresetek nominális emelkedése átlag feletti, míg a mikrovállalkozásoknál átlag alatti volt.

A keresetek reálértéke 2005 és 2010 között összességében 0,8%-kal mérséklődött, szemben az ezt megelőző öt évvel, amikor 39%-os növekedés következett be. Az elmúlt évek gyakorlatilag stagnáló reálkeresetében az egyensúly javítása érdekében meghozott kormányzati intézkedések és a válság hatásai játszották a legfontosabb szerepet. Az időszakon belül 2010-et 1,9%-os növekedés jellemezte,

amire együttesen, de ellentétes irányban hatott a nettó keresetek, valamint a fogyasztói árak egy évvel korábbinál magasabb növekedési üteme. A versenyszférában a reál-

kereset 2,6%-kal meghaladta a 2009. évit, a költségvetés területén 0,5%-os növekedés következett be.

REZERVÁCIÓS BÉR

A gazdasági világválság hatására az elmúlt két évben a rendszerváltás óta nem látott mértékben emelkedett a munkanélküliség Magyarországon. A háztartások közel 11%-ának legalább az egyik tagja munkanélküli volt 2010-ben, szemben a 2008. évi kevesebb mint 8%-kal. Mindez azonban kevésbé volt befolyással a munkanélküliek minimális kereseti igényére. Az átlagos rezervációs bér nagysága 2010-ben 88 ezer forintot tett ki, vagyis munkavállalás esetén a munkanélküliek ekkora nettó keresetet szerettek volna kapni. A munka nélküli férfiak rezervációs bére 92 ezer forint volt, nettó 65 ezer forint alatti keresetet csak kevesebb mint 10%-uk tartott elfogadhatónak. Ez azt is jelentette, hogy a munka nélküli férfiak bérigénye hozzávetőleg 6 ezer forinttal maradt el a fizikai foglalkozásúak nettó átlagkeresetétől, és közel 19 ezer forinttal haladta meg a minimálbér 2010. évi összegét. A nők rezervációs bére alacsonyabb, mint a férfiaké, 84 ezer forint volt 2010-ben. Az előző évhez képest a munkanélküliek minimális munkavállalási díja 4,8%-kal emelkedett, ezen belül a férfiaké 4,6, a nőké 5,0%-kal, azaz a bérigény jobban nőtt, mint a nemzetgazdasági szintű bruttó kereset (1,4%) és a minimálbér összege (2,8%). A jelentős munkaerő-piaci túlkínálat ellenére a munkát keresők alacsonyabb bérért történő elhelyezkedése – az erre vonatkozó statisztikák alapján – nem általános.

5.1 tábla

A minimális munkavállalási díj és a keresetek alakulása

Időszak	Rezervációs bér			Bruttó átlagkeresetek	Nettó átlagkeresetek	Minimálbér ^{a)}
	férfiak	nők	összesen			
2005	75,1	67,1	71,3	158,3	103,1	57,0
2006	78,5	70,0	74,4	171,4	111,0	62,5
2007	80,4	73,9	77,3	185,0	114,3	65,5
2008	84,7	78,0	81,5	199,0	122,3	69,0
2009	88,0	79,8	84,4	199,8	124,1	71,5
2010	92,1	83,8	88,4	202,6	132,6	73,5

^{a)} Adott év január 1-jétől.

A társadalmi jövedelmek és fenntarthatóságuk

A **társadalmi jövedelmek** a háztartások összes jövedelmének körülbelül egyharmadát teszik ki. A pénzületi társadalmi jövedelmek döntő hányada nyugdíj és különböző családtámogatás, míg a természetbeni társadalmi jövedelmek nagyobb részét az oktatási és egészségügyi szolgáltatások képviselik, amelyeket az állam, illetve a háztartásokat segítő nonprofit intézmények szolgáltatnak a háztartásoknak.

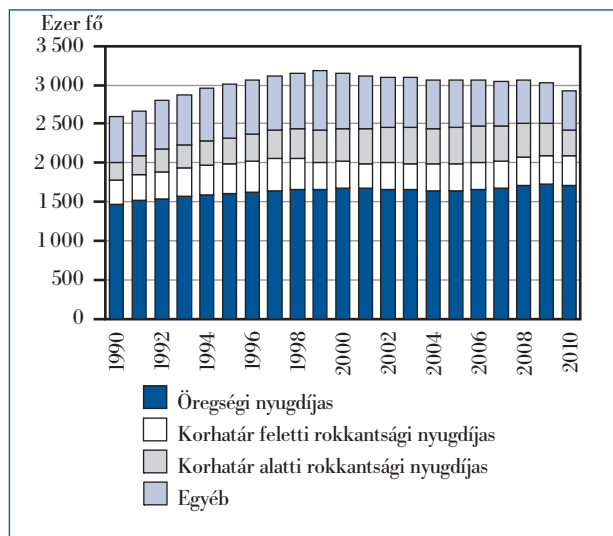
A pénzületi társadalmi juttatások legnagyobb tétele, körülbelül kétharmada a **nyugdíj**. A háztartások teljes jövedelmének negyede nyugdíjából származott 2008-ban. A nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásokban részesülők száma az ezredforduló óta kismértékű csökkenést mutat, létszámuk 2011. január 1-jén 2921 ezer fő volt, a népesség csaknem egyharmada. Az **öregségi nyugdíjasok**

száma 1701 ezer fő volt, valamivel kevesebb, mint egy évvel azelőtt. Részarányuk az összes nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők között 58% volt.

A statisztikai kimutatásokban a korhatár alatti öregségi nyugdíjak részét képezik a **korkedvezményes nyugdíjak** is, amelyek a szervezet fokozott igénybevételével járó, az egészségre különösen ártalmas munkát végzőkre vonatkoznak, akik az irányadó öregségi korhatárhoz képest korábban vehetik igénybe a nyugdíjukat. A nyugdíjkorhatár betöltésével ezek az ellátások az öregségi nyugdíj kategóriájába kerülnek át. Ez a tétel tartalmazza a fegyveresek, rendvédelmi dolgozók nyugdíját és az egyéb veszélyes munkakörökben dolgozók ellátását. 2009-ben a korkedvezményes öregségi nyugdíjasok átlagos ellátásszáma 62 ezer fő volt, az összes öregségi nyugdíjas 3,6%-a. Az egy főre jutó átlagos havi ellátás 145 ezer forint, az átlag-nyugdíj 173, a nettó átlagkereset 117%-a.

5.4 ábra

A nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők számának alakulása

A **rokkantsági nyugdíjasok** száma 2011. január 1-jén 722 ezer fő volt, közel 4%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A csökkenés hátterében a rokkantnyugdíjazás szabályainak szigorítása áll, a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok száma 11%-kal esett vissza. A viszonylag új ellátásnak számító – a rokkantsági nyugdíjnál magasabb

összegű, ám legfeljebb 3 évre szóló – rehabilitációs járadékban részesülők száma az elmúlt év folyamán mintegy 11 ezer fővel emelkedett, miközben az egészségkárosodott személyek szociális járadékában részesülők száma több mint 13 ezerrel csökkent.

2010-ben a GDP 11,2%-át, összesen 3044 milliárd forintot fordítottak nyugdíjakra, illetve nyugdíjszerű ellátásokra, folyó áron 1,8%-kal többet, mint előző évben.

A havi átlagnyugdíj összege 2011. január 1-jén 88 152 forint volt, nominálisan 4,5 ezer forinttal több, mint egy évvel korábban. Ennek hátterében a korrekciós nyugdíjemelés áll. A nyugdíjak reálértéke 1997 és 2006 között fokozatosan emelkedett, majd ingadozott, 2009-től pedig a nyugdíjat is elérték a kedvezőtlen folyamatok, reálértéke 2009-ben a kereseteknél is nagyobb mértékben, 5,7%-kal csökkent. Az egy főre jutó havi átlagos ellátás 2010-ben reálértéken – a nyugdíjas fogyasztóiár-index 4,5%-os emelkedése mellett – 0,8%-kal volt magasabb, mint egy évvel azelőtt.

Az **öregségi nyugdíj** egy főre jutó átlagos összege 2011. január 1-jén 104 014 forint volt, nominálisan 5,2 ezer forinttal, reálértéken 0,7%-kal magasabb az egy évvel korábbinál. Az összeg a nettó átlagkereset 78,4%-át tette ki, ami 1,2 százalékpontos csökkenés 2009-hez képest.

A nyugdíjak alakulására a demográfiai folyamatok is hatnak, vagyis a korábban nyugdíjba mentek száma mérseklődik, és az újonnan nyugdíjba vonulók magasabb ellátással kezdik meg nyugdíjas éveiket.

NYUGDÍJAK ÉS NYUGDÍJSZERŰ ELLÁTÁSOK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az unió népességének korösszetétele folyamatosan változik, a lakosság elöregedése különböző gazdasági és társadalmi következményekkel jár. Az európai országok többségében problémát jelent az öregedő társadalom és ezzel összefüggésben a nyugdíjrendszerek fenntarthatósága, vagyis az, hogy egyre kevesebb aktív személy befizetéseiből kell finanszírozni egyre több nyugdíjas ellátását. Ezt többnyire a nyugdíjkorhatár fokozatos emelésével igyekeznek korrigálni, amit az emelkedő átlagéletkor és az EU számára kiemelt prioritás, a fenntartható, elérhető és megfelelő nyugdíjvédelmek biztosítása is indokol.

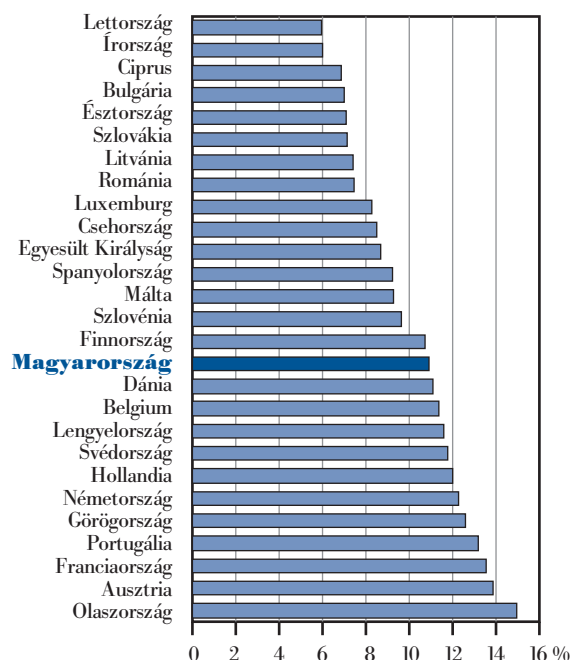
Hazánkban a nyugdíjkiadások GDP-hez mért aránya a rendelkezésre álló 2008. évi nemzetközi statisztikák szerint valamivel alacsonyabb volt, mint a 11,7%-os uniós átlag. Az egy főre jutó nyugdíj vásárlóerő-paritáson számolva Magyarországon 1776 PPS volt, ami lényegesen elmaradt az uniós átlagtól (2924 PPS).

A fejlett országokban folyamatosan csökken a gyermekvállalási kedv és emelkedik a várható élettartam, és ez a tendencia feltételezhetően a jövőben is folytatódik. Hazánkban a születéskor várható átlagos élettartam 2008-ban 70 év körüli volt, ami alacsonynak számít az unión belül (a tagállamokban átlagosan 76 év volt). Mivel a fejlett országokban a nyugdíjasok egyre nagyobb részét alkotják a lakosságnak, így egyre kevesebb embernek kell eltartani az időseket. Fontos mutató az egészségben várható élettartam is, amely hazánkban a férfiaknál 55, a nőknél 58 év volt, ezzel a rangsor végén helyezkedünk el.

Az egy ellátottra jutó nyugdíj színvonalának összehasonlításához az Eurostat és más szervezetek többek között a helyettesítési rátát alkalmazzák, amely a 65–74 évesek átlagnyugdíjának szintjét az 50–59 évesek átlagos munkajövedelméhez viszonyítja. Ez az ún. helyettesítési ráta, melynek értéke az unióban átlagosan 0,51. Hazánkban ez az érték 0,62, mellyel 2009-ben az unió országai között dobogós helyen álltunk.

Ha előrevetítjük a nyugdíjkiadásokat, akkor az Eurostat számításai szerint ezek a GDP egyre nagyobb százalékát fogják kitenni, 2060-ban átlagosan elérhetik a 12,5%-ot, míg hazánkban ennél is többet, 13,8%-ot.

5.5 ábra

Nyugdíjkiadások a GDP százalékában, 2008

A második világháború után létrejött ún. felosztó-kirovó **nyugdíjrendszerek** működőképessége erősen függ a társadalom demográfiai összetételétől és a gazdaságilag aktívak részarányától, hiszen a nyugdíjak alapját az aktuálisan dolgozó generációk befizetései szolgáltatják. Ez az egyensúly azonban a társadalom öregedésével egyre inkább felborult, amit az 1990-es évek elején tovább rontott a foglalkoztatottak számának nagymértékű csökkenése. Az 1997-es nyugdíjreform részben emiatt kezdeményezte a magánnyugdíj-pénztári rendszer bevezetését. Innentől Magyarországon a nyugdíjrendszer három pillérre épült, az állami nyugdíjrendszerre, a magánnyugdíjpénztárakra és a már az 1990-es évek elején létrejött önkéntes nyugdíjpénztárakra. Az új rendszer valójában a fedezetalapú nyugdíjrendszer részleges visszaépítését jelentette. Ez a döntés azonban jelentős hiányt okozott az állami nyugdíjrendszerben, mivel a nyugdíjakat továbbra is az állami nyugdíjrendszerből folyósították, míg a befizetések jelentős részben nem az államnak, hanem a magánpénztáraknak történtek. A pályakezdők számára kötelező volt a magánnyugdíjpénztárba való belépés, emellett az akkori foglalkoztatottak egyharmada az új hárompilléres rendszert választotta.

Ennek eredményeként 2010-ben a 4 millió járulékfizetőből több mint 3 millió²⁾ volt magán-nyugdíjpénztári tag. A 18 működő magánnyugdíjpénztár piaci értéken számított portfóliója az év végén 3,1 billió forint, az egy tagra jutó átlagos érték 996 ezer forint volt. A portfólió 2009. végi értéke 7,5-szerese volt a 2002. évinek, a növekedés meghatározó része a – taglétszám és a keresetek növekedése miatt is emelkedő – tagdíjbevételeknek tulajdonítható, a befektetési tevékenység eredménye 472 milliárd forint volt.

A nyugdíjpénztár-választás szabadságáról szóló törvény, illetve a magán-nyugdíjpénztári befizetésekhez kapcsolódó törvénymódosításokról szóló törvények 2010. utolsó negyedévi elfogadása után 2011. januárban a korábbi tagok 97%-a az állami nyugdíjrendszerbe való visszalépés mellett döntött, a magán-nyugdíjpénztári rendszerben 97 ezer tag maradt.

A **családtámogatások rendszere** szerteágazó, egyrészt tartalmaz alanyi jogon járó és biztosítási jogviszonyon alapuló ellátásokat, másrészt egyszeri kifizetéseket, illetve rendszeresen folyósított juttatásokat.

A gyermekeveléshez való egyik fontos társadalmi hozzájárulás, a családi pótlék reálértéke ingadozott az elmúlt néhány évben: az emeléseknek köszönhetően 2006-ban nőtt a legnagyobb mértékben, 65,4%-kal, azóta mér-

²⁾ Forrás: [Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság honlapja](#).

5.2 tábla

Családtámogatások alakulása, 2010

Megnevezés	Ellátásban részesülő családok száma		Az ellátás havi átlaga, Ft	Nominálérték	Realérték
	ezer család	előző év=100,0		előző év=100,0	
Terhességi-gyermekágyi segély*	27 289	93,4	114 633	103,8	99,0
Anyasági támogatás	7 254	91,8	66 066	100,0	95,3
Gyermekgondozási díj*	94 682	99,6	81 356	103,3	98,5
Gyermekgondozási segély	178 532	102,5	30 388	98,9	94,3
Gyermeknevelési támogatás	39 275	97,5	28 466	99,4	94,8
Családi pótlék	1 224 042	98,2	24 442	99,7	95,0

* Főre számítva.

séklődött, illetve stagnált, 2010-ben pedig újra csökkent, 5,0%-kal. A családi pótlékban részesülő családok száma az ezredforduló óta – évenkénti ingadozásokkal – összességében kismértékben visszaesett. A kifizetett összeg 2006 óta a GDP 1,4%-a körüli.

A gyermek születéséhez kapcsolódó, alanyi jogon járó egyszeri juttatás az anyasági támogatás. Ezt 2010-ben havonta átlagosan 8,2%-kal kevesebb család vette igénybe, mint egy évvel azelőtt. Az egy főre jutó összege – az öregségi nyugdíjminimum 225%-a – 64 125 forint volt.

Szintén alanyi jogon jár a gyermeknevelési segély (gyes), amelyet, ha az anya a gyermek születését megelőzően nem folytatott keresőtevékenységet, a gyermek hároméves koráig folyósítanak. A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény szerint 2010-ig³⁾, a gyes folyósítása mellett a gyermek egyéves kora után időkorlátozás nélkül lehetett dolgozni. 2011-től változott a jogszabályi előírás, heti 30 órát meg nem haladó időtartamban engedélyezett a munkavégzés,⁴⁾ miután a gyermek az 1 éves kort betöltötte. Ennek összege az öregségi nyugdíjminimummal azonos (2010-ben változatlanul 28 500 forint volt),

ikergyermekek esetén ennek duplája. A gyes vásárlóereje a 2008. évi 2,5%-os reálérték-növekedést követően 2009-ben 6,1%-kal, 2010-ben 5,7%-kal csökkent. Az igénybe vevő családok száma az ezredforduló óta 7,4%-kal csökkent, 2009-hez képest viszont 2,5%-kal nőtt.

A terhességi-gyermekágyi segély és a gyermekgondozási díj (gyed) biztosítási jogviszonyhoz kötött ellátások. Az előbbi a gyermek születésétől 24 héten keresztül, az utóbbi azt követően a gyermek kétéves koráig folyósítható. Mindkét ellátás a napi átlagkereset 70%-a. A terhességi-gyermekágyi segélyben részesülők száma 6,6, reálértéke pedig 1,0%-kal csökkent egy év alatt. A gyed reálértéke az ezredforduló óta folyamatosan növekedett, 2010-ben viszont 1,5%-kal visszaesett. Eközben az ellátásban részesülők száma 0,4%-kal csökkent.

A legalább három gyermeket nevelő szülő a gyes lejárta követően a legfiatalabb gyermek 8 éves koráig jogosult gyermeknevelési támogatásra (gyet). Az alanyi jogon járó ellátás feltétele, hogy a szülő legfeljebb napi négy órában végezhet keresőtevékenységet. Az ellátást igénybe vevők száma tovább csökkent – az előző évhez

5.3 tábla

Családtámogatások rendszere, 2009

Betöltött életkor	Alanyi jogon jár				Biztosítási jogviszonyhoz kötött	
0	anyasági támogatás	gyermeknevelési segély ^{a)}	gyermeknevelési támogatás	családi pótlék	terhességi-gyermekágyi segély	gyermekgondozási díj
1						
2						
3						
..						
7						
..						
17						

^{a)} Ha az anya keresőtevékenységet nem folytatott, a gyermek 3 éves koráig, ha biztosítási jogviszonnyal rendelkezett, a gyed lejárta után 2-től 3 éves korig nyújthatták ezt az ellátást.

³⁾ 2004-ig a gyermek másfél éves kora után volt engedélyezett a munkavégzés napi 4 órában.

⁴⁾ A részletes szabályozást a jogszabály tartalmazza.

képest 2,5%-kal –, havi összege az öregségi nyugdíjminimummal azonos.

A családtámogatásra és gyermeknevelésre fordított költségvetési kiadások 2010. évi összege 573 milliárd forintot tett ki, folyó áron 1,1%-kal kevesebbet, mint 2009-ben. Ez az összeg a GDP 2,1%-a, amelynek legnagyobb részét, 359 milliárd forintot a családi pótlék jelentette, további jelentős része a gyes és a gyed. A korábbi családtámogatási rendszert 2011-től a családi adókedvezményt tartalmazó egykulcsos személyi jövedelemadó-rendszer egészíti ki.

A természetbeni társadalmi juttatások reálértéke a 2009. évi 3,5%-os csökkenés után 2010-ben 3,2%-kal mérséklődött az előző évhez képest. Ezen belül a kormányzattól kapott juttatások, melyek az összes juttatás kilencziedét teszik ki, reálértéken 3,1, a háztartásokat segítő nonprofit intézményektől kapott természetbeni juttatások 3,5%-kal mérséklődtek.

2009-ben a háztartás-statisztika adatai szerint a **folyamatos megélhetéshez** a háztartások átlagosan havi 110 ezer forint egy főre eső jövedelmet társítottak, a nagyon szűköshöz ennek az összegnek valamivel több mint felét, a nagyon jó megélhetéshez pedig közel kétszeresét. A szükségesnek vélt összeg nagysága jelentősen függött a háztartások tényleges jövedelmi helyzetétől. A legalsó jövedelmi tizedben élők az átlagos megélhetéshez mindössze 67 ezer forint jövedelmet tartottak szükségesnek, míg a legfelső jövedelmi tizedben élők ennek csaknem két és félszeresét.

A háztartások fogyasztása

Az elmúlt évtized elején a jövedelem és a fogyasztás is jelentős növekedésnek indult. 2007-től azonban az egyensúly javítását célzó intézkedések, majd a gazdasági válság következtében a háztartások tényleges fogyasztása három év alatt 7,8%-kal mérséklődött. Ezen belül 2009-ben a bruttó hazai termék 6,7%-os csökkenése mellett a háztartások fogyasztása is hasonló ütemben, 6,8%-kal esett vissza. A háztartások tényleges fogyasztásának negyötödét a háztartások fogyasztási kiadása, egyötödét a természetbeni társadalmi juttatások teszik ki, ennek nagyobb része a kormányzattól, kisebb része a háztartásokat segítő nonprofit intézményektől származik.

A gazdasági válság következtében nőtt a munkanélküliek száma, és a megélhetéshez szükséges kiadások is emelkedtek. Ennek következtében csökkent a fogyasztás, és a háztartások fogyasztási szokásai is átalakultak. A fogyasztás szerkezetéről 2009-ről állnak rendelkezésre részletes adatok. A háztartások fogyasztásának 2010. évi alakulására a kiskereskedelmi forgalom alakulása alapján következtethetünk.

A háztartások egyéni fogyasztási kiadásai az ezredfordulóhoz képest csaknem kétszeresükre nőttek, miközben a fogyasztói árak összességében 73,4%-kal emelkedtek.

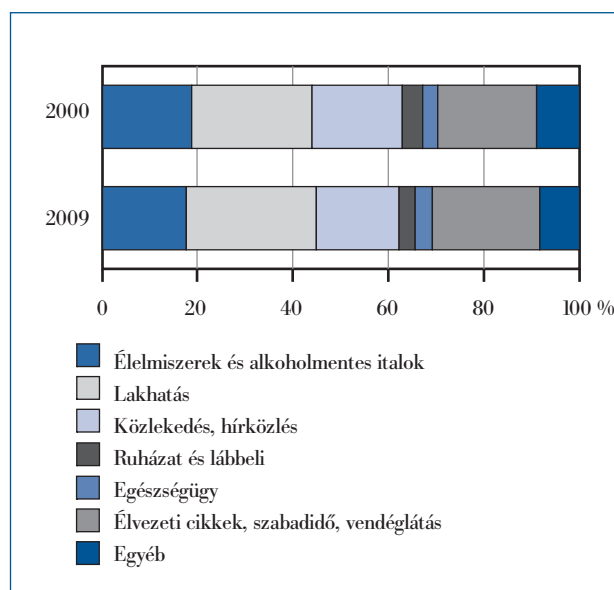
Az előzetes adatok szerint a háztartások egyéni fogyasztási kiadásai folyó áron a 2009. évi 3,8%-os csökkenés után 2010-ben 3,5%-kal nőttek. A háztartás-statisztika adatai alapján a lakosság összes fogyasztási kiadásának egy főre jutó évi átlagos értéke 2009-ben 748 ezer forintot tett ki, amely – 4,2%-os inflációs ráta mellett – reálértéken 4,3%-os visszaesés az előző évihez képest.

Az elmúlt években a fogyasztás szerkezete jelentősen átalakult. Az ezredfordulóhoz képest a nemzetközi tendenciáknak megfelelően csökkent az élelmiszerekre és ruházatkódásra fordított kiadások aránya. 2009-ben a háztartások élelmiszer-kiadásának összege éves szinten 2457 millió forintot tett ki, ami az előző évinél reálértéken 6,8%-kal kevesebb. A 2009. évi 2,6%-os reálérték-csökkenés után 2010-ben az élelmiszerek kiskereskedelmi forgalma – amely az összes forgalom csaknem negyedét tette ki – reálértéken 1,1%-kal nőtt. A szeszes italok, dohányárak kiadásokon belüli aránya 2009-ben tovább növekedett és meghaladta a 10%-ot.

A lakásfenntartásra és háztartási energiára fordított kiadások aránya évről évre nő, 2009-ben a háztartások összes kiadásának legnagyobb részét, több mint negyedét tették ki. A háztartás-statisztika adatai szerint 2009-ben a háztartások 17%-ában távfűtéssel fűtöttek, miközben egy év alatt 4%-kal nőtt azoknak a háztartásoknak a száma, amelyek a lakásukat egyedi kazánfűtéssel fűtötték fel (ezek aránya így 38%-ra emelkedett). A távfűtés fogyasztói ára 2010-ben 13%-kal csökkent, a vezetékes és a palackos gázé 11%-kal emelkedett. A gázár folyamatos és jelentős növekedésének következtében az energiakiadásokon belül egyre nő az olcsóbb szilárd tüzelőanyagok részesedése.

5.6 ábra

A háztartások fogyasztási szerkezete

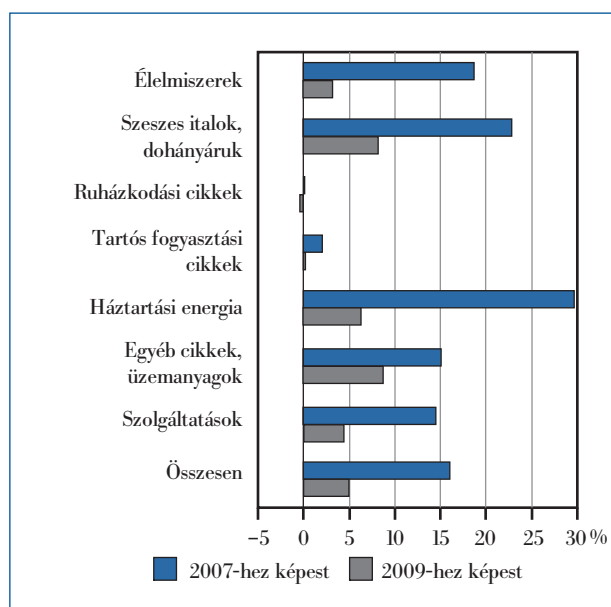

A közlekedésre és hírközlésre fordított kiadások aránya 2009-ben csökkent, míg az egészségügyre fordított összeg aránya csaknem változatlan maradt. Vendéglátásra és szálláshely-szolgáltatásra is hasonló arányban fordítanak a háztartások, mint egy évvel azelőtt.

2007-hez képest a legnagyobb mértékben – csaknem harmadával – a háztartási energia árszínvonala emelkedett. Ezen belül a vezetékes gáz fogyasztói ára 57, az elektromos energiáé 26%-kal nőtt. Ezt követik a szeszes italok, dohányárak, melyekért 23%-kal kell többet fizetnünk. Az egyéb cikkek, üzemanyagok 15%-os áremelkedésében fontos szerepe volt annak, hogy a járműüzemanyagok ára negyedével nőtt 3 év alatt. Az élelmiszerárak is csaknem egyötöddel nőttek a válság kirobbanása óta.

5.7 ábra

A fogyasztói árak változása, 2010

A háztartások kiadásainak színvonalát és szerkezetét nagymértékben meghatározza tagjainak jövedelemszerző tevékenység szerinti összetétele. A háztartás-statisztika adatai szerint 2009-ben az ország 3,8 millió magánháztartásában 9,9 millió fő élt. Jövedelemszerző tevékenység szerint a háztartástagok legnagyobb csoportját az aktív keresők adták, arányuk 37,8% volt. A háztartásokban élő munkanélküliek aránya a 2005. évi 4,1%-ról 6,0%-ra emelkedett, számuk 2009-ben csaknem elérte a 600 ezret.

Az összes háztartáson belül a nyugdíjas háztartások aránya 2005–2008-ig 28% körüli volt, 2009-ben viszont 22,4%-ra süllyedt a rokkantsági nyugdíjazás szabályainak szigorítása miatt. Az egy főre jutó éves kiadások értéke 2009-ben a nyugdíjas háztartásokban 839 ezer forint volt, magasabb, mint egy átlagos háztartásban. A nyugdíjas

háztartásokban az élelmiszerekre és a háztartási energiára fordított kiadások aránya nagyobb, emellett jelentősen többet fordítanak egészségügyre, illetve gyógyszerekre, mint a többi háztartás. Kevesebbet költenek viszont közlekedésre, oktatásra, illetve vendéglátás és szálláshely-szolgáltatásra.

Az egyes jövedelemcsoportokban nagymértékben eltér az egy főre jutó éves fogyasztási kiadások összetétele. Az alacsony jövedelműek körülményeit nagymértékben befolyásolja, hogy a folyamatosan felmerülő költségek mellett mennyi elkölthető jövedelmük marad. Míg a legalsó jövedelmi sávban élő lakosság kiadásainak csaknem harmadát az élelmiszerek és az alkoholmentes italok teszik ki, addig a legfelső sávban élők csak a jövedelmük 18%-át áldozzák élelmiszerre. Ugyanez a tendencia mutatható ki a lakhatási költségek terén is. Ugyanakkor a magasabb jövedelmű háztartások jövedelmük nagyobb hányadát költik közlekedésre, hírközlésre, egészségügyre és különböző kulturális tevékenységekre. A lakásfenntartási költségekre és az élelmiszerekre fordított kiadások magas aránya miatt – az egyre növekvő élelmiszer- és energiaárak következtében – az alacsony jövedelműeket jobban sújtotta az infláció.

2010-ben a lakosság különböző jövedelmi csoportjai közötti különbségeket az árak alakulása nem fokozta, de nem is mérsékelte számottevően. Az alacsony jövedelműek fogyasztási szerkezetében a fogyasztói árak színvonala 5,1, a közepes jövedelműekében 4,8, a magas jövedelműekében 5,0%-kal emelkedett. Az alacsony jövedelműeket és a nyugdíjasokat az eltérő fogyasztási szerkezetük miatt éveken keresztül jobban sújtotta az infláció. A nyugdíjasok fogyasztási szerkezetében az élelmiszerek, a háztartási energia és a gyógyszerek súlya magasabb, így ezek árváltozása erőteljesebben befolyásolja a nyugdíjasok fogyasztóiár-indexét. 2010-ben a nyugdíjasok számára az árak 4,5%-kal nőttek, kevésbé, mint az aktív lakosság számára (5,1%). Ennek oka, hogy a lakosság fogyasztásában nagyobb súllyal szereplő tételek, mint például az üzemanyagok áremelkedése, amely 2010-ben kimagasló volt, kevésbé volt hatással a nyugdíjasok fogyasztóiár-indexére. Emellett a nyugdíjasok fogyasztásában nagyobb súlyt képviselő háztartási energia és gyógyszerek esetében alacsonyabb mértékű áremelések történtek, így ez kevésbé érezte hatását a nyugdíjasok pénztárcáján.

A fogyasztói árak alakulására 2010-ben jelentős hatással voltak az adóemelések, valamint a szélsőséges időjárás miatti mezőgazdasági termelésekiesés. Összességében a fogyasztóiár-emelkedés éves szinten 4,9% volt, valamivel magasabb az előző évinél. Ebben fontos szerepe volt a szeszes italok, dohányárak, az energia, valamint az egyéb cikkek, üzemanyagok drágulásának.

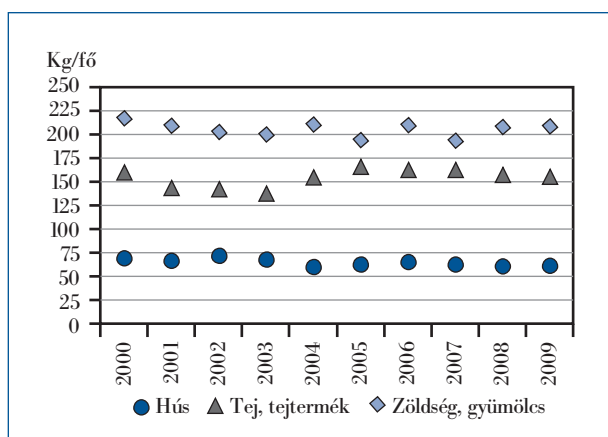
Élelmiszer-fogyasztás

A háztartások táplálkozási szerkezete az évtizedek során átforgalmazódott, a korábbiaknál nagyobb szerep jut a zöldség- és gyümölcsféléknek, és kevesebb gabonafélét, illetve

cukrot fogyasztunk. A háztartások élelmiszerekre fordított kiadásainak csökkenése az élelmiszer-fogyasztásban is tapasztalható. Jelentős visszaesést tapasztaltunk a gyümölcs- és a tejfogyasztásban az ezredfordulóhoz képest. 2009-ben 4,7 kg-mal kevesebb tej és tejtermék jutott egy főre. A gyümölcsfogyasztás a termelés és a fogyasztói árak alakulásának megfelelően alapvetően ingadozó volt, azonban összességben visszaesett.

5.8 ábra

Egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás

Az egészségtudatos táplálkozás felé való elmozdulást mutatja a háztartásokban fogyasztott élelmiszerek termékszerkezetének és mennyiségének folyamatos változása. Erre utal az állati eredetű zsíradékok és a cukor fogyasztásának évek óta tartó csökkenése. A fejenkénti húsfogyasztás viszont 2006-hoz képest 4 kg-mal mérséklődött. A tejfogyasztásban 2008 óta szintén kedvezőtlen tendencia érvényesül, az egy főre jutó tejtermékfogyasztás 2009-ben átlagosan 155,9 kg volt. Feltehetően rész-

ben a hazai táplálkozási kultúránkra és részben a magas árszínvonalra vezethető vissza az alacsony halfogyasztás (3,7 kg/fő/év).

2009-ben jelentősen csökkent a magas szénhidrát tartalmú élelmiszerek közül a burgonya, és valamelyest a lisztfogyasztás. Az elmúlt hét évben egyre kevesebb tojást fogyasztottunk. A zöldség- és gyümölcsfogyasztás mértéke Magyarországon nem számít magasnak, és jellemzően ingadozó. 2009-ben a gyümölcsfogyasztás mennyisége nőtt, a zöldségfogyasztás 3,3 kg-mal visszaesett. 2010-ben a zöldségek ára egy év alatt átlagosan ötödével emelkedett, ezen belül a burgonyáért harmadával kellett többet fizetnünk.

A 2009-et megelőző három évben a napi tápanyagbevitel mennyisége csökkent, 2009-ben 13 191 kilojoule volt, de továbbra is meghaladja az élelméztudomány által ajánlott napi mértéket. Az elfogyasztott zsír mennyisége jóval az ajánlott érték felett van, 2008-hoz képest nem változott, de valamivel alacsonyabb, mint 2006-ban. A szénhidrátfogyasztás az elmúlt évtized közepéhez képest 6%-kal mérséklődve az ajánlott értékre süllyedt.

Az élelmiszerárak 2010. évi jelentős növekedéséből adódóan a háztartásokban tovább csökkenhet az elfogyasztott élelmiszerek mennyisége, hiszen a magas árak hatással lehetnek az élelmiszer-fogyasztás alakulására. Bár a leg-
alacsonyabb jövedelműek fogyasztása az élettanilag értékesebb tápanyagokból az elmúlt években jelentősen nőtt, azonban így is nagy az elmaradásuk az átlagtól és különösen a magas jövedelműekétől. Ez különösen az alacsony hús- és gyümölcsfogyasztásban mutatkozik meg.

Vendéglátásra, azaz házon kívüli étkezésekre és ital-fogyasztásra 2009-ben egy főre 26 ezer forint jutott a háztartás-statisztika szerint. Az életszínvonal-csökkenés e csoportban is éreztetette hatását, az előző évhez képest a házon kívüli étkezésekre fordított kiadások reálértéken 5,1%-kal estek vissza, 6,6%-os átlagos áremelkedés mellett.

SAJÁT TERMELÉSŰ FOGYASZTÁS

Az élelmiszer-fogyasztás összkiadáson belüli aránya a rendszerváltást követően az életszínvonal esésével összefüggésben 1995-ig nőtt, majd az 1990-es évek második felétől fokozatosan csökkenni kezdett, 2005-ben a háztartások kiadásainak összetételében 21,4%-ot tett ki.⁵⁾ Ekkortól kismértékű emelkedést, majd stagnálást tapasztaltunk, 2008-ban 22,8%-ot ért el.

A saját termelésű fogyasztás aránya az 1980-as évek elejétől nőtt a vásárolt fogyasztás rovására, ez a rendszerváltást követően felerősödött, ugyanis a korábbi jövedelemkiegészítő funkció mellett a családi mezőgazdasági munka a hirtelen csökkenő foglalkoztatottság következtében egyes csoportokban már inkább jövedelempótló szerepet töltött be.

A saját fogyasztásra termelés leginkább az egyéni gazdaságokhoz és a gazdasági mérethatárt el nem érő gazdálkodási formákhoz kapcsolódott. Az egyéni gazdaságok száma (elsősorban a háztáji gazdálkodás megszűnésével) az 1990-es években jelentősen visszaesett, majd a folyamat folytatódott az ezredforduló után is. Az egyéni gazdaságok között a kizárólag saját fogyasztásra termelők aránya 2000 és 2005 között csökkent, ezt követően újra

⁵⁾ A makro-fogyasztásszerkezetben annak elérő számításából adódóan ennél alacsonyabb volt.

emelkedett, és 2010-ben 61% volt. A gazdasági mérethatárt el nem érő gazdálkodást folytató háztartások száma 2010-ben 1,1 millió volt. Ezek zöme csak a saját fogyasztást kiegészítő konyhakertként határozható meg.

5.4 tábla

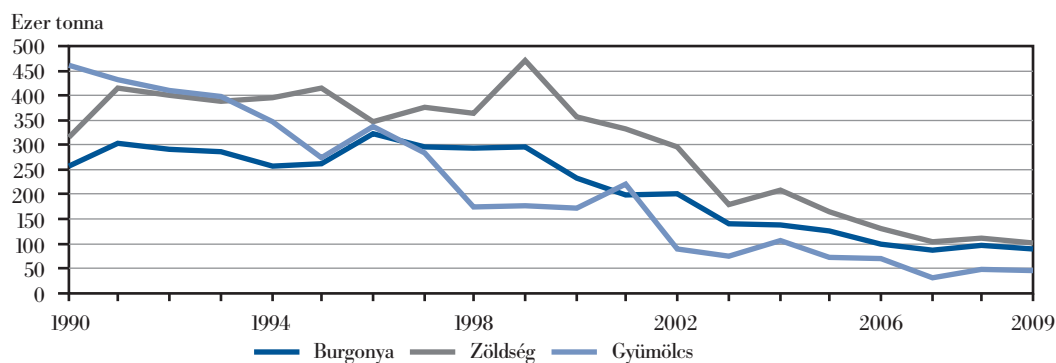
Egyéni gazdaságok és a saját fogyasztásra termelők

Év	Egyéni gazdaságok száma, ezer	Ebből kizárólag saját fogyasztásra termelő, %
2000	959	60,8
2003	766	59,3
2005	707	51,3
2007	619	52,0
2010	567	60,8

Az elmúlt húsz évben a különböző saját termelésű élelmiszerek fogyasztása nem egyformán alakult. A zöldség- és burgonyafogyasztás csak az ezredfordulótól kezdett csökkenni a vásárolt élelmiszerek javára, míg a saját termelésű gyümölcsfogyasztás már az 1980-as évek második felétől visszaszorulóban volt.

5.9 ábra

Az egyéni gazdaságok saját termelésű fogyasztása

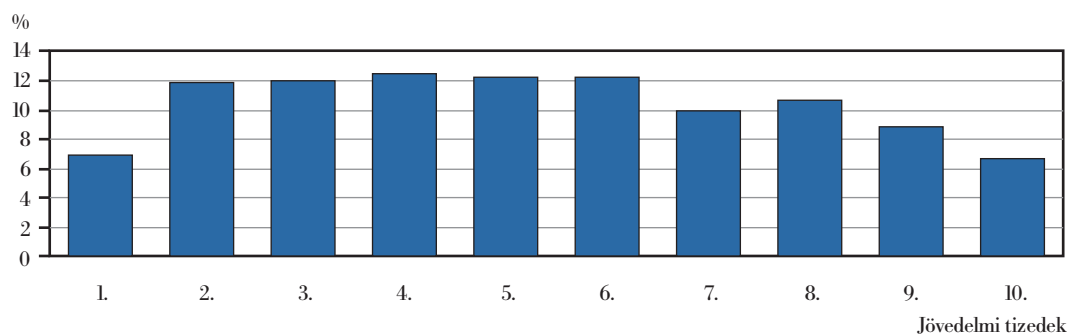

A háztartás-statisztika szerint 2000-ben még a saját termelésű javak tették ki a teljes élelmiszer-fogyasztás egyötödét, ez az arány az ezredfordulótól jelentősen csökkent 2008-ig, majd – feltehetően a válság hatására – újra emelkedett, 2009-ben 10,2% volt.

A saját termelésű élelmiszerek az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportok fogyasztásában nagyobb szerepet játszanak, kivéve a legalacsonyabb jövedelmi tizedet.

5.10 ábra

A saját termelésű élelmiszer-fogyasztás aránya jövedelmi tizedek szerint, 2009 (az összes élelmiszer-fogyasztás százalékában)

Tartós fogyasztási cikkek

A háztartás-statisztika adatai szerint a tartós fogyasztási cikkekkel való felszereltség évről évre javul, számos fontos háztartási cikk esetében megközelíti a teljes ellátottságot. Az újabb fejlesztésű, korszerű termékekkel való ellátottság (pl. kombinált hűtő-fagyasztó gépek, személyi számítógép, mobiltelefon, CD-lejátszó) tovább nőtt, miközben azok elődeinek (hagyományos hűtőszekrények, fagyasztók, képmagnó, vezetékes telefon) száma csökken. Az elmúlt években egyre több új termék jelent meg a piacon. A tartós fogyasztási cikkek fejlődése a háztartások korszerűsítését szolgálja. A korszerűsítések egyik csoportja a háztartásvezetést, a háztartási munkát segíti, ilyen például a mosogatógép, amely már csaknem minden tizedik háztartásban megtalálható. A korszerű háztartási eszközök másik csoportjába a művelődést, szórakozást szolgáló berendezések tartoznak. 2009-ben a háztartások 98%-ban volt televízió, 7,9%-ban már plazma vagy LCD. 2009-re a háztartások csaknem fele rendelkezett asztali személyi számítógéppel, 13%-uk pedig lappal. A mobiltelefonok száma is rohamosan nőtt, 2009-ben a háztartások 86%-ában volt legalább egy mobilkészülék.

A nagy értékű tartós javak közül is kiemelkedik a személygépkocsi, mind értéke, mind jelentősége miatt. Bár az ezredfordulóhoz képest a száz háztartásra jutó személygépkocsi száma jelentősen nőtt, még így is jóval alacsonyabb a fejlett európai országok mutatóinál.

2009-ben a gazdasági válság és a hitelezési gyakorlat változásának hatására a háztartások járművásárlásra for-

dított kiadásai visszaestek. A száz háztartásra jutó személygépkocsi száma 2009-ben csökkent, különösen igaz ez a saját tulajdonban lévőkre. A gépjármű-kereskedelem volumene 2010-ben tovább süllyedt. A magasabb egy főre jutó jövedelem és fogyasztás ellenére a 100 háztartásra jutó saját gépkocsi száma Közép-Magyarországon volt a legalacsonyabb (48), Nyugat-Dunántúlon a legmagasabb (64).

5.5 tábla

**Tartós fogyasztási cikkek száma
100 háztartásra**

Megnevezés	2005	2006	2007
Hűtőszekrény	75	68	65
Fagyasztógép	55	51	50
Hűtő- és fagyasztógép	33	39	40
Mikrohullámú sütő	75	85	86
Mosogatógép	6	9	9
Televízió, színes	140	151	151
Ebből: plazma, LCD	..	..	8
CD-lejátszó	27	36	39
Video	56	49	44
Digitális fényképezőgép	11	27	30
DVD	24	50	52
Házimozi-berendezés	..	9	9
Videojáték konzollal	3	4	4
Asztali számítógép	37	49	50
Hordozható számítógép (laptop)	22	10	14
Mobiltelefon	140	174	176
Ebből: saját	131	167	169
Személygépkocsi	53	56	55
Ebből: saját	51	54	52

KULTURÁLIS FOGYASZTÁS

A 2007. évi Eurobarometer-felmérés szerint Magyarországon más országokhoz képest az irodalom különösen fontos alkotóeleme a kultúrának.⁶⁾ Míg az idegennyelv-tanulásban nem jeleskedünk, addig, úgy tűnik, az anyanyelvhasználat írott formájának tisztelete mélyen benne van a köztudatban. A felmérésben arra voltak kíváncsiak, hogy a kultúra kifejezés hallatán milyen képzetársítások fordulnak elő a különböző országokban. Európában az első helyen – átlagosan 39%-os említettséggel – a képzőművészetet is magába foglaló vizuális és előadó-művészetek álltak, az irodalmat a válaszolók átlagosan 26%-a említette. Magyarországon viszont 43% jelölte meg az írott műveket a költészettel és a színházzal együtt.

A magyar háztartások kulturális fogyasztása az összes kiadás között mért arányát tekintve megegyezik az uniós átlaggal. (A legfrissebb összehasonlító adat 2005. évi, e szerint az EU-27 átlaga 8,4, Magyarorszáé 8,5%.) A kultúrára és rekreációra fordított összes kiadás aránya Ausztriában és az Egyesült Királyságban a legmagasabb, Bulgáriában a legalacsonyabb. Magyarországon az uniós átlagot kismértékben meghaladja a főcsoporton belül a kulturális szolgáltatásokra, és jelentősebb mértékben a könyvekre és folyóiratokra fordított kiadások aránya. 2009-ben erre a három tételre összesen az összes kiadás 3,1%-át költöttük, míg a teljes kulturális fogyasztásunk arányát tekintve a 2005. évinél alacsonyabb, 7,8%⁷⁾ volt. A háztartás-statisztika szerint a könyvekre fordított

⁶⁾ Forrás: [European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, European Commission, 2007](#)

⁷⁾ Az összes kiadásba az Eurostat adataival való összehasonlíthatóság érdekében nem számítottuk bele a lakásberuházást.

egy főre jutó éves kiadás 2009-ben 4331 forint volt, közel ugyanennyit költöttünk újságokra és magazinokra. Könyvekre a legnagyobb arányban a máltaiak, a hollandok és a magyarok, folyóiratokra a finnek és hollandok fordítottak.

A legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelmi tized fogyasztásában megfigyelhető különbségek közül a vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás után a kulturális kiadásokban mért eltérés a legnagyobb. 2009-ben a legtehetősebb réteg átlagosan több mint nyolcszor annyit fordított kultúrára és rekreációra, mint a legalsó jövedelmi tized. A kulturális fogyasztáson belül a könyveknél 3,7-szeres, folyóiratoknál 8,5-szeres, míg a kulturális szolgáltatások esetében (pl. mozi, színház, múzeumlátogatás) 6,0-szeres volt a különbség a két szélső jövedelmi tized fogyasztásában.

5.6 tábla

Egy főre jutó éves kulturális kiadások alakulása folyó áron

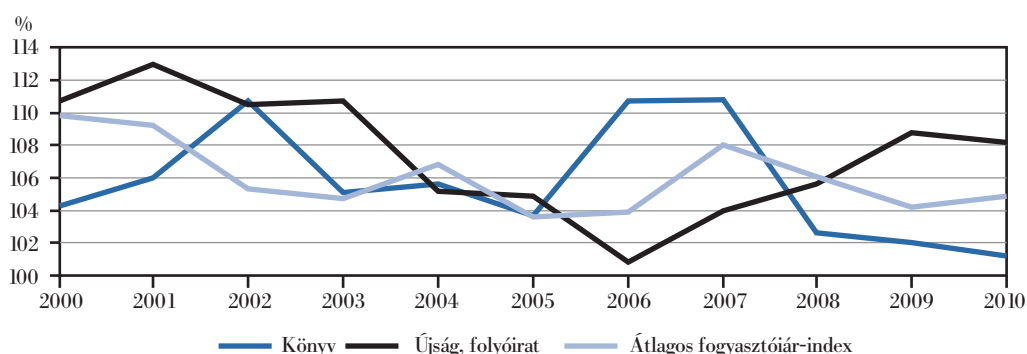
	2000	2005	2008	2009
(forint)				
Kultúra, rekreáció összesen	27 280	54 697	56 749	57 974
Ezen belül:				
Kulturális szolgáltatások	4 902	11 264	14 092	14 931
Könyvek	2 354	3 647	4 049	4 331
Újságok, folyóiratok	2 578	5 200	4 003	4 050

Az elmúlt húsz évben összességében az volt a jellemző, hogy miközben egyre többféle könyv jelent meg a piacon, a kiadott könyvek példányszáma csökkent. 2009-től azonban már a könyvek száma is csökkenni kezdett, és ez folytatódott 2010-ben is. A könyvek és füzetek száma 4,2, a példányszám ennél nagyobb mértékben, 8,5%-kal esett vissza az előző évihez képest. Az összes kiadott könyv kínálatán belül a szépirodalom, az ifjúsági és gyermekirodalom, valamint a szakirodalom területén 3–5%-os bővülésről beszélhetünk. A példányszám a szépirodalmi könyveknél 6%-kal emelkedett. A tankönyvek esetében mind a kínálat sokfélesége, mind a példányszám tekintetében visszaesést tapasztaltunk.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Országos Egyesületének adatai szerint 2010-ben a könyvforgalom 61 milliárd 572 millió forint volt, folyó áron számolva 4,1%-kal maradt el az előző évitől. Az 1996 óta vezetett könyvforgalmi statisztika 2009-ben mutatott először visszaesést, ami 2010-ben folytatódott. A legnagyobb forgalomcsökkenést a gyermek- és ifjúsági könyveknél (16,7%-os), valamint a szakkönyvek, tudományos művek, lexikonok, szótárak, illetve az egyéb, felsőoktatásban használatos kiadványok (15,3%-os) területén mérték.⁸⁾ A könyvek fogyasztói árának változása a válság ellenére 2008 óta nem éri el az általános inflációs rátát.

5.11 ábra

Fogyasztóiár-indexek alakulása (az előző év = 100)

⁸⁾ Forrás: [Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének honlapja](http://magyar.konyvkiadok.hu).

2009-ben a nyomtatott sajtótermékek közül a napilapok és havilapok példányszámai tovább csökkentek, míg a hetilapok megőrizték – sőt, csekély mértékben növelni is tudták – a korábbi évben regisztrált értéket. A politikai és gazdasági lapok, műsorújságok és egyéb sajtótermékek példányszámának évek óta tartó csökkenése, illetve stagnálása mögött alapvetően az elektronikus média használatának terjedése áll. 2010-ben az országos és megyei napilapok példányszáma egy-két kivételtől eltekintve tovább mérséklődött, az előzetes adatok alapján úgy tűnik, a hetilapoké ennél valamivel kedvezőbben alakult.

Összességében a különböző érdeklődésű emberek könyvtárhasználóként, -látogatóként vagy könyvkölcsönzőként jelenleg 8000 könyvtári szolgáltatóhelyet kereshetnek fel. Ezek nem egészen fele iskolai, több mint egyharmada települési, a többi szak- és munkahelyi könyvtár. A könyvtárhasználatban a múlt évtized utolsó harmadában változásokat tapasztalhattunk, amelyekben feltehetően szerepet játszik az elektronikus szolgáltatások növekvő jelenléte és a hagyományos kínálat multimédiás eszközökkel való bővítése. A települési könyvtárak szolgáltatóhelyeinek száma 2009-ben 3587 volt, az elmúlt két évben szerényen, de a könyvvállomány és a beiratkozott olvasók száma is emelkedett. A kikölcsönzött könyvtári egységek számának az 1990-es évek közepétől mérhető csökkenése megállt, és 2009-ben 2,6%-kal emelkedés mutatkozott.

Jövedelmi egyenlőtlenség, szegénység

Az Európai Unió nem rendelkezik közösségi szintű szociálpolitikával, ez a tagországok felelősségi körébe tartozik, és a különböző tradícióknak és értékeknek megfelelően alakítható. Ugyanakkor szükség van a koordinációra, amely a közösen definiált célok irányába történő elmozdulást segíti elő. Ebben nagy szerepet kap az az

indikátorrendszer, amelyet a 2001 decemberében az EU Tanácsának laekeni ülésén fogadtak el a jövedelmi szegénység és társadalmi kirekesztődés mérhetővé tételére, és amely 2006-ban új területek figyelembevételével bővült. A laekeni indikátorok kifejezetten eredményorientált mutatók, azaz az egyes tagállamok által véghezvitt kormányzati beavatkozások eszközeit nem vizsgálják, csak azok hatását kívánják mérni. A kisebb, konkrét célcsoportok leírására nem alkalmasak, ugyanakkor a szegénységet és az egyenlőtlenséget több dimenzióban is megragadják.

SZEGÉNYSÉGI MUTATÓK

A szegénység szűkebb értelemben **jövedelmi szegénységet** jelent, tágabb értelemben többdimenziós fogalom, amely a különböző egyéni attribútumokban (lakóhely, iskolázottság, társadalmi kapcsolatok, stb.) mérhető egyenlőtlenségi hierarchiában alul lévők helyzetét jelenti. A statisztikában általában az előbbit használjuk, a többdimenziós szegénység jövedelmen kívüli anyagi oldalát a **depriváció** fogalmával mérjük.

A jövedelmi szegénység lehet **abszolút fogalom**, amely valamilyen objektív jövedelmi szint (pl. létminimum) alatt élőkét jelenti. Ez az összeghatár azt az egy főre – vagy egy fogyasztási egységre⁹⁾ – jutó minimális jövedelmet mutatja, amely egy adott évben szükséges egy személy legalapvetőbb szükségleteinek kielégítéséhez. A létminimum kiszámítása az Országos Élelmiszer- és Táplálkozástudományi Intézet (OÉTI) által összeállított élelmiszerkosár normatív értékéből kiindulva történik.

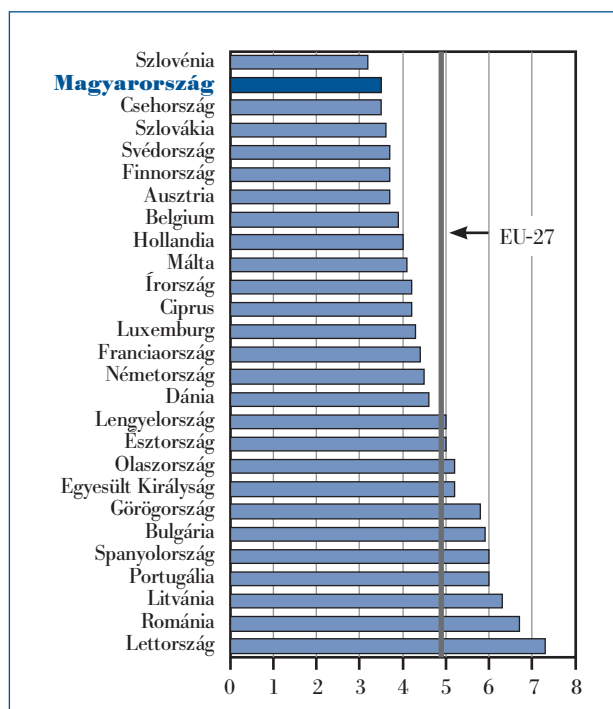
A **relatív szegénységfogalom** ezzel szemben azokat tekinti szegénynek, akik az egy főre jutó (vagy egy fogyasztási egységre jutó, ún. ekvivalens) jövedelmek eloszlásának valamilyen középértékéhez (átlag vagy a medián) képest alul helyezkednek el. Ez a szegénységi arány tehát a teljes népesség jövedelmi helyzetétől és annak mérhetőségétől függ. A hivatalos statisztikában bevett gyakorlat szerint az egy fogyasztási egységre jutó jövedelmek mediánjának 60%-a alatt élőkét tekintjük szegénynek.

⁹⁾ Fogyasztási egység: a háztartás tagjainak a háztartáson belüli fogyasztási szerkezetet kifejező arányszáma, ahol az egyes háztartástagok eltérő súllyal szerepelnek. A számítás során a háztartás első felnőtt személyét egy fogyasztási egységnek tekintjük, a további felnőtt személyek egynél kisebb egységet képviselnek, hiszen a háztartásnak számos olyan kiadása van, ami nem függ a háztartástagok számától vagy legalábbis nem lineárisan van kapcsolatban vele. Fogyasztási szükségletének megfelelően az aktív korúnál valamivel kisebb egységet képvisel a kisgyermek és az idős személy. Ez esetben az OECD2-skálát alkalmazzuk: az első felnőtt 1,0, minden további felnőtt 0,5, a gyermek 0,3 fogyasztási egységet képvisel.

A jövedelemelosztás egyenlőtlenségét többféle mutatóval is mérhetjük. A laekeni indikátorok között kétféle mutató, a Gini-együttható¹⁰⁾ és a legmagasabb, illetve legalacsonyabb jövedelmi ötöd hányadosa szerepel. Mindkét mutató szerint – a 2009. évi felvétel 2008-ra vonatkozó jövedelmi adatai alapján¹¹⁾ – Magyarország (Szlovéniát követően) Csehországgal holtversenyben a második helyen áll a legkevésbé egyenlőtlen országok között. 2008-ban az egyenlőtlenség mértéke és a relatív szegénységi küszöb alatt élők száma nem változott lényegesen. A TÁRKI Társadalomkutatási Intézet – amely kisebb mintán és eltérő módszertan alapján a KSH mérésénél rendszerint magasabb jövedelemegyenlőtlenséget mutatott ki – 2009-ben az egyenlőtlenség növekedését jelezte.

5.12 ábra

A legmagasabb és a legalacsonyabb jövedelmi ötöd hányadosa, 2009
(2008-ra vonatkozó jövedelmi adatokkal)

A laekeni indikátorok egyike a relatív jövedelmi szegénységi mutató: azoknak az arányát jelzi, akiknek – definíció szerint – egy fogyasztási egységre jutó jövedelme (társadalmi juttatásokkal) a medián¹²⁾ 60%-a alatt van. A mérőszám jellegéből adódóan az adott országra jellemző, mérhető jövedelmi szinthez képest helyezi el a szegényeket (ezért a nemzetközi összehasonlítás céljából inkább al-

kalmasak a különböző anyagi deprivációs mutatók). E mutató alapján a szegénységi arány az utolsó felvétel szerint Magyarországon összességében 12,4% volt.

Az életkor előrehaladtával fokozatosan csökken a szegénységi arány (és szegénységi kockázat), és az összes társadalmi csoport közül a legrosszabb helyzetben a sokgyermekes családok és az egyszülős családok vannak. A gyermekszegénység több összetevőre vezethető vissza, részben a családi életciklusmodellel magyarázható: a kisgyermekes családok esetében általában az anya a gyermekgondozási ellátás periódusában kiesik mint kereső, miközben nő az eltartottak száma. Szintén jellemző, hogy a sokszor a karrierje kezdetén álló apa lényegesen alacsonyabb fizetéssel rendelkezik, mint később, amikor már esetleg a nagyobb gyermekei is dolgoznak vagy önállósulnak. A családi összjövedelem átmeneti visszaesése és a fogyasztási egységek számának növekedése tehát egyszerre terheli a fiatal családokat. Az elmúlt három évben a szegénységi arány átmeneti emelkedés után az egyszülős, továbbá a két felnőttből és egy vagy két gyermekből álló családok között összességében csökkent, míg a három és annál több gyermekes teljes családok esetében emelkedett.

5.7 tábla

Szegénységi arány háztartástípusonként

Megnevezés	2007	2008	2009
Gyermekek háztartások összesen	16,0	16,1	17,0
Ebből:			
Egy szülő gyermek(ek)kel	28,6	33,2	25,7
Két felnőtt három vagy annál több gyermekkel	27,8	28,7	31,1
Két felnőtt két gyermekkel	14,3	15,7	15,5
Két felnőtt egy gyermekkel	11,8	10,5	10,2
Gyermektelen háztartások összesen	7,6	7,7	6,8
Ebből:			
Egyszemélyes háztartások	14,9	15,7	18,6
Kétszemélyes háztartások (mindkettő 65 év alatti)	8,4	8,9	8,1
Kétszemélyes háztartások (legalább az egyik 65 éves és idősebb)	4,1	3,0	2,5
Mindösszesen	12,3	12,4	12,4

A különböző élethelyzetek közül a legnagyobb mértékben a munkanélküliség növeli a szegénységi kockázatot. A munkanélküliek szegénységi aránya négyszerese az országos átlagnak, 47%, míg a foglalkoztatottaké mindössze 6% volt.

¹⁰⁾ Értéke 0 és 1 közé esik. Minél inkább távolodik a 0-tól, annál egyenlőtlenebb a jövedelemelosztás.

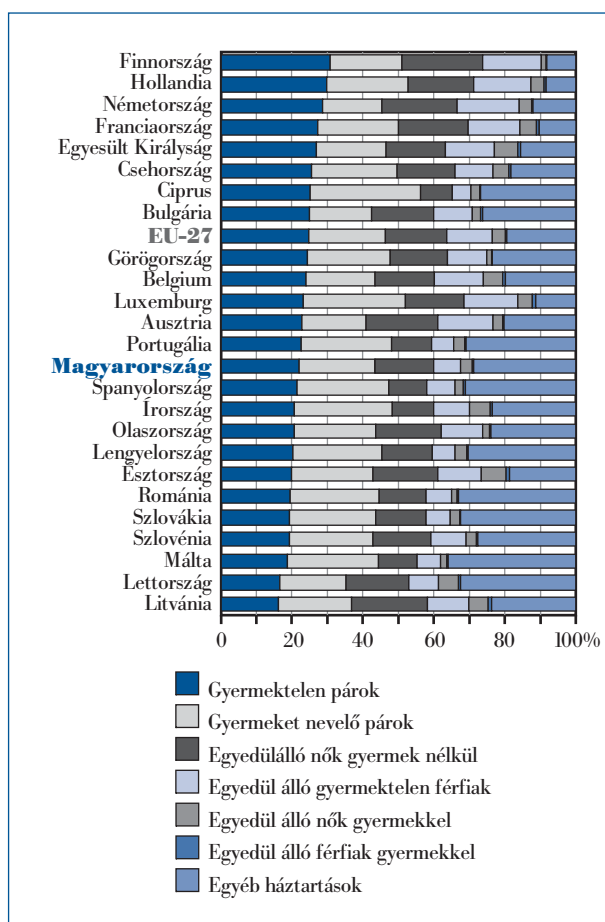
¹¹⁾ Az Eurostat az adatok vonatkozási évét a felvétel évével jelzi. A gazdasági aktivitási és egyéb jellemzők a kikérdezés referenciaidejére vonatkoznak, míg a jövedelmi adatok esetében a referenciaév egy évvel korábbi.

¹²⁾ A jövedelemelosztás középső értéke. Azért mediánt és nem átlagot használnak középtértéknek, mert ez a mutató kevésbé érzékeny a szélsőséges (nagyon alacsony és nagyon magas) jövedelmek mérésének esetlegeségeire.

A társadalmi juttatásoknak a jövedelmi szegénység csökkentésében játszott szerepe Magyarországon az egyik legmagasabb az unión belül, 59%, míg az EU átlaga 2009-ben 32%-ot tett ki.

5.13 ábra

A háztartások összetétele az unióban, 2009

Különbségek a fogyasztásban

Hazánkban több mint 3 millió ember él a létminimum körül vagy az alatt. Az alacsony jövedelműek életét nagymértékben befolyásolja, hogy mennyi szabadon elkölthető jövedelmük marad az állandó költségeiken felül. A lakhatás költségei (energia, törlesztőrészek) nőttek az elmúlt években, így ez korlátozza a napi cikkekre elkölthető pénz összegét. A szegényebb fogyasztói csoportok körében az otthoni étkezések kerülnek előtérbe, vagyis nagyobb mennyiségben vásárolnak olyan élelmiszereket, amelyek a család napi ellátását biztosítják. Minél jobb a jövedelmi helyzete egy háztartásnak, annál kisebb az élelmiszerekre és a napi megélhetésre költött összeg aránya az összes kiadáson belül.

A gyermekes háztartások összes egy főre jutó fogyasztási kiadása 2009-ben is másfélszerese volt a gyermekteleneknek. A fogyasztást korcsoport szerint vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a tipikus esetben nyugdíj előtt álló, ezért legmagasabb jövedelmű 60–64 éves korcsoportban a legmagasabb, és a pályakezdőket és kisgyermekes családokat jelentős részben tömörítő 30–39 évesek között a legalacsonyabb az egy főre jutó kiadás. A két csoport kiadásainak aránya 1,4.

A háztartás-statisztika adatai szerint 2009-ben összességében nem változott lényegesen a leggazdagabbak és a legszegényebbek fogyasztása közötti különbség az előző évhez képest, egyes termék- és szolgáltatáscsoportok esetében azonban észrevehető volt a korábban is megfigyelhető trendek folytatódása, illetve megtörése. A különböző fogyasztási tételek iránti kereslet a jövedelmi viszonyok, a termékre jellemző fogyasztóiár-változása és a termék jövedelemrugalmassága határozza meg. Ez utóbbi nagymértékben függ a kulturális szokásoktól.

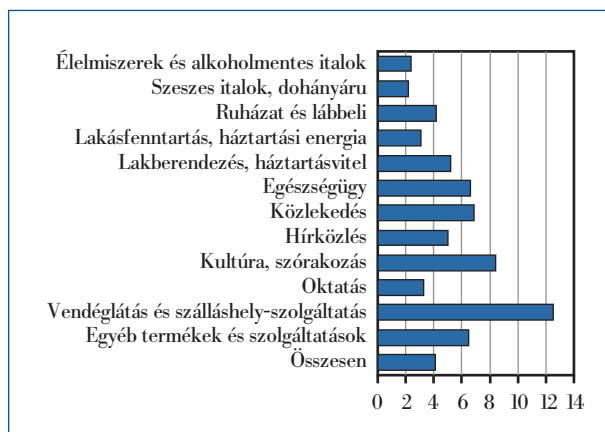
2009-ben a legfelső jövedelmi tized átlagosan 4,1-szer annyit fordított fogyasztásra, mint a legalsó jövedelmi tized. A főbb kiadási csoportok közül a legnagyobb, 12,5-szeres különbség ebben az évben is a vendéglátás és szálláshelyszolgáltatások esetében volt. Ebben a fogyasztási főcsoportban jelentősen nőtt a különbség az elmúlt években a legszegényebb és legmagasabb jövedelmű két szélső jövedelmi csoport között (2005-ben még 8,8-szeres volt). A második legnagyobb különbséget (8,4-szerest) a kultúrára, szórakozásra fordított kiadásokban mérték 2009-ben. Ez a hányados az elmúlt két évben szintén emelkedett, a 2005. évi értékhez képest azonban összességében csökkent. Szintén viszonylag nagy az eltérés a legmagasabb és a legalacsonyabb jövedelműek fogyasztásában a közlekedés (és ezen belül a járműbeszerzés), az egészségügyi kiadások (illetve gyógyszerek), valamint az egyéb termékek és szolgáltatások esetében (ez utóbbin belül a fodrászszalonok és más testápolási létesítmények igénybevételére fordított kiadásoknál mért hányados 25,5 volt).

Az élelmiszerekre fordított kiadásoknál kisebb mértékben, de szintén nőtt a fogyasztási egyenlőtlenség az elmúlt években, 2009-ben 2,4-szeres volt. A termékcsoponton belül a legnagyobb különbséget hosszabb idő óta a hal, a marhahús, valamint a sajt fogyasztásában mérik. Ezek közül a halra és tenger gyümölcseire fordított kiadások hányadosa a legalsó és legfelső decilis között az elmúlt években jelentősen növekedett.

A tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság a különböző jövedelmi csoportokban nagymértékben eltér. A felső jövedelmi tizedbe tartozó háztartások közül négyszer annyiban található mosogatógép, plazma-, illetve LCD-televízió vagy laptop, mint az alsó tizedben élőknel, illetve több mint kétszer annyi a száz háztartásra jutó gépkocsik száma is.

5.14 ábra

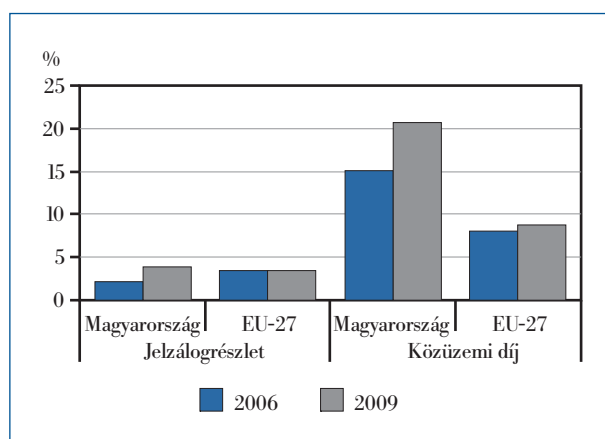
**A legmagasabb és legalacsonyabb jövedelmi
tized fogyasztásának hányadosa fogyasztási
főcsoportok szerint, 2009**

Az anyagi nehézségekkel küszködő háztartások között sokkal inkább jellemző a **közüzem díjak befizetésének elmaradása**, mint a banki adósságok halmozása. Az unióban a lakosság kevesebb mint tizedét érinti ez a probléma, a válság után bekövetkezett növekedéssel is 9% alatt maradt az arány. Magyarországon a lakosság 15–16%-ának volt közüzemidíj-hátraléka a válság előtti években, ez a 2008. évi – viszonylag alacsony – 14%-ról egy év alatt 21%-ra emelkedett, ami a térségbeli országokhoz hasonlítva Románia után a második legmagasabb arány. (Érdekes, hogy míg Csehországban 2005 óta egyszámjegyű és tendenciájában csökkenő maradt ez a ráta, a banki hátralék terén nagyon prudens gazdálkodást mutató lengyel, román és szlovén háztartásoknál is magas ez az arányszám.)

5.15 ábra

**A díjhátralékkal rendelkező
háztartások aránya**

A háztartások pénzügyi nehézségeit kifejező mutatószámok közül folyamatosan és az uniós átlagnál lényegesen

magasabb azon háztartások aránya, amelyek nem engedhetik meg maguknak, hogy évente egy hetet otthonuktól távol töltsenek. A háztartások kétharmada sorolta magát ebbe a kategóriába, és ezen az – uniós mércével mérve ki-magaslóan rossz – arányon a válság nem rontott. (Mindezt alátámasztják más forrásból származó adatok is: többnapos belföldi utazáson a lakosság egyharmada vesz részt. A legalább ötnapos utazáson résztvevők aránya csak 19%, és az is ismert, hogy a nem utazás oka mintegy felerészben anyagi természetű. A külföldi utazások még magasabb forrásigénye ismeretében feltételezhető, hogy az ilyen utakra vállalkozó háztartások aránya még alacsonyabb.)

A kényszerű takarékoskodás módjai közül a fűtéssel való spórolás is lehetőség – úgy tűnik, hogy ezzel a magyar háztartások az uniós átlagnál kevésbé élnek. Azon háztartások aránya, amelyek bevallásuk szerint nem engedhetik meg maguknak, hogy megfelelően fűtsék a lakásukat, a 2000-es évek közepét jellemző 18%-ról egyszámjegyűre apadt. Érdekes megfigyelni, hogy míg a gyermeket eltartók körében a hátralékkal küzdő, vagy a húsfogyasztásra elegendő anyagi forrással nem rendelkező háztartások aránya magasabb, a fűtés más kategória: itt a gyermektelenek a felülreprezentáltak. Más olvasatban: a takarékoskodni kényszerülő háztartások közül főként a gyermekkel rendelkezők nem fosztják meg családjukat a fűtéstől, inkább elmaradnak a számlákkal.

Az életszínvonal alakulásáról a megfelelő, kiegyensúlyozott táplálkozás meglelte is információt nyújt. E tekintetben a tápanyagfogyasztás adatait árnyalja az a mutató, amely a húsfogyasztást anyagi források szükségessége miatt maguknak meg nem engedő háztartások arányát fejezi ki. Ez az arány Magyarországon meghaladja a háztartások egynegyedét, de érdekes módon a mutató ennél is magasabb szintről süllyedt le, és a válság alatt lényegében szinten maradt. Uniós összehasonlításban nagyon magas azok aránya, akik nem tudnak minden másnap húst, halat vagy ezzel egyenértékű vegetáriánus ételt fogyasztani, az unióban átlagosan csak minden tizedik háztartás van ilyen helyzetben. A térségbeli országok közül Csehország és Szlovénia az átlaghoz közeli, Szlovákia és Románia a magyar szintnek megfelelő, Lengyelország valamivel alacsonyabb arányt mutatott ki 2009-ben.

A háztartások pénzügyei

A háztartások adókkal csökkentett és transzferekkel növelt, úgynevezett **rendelkezésre álló jövedelmüket fogyasztásra, illetve felhalmozásra fordíthatják**. A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint 1995-ben a háztartások a rendelkezésre álló jövedelmüknek 78%-át fordították fogyasztásra, ez az arány 2000-ben 84% volt. A fogyasztásra fordított jövedelem aránya a válság időszakában 90% körüli volt, 2010-ben 88%.

A **megtakarítás** a rendelkezésre álló jövedelemből a végső fogyasztási kiadások finanszírozása után fennmaradó összeg, amely fordítható felhalmozásra, ezen belül tőkefelhalmozásra (állóeszközök és készletek felhalmozására), vagy pénzügyi eszközök (pl.: értékpapír, bankbetét) igénybevételére. A megtakarításon belül nettó hitelnyújtás vagy hitelfelvét az az összeg, amennyit a háztartási szektor pénzügyi eszközök formájában halmoz fel. A nettó hitelnyújtás vagy hitelfelvét és a rendelkezésre álló jövedelem hányadosa tehát egy szűkebb értelemben vett megtakarítási ráta, amely megmutatja, hogy a háztartások az adott évben rendelkezésükre álló jövedelmük mekkora hányadát tudják pénzügyi eszközökben felhalmozni, illetve mennyire adósodnak el. A nettó pénzügyi megtakarítások aránya a 2008. évi -0,2% után a következő évben 3, 2010-ben pedig 6%-ra emelkedett. A nettó megtakarítási arány növekedése a rendelkezésre álló jövedelem csökkenése mellett ment végbe, vagyis az arány nem azért nőtt, mert növekvő jövedelmek mellett többet tettek félre a háztartások, hanem azért, mert csökkenő jövedelem mellett (többek között fogyasztáscsökkentés árán) mérsékeltek adósságukat.

A **háztartások bruttó pénzügyi vagyona** tartalmazza a háztartások tulajdonában lévő összes, pénzügyi eszközben tartott vagyonelemet, kezdve a készpénztől a betéteken, az állampapírokon és a befektetési jegyeken keresztül egészen a nyugdíjpénztári megtakarításokig. 2010 végén a háztartások bruttó – azaz a tartozásoktól (hitelektől) meg nem tisztított – pénzügyi vagyona 28,5 billió forint volt, 6%-kal több, mint egy évvel korábban. A pénzügyi eszközállomány együttesen mintegy héttizedét a készpénz és betétek, valamint a részvények és részesedések jelentik.

Hitelek: előrehozott fogyasztás

A hitelfelvétel olyan fogyasztást előlegez meg, amelynek a feltételezett pénzügyi fedezete a jövőben termelődik meg. Racionális szereplőket feltételezve a hitelfelvétel nagymértékben függ a fogyasztói bizalomtól, amelyet meghatároz a makrogazdasági környezet (munkanélküliség, infláció) és ezek alapján a magánháztartások jövedelmére, anyagi helyzetére vonatkozó egyéni várakozások. Ugyanakkor a hitelfelvétel felelősség kérdése is, hiszen a fogyasztók viselkedése sokszor túllépi a racionalitás kereteit.

A rendszerváltozás a lakosság pénzügyi szokásaiban és szemléletében jelentős változásokat hozott. A kínálati oldalon többek között a kereskedelmi bankok bővülő szolgáltatásai, az áruválaszték szélesedése a kereslet fokozódásával járt együtt, ami a vásárlási szokások lényeges változását, a jövedelmi korlátok lazítását hozta magával.

A devizahitelek 1995 végén jelentek meg először a háztartások tartozásai között, felvételük jelentősen nőtt az évek során, állományi értékük 2001 második felében meghaladta a 100 milliárd, 2004 végén pedig az 1 billió forintot. A devizahitelek állománya 2004 vége és 2008 vége között 5,8-szeresére, 6,6 billió forintra emelkedett, majd 2009-ben némi mérséklődés volt tapasztalható.

2010 végén a **kötelezettségek (tartozások)** értéke 11,2 billió forint volt, 8%-kal haladta meg az egy évvel korábbit. A kötelezettségek 31%-át forinthitelek, 63%-át devizahitelek jelentették. A devizahitelek állománya 8%-kal nőtt egy év alatt, ami az ártértékelődésekkel, azaz azzal magyarázható, hogy a forint 2010 végén gyengébb volt, mint

HÁTRALÉKKAL RENDELKEZŐK

A válság során a romló árfolyam, a bankok számára is emelkedő – a bankközi hitelezésben jelentős – kamatterhek, az ügyfelekre részben továbbhárított, a kezelési költségek emelésében kifejeződő többletköltségek rontották az adós háztartások pénzügyi helyzetét, a súlyosbodó munkaerő-piaci problémák pedig a korábban pontosan törlesztő háztartások esetén is növelték a késedelem vagy vissza nem fizetés kockázatát. Ez mérsékelten tükröződik a banki hátralékkal rendelkező háztartások emelkedő arányából, ami 2006-ig még jócskán elmaradt az uniós átlagtól, majd 2007-ben már meghaladta azt. 2009-ben ez az arány 3,9% volt, az uniós átlagnál (3,5%) valamivel magasabb. A térségbeli országok közül csak Szlovákiában volt ez az arány – lényegesen – több, Ausztriában, Csehországban kissé, Szlovéniában számottevően alacsonyabb, mint hazánkban, Romániában és Lengyelországban pedig 1% alatt maradt a ráta. A hazai bankszektor adatai azonban némiképpen ellentmondani látszanak ennek a viszonylag alacsony mutatószámoknak. A 90 napon túli fizetési késedelemmel jellemezhető lakossági bankhitelek száma a 2008. végi 1,6 milliőról 2010 június végéig közel 2,1 millióra emelkedett, a lakossági hitelállomány összegének 29%-a volt késedelmesként – 10,7%-a 90 napon túli késedelemmel leírhatóként – nyilvántartva ebben az időpontban. A PSZÁF 2010. évi első kockázati jelentése szerint két év alatt mintegy 30 ezer lakóingatlan került végrehajtási, egyéb tartozásrendezési vagy követelésértékesítési eljárás alá.¹³⁾ A banki adósságokkal az adósok a szigorú feltételek folytán óvatosabbak, ha fizetési nehézségeik támadnak: jellemzően nem a hiteltörlesztéssel maradnak el, hanem a közüzemi hátralékot választják.

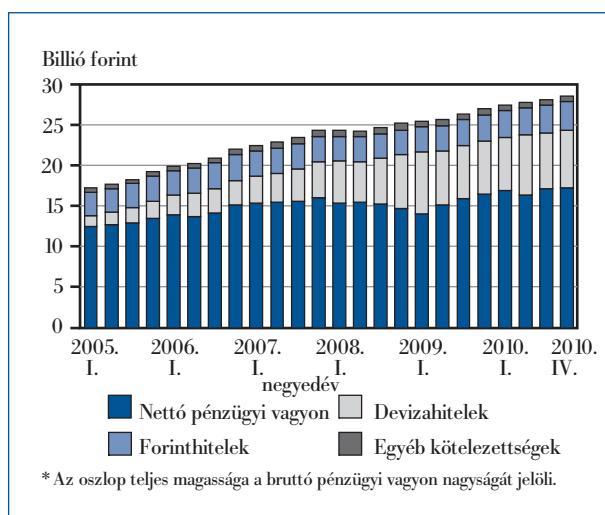
¹³⁾ Forrás: A Felügyelet 2010. évi első kockázati jelentése, PSZÁF.

egy évvel korábban. (A svájci frankhoz képest bekövetkezett leértékelődés 22, az euróhoz viszonyított pedig 3%-os volt.) Mérséklően hatott ugyanakkor a devizahitel-állomány értékére, hogy tovább folytatódott az a 2009 első negyedétől érvényesülő tendencia, miszerint az újonnan felvett hitelek értéke elmarad a visszafizetettétől. A tendencia érvényesülését 2010 második felében már a megváltozott jogszabályi környezet is elősegítette, amely szerint devizahitelekre nem lehet jelzálogot bejegyezni, a devizahitel összegének pedig lényegesen el kell maradnia a fedezet értékétől. (Svájci frank alapú ingatlan- és gépjárműhitelek esetében a hitelösszeg a fedezet értékének legfeljebb 45%-át teheti ki.)

2010 közepén a háztartási hitelállomány mintegy kétharmada volt jelzáloggal fedezett, 12%-ának biztosítéka gépjármű volt, 20%-a pedig fedezet nélküli hitel volt. A hitelezési feltételek változása, a korábbiaknál szigorúbb fedezeti előírások érvényesítése révén a fedezet nélküli hitelek aránya egy év alatt 14 százalékponttal csökkent.

5.16 ábra

A háztartások bruttó* és nettó pénzügyi vagyonának alakulása, valamint a kötelezettségek összetétele

A legfrissebb rendelkezésre álló, 2010. III. negyedévre vonatkozó adatok szerint a **háztartások törlesztési terhe** a rendelkezésre álló jövedelmük 14,0%-ának felelt meg, ezen belül a tőketörlesztés 8,9, a kamattörlesztés a jövedelem 5,1%-ának megfelelő terhet jelentett. A korábban megvalósult hitelfelvétel miatt a törlesztési költségek a jövedelem egyre nagyobb részét tették ki az elmúlt évek során: arányuk 2002 elején még csupán 4,4%-os volt, 2006 elején először haladták meg a

10,0%-ot, 2009 elején pedig annak 14,0%-át jelentették. A törlesztési terhelő növekedése csökkentette a lakosság fogyasztásra és beruházásokra felhasználható forrásait. A magyar háztartások eladósodottsága – azon mutató szerint, amely a tartozásokat a pénzügyi vagyon arányában fejezi ki – 2006 eleje óta meghaladja az euróözone háztartásainak eladósodottságát. Hazánkban 2010 közepén a tartozások pénzügyi vagyonhoz viszonyított aránya 41% volt, az euróözoneban pedig 34%.

2010 végén a bruttó pénzügyi vagyon és a kötelezettségek különbségeként **előálló nettó pénzügyi vagyon** 17,3 billió forintot tett ki, 5%-kal többet, mint egy évvel korábban. 2010-ben a háztartások nettó finanszírozási képessége (pénzügyi megtakarítása) 1,2 billió forint volt, a bruttó hazai termék 4,6%-a. Ez az elmúlt fél évtized legmagasabb aránya, a 2009. évi 1,1 százalékponttal, a két évvel korábbit pedig 3,2 százalékponttal haladta meg.

A háztartásoknak nyújtott hitelek két nagy csoportja a lakáscélú hitelek és a fogyasztási hitelek. A fogyasztási hitelek állománya 2004 óta több mint ötszörösére emelkedett, s a háztartásoknak nyújtott összes hitelen belüli részaránya duplájára, 37%-ra emelkedett. A fogyasztási hitelek állománya 2004-ben a lakáshitelek állományának felét sem érte el, napjainkra azonban a szabad felhasználású jelzáloghitelek térnyerése révén megkétszereződött.

A lakáshitelekről

A lakossági lakáshitelezés területén 2008-ban még nem érződött a gazdasági válság hatása. A folyósított összeg jelentősen nőtt, így a hitelállomány az év végén mintegy 25%-kal volt magasabb, mint az előző évben. 2009-ben azonban a lakáscélú hitelek folyósítása az előző évi érték kétötödére esett vissza, aminek hatására az év végi hitelállomány gyakorlatilag alig változott. A korábban igen népszerű deviza-alapú lakáshitel 2008-ban elérte a hitelállomány 62, majd 2009-ben 63%-át.

2010-ben a lakáshitelezés piacán jelentős változások történtek, új szabályozókat léptettek életbe, a tárgyév második felében pedig sor került a devizahitelezés felfüggesztésére. A lakáscélú hitelek állománya 2010. december 31-én 4 billió 284 milliárd forint volt. Ez 9,3%-kal több, mint egy évvel korábban, ami azonban jelentős részben az árfolyam-változásokkal, valamint a halmozódó adósságokkal áll összefüggésben. A tárgyév végén a hitelek számának 86%-a volt problémamentes. A külön figyelendő hitelek száma közel a duplájára nőtt (arányuk 8% volt), míg az átlag alatti, kétes, vagy rossz minőségű hitelek száma összességében másfélszeresére emelkedett 2009 végéhez képest, részarányuk pedig 6%-ot tett ki.¹⁴⁾

¹⁴⁾ A hitelportfólió minőségét leíró kategóriákat a fizetési késedelmeken kívül egyéb tényezők szerint is ki lehet alakítani; a 250/2000. számú kormányrendelet által létrehozott kategóriák a várható veszteség szerint sorolják csoportba a hiteleket. A várható veszteség a problémamentes hitelekénél 0, a külön figyelendő hitelekénél 1–10, az átlag alatti hitelekénél 10–30, a kétes hitelekénél 30–70, a rossz hitelekénél pedig 70% feletti. A fizetési késedelem mint kritérium ettől – bár nem független – eltér, viszont a nemzetközi gyakorlatban az egyik leggyakrabban használt mutatószám. Bővebben lásd az Építőipar fejezetben.

A fogyasztási hitelekéről

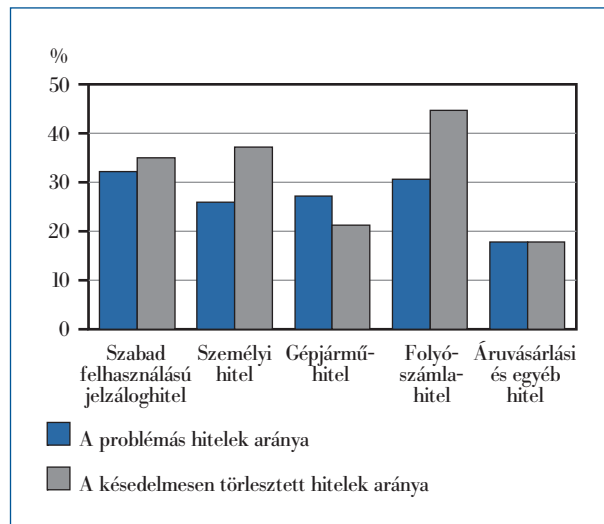
A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének (PSZÁF) adatai szerint 2010 végén a hitelintézeti szektor a lakossággal szemben 3,9 billió forintnyi fogyasztásihitel-állományt tartott nyilván. Ez egy lakosra vetítve 387 600 forint fogyasztási hitelt jelent. A hitelállomány értéke az egy évvel korábbit 22%-kal haladta meg, ami az ártértékelődésekre (a forint két időpont között bekövetkezett gyengülésére) és nem az újabb hitelfelvételekre vezethető vissza. A 2007–2008. években tapasztalt nagymértékű hitelfelvétel pótlólagos, előrehozott belső keresletet teremtett a gazdaságban, ami ösztönző hatással járhatott a fogyasztási kiadásokra és azon keresztül a – mindezzel együtt szerényen alakuló – gazdasági növekedésre. 2010 végén a háztartási hitelállomány 6%-át euróban, közel háromtizedét forintban jegyezték, az egyéb devizák – túlnyomórészt svájci frank – részesedése megközelítette a kétharmadot. Kijelenthető, hogy a lakosság svájci frankban történt eladósodása kedvezőtlen hatásokkal járt és járhat. Több, az euróövezetbe tartozó gazdaság gyengélkedése miatt sokan euró helyett az alpesi ország valutájában takarítottak meg, ami a frank erősödését idézte elő. A felértékelődött frank nagyobb törlesztőrészeket idéz elő az abban eladósodottak számára. A jövőt illető kockázat, hogy a svájci frank alapú hitelek esetében – a forint- és euróhitelekkel szemben – az árfolyamkockázat az euró magyarországi bevezetését követően is fennmarad. (Az egyéb devizában jegyzett állomány szinte kizárólag öt éven túl lejáratú hitelből állt, értéke 2,5 billió forint volt.)

2010 végén a **szabad felhasználású jelzálog-hitelek** állománya 2,5 billió forint volt, a fogyasztásihitel-állomány közel kétharmada. Az állomány értéke 2006 végéhez képest 3,3-szeresére nőtt. 2007-ben és 2008. január-októberben az új szerződésű szabad felhasználású jelzáloghitelek túlnyomó részét svájci frankban jegyezték. A svájci pénzben történő eladósodási folyamat alapjául az szolgált, hogy a forint hitelek átlagos hitelköltség-mutatója lényegesen magasabb volt, mint a frank alapúaké (14–15%, szemben a 7–8%-kal; az euró alapú szabad felhasználású jelzáloghitel-szerződések átlagos hitelköltsége valamelyest magasabban alakult, mint ami a svájci frankban felvettekre jellemző volt, szintjük 8–9% volt). 2008 utolsó két hónapjában a frank alapú új szerződések értéke jelentősen csökkent, az euró alapúaké pedig növekedett. A hitelfelvételek összege a korábbi havi 50–70 milliárd forinttal szemben 2009-ben és 2010-ben már csak 10–20 milliárd forintot tett ki. 2010-ben jelentősen megnőtt a forinthitelek aránya az újonnan felvett hitelek körében, amit az augusztusi jogszabályi változás – amely szerint devizahitelek nem lehet jelzálogot bejegyezni – lényegében kizárólagossá tett. A szabad felhasználású forint jelzáloghitelek átlagos hitelköltsége 2009 első kilenc hónapjában 16% felett volt. Az év utolsó harmadában jelentős

csökkenés következett be, s 2010 során 10–12% között alakult a pénz használatának ára. A szabad felhasználású jelzáloghitelek szinte kizárólag öt éven túli lejáratúak, a svájci frankban felvett hitelek az állomány mintegy háromnegyedét teszik ki.

5.17 ábra

A fogyasztási hitelek megoszlása a hitel problémássága, valamint a fizetési határidő betartása szempontjából
(hiteltípusonként, 2010 végén)

A második legfontosabb csoportot a **személyi hitelek** jelentik, amelyek állományi értéke 554 milliárd forint volt 2010 végén. A személyi hitelek közel kétharmada forintban, több mint háromtizede eurón kívüli devizában jegyzett. 2010. végi állománya az egy évvel korábbinál 7, a két évvel azelőtti értékhez képest 14%-kal volt kevesebb. A személyi hitelek új szerződéseinek értéke 2007-ben és 2008 első három negyedévében havi átlagban 25 milliárd forint körül alakult. 2010-ben a hitelkihelyezés havi értéke jellemzően 10 milliárd forint alatt maradt. A forint alapú személyi hitelek átlagos hitelköltsége az utóbbi két évben jellemzően 30–32% között alakult, ami lényegesen magasabb, mint a válság kitörése előtti szint (jellemzően 24–26%).

A **folyószámlahitelek** állományi értéke 2010 végén 443 milliárd forint volt. A folyószámlahiteleket szinte kizárólag forintban nyújtották, állományuk értéke négy év alatt 2,4-szeresére nőtt. A 2008-ig töretlenül bővülő **gépjármű-vásárlási hitelek** állománya mintegy 300 milliárd forintot tett ki. Az állomány közel kétharmada svájci frankban volt jegyezve, s a teljes állományból az öt éven túli hitelek aránya 83%-ot tett ki. 2010-ben a forint gépjárműhitelek átlagos hitelköltsége jellemzően 20–23% között ingadozott, ami alacsonyabb a 2009. évre jellemző szinthez képest. Az **áruhitelek** túlnyomó részét forintban vették fel, s minden bizonnyal a rövidebb futamidővel – valamint az újabb hitelfelvé-

telek elmaradásával – magyarázható, hogy 2010. végi állományi értékük (mintegy 70 milliárd forint) a legalacsonyabb az elmúlt öt év végén kialakult értékek közül. A forint áruhitelök átlagos hitelköltsége 2010 decemberében 24% volt.

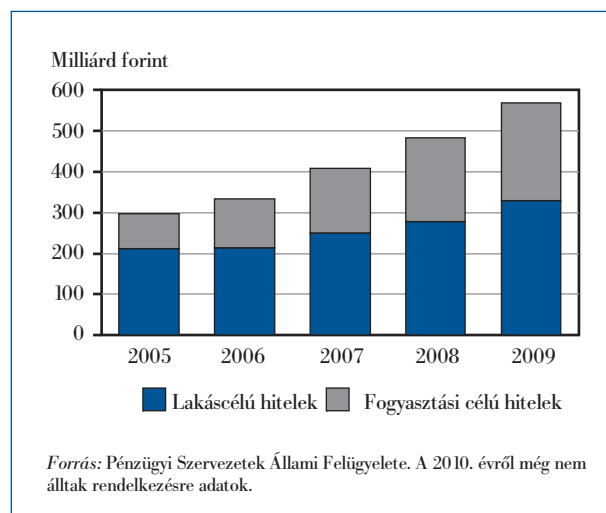
2010 végén a **lakossági hitelállomány** – a 4,3 billió forintot kitevő lakás-hitelállománnyal együtt – 8,1 billió forintot tett ki. E hitelállományon belül a **problémás és nem problémás hitelek** 23–77 arányban oszlottak meg, 2009 végén még kisebb volt a problémás hitelek aránya (16–84). A késedelmesen törlesztett hitelek aránya is kedvezőtlenül változott egy év alatt: 2010 végén a hitelállomány 27%-ának megfelelő összeget törlesztettek a fizetési határidőt követően, ami 8 százalékponttal magasabb az egy évvel korábbi arányhoz képest.

A kereskedelmi bankok 2004–2007 során folyamatosan enyhítették a fogyasztási hitelekhez jutás feltételeit. A válság beköszöntével, 2008 II. félévében a hitelezési feltételek jelentősen szigorodtak, a kihelyezni kívánt hitelmennyiség és a hitelkereslet meredeken zuhant. A fogyasztási hitelek iránti kereslet az MNB hitelezési felmérése szerint 2008 második felében közel felével, 2009 első negyedében pedig 84%-kal esett vissza az előző év azonos időszakához képest. 2009 utolsó negyedében kismértékű élén-

külés mutatkozott, amely tendencia – a forinthitelök iránti kereslet élénkítése hatásaként – 2010 túlnyomó részében tovább folytatódott.

5.18 ábra

A bankszektor kamat- és kamat jellegű bevételei a fogyasztási, valamint a lakáscélú hiteleken

A FEJEZETHEZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI AJÁNLATAINK**KIADVÁNYOK****Összefoglaló kiadvány**

[A KSH jelenti 2010. decemberi, részletes éves száma](#)

[Társadalmi jellemzők és ellátórendszerek, 2008](#)

Makrogazdasági bevezető

[Makrogazdaság, 2008–2009](#)

[Magyarország nemzeti számlái, 2007–2009](#)

Az anyagi források hatása a fogyasztásra

[Munkavégzés és családi kötöttségek, 2010](#)

[Főbb munkaügyi folyamatok, 2010](#)

[Munkaerő-piaci helyzetkép, 2010](#)

[Létszám és kereset a nemzetgazdaságban gyorstájékoztató](#)

[A versenyszféra létszám- és keresetalakulása](#)

[Fontosabb jövedelmi tételek, 2010. I. félév](#)

[Nyugdíjasok, nyugdíjak, 2010](#)

[Gyermekvállalás és gyermeknevelés](#)

A háztartások fogyasztása

[A háztartások fogyasztása, 2008](#)

[A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete](#)

[Az élelmiszer-fogyasztás alakulása, 2008](#)

[Zöldség- és gyümölcsfogyasztás](#)

[A fogyasztói árak alakulása 2010-ben](#)

[Fogyasztói árak gyorstájékoztató](#)

[Az életkörülmények és az életmód dinamikus jelzőszámai](#)

[A szegénység és a társadalmi kirekesztődés \(Laekeni indikátorok, 2009\)](#)

[Létminimum, 2009](#)

A háztartások pénzügyei

[Lakossági lakáshitelezés, 2010. II. félév](#)

TÁBLÁZATOK (STADAT-TÁBLÁK)**Makrogazdasági bevezető**

[A háztartási szektor makroszintű mutatói](#)

Az anyagi források hatása a fogyasztásra

[Foglalkoztatás, munkanélküliség, kereset](#)

[Szociális ellátás](#)

A háztartások fogyasztásra

[A háztartások összetétele, fogyasztása](#)

[Árak](#)

A háztartások pénzügyei

[Pénzügyek](#)

TÁJÉKOZTATÁSI ADATBÁZIS**MÓDSZERTANI DOKUMENTÁCIÓ
(META-INFORMÁCIÓK)**

Ajánlataink elérhetőek a KSH honlapján:

www.ksh.hu

6. FENNTARTHATÓ KÖRNYEZET

„A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, egyidejűleg a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével.”

(A világ tudományos akadémiáinak nyilatkozata, Tokió, 2000)

A fenntartható fejlődés fogalmának megjelenése (Bruntland-bizottság, 1987) óta sok vihart kavart. Egyes bírálói szerint egyenesen paradoxon – hiszen egymást kizáró fogalmakat foglal szoros gondolati egységbe –, ám az vitathatatlan, hogy felhívta a figyelmet arra, hogy az emberiség erőforrásai végesek, és ez a vég már nincs olyan távol. Dr Gyulai Iván, a téma egyik magyarországi rendszerszemléletű teoretikusa – gyakorló ökológus – szerint fontos a megkülönböztetés a fenntartható növekedés és a fejlődés között, hiszen az előbbiben „csak” többek leszünk, az utóbbiban viszont jobbak. Magyarország ökológiai lábnyoma már most másfélszerese a területének, erőforrásaink védelme, a velük való takarékoság tehát a jelen sürgetése.

- Az ország vízgazdálkodását a külföldről érkező folyók vízhozama és az időjárási viszonyok erőteljesen befolyásolják. A felszíni vizek okozta kiszolgáltatottságot a felszín alatti vízkészleteink védelmével tudjuk leginkább ellensúlyozni.
- Egyedülálló termál- és gyógyvízkincsünk a turizmus egyik vendégcsalogató különlegessége, azonban a benne rejlő energianyerési lehetőségek koránt sincsenek kiaknázva.
- Az országban ugyan viszonylag kevés az erdő, hazánk területének ötöde mégis valamilyen szintű védettség alatt áll. Ennek közel felén szigorúan védett életközösségek, növény- és állatfajok, természeti értékek találhatók. A másik fele azonban olyan terület, ahol a turizmus, ökoturizmus és biogazdálkodás szerves egységet képezve növelheti a térség gazdasági jólétét.
- Energiafüggőségünk egyfajta átok, de áldás is, hiszen a leg súlyosabb érv a fenntartható fejlődés kibontakoztatása mellett: rákényszerít az alternatív energiaforrások mind hatékonyabb kiaknázására, a takarékosagra.

**Környezeti
értékeink**

**Energetikai
adottságok és
lehetőségek**

Környezeti értékeink

Keletről nyugatra tartó őseinket végleg itt marasztalták a Kárpát-medence a maitól jelentősen eltérő, változatos természeti adottságai. A bővizű és halban gazdag folyók mentén lápok, mocsarak, a termékeny sík vidékeken ligetek, erdők, puszták, a hegységekben és dombvidékeken vaddal teli óriási erdőségek várták eleinket. A táj és a környezet gyökeres átalakulása a késő középkortól kezdődött, a legjelentősebb változások a 19–20. században történtek, ám hazánk egyes adottságai Európában ma is kivételesek. A magyar természeti adottságokat a Világörökségi Bizottság is elismerte: a jelenlegi 8 és a várományosi lista 10 helyszíne közül egyaránt 1 természeti, 3 pedig kultúrtáj.¹⁾

Bőséges vízkészletek

Az ország **vízkészleteit**, vízháztartását elsősorban medence jellege, az ideérkező folyók vízhozama határozza meg. A Föld vízkészleteinek mindössze 2,5%-a édesvíz, amelynek kétharmada hó és jég alakjában található a sarki jégtakaróban és a gleccserekben. Még 1%-ot sem tesz ki tehát az a mennyiség, ami az ember számára ténylegesen hasznosítható. Helyzetünk e szempontból európai és világviszonylatban is kivételes, hiszen az országot elhagyó vízfolyások hozama évente mintegy 120 milliárd m³. A lefolyó víz eloszlása egyenetlen, háromnegyede a Duna és a Dráva vízgyűjtőiről, a többi az ország területének felét kitevő Tisza-vízgyűjtőről származik. Mivel az átfolyó vizek 95%-a (114 milliárd m³) külföldről érkezik, minőségük magyar területen kevésbé befolyásolható. Magyarország tagja valamennyi nemzetközi vízvédelmi egyezménynek, és a szomszédos országokkal is kötöttünk kétoldalú megállapodásokat a vízminőség védelmére. Az időjárási viszonyok – és talán már a klímaváltozás is – erősen befolyásolják a csapadék területi és időbeli eloszlását, ár- és belvíz, valamint aszály veszélyének kitéve az országot. A felszín alatti

vi vízkészletből nyerjük a közüzemi víztermelés mintegy 95%-át. A közüzemi vízművek napi 1,7 millió köbméter vizet termelnek ki, annak is a 44%-át rétegvizekből. A közüzemi víztermelés, amely 2009-ben 633 millió m³ volt, az utóbbi húsz évben – elsősorban a víz árának sokszorosára emelkedése miatt – több mint 38%-kal csökkent.

Termál- és gyógyvizeink a turizmus és az energiaipar szolgálatában

Magyarország vízrajzában jellegzetesen fontos szerepet játszanak a **termálvizek** (a 30 °C-nál melegebb rétegvizek), amelyek szinte az egész ország területén jelen vannak. Míg a Földön a mélybe haladva átlagosan 100 méterenként csak 3 °C-ot emelkedik a hőmérséklet, addig a Kárpát-medencében 5–7 °C-ot, hévizeinket ezért kevésbé mélyen fekvő rétegekből kell a felszínre hoznunk. Nagy részük oldott ásványi anyagokat is tartalmaz, így gyógyhatású, azaz fürdő- és ivókúrára is alkalmas. A termálkutak száma meghaladja az ezret, de gyógyvizek is találhatók szinte az egész országban, háromnegyedük az Alföldön.

Magyarországon a karsztosodásra alkalmas karbonátos kőzetek az ország felszínének csupán 1,5%-át alkotják, ám kis kiterjedésük ellenére hazánkban jelenleg több mint 4000 **barlangot** tartanak nyilván. Közülük csak 109 éri el a 200 méteres, és csupán 30 az 1 kilométeres hosszúságot. A karsztterületek középhegységi jellegéből adódóan barlangjaink függőleges kiterjedése sem jelentős: az 50 méteres mélységet 97 barlang éri el, és mindössze három mélyebb 200 méternél. A barlangok fele a Bükkben és a Bakonyban található, ötödük a Pilisben és a Gerecsében, de a viszonylag kis területű Mecsekben (181) és a Budai-hegységben (200) is több található. Sokat közülük a turizmus is birtokba vett: a tömegturizmus számára 9-et, a zöldturizmus számára 2-t, a kalandturizmus számára 18-at, a gyógyturizmus számára 5-öt, fürdőként 2-t üzemeltetnek.²⁾

2010 – AMIKOR A VÍZ VOLT AZ ÚR...

A 2010-hez hasonló csapadékos és napfényzegény év még nem volt a magyarországi meteorológiai mérések több mint 150 éves történetében. Hazánk időjárási elemei közül a csapadék a legszesélyesebb. Az éves átlagos 500–800 mm-rel szemben 2010-ben 959 mm hullott területi átlagban. Már május végére komoly ár- és belvízhelyzet alakult ki az országban, károk keletkeztek a mezőgazdaságban csakúgy, mint az utakban, lakóházakban. Október 4-én bekövetkezett Magyarország eddigi legnagyobb ökológiai következményekkel járó ipari katasztrófa, amikor átszakadt a MAL ZRt. iszaptárolójának gátja, és 600–700 ezer m³ vörösiszap és víz elegye öntötte el Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely települések mélyebben fekvő részeit, mintegy 10 km²-t. A katasztrófa 10 ember halálát és 150 sérülését okozta, valamint felbecsülhetetlen gazdasági és ökológiai károkat is okozott. A szennyezés a Marcalon, Rábán keresztül a Dunába is eljutott.

¹⁾ Forrás: [A Világörökség Magyar Nemzeti Bizottságának honlapja](#).

²⁾ Forrás: [A magyar állami természetvédelem hivatalos honlapja](#).

6.1 tábla

Gyógyvizeink előfordulása és hatása

Gyógyvízfajta	Előfordulás	Hatás
Szénsavas vagy savanyúvizek	Balaton-felvidék, Csopak, Balatonfüred, Balaton déli partja, Balf, Bük, Parádfürdő	Az idegrendszer nyugtatja, gyomorsav termelésre hat
Alkalikus vizek	Szeged, Békéscsaba, Kiskunhalas, Sikonda, Kaposvár, Zalakaros, Bükkszék	Nyákoldó, epehajtó
Kénes gyógyvizek	Harkány, Hévíz, Balf, Csisztapuszta, Bogács, Kéked, a budapesti Lukács és Rudas fürdő	A légzőrendszer működését javítja, gyomorhurut, nőgyógyászati betegségek, krónikus gyulladások esetén használják
Meszes jellegű vizek	A budapesti források többsége, Miskolctapolca, Esztergom, Parád	Gyulladáscsökkentő, csontritkulás, mozgásszervi és nőgyógyászati betegségek esetén használják
Keserűvizek	Budapest, Nagygimánd, Tiszajenő	Gyomor-, epe-, bélpanaszok ellen használják
Konyhasós vizek	Budapest, Debrecen, Sárvár, Igal, Hajdúszoboszló	Nyákoldó, mozgásszervi, nőgyógyászati betegségek, pikkelysömör esetén használják
Vasas-timsós vizek	Parád, Moha, Csopak, Erdőbénye	Nőgyógyászati betegségek, vashiány esetén használják
Jódos, brómos vizek	Hajdúszoboszló, Tiszaföldvár, Karcag, Túrkeve, Sósarton	Pajzsmirigy-, keringési, emésztőszervi betegségek, a klimax hatásainak csökkentésére használják
Radon tartalmú vizek	A Cellért, a Rudas fürdő, Eger, Miskolctapolca, Hévíz-tó	Értágító, vérnyomáscsökkentő hatású, cukorbetegség, köszvény esetén használják
Egyszerű termálvizek	Az ország nagy részén találhatók.	Aranyér, bőrbetegségek esetén használják

Tavaink, folyóink mentén, mély fekvésű területeken 1251 helyen alakultak ki **lápok** (úszó, rét, tőzegmoha, láperdő), amelyek a törvény erejénél fogva védettek. Közülük 146 eleve védett természeti területeken található. Hasonlóan védett a 460 **szikes tó**, amelyek közül a Fertő- és a Velencei-tó a legnagyobb, e képződmények azonban elsősorban az Alföld jellegzetességei.

Magyarország területének több mint ötödét (1,9 millió hektár) borítja **erdő**. Ez az arány fele-harmada a legnagyobb erdőterülettel rendelkező uniós országokénak (skandináv és balti államok), és az uniós átlagnál (39%) is alacsonyabb. Erdőterületünk – bár lassan növekszik – földrajzi adottságaink folytán a mainál sokkal nagyobb nem lesz, ám élőhelyeinek, fajainak változatossága, vadállományának gazdagsága rendkívül értékessé teszi.

„Nincs szebb erdő a magyar bükkösnél és nincs szebb vad a benne orgonáló szarvasbikánál...”
(gr. Széchenyi Zsigmond)

Az erdeink változatos élettereiben élő nagyvadállomány számos világajnok trófeát termelt. A dám- és gímszarvas-, őz- és vaddisznótrófeákért messzi földről is felkeresik erdeinket a vadászok. 2009-ben több mint 250 ezer nagyvad – zömében vaddisznó – került puszkavégre, a teljes állomány négytizede.³⁾

6.2 tábla

Vadászati mérleg, 2009

		(millió Ft)	
Bevételek	Összeg	Kiadások	Összeg
Összesen	15 869	Összesen	15 707
Ebből:		Ebből:	
Külföldi bérlelő és szolgáltatás	4 800	Munkabér	3 971
Belföldi bérlelő és szolgáltatás	3 720	Vadgazdálkodás	6 747
Élő és lőtt vad	3 104	Mezőgazdasági és erdei vadkárok	1 555
Egyéb	4 247	Egyéb	3 434

³⁾ Forrás: Országos Vadgazdálkodási Adattár.

A Natura 2000 nyitottsága gazdagíthatja a biotermelés és ökoturizmus lehetőségeit

Országos jelentőségű védett területeink csaknem fele erdő, ez erdőterületeink ötödét jelenti. Ám a **Natura 2000** területek kijelölésével a valamilyen szintű védelem alatt álló erdők aránya közel a duplájára, 36%-ra emelkedett. Az unió ökológiai hálózatának, a Natura 2000-nek különleges madárvédelmi és természetmegőrzési területei mintegy 1,95 millió hektárt tesznek ki, az ország területének ötödét. Hazánk egyedülálló természeti adottságai és azok sok uniós tagénál jobb megőrzöttsége folytán a hazai területkijelölés nagysága meghaladja az uniós átlagot. A Natura 2000 irányelvei egyfajta nyitottságot hoztak a magyar természetvédelembe, amennyiben a kijelölt területeken a gazdálkodás bizonyos formái továbbra is folytathatók. A gazdálkodókat szigorú kezelési terv köti, továbbá bizonyos tevékenységek – a nád és a vízi növények vágása, a növényvédő szerek használata, a vadászat, a halászat és a turisztikai tevékenység – csak engedéllyel és ellenőrzések mellett végezhető. Ugyanakkor komoly lendületet adhatnak a vidék lehetőségeinek jobb kiaknázásához, a fenntartható fejlődés kivirágzásához, amelynek már létező és valódi kiteljesedésre méltó területei az ökoturizmus, a falusi vendéglátás és a biotermelés.

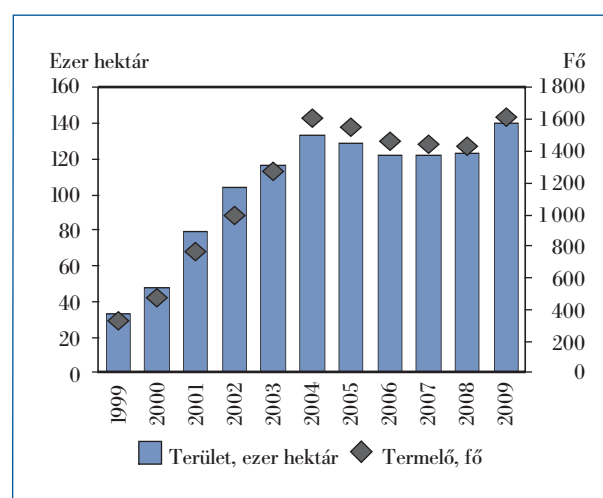
A **biotermelés** előnyei egyéni és közösségi szempontból egyaránt számosak. A biotermékek kiváló beltartalmi értékei, jó minősége és íze növeli élvezeti értéküket. Ám az, hogy növényvédő szer felhasználása nélkül termesztik őket a génmódosított fajták kizárásával, továbbá, hogy a feldolgozás során adalékanyagokat nem alkalmaznak, egészségünket is védi. A szabad állattartás nemcsak finomabb húst eredményez, de feloldja a fenntartható fejlődés és a nagyüzemi állattartás közötti ellentmondást is. Ugyanakkor a környezet- és természetbarát termelési mód, a munkahelyteremtés és az export lehetősége növeli a társadalmi előnyöket.

Annak ellenére, hogy Magyarországon az uniós átlagnál (24%) jóval nagyobb (47%) a növénytermesztésre használt

terület aránya, a biotermelés és a biotermékek gyártása terén nem történt nagy áttörés. A magyar biotermékeknek ugyanakkor szinte korlátlan felleveőpiaca van Európában, amit – csakúgy, mint a hazai piacot – a válság sem igazán érintett. A termékek vásárlói ugyanis egyrészt egészségi okokból kényszerülnek a fogyasztásukra, másrészt az egészséges életmód olyan hívei, akiknek az ár általában nem számít.

6.1 ábra

Biotermelésbe vont terület és a termelők száma Magyarországon

A termelők tevékenységének szabályozása 2009-ig – az unió két rendeletével ellentétben – rendkívül bonyolult és átláthatatlan volt, ami a 2011-ben harmadik évében tartó 5 éves támogatási periódusban egyszerűsödött. Mezőgazdasági területeinknek mindössze 2,4%-a biogazdálkodásba bevont ellenőrzött, illetve áttérés alatt levő terület. Az uniós átlag ennek közel a duplája (4,7%), sok országban pedig a többszöröse: Ausztriában 19, Svédországban 13, Csehországban 11%.⁴⁾

MAGYARORSZÁG AZ EURÓPAI KERÉKPÁRÚT HÁLÓZATBAN (EUROVELO)

Az EuroVelo az Európai Kerékpáros Szövetség terve 12 olyan hosszútávú (2–8 ezer km) kerékpárút létrehozására, amelyek keresztül-kasul behálózják Európát. A tervezett 66 ezer kilométernyi útból 45 ezret már használnak. Az útvonalak fejlesztői az országok nemzeti és regionális kormányzati szervei, a helyi önkormányzatok és nonprofit szervezetek. A már meglévő kerékpárutakból és a hozzájuk épített utakból álló hálózat helyi közlekedési és turisztikai funkciókat egyaránt ellát. Hazánkban a 6-os (a folyók útvonala Nantes-tól Konstanzáig) és a 11-es (kelet-európai, North Cape-től Athénig) út halad át, az egyik a Duna, a másik a Tisza mentén. Az útvonalak mentén az infrastruktúra változó: Svájcban több mint 100, Ausztriában 40, jellemzően a kerékpárosokra szakosodott hotel, úgynevezett velotel várja a biciklizés szerelmeseit.⁵⁾

⁴⁾ Forrás: Dr Roszik Péter: Az ökológiai gazdálkodás helyzete és kilátásai. 2008.

⁵⁾ Forrás: European Cyclists' Federation.

PERMAKULTÚRA⁶⁾

Magyarországi úttörője, Baji Béla szerint a permakultúra: természetszerű életmód a természet védelmével, élő emberi közösségek, globális megoldás a környezeti problémákra.

Alapgondolata a természetben zajló ökológiai folyamatok minél teljesebb érvényesítése az ember élőhelyén és szükségletei megtermelése során, drasztikus fogyasztáscsökkentés és energiatakarékosság mellett. A gazdálkodás valamennyi elemét ökológiai rendszerré alakítja, miáltal a produktivitás és használhatóság javul, a ráfordítás pedig csökken. Az ökológiai rendszernek része az ember is, ugyanakkor cél a pozitív közösségi kapcsolatok teremtése is. Igazi lehetőség az önszerveződésre, közösségek építésére, amelynek lehetséges formái: termelők-fogyasztók szövetkezése, szívességi bank, helyi, etikus befektetéseket szolgáló pénzügyi szervezetek.

A CSEPELI SZENNYVÍZTISZTÍTÓ, AZ ÉLŐ DUNA-PROGRAM RÉSZÉ⁷⁾

2010-ben kezdte meg működését Európa egyik legnagyobb környezetvédelmi beruházása a csepeli Budapesti Központi Szennyvíztisztító Telepen. A 70 ezer m²-en elterülő, Budapest lakosságának felét kiszolgáló létesítmény naponta átlagosan 350 ezer m³ szennyvizet kezel. Az ennek során keletkező – magas (50–70%) metántartalmú és ezért a környezetre rendkívül káros – biogázt felhasználó rendszere 4,5 MW elektromos és 8,5 MW hőteljesítményt képes leadni, amit helyben fel is használnak a biológiai tisztítási folyamatban. A fejlesztés a Dunába visszajutó, biológiailag tisztított víz arányát a korábbi 51%-ról 95%-ra emelte.

6.3 tábla

Az ökoszemlélet elterjedtsége Magyarországon és néhány szomszédos országban

Ország, országcsoport	Hitelesített környezetvédelmi és vezetési rendszert (EMAS) alkalmazó szervezetek	Ökocímkés termékek és szolgáltatások száma
Magyarország	20	6
Szlovákia	5	–
Szlovénia	3	3
Ausztria	262	48
Románia	4	4
EU-27	4 521	1 067

A **vidéki** – nem városi és nem kiemelt üdülőhelyen levő – **vendéglátás** a már meglevő erőforrások további hasznosításával és az organikus termelés kiegészítőjeként jelentősen javíthatja a paraszti gazdálkodás gazdaságosságát. Jelenleg mintegy 1200 faluban 3713 vendéglátó fogad a vidéki életre kíváncsi turistákat. Valószínűleg közülük kerül ki az **ökoturisták** zöme, akik vezetett látogatás keretében ismerkednek viszonylag érintetlen természeti vagy kulturális értékekkel. Az ökoturizmus gazdái a nemzeti parkok igazgatóságai, amelyek látogató központokat tartanak fenn, ápolják a tanösvényeket és túrákra viszik az érdeklődőket.

Természeti értékeinket jelenleg nem fenyegeti komoly veszély. Erdeink egészségi állapota uniós viszonylatban átlagosnak mondható, akárcsak a levegőt terhelő kibocsátások. Jelenleg a **közlekedés** jelenti a legnagyobb veszélyt a légszennyező források közül, elsősorban a városi levegő szennyezésével. A szálló por koncentrációja az elmúlt években néhol az év negyedében, felében meghaladta a határértéket. Egészségügyi szempontból egyre nagyobb gondot okoz azonban a levegőben szálló virágpor – elsősorban a parlagfűé –, a tüdőgondozók által észlelt allergiás megbetegedések száma ugyanis húsz év alatt több mint harmincegyszeresére emelkedett. 2009-ben a regisztrált betegek száma meghaladta a 300 ezret, a virágpor-allergiások száma ugyanakkor ennek akár a többszöröse is lehet.

A környezetet terhelő kibocsátások közül a legnagyobb problémát a **szennyvíz és a hulladék** jelenti. Bár a környezetvédelmi beruházások 50–60%-a e két területen valósult meg az utóbbi tíz évben, a környezettudatos szemlélet áttörése nem történt meg. A szelektíven gyűjtött hulladék mennyiségének aránya még mindig csak 15%, az ártalmatlanítás háromnegyede pedig ma is a legkevésbé környezetbarát lerakással történik. Ugyanakkor a településeinken képződő szemét egy főre jutó mennyisége a legalacsonyabbak között van Európában, és az utóbbi tíz évben csökkent is ez a mennyiség. Feltételezhető, hogy a be nem gyűjtött szemét jelentős része illegális lerakóba kerül. Az unióban mindössze 5 olyan ország van, ahol sikerült a hulladék mennyiségét csökkenteni.

⁶⁾ Forrás: Magyar Permakultúra Szövetség.

⁷⁾ Forrás: Élőduna, A Budapesti Központi Szennyvíztisztító Telep és kapcsolódó létesítményei honlapja.

Energetikai adottságok és lehetőségek

6.2 ábra

Jelentős az energiafűggségünk

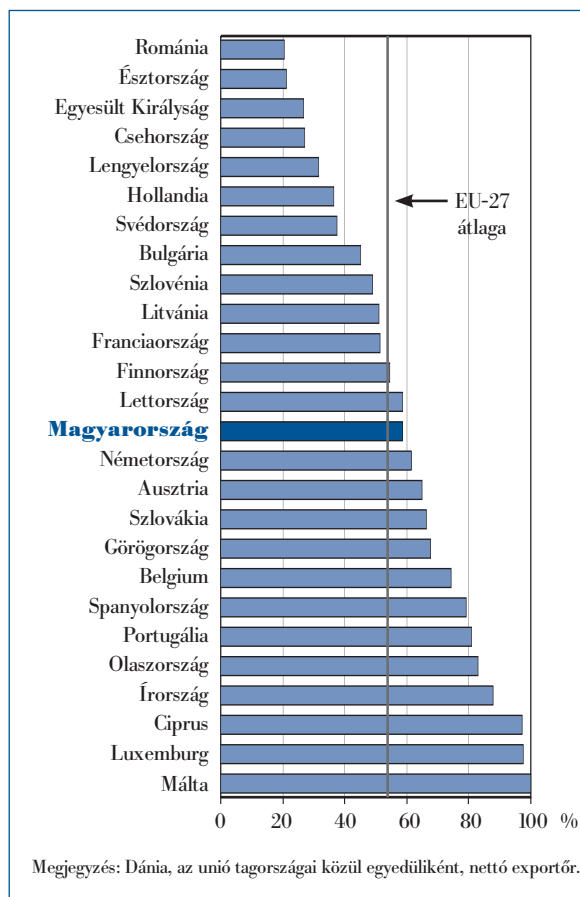
Környezeti erőforrásaink energianyerésre való felhasználása gyerekcipőben jár, annak ellenére, hogy gazdaságunk energiaellátása nagymértékben az import függvénye. 2010-ben 1085 petajoule (PJ) energiát használtak fel a nemzetgazdaságban, 29,4 PJ-lal, 2,8%-kal többet, mint egy évvel korábban. Az energiafelhasználást egyrészt a fűtési igény előző évinél kedvezőtlenebb időjárás miatti növekedése, másrészt a feldolgozóipar egyes ágazatainak bővülő energiaigénye alakította. A gazdaság relatív energiaigényessége – a GDP 1,2%-os emelkedése mellett – 1,6%-kal nőtt. A termelés és a behozatal aránya a 2000. évi 42–58%-ról 2010-ig 38–62%-ra változott, **energiafűggségünk** erősödött, és továbbra is magasabb az uniós átlagnál. (Az energiafűggségünk 2006-ban volt a legnagyobb: 67%.)

Az ország energiaszükségletének 38%-át termeltük meg 2010-ben, a többi részét behozatalból kellett fedeznünk. Energiatermelésünk alapvetően a paksi atomerőműből (37%), illetve szén (14%) és különböző szénhidrogének (30%) elégetéséből származott. Az importált energiahordozók kilenczetedét a földgáz, a kőolaj és annak különböző származékai tették ki. A termelésből és behozatalból származó összes rendelkezésre álló energiaforrás 34%-a földgáz, 32%-a kőolaj, 14% atomerőművi villamos energia volt.

A hazai villamosenergia-termelés 2010-ben 4%-kal nőtt. Ennek az energiának csaknem felét fosszilis tüzelőanyagok – elsősorban gáz és szén – égetésével, 42%-át nukleáris energiával termeltük meg.

Az Európai Unió tagországainak energiafűggsége, 2009

(a nettó import az energiaellátás százalékában)

A VILLAMOSENERGIA-TERMELÉS ÉS ALTERNATÍVÁI

Kelet-Közép-Európa villamosenergia-termelése a hazaitól eltérő mintázatot mutat. Az energia csaknem felét széntüzelésű erőművek szolgáltatják. A helyben rendelkezésre álló szénvagyon – elsősorban Cseh- és Lengyelországban – növeli az ellátásbiztonságot, ugyanakkor nehezíti az emissziós célok elérését, nehezíti és növeli az emissziós piacoknak való kitettséget. A vízi energia részesedésének 23%-os aránya egyrészt a természeti adottságok kihasználását mutatja, másrészt növeli a hajlandóságot tározós erőművek építésére, ezáltal segítve a megújuló energiatermelésre vonatkozó célok megvalósulását. A nálunk domináns nukleáris és gáz alapú energia termelése régiós átlagban 17–17%. A fejlett ipari országok közvéleménye közel sem egységes az atomenergia megítélésében, ám az vitathatatlan, hogy használata több szempontból is gazdaságos: egyrészt nem függ külföldi szállítóktól, másrészt a nukleáris energiatermelésnek nincsen olyan klímaváltozást okozó kibocsátása, mint a hagyományos, fosszilis energiahordozókra alapuló erőműveknek. Az Európai Unió 27 tagországa közül 14-ben működik atomerőmű. Az üzemben lévő 143 nukleáris reaktor beépített teljesítménye adja Európa villamosenergia-ellátásának 27%-át és az unióban felhasznált energia 14%-át. A nukleáris energia jelentős szerepet tölt be a villamosenergia-termelésben Franciaországban (76%) és Belgiumban (52%). Magyarországon 4 atomerőművi reaktor működik Pakson, ami a hazai villamosenergia-termelés 37%-át jelentette 2010-ben. Az elmúlt évtizedben megvalósított biztonságnövelő intézkedéseknek köszönhetően a ma működő atomerőművek nagy része olyan műszaki tartalékokkal rendelkezik, hogy az eredetileg tervezett 30–40 éves üzemidőt meghaladóan további 20 évig képesek lesznek biztonságosan és gazdaságosan üzemelni.

A megújuló energiaforrások és a távfűtés mint lehetőségek

A **megújuló energiaforrások** hasznosítása lassan szükségletté válik a fosszilis energiahordozók árának folyamatos növekedése és a készletek csökkenése, valamint az atomenergiával kapcsolatos kockázatok miatt. A megújuló energiaforrásokból származó villamosenergia-termelés unió által meghatározott 3,6%-os arányát 2005-ben elértük, 2009-ben ez az arány 8,1% volt (az uniós átlag 10,3%). Az alternatív energiaforrások kiaknázása az unió országainak többségében jóval elterjedtebb. Valamennyi országban egyelőre a biomassza túlsúlya jellemző a források között, de van, ahol a víz (Ausztria: 39%, Svédország: 37%) vagy a szél erejét is mind bátrabban hasznosítják (Spanyolország: 26%, Dánia: 19%). Fogyasztásának legnagyobb részét Svédország és Finnország (44, illetve 31%), valamint Ausztria és Lettország (30–30%) fedezi megújuló forrásokból. Hazánkban döntő többségben a biomasszának és a geotermikus energiatermelésnek van komolyabb jelentősége, amitől lényegesen elmarad a többi megújuló energiaforrásunk. A hazai teljes biomasszakészlet 350–360 millió tonnára becsülhető, ennek tizedrészét használjuk fel energetikai célokra. A biomassza egyik terméke, a **biogáz** rendkívül sok oldalúan hasznosítható: fűtési célra, villamos- és hőenergia-termelésre, illetve tisztított (biodízel) formában üzemanyagként. 2009-ben 7 ilyen erőmű kapott engedélyt a Magyar Energetikai Hivaltól. Az óriási magyar **geotermikusenergia**-készletek kitermelése jórészt még csak lehetőség. A tiszta, környezetbarát, versenyképes árú energia várhatóan a kutatási-fejlesztési beruházások és az energetikai fejlesztések fő áramába kerül. A **víz-, a szél- és a napenergia** szerepe a hazai energiatermelésben egyelőre nem jelentős. A megújuló energiaforrások a hazai energiatermelés 17, az energiafelhasználás 7,4%-át adták 2010-ben. Az MTA Megújuló Energia Albizottsága

szerint a jelenleg hasznosított energiamennyiség mintegy 50-szerese vár még hasznosításra hazánkban. Egyes energiaforrásokban a lehetőségek szinte határtalanok (nap, szél), de a vízi energiában is 20, a geotermikus energiában 18, a biomasszában pedig még 5–6-szoros potenciál rejlik.

Magyarország a teljes energiafelhasználása közel négytizedét földgázzal fedezi, ami Európában – Hollandia, az Egyesült Királyság és Olaszország után – a negyedik legmagasabb arány. A hazai kitermelés a fogyasztás kevesebb mint 20%-át fedezi. A felhasználás szerkezete az utóbbi 10 évben alig változott, a legtöbbet a lakosság és az ipar fogyaszt. A jelenleg meghatározó konvencionális megoldást fokozatosan felváltják az ún. kombinált ciklusú gázturbinás erőművek (CCGT), amelyek rugalmasak, hatékonyak, gyorsan beüzemeltethetők és környezetbarátok. (Ezekben az elektromos áram mellett az eddig veszteségként jelentkező meleg gázzal gőzt termelnek, ami további elektromos áramot termel, ezzel az összhatéfok javul.)

Magyarországon a háztartások 88%-a – 3,3 millió háztartás – használ vezetékes gázt, havonta átlagosan 90 m³-t. Ennek havi díja valamivel több mint 10 ezer forint. Az elmúlt évtizedben a háztartásokban használt energiahordozók közül a gáz ára emelkedett a legnagyobb mértékben, több mint három és félszeresére. A távfűtés és a palackos gáz kétszeresére, a többi energiahordozó (fa, szén, villamos áram) 2,3–2,5-szeresére drágult.

Az unióban 2008 és 2009 között az egységnyi gáz-energiáért fizetett árak jelentősen csökkentek, míg a villamos energiáért fizetettek alig változtak. A gázárak Magyarországon is az uniós átlaghoz hasonlóan csökkentek, ám a villamos energia drágult. Az unió viszonylatában vásárlóerő-paritáson mind a két energiahordozóért igen magas árat fizettünk. Az áramért a legmagasabb, a gázért a második legmagasabb árat fizeti lakosságunk az unióban. Az áram a nagyfogyasztók számára is drága – a harmadik legdrágább az unióban –, ipari gázáraink az uniós

6.4 tábla

A megújuló energiaforrásokból megtermelt primer energia mennyiségének összefoglaló adatai, 2009

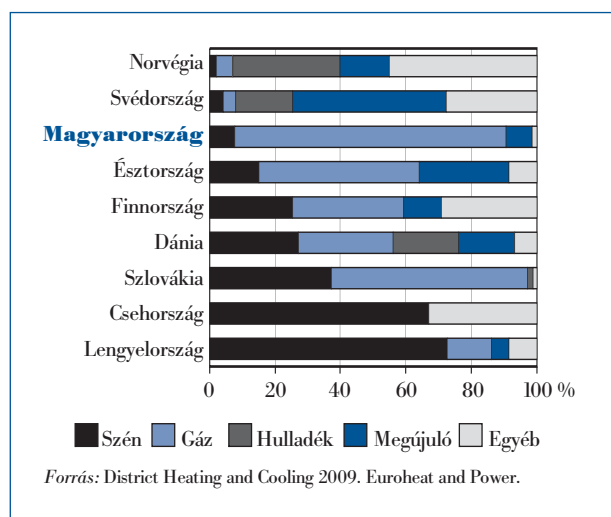
Energiaforrás	Mennyiség, 1000 tonna olajegyenérték		Mennyiség, 1999 = 100		Megoszlás, %	
	Magyarország	EU-27	Magyarország	EU-27	Magyarország	EU-27
Biomassza és megújuló hulladék	1 702	100 528	229	175	92,0	67,7
Vízenergia	20	28 150	125	96	1,1	19,0
Geotermikus energia	96	5 834	112	131	5,2	3,9
Szélergia	28	11 421	-	935	1,5	7,7
Napenergia	5	2 459	-	629	0,3	1,7
Összesen	1 851	148 435	220	160	100,0	100,0

középmezőnyben vannak. A magyarok egy főre jutó éves háztartási kiadásainak 16%-áért valamilyen energiahordozót vásároltak 2009-ben, főként gázt (ami az összes energiakiadás 39%-a) és villamos áramot (38%).

Az országban mintegy 650 ezer lakást fűtenek **távfűtéssel**, ami a lakásállomány 14%-a. Több mint harmaduk Budapesten, a többi vidéken, zömében a hajdani szocialista nagyipar fellegváraiban épült. A távfűtésből származó díjbevétel közel 84 milliárd forint volt, ami egy lakásra bontva havonta az egyedi gázfűtés díjához hasonló összeget jelent.

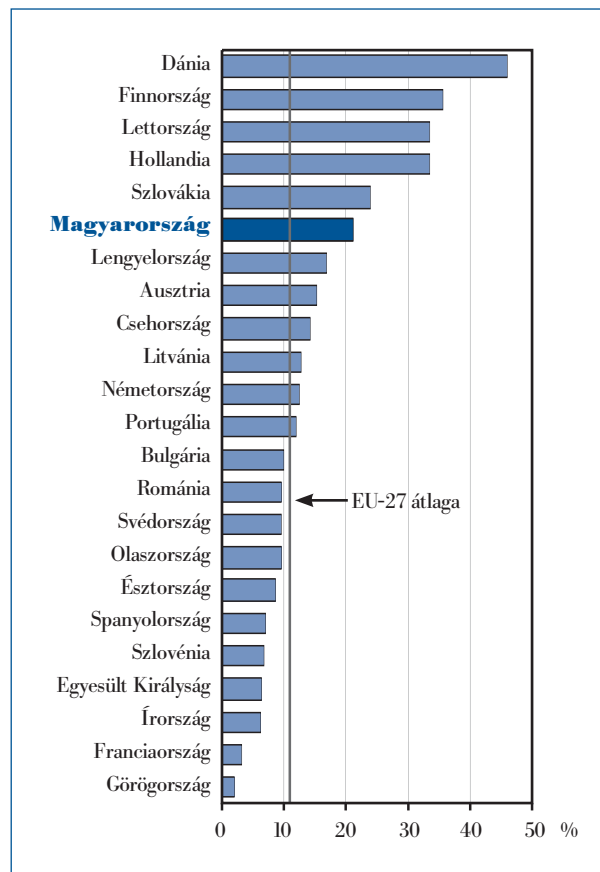
6.3 ábra

A távhőszolgáltatáshoz felhasznált tüzelőanyag-szerkezet, 2007

6.4 ábra

Kombinált ciklusú erőművek (CCGT) részesedése az összes villamosenergia-termelésből, 2008

ÜTOLSÓKBÓL ELSŐK?

A távhőszolgáltatás helyzete a 2009-et jellemző, a hálózatról történő fogyasztóleválási hullámban meginni látszott, ám azóta mind társadalmi megítélése, mind versenyképessége némileg javult. A közgondolkodásban elavult és drága fűtési módnak tekintett távfűtés negatív címkéi sokkal inkább azokra az épületekre – elsősorban panelházakra – ragaszthatók, amelyekben kiépítették. Mind az unió hozzáállása, mind az észak-európai rendszerek kiváló működése arra utal, hogy a távhőszolgáltatásban lehetőségek rejlenek. Európában az északi országokban a legmagasabb a távhő aránya a hőszolgáltatásban: Izlandon 90%, Svéd- és Finnországban is 50% feletti. Ezekben az országokban jól megépített, jól szigetelt lakásokba viszik a meleget ezek a magas hatásfokú, diverzifikált tüzelőanyag-bázisú, a hulladékot is kiválóan hasznosító rendszerek. A szolgáltatás elterjedtsége kontinensünk keleti és középső részén is nagyobb az átlagnál. Térségünk távhőrendszerei döntően gyenge szigetelésű panelekben működnek, rosszul szabályozhatók, és tüzelőanyag-szerkezetük sem elég környezetbarát. Magyarországon a tüzelőanyag-felhasználás összetételének megváltoztatása növelheti a primer energiahordozó megtakarítást, esélyt adva a geotermikus energiában és a biomasszában rejlő lehetőségeknek. Az évek óta folyó panelfelújítások és a sokkal kisebb lokális szennyezőanyag-kibocsátás tudatosítása pedig a használókat is meggyőzheti.⁸⁾

⁸⁾ Forrás: KPMG Energetikai Évkönyv 2010.

A FEJEZETHEZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI AJÁNLATAINK**KIADVÁNYOK****Környezeti értékeink**

[Környezetvédelmi ráfordítások és környezetvédelmi ipar](#)

[Ahol a vörösiszap pusztított](#)

[A települések infrastrukturális ellátottsága, 2009](#)

[A nemzetgazdasági ágak környezetszennyezése-lég-szennyezés](#)

Energetikai adottságok és lehetőségek

[Az energiatermelés és -ellátás néhány jellemzője a XXI. század elején](#)

[Az energiaárak alakulása, 2004–2009](#)

[Fosszilis és nem fosszilis energiaforrások](#)

TÁBLÁZATOK (STADAT-TÁBLÁK)**Környezeti értékeink**

[Környezet](#)

Energetikai adottságok és lehetőségek

[Energiagazdálkodás](#)

TÁJÉKOZTATÁSI ADATBÁZIS**MÓDSZERTANI DOKUMENTÁCIÓ
(META-INFORMÁCIÓ)**

Ajánlataink elérhetőek a KSH honlapján:

www.ksh.hu

7. TÉRSZERKEZET – A TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEK FŐBB ELEMEI

• Magyarországon az elmúlt évtizedben a várossá nyilvánított települések száma és a városi népesség aránya a korábbi évtizedeknél nagyobb mértékben bővült. A városodás azonban nem járt együtt az urbanizáltság minőségi tényezőinek javulásával: az 1980-as évek közepe óta várossá vált települések zöme máig nem rendelkezik mindazokkal a városi funkciókkal, amelyek révén környezetének valódi központja, térszervező ereje lenne. A látszólagosan nagy várossűrűség ellenére számos térség nélkülözi a városok gazdasági erejéből származó pozitív hatásokat. A városhiányos térségekben, illetve a hiányos városi funkciókkal bíró városok környezetében a kistelepülések népességmegtartó ereje csökkent, és túlnyomó részben ezeken a területeken találhatók a hátrányos helyzetű kistérségek is.

• A gazdaság fejlettségében jelenleg is markánsan jelentkeznek azok a területi különbségek, amelyek már az 1990-es évek elején-közepén kialakultak. E különbségeket a gazdasági szempontból előnyös földrajzi elhelyezkedés, a közlekedési adottságok, az infrastruktúra fejlettsége, a munkaerő képzettsége, a térségek működőtőke-vonzó képessége és az ennek hatására módosuló gazdaságszerkezet egyaránt alakították. A gazdasági fejlettség egyenlőtlenségei legjellemzőbben a főváros-vidék, valamint a nyugati-keleti országrészek esetében mutatkoznak.

• Közép-Magyarország többi régióhoz viszonyított gazdasági előnye folyamatosan növekszik, Nyugat-, illetve Közép-Dunántúl gazdasági teljesítménye kissé, a többi régióé jelentősen elmarad az átlagostól. Közép-Magyarország teljesítményében a szolgáltatási szektor a meghatározó, Közép- és Nyugat-Dunántúl fejlődése az exportképes feldolgozóiparon alapul. A leszakadó térségek helyzete javarészt a gazdaságukban nagy súlyt képviselő agrárszektor leértékelődésének eredménye, amit esetenként fokozott az aprófalvas településszerkezet és a rossz elérhetőség.

• A társadalmi területi különbségeket meghatározó tényezők közül az egyik legfontosabb a népesedési helyzet, amely a születések, halálozások és a vándorlás tendenciáin keresztül befolyásolja a térségek népességmegtartó erejét és gazdasági potenciálját. Népesedési szempontból az utóbbi években a térszerkezetet elsősorban a vándorlások alakították. A lakóhely-változtatások a keleti országrészekből főként a középső, illetve nyugati területekre irányultak.

• A munkaerőpiac területi egyenlőtlenségei a társadalmi differenciálódás irányában hatnak. A foglalkoztatás térségi különbségei összefüggnek a gazdasági fejlettséggel, és különösen markánsan jelentkeznek a munkanélküliségi adatok esetében. Amellett, hogy az utóbbi három évben minden térségben jelentősen felerősödött a munkanélküliség, a legrosszabb és a legjobb helyzetű Észak-Magyarország és Közép-Magyarország munkanélküliségi rátái között is nőtt a különbség.

• A társadalom térségi tagozódását alapvetően meghatározzák a jövedelmi különbségek, amelynek legfontosabb vonása Közép-Magyarország előnye a vidéki térségekkel szemben, de igen éles a különbség a városi és a falusi lakosság jövedelmi viszonyaiban is.

Településhálózat

Gazdaság

**Társadalmi
folyamatok**

Az ezredforduló utáni évtized hazai társadalmi-gazdasági térszerkezetét jelentős különbségek jellemzik. A mai térszerkezet tagoltságát esetenként sok évtizedes folyamatok stabilizálták, ugyanakkor magukon hordozzák a közelmúlt változásainak, helyenként erőteljes átalakulásának jegyeit is. Ezek a különbségek egyaránt megmutatkoznak a nagyrégiók, a régiók, a megyék és a településcsoportok mentén, és míg korábban minden térségi szintet a fejlettségi polarizáció jellemzett, addig az elmúlt három évben a gazdasági válság lassító hatása – a korábban dinamikus fejlődő térségekben tapasztalható stagnálás – a különbségek mérséklődéséhez vezetett. Mindezekből is látszik, hogy az elmúlt években zajló, a térszerkezetet módosító változások tartalmának és irányának értelmezéséhez elengedhetetlen hosszabb időtávban bemutatni a térszerkezetet alakító tényezőket.

Településhálózat

Számban gyarapodó, de funkcióhiányos városhálózat, eltérő népességmegtartó erő

Az ország településhálózatában az elmúlt évtizedben számos fontos változás következett be, amelyek hatással voltak a **térszerkezetre** és a népesség területi jellemzőire is. Az egyik legjelentősebb változás az, hogy 2001 óta a városok száma (a fővárost és a megyei jogú városokat is beleértve) közel kétötödével növekedett. Erd város 2006. évi megyei rangra emelésével a megyei jogú városok száma immár 23-ra nőtt.

Magyarország népességének jelenleg mintegy héttizede város lakó. A főváros súlya az elmúlt tíz év során nem változott jelentősen, továbbra is itt él a népesség 17%-a, miközben a megyei jogú városokban a lakosság további egyötöde koncentrálódik.

A leginkább városodott régiók Közép-Magyarország és az Alföld nagytérségei (Észak- és Dél-Alföld): előbbiben 86%, utóbbiakban 70% körüli a város lakók aránya.

7.1 tábla

Települések száma és népessége a település jogállása szerint, 2010. január 1.

Jogállás	Települések száma	Lakónépesség, ezer fő	Lakónépesség az országos százalékában	Átlagos lakónépesség, fő
Községek	2 824	3 062	30,6	1 084
Városok	304	3 185	31,8	10 477
Megyei jogú városok	23	2 046	20,4	88 962
Főváros	1	1 722	17,2	1 721 556
Összesen	3 152	10 014	100,0	3 177

A községi népesség aránya, Nyugat- és Dél-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon jóval átlag feletti: 47–41%.

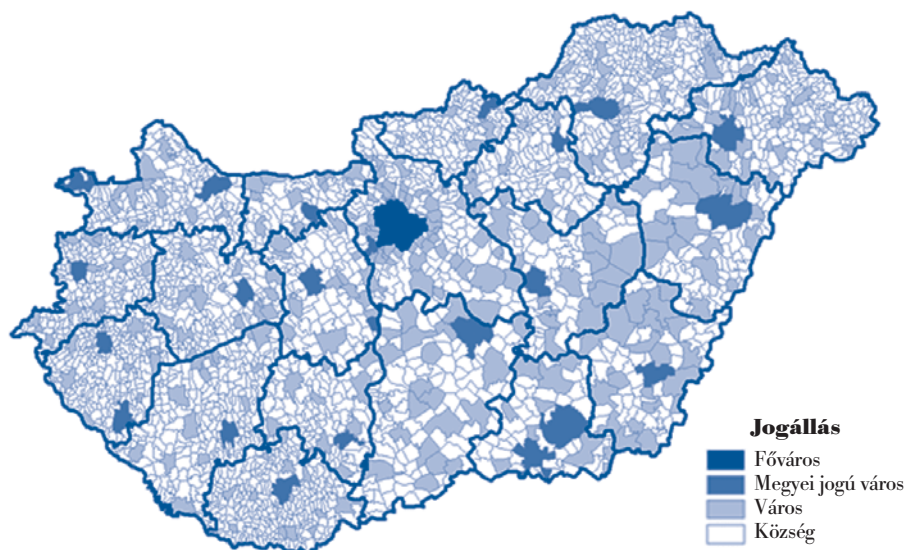
Ahogy arról már szó volt, az utóbbi két évtized során a települések várossá nyilvánításának egyfajta reneszánszát éljük meg, ennek eredményeképpen mára kevés a városi hiányos térség, ami azonban nem jelenti azt, hogy a valóságban nincsenek ilyen területek. A városi rang elnyerésének feltételrendszere elég megengedő volt ahhoz, hogy olyan települések is városi rangot kapjanak, amelyek nem rendelkeznek mindazokkal a központi funkciókkal, településszerkezeti, gazdasági, társadalmi jellemzőkkel, amelyek révén valóban helyi központi funkciót tölthetnének be. A településeket 2010. január 1-jei jogállásuk szerint bemutató 7.1 ábrán jól kivehető, hogy az alföldi, nagyobb lélekszámú települések jelentős része rendelkezik már városi ranggal, és sűrű hálózatot alkotnak az Alföld egészén. Észak- és Délnyugat-Magyarországon azonban – mivel történelmi és földrajzi okok miatt nem alakultak ki nagyobb népességtömörülések – ma is kevés az olyan település, amely a várossá válás feltételeinek meg tudna felelni. E térségekben a települések döntő hányadát kistérségek, kisközségek adják.

7.2 tábla

A települések száma és népessége jogállásuk és régiók szerint, 2010. január 1.

Terület	Lakónépesség, ezer fő		Városi népesség aránya, %	Települések átlagos lakónépessége	Települések száma		1000 fő alatti kistérségek aránya, %
	város	község			város	község	
Közép-Magyarország	2 528	424	85,6	15 699	49	139	10,6
Közép-Dunántúl	677	421	61,7	2 740	41	360	50,4
Nyugat-Dunántúl	587	409	58,9	1 521	33	622	76,3
Dél-Dunántúl	557	391	58,8	1 447	41	614	75,7
Észak-Magyarország	634	575	52,5	1 982	43	567	56,2
Észak-Alföld	1 015	477	68,0	3 837	68	321	35,5
Dél-Alföld	954	365	72,3	5 190	53	201	23,2
Összesen	6 953	3 062	69,4	3 177	328	2 824	55,8

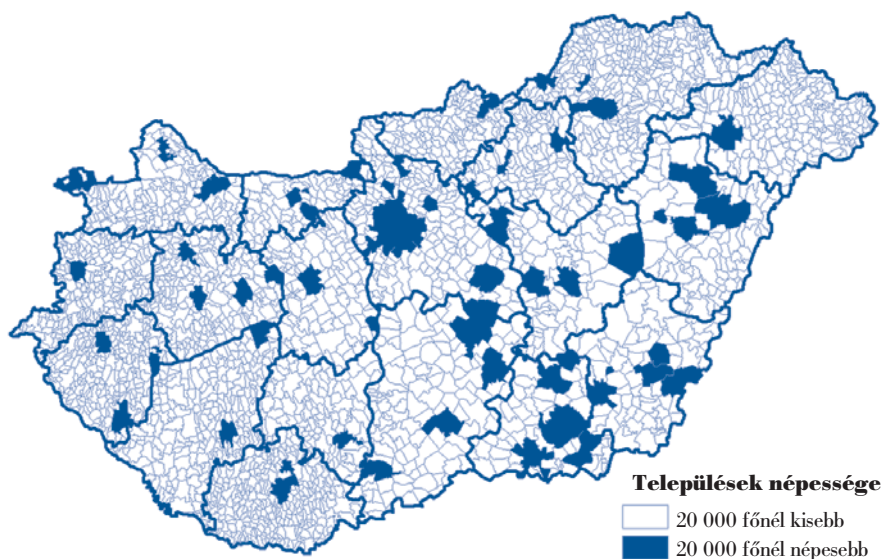
7.1 ábra

Települések jogállása, 2010. január 1.

A városi kritériumoknak leginkább megfelelő 20 ezer főnél népesebb településeket nagyobb számban csak az Alföldön, illetve a főváros körüli agglomerációs övezetben találunk. A Dunántúlon és Észak-Magyarországon a megyeszékhelyeket számításhoz véve is csupán néhány ilyen település van, ami gátat szab annak, hogy e területeken a városok dinamizáló ereje megfelelőképpen érvényesüljön.

A magyar településhálózat további kedvezőtlen jellemzője, hogy Budapest mellett nincsen olyan nagyváros, amelynek vonzása, dinamizáló hatása saját régióján túl is érezhető volna. A trianoni békeszerződés következtében az államhatáron kívül kerültek mindazon történelmi nagyvárosok, amelyek helyzetüknél, méretüknél fogva ilyen ellenpontot képeztek az ország településhálózatában.

7.2 ábra

A 20 ezer főnél népesebb városok Magyarországon, 2010. január 1.

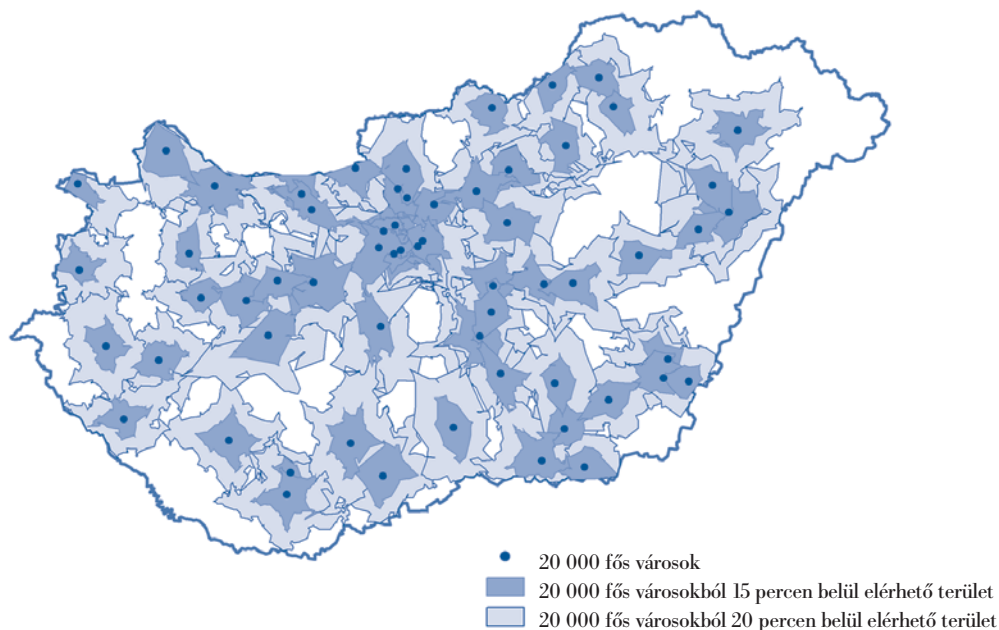
Ez a történelmi örökség a mai napig meghatározza az ország városhálózatának fejlődését, és előtérbe helyezi a policentrikus városhálózat fejlesztésének fontosságát. A többpólusú városhálózat létrehozásában a közlekedés fejlesztése döntő, mivel a megfelelő közlekedési kapcsolatok elengedhetetlenek a helyi gazdaság megerősítésében. Magyarország közlekedési hálózata jelenleg is őrzi centrális,

sugaras jellegét, ami hátráltatja a vidéki nagyvárosok megerősödését. Az autópályák elérhetőségét mutató ábra alátámasztja, hogy a népességüket megőrizni képes települések éppen ezen közlekedési csatornák mellett helyezkednek el.

A településhálózat szempontjából rendkívül fontos a települések **népességmegtartó képessége**, vagyis az, hogy mely települések képesek megőrizni vagy gyarapítani

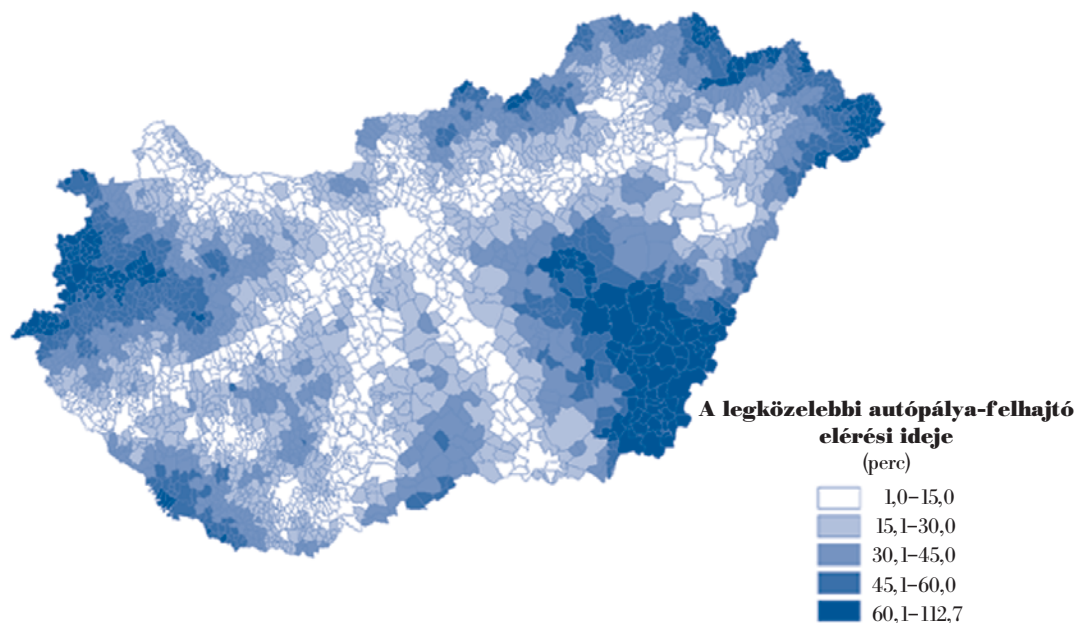
7.3 ábra

A 20 ezer fős és annál nagyobb népességű városok központjának közúti elérési ideje

7.4 ábra

A legközelebbi autópálya-felhajtó közúti elérési ideje

népességüket gazdasági vonzásuk, szolgáltatásaik, esetleg környezeti értékeik révén. A települések között e tekintetben jelentős különbségek vannak.

A legnagyobb, 100 ezer főt meghaladó népességű városok száma nem változott 2001 óta, míg lakóik száma az országosnál kisebb mértékben fogyott. Az 50 és 100 ezer fő közötti nagyságú középvárosok száma Dunaiújváros jelentős (6 ezer fős) népességfogyásának köszönhetően eggyel csökkent. A 10 és 50 ezer fő közötti települések száma emelkedett, aminek oka a Budapesti agglomerációba tartozó települések (Biatorbágy, Budakalász, Kistarcsa, Maglód, Solymár, Tököl, Üllő) népességének dinamikus növekedése. E településkategóriában a legnagyobb népességfogyás (4–8 ezer fős) az elmúlt évtized során is a korábbi nehézipari központokban, Salgótarjánban, Ózdon és Kazincbarcikán következett be.

A 2000–10 000 fős nagyközségek és kisvárosok népessége az országosnál kisebb mértékben csökkent¹⁾, az adatok alapján az ebbe a településkategóriába tartozó települések népességmegtartó képessége tűnik a legerősebbnek.

Az ország átlagát meghaladó mértékű népességfogyás leginkább a 2000 főnél kisebb lélekszámú településeket érintette, ezen belül is különösen a kis- és aprófalvakat. A kistelepülések főként Nyugat- és Dél-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon jellemzőek, de míg a dunántúli régiókban az apró- és törpefalvak dominálnak, addig Észak-Magyarországon az 500–1000 fő közötti kistalvok.

Az 500–1000 fős kistalvok a települések ötödét adják, arányuk Észak-Magyarországon a legmagasabb (25%). Az összes település közel harmadának lélekszáma maradt 500 fő alatt, ugyanakkor ezekben az aprófalvakban a népesség 2,8%-a él. Nyugat- és Dél-Dunántúlon a települések több mint fele aprófalv, e régiókban belül Vas és Zala megye, valamint Baranya megye területén találhatók a legnagyobb arányban (61–68%). A kis- és aprófalvakra

egyenként jellemző, hogy az elmúlt 10 év során veszítettek népességükből, az átlagos népességnagyság előbbiekénél 9, utóbbiak esetében 13 fővel csökkent. A kistelepülések népességvesztését mutatja az is, hogy 2001 óta a törpefalvak (200 főnél kisebb lélekszámú települések) száma a korábbi 311-ről 379-re növekedett. A kistelepülések számát gyarapították a szétválások is, az így létrejött 17 új település közül tíznek a lélekszáma maradt 1000 fő alatt.

A településszerkezet igen fontos jellemzője a népesség korösszetételének alakulása, amely az egyes települések népességmegtartó erejének egyik fontos indikátora is. Az elmúlt 10 év adatait alapul véve a kistelepüléseken a népességfogyás (amelyben a természetes fogyás és elvándorlás egyaránt szerepet játszott) együtt járt a népesség további öregedésével. E településkategóriában a legnagyobb mértékű csökkenés a gyermekkorúak (0–14 évesek) számában következett be, ám a népességfogyás minden korcsoportot érintett. Az 1000–10 000 fős települések korstruktúrája is öregszik, de itt a népesség természetes öregedése okozza ezt, és nem gyorsítja az elvándorlás. A 10 ezer főnél népesebb településeken is a gyermekkorúak száma fogyott a legnagyobb mértékben, azonban itt a lakónépesség előre-gedése jóval előrehaladottabb, és az időskorúak arányának növekedésével párhuzamosan a 15–64 éves korosztály száma és népességen belüli aránya is csökkent.

Az elmúlt évtized népességváltozásait követve egyértelműen kitűnik, hogy az országban a kistelepülések népességfogyása és a települések népességének „öregedése” mellett a másik jellemző folyamat a városi agglomerációk népességének növekedése, a szuburbanizáció. A 2001 és 2010 között bekövetkezett népességváltozást bemutató 7.5 ábrán megfigyelhető, hogy Budapest dinamizáló hatása átlépi régiójának határait: nyugati irányban összeér a Székesfehérvárt, délkeleti irányban pedig a Kecskemétet körülvevő települések gyűrűjével. Ezen a területen a népességnöve-

7.3 tábla

Települések száma és népessége népességnagyság-kategória szerint

Településkategória (fő)	Települések száma		Lakónépesség, ezer fő		Átlagos népességnagyság a településkategórián belül, fő		Lakónépesség az ország százalékában	
	2001	2010	2001	2010	2001	2010	2001	2010
– 499	1 016	1 086	279	284	275	262	2,7	2,8
500 – 999	686	672	500	484	729	720	4,9	4,8
1 000 – 1 999	650	635	932	917	1 433	1 444	9,1	9,2
2 000 – 4 999	505	482	1 516	1 446	3 002	3 001	14,9	14,4
5 000 – 9 999	136	133	946	918	6 957	6 900	9,3	9,2
10 000 – 49 999	121	124	2 318	2 364	19 156	19 065	22,7	23,6
50 000 – 99 999	12	11	770	713	64 142	64 810	7,5	7,1
100 000 – 250 000	8	8	1 180	1 166	147 500	145 801	11,6	11,6
Budapest	1	1	1 759	1 722	1 759 209	1 721 556	17,2	17,2

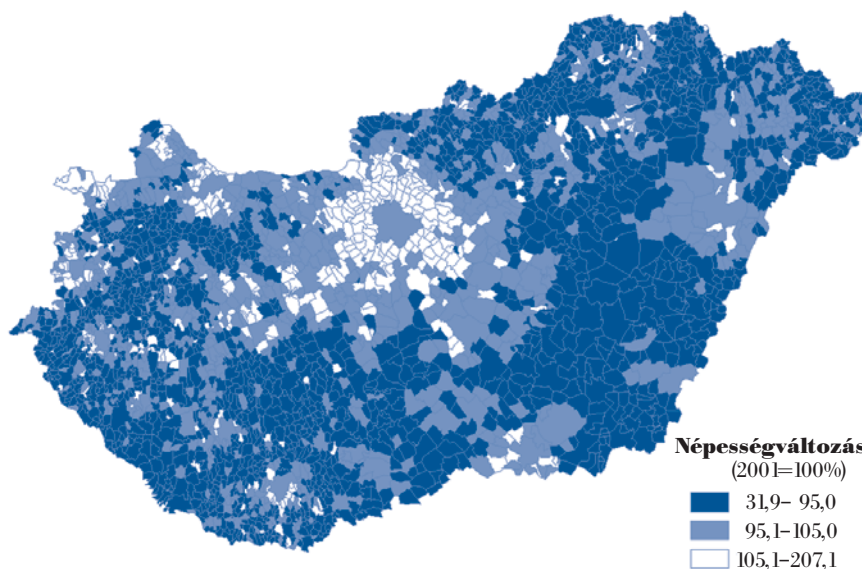
¹⁾ Az összehasonlításnál mindenütt a 2001. évi településállapotot vettük alapul, kiszűrve az azóta bekövetkezett közigazgatási változások hatását.

kedés kiemelkedő volt, Budapest és Székesfehérvár ezzel párhuzamosan átmenetileg veszített népességéből. (A budapesti agglomeráció népessége az utóbbi 10 évben folyamatosan nőtt, míg Budapest népessége 2007-ig csökkent, azóta ismét évről évre gyarapodik; Székesfehérvár lakóinak

száma a 2006-ig tartó csökkenést követően ingadozik.) Az alföldi nagyvárosok és néhány dunántúli nagyváros (Sopron, Győr) esetében nemcsak a városkörnyéki települések, hanem maga a város is növekedett, de legalábbis megtartotta népességét.

7.5 ábra

A települések népességváltozása, 2001–2010

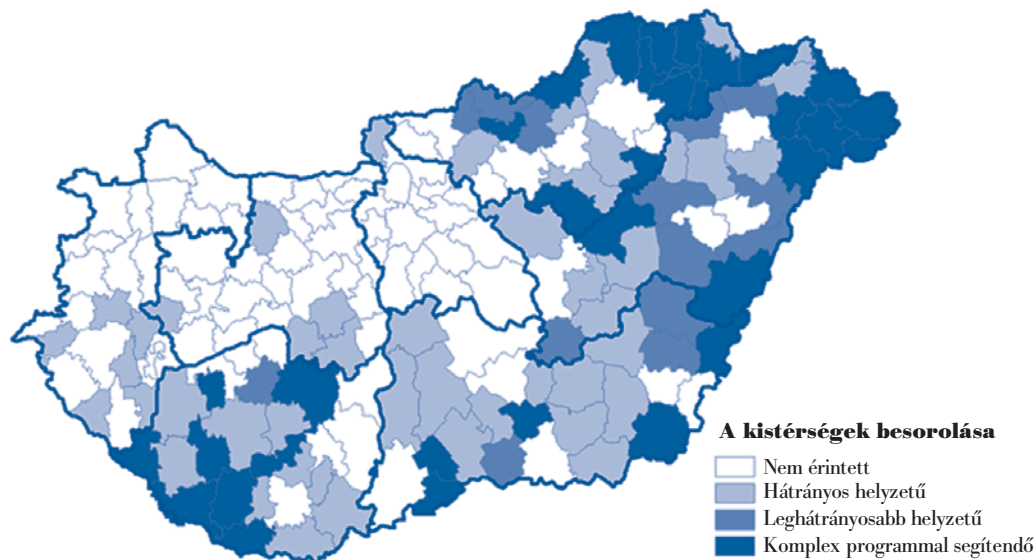
AZ APRÓFALVAS ÉSZAKKELETI ÉS DÉLNYUGATI ORSZÁGRÉSZEK TÉRSÉGEINEK TÖBBSÉGE HÁTRÁNYOS HELYZETŰ

Magyarországon a statisztikai kistérségek 1994-es kialakításakor összesen 138 körzet lehatárolására került sor, a kistérségek száma többszörös módosítást követően, 2007 szeptemberében végül 174-re²⁾ növekedett. A kistérségek kiemelkedő jelentőséggel bírnak a területfejlesztés szempontjából, a területi kiegyenlítő támogatások egy része csak az elmaradott kistérségek számára lehívható. Mindez segíti a források koordinált elosztását, a települések együttműködését, azok összehangolt, egyirányú fejlesztését. A kistérségek helyzetének feltárására, értékelésére szolgáló 31 mutatóból felépített komplex mutatószámrendszer alapján 2007-ben 94 olyan kistérség volt az országban, amely gazdasági, társadalmi, infrastrukturális helyzete miatt kiemelt támogatásra szorult. Közülük 47 minősült hátrányos helyzetű kistérségnek, ahol összesen 1,6 millió ember élt, míg további 47 térséget kiemelten hátrányos helyzetűnek ítélték, ezekben összesen további 1,4 millióan laktak. A legtöbb hátrányos, vagy kiemelten hátrányos helyzetű térség Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon található (24, illetve 21), de magas e térségek aránya a dél-dunántúli és dél-alföldi régiókban is. A felsorolt nagytérségek mindegyikében a népesség több mint fele él ilyen elmaradott térségben. A fennmaradó három régióban összesen csak 12 hátrányos helyzetű kistérséget határoltak le. A térképen jól látható, hogy azok a településcsoportok vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben, amelyek határ mentiek, vagy területükön nagy számban találunk kistelepüléseket, illetve távol esnek a fejlődés gócpontjait jelentő nagyvárosoktól. E hátrányok hosszú távon határozzák meg ezeknek a településcsoportoknak a versenyképességét és a népesség megtartó erejét. Érdekes összehasonlítani a komplex mutató alapján besorolt térségek elhelyezkedését a népesség változását ábrázoló térképpel: jól kivehető, hogy az elmaradott térségek települései voltak az elmúlt évtized demográfiai folyamatainak is a vesztesei.

²⁾ 2011. január 1-jétől a kistérségek száma 175-re (a támogatásra szoruló kistérségké 95-re) emelkedett a vörösiszap-katasztrófa által érintett Devecseri kistérség létrejöttével.

7.6 ábra

Kedvezményezett kistérségek
(2007-től)

Gazdaság

Egyenlőtlen, főként Közép-Magyarországon összpontosuló fejlődés, változatlanul markáns területi egyenlőtlenségek a nyugati és keleti országrész között

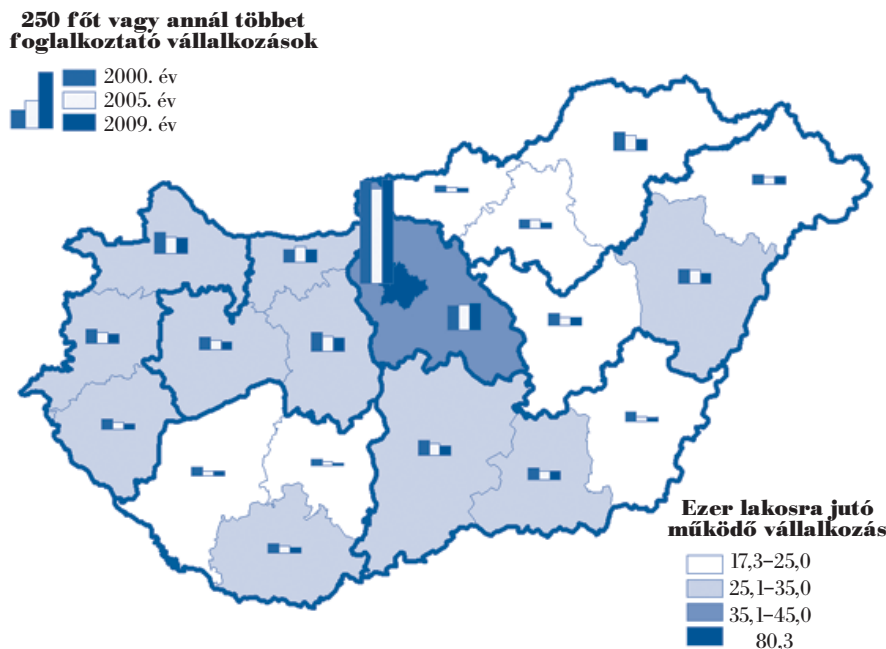
A hazánk gazdasági életében jelenleg tapasztalható jelentős területi egyenlőtlenségek kialakulásának okai a rendszerváltás utáni gazdasági átalakulásig nyúlnak vissza. A piacgazdaságra áttérés jegyeinek megjelenése, az új gazdasági szervezetrendszer kialakulása, a külpiazi irányváltás, ehhez kapcsolódóan a határok megnyitása, valamint az európai gazdasági térbe való integrálódás egyaránt szerepet játszott a területi egyenlőtlenségek kiéleződésében, mivel az egyes térségek eltérően reagáltak ezekre a változásokra. A gazdasági szerkezetváltás során a korábbi húzóágazatok leépültek, ennek hatása az egyoldalúan a korszerűtlen nehéziparra épülő térségekben, valamint az agrártérségekben, vagyis a keleti országrészben jelentkezett a legsúlyosabban. A gazdasági fejlődés terén döntő tényező volt a gazdasági szervezetrendszer átalakulása, amely együtt járt a jelentősebb tőkemozgással járó privatizációval és a külföldi tulajdonú vállalkozások megjelenésével. Az 1990-es évek elején kezdődött privatizációs folyamatokban főként az olcsó munkaerő és a viszonylag jól kiépült jogi, szabályozási és intézményrendszer vonzotta a befektetőket, aminek lefékeződésével az évtized

második felétől a közvetlen tőkebefektetések, ezen belül a zöldmezős beruházások váltak a gazdaság mozgatórugójává. A képzett munkaerővel, a fejlett infrastruktúrával (elsősorban jól kiépített közlekedési infrastruktúrával), valamint a gazdasági szempontból jó földrajzi elhelyezkedéssel rendelkező térségek lettek a jelentős részben külföldi befektetések főbb célpontjai. A főként a nyugati és középső országrészbe érkező működő tőke – elsősorban az osztrák–magyar határzóna és a Bécs–Budapest tengely mentén – korszerű technológiájú, versenyképes ágazatok és vállalkozások megalapozását segítette. Közép-Magyarország – azon belül is Budapest és agglomerációja –, valamint az észak- és nyugat-dunántúli régiók a gazdasági fejlődést segítő adottságok terén megmutatkozó fölényüket kihasználva már az 1990-es évektől kezdődően olyan gazdasági előnyt kovácsoltak, amelyet a többi régió a mai napig nem tudott behozni.

Az elmúlt években a **gazdasági környezet** erősen megosztottá vált, ez a duális jelleg megjelenik a hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások eltérő teljesítményében, valamint a nagyvállalkozások és a közép- és kisvállalkozások viszonylatában is. A gazdasági fejlődés alapját a tőkeerős nagyvállalkozások adják, melyek beruházásaikkal és működésükkel hosszú távon járulnak hozzá a térségek gazdasági tevékenységének élénkítéséhez. A gazdaság húzóerejét jelentő társas gazdálkodási formában tevékenykedő szervezetek meghatározó része az ország középső és északnyugati térségeiben összpontosul.

7.7 ábra

A működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma 2009-ben és a 250 főt vagy annál többet foglalkoztató működő vállalkozások számának alakulása

A 2009. évi adatok alapján Közép-Magyarországon, Nyugat- és Közép-Dunántúlon működött a társas vállalkozások, ezen belül a 250 főt, vagy annál többet foglalkoztató nagyvállalkozások mintegy 70%-a. A vállalkozási aktivitás mutatója, vagyis a vállalkozások népességhez mért sűrűsége is főként a Bécs–Budapest tengely mentén fekvő megyéknek és régióknak az országos átlagnál lényegesen kedvezőbb vállalkozási környezetéről tanúskodik.

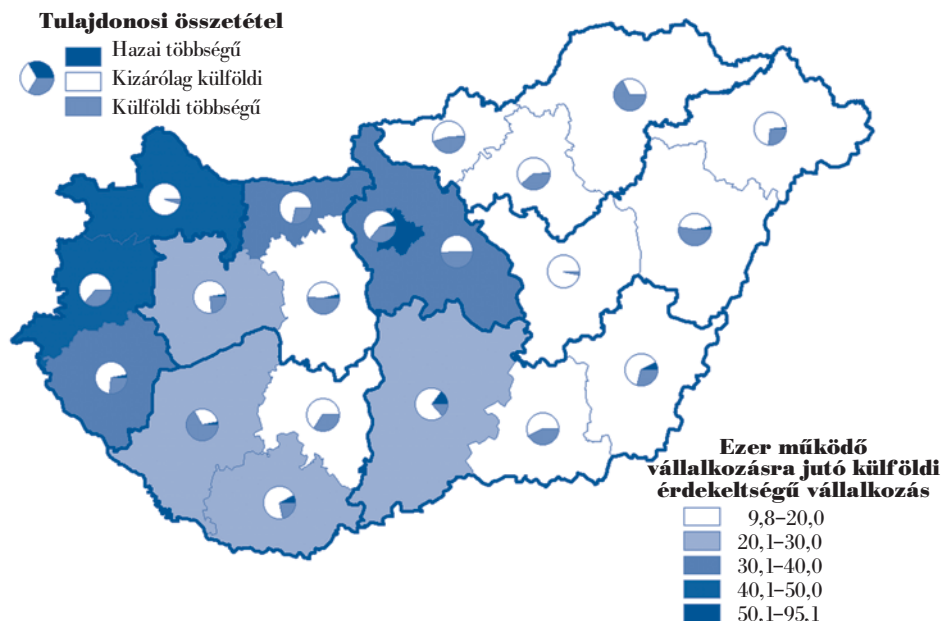
A Magyarországon működő vállalkozások alig több mint 4%-a volt külföldi érdekeltségű, azonban jelentőségüket érzékelteti, hogy 2009 elején a közvetlen külföldi-tőke-befektetések GDP-hez viszonyított aránya országosan 41% volt, 6,3 százalékponttal több az uniós átlagnál. A **külföldi tőke** területi megoszlására a központi régió dominanciája a jellemző: a külföldi tőkebefektetések mintegy kétharmada közép-magyarországi vállalkozásokban koncentrálódott, a dunántúli régiók 22, a keleti ország-részben találhatók pedig közel 10%-ban részesedtek. Közép-Magyarország vezető szerepe a külföldi tőke nagyságát illetően csak a mezőgazdaságban, az energiaszektorban és a feldolgozóiparban nem egyértelmű. A központi régió a mezőgazdaságba investált külföldi tőkén főleg a nyugat-dunántúli, a feldolgozóipari külföldi-tőke-állományon pedig a nyugat- és közép-dunántúli cégekkel osztozott. Az energiaszektor külföldi tőkéjének mintegy 30–30%-a Közép-Magyarországon és Dél-Alföldön, közel 20–20%-a Észak-Alföldön, illetve Észak-Magyarországon koncentrálódott. (7.8 ábra)

A **beruházások** területi alakulása is szoros összefüggést mutat a gazdaság fejlettségével. A hazai gazdasági szervezetek (vállalkozások, költségvetési szervek) által 2009-ben fejlesztésre fordított mintegy 4000 milliárd forint több mint hattizede a három legfejlettebb régióban, ezen belül négytizede Közép-Magyarországon koncentrálódott. A gazdasági világválság az egyes régiók beruházási aktivitására eltérő módon hatott: míg az iparosodottabb közép- és nyugat-dunántúli, valamint az észak-magyarországi régióban – elsősorban a gépek, berendezések, járművek beszerzéseinek jelentős csökkenése miatt – 17-26%-kal visszaesett a beruházások volumene, Közép-Magyarországon, Dél-Alföldön és Dél-Dunántúlon a válság ellenére is több beruházás valósult meg 2009-ben, mint egy évvel korábban. Közép-Magyarország esetében mind az épületek és egyéb építmények, mind a gépek, berendezések, járművek termékcsoportjának beruházási volumene növekedett, a két déli régió volumenbővülése azonban kizárólag az épületek, építmények építésének, ezen belül legnagyobb részben a folyamatban lévő autópálya-építések következménye. Ennek köszönhető, hogy az egy lakosra jutó beruházási teljesítmény alapján felállított rangsorban évek óta az első három helyezett között szereplő Közép-Magyarország, Közép- és Nyugat-Dunántúl közé 2009-ben ez utóbbi helyére Dél-Dunántúl lépett.

Mivel a beruházások gazdasági ág szerinti megoszlását az egyes régiók gazdaság szerkezeti sajátosságai határozzák meg, a beruházás szempontjából jelentősebb súlyú ága-

7.8 ábra

Ezer működő társas vállalkozásra jutó külföldi érdekeltségű vállalkozás és a külföldi tőke megoszlása tulajdonosi összetétel szerint, 2009

zatok köre az elmúlt években lényegében nem változott: Közép-Magyarországon, Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön a fejlesztések döntő többsége a szolgáltatási ágakban összpontosult, az ország többi régiójában a feldolgozóipari beruházások voltak meghatározóak. A két régiócsoport beruházásainak alakulását a gazdasági válság eltérően érintette: míg a közép-magyarországi és a két déli régióban a szolgáltatási ágak beruházásai 2009-ben is növekedtek, a többi régióban jelentősen kevesebb feldolgozóipari beruházást realizáltak, mint egy évvel korábban. A mezőgazdasági

beruházások negytedede 2009-ben is a két alföldi régióban összpontosult.

A külföldi tőkével működő, legalább húsz főt foglalkoztató vállalkozások fejlesztései is főként az ország középső és észak-nyugati területeire irányultak. A vállalkozások beruházásainak részesedése az összes 19 fő feletti szervezet beruházási teljesítményértékéből a Közép-Dunántúl esetében elérte a 70%-ot, de Nyugat-Dunántúl és Közép-Magyarország esetében is meghaladta a 60, illetve a 40%-ot.

FEJLESZTÉSI FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLÁSUK

Magyarország uniós csatlakozásának eredményeképpen jelentős összegű strukturális és kohéziós támogatások lehívására vált jogosulttá. A fejlesztési forrásokat az unió fejlesztéspolitikájában meghatározott céloknak megfelelően használhatja fel az ország, amelyek elosztására a Nemzeti Fejlesztési Tervben (NFT) és az Új Magyarország Fejlesztési Tervben (ÚMFT) meghatározott módon került sor 2006 és 2010 között. Előbbi keretei között 726 milliárd, utóbbiban 4722 milliárd forint támogatási összeget osztottak szét. Az ÚMFT közel 5 ezer milliárdos programjaiból a korábbinál nagyobb súlyt, 24%-ot képviseltek a regionális fejlesztések és a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére irányuló projektek. Gazdaságfejlesztésre, valamint a környezet és az energiaszektor fejlesztésére a források 12–12%-a jutott.

Az ÚMFT keretei között a benyújtott pályázatok nagyobb hányadát támogatták, mint korábban az NFT esetében. A megítélt fejlesztési források 36%-át a központi régióban használták fel, további 30% az alföldi régiókban került befektetésre. A forrásokból Nyugat-Dunántúl 9, Észak-Magyarország és Közép-Dunántúl 8–8, Dél-Dunántúl 7%-kal részesedett.

7.4 tábla

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv forrásainak megoszlása a projekt helyszíne szerint régióként, 2007–2010

Projekt helyszíne	Támogatott pályázatok, db	Támogatott pályázatok a beérkezett pályázatok %-ában	Megítélt támogatások regionális megoszlása, %	Megítélt támogatás, milliárd Ft	Ebből	
					hatályos szerződések összege, milliárd Ft	hatályos szerződések alapján kifizetett, milliárd Ft
Dél-Alföld	4 736	53,5	12,0	567,7	498,6	239,7
Dél-Dunántúl	3 076	53,2	6,9	327,4	284,1	131,2
Észak-Alföld	4 746	51,7	18,2	857,4	709,1	194,4
Észak-Magyarország	4 335	51,4	8,2	387,3	344,8	143,9
Közép-Dunántúl	3 084	52,7	8,4	395,4	348,7	133,1
Közép-Magyarország	5 725	50,8	35,7	1 684,7	1 583,3	599,0
Nyugat-Dunántúl	3 040	56,7	9,3	440,7	398,2	158,0
Területre nem bontható	1 006	41,6	1,3	61,6	59,7	18,1
Összesen	29 748	52,1	100,0	4 722,2	4 226,5	1 617,5

Forrás: NFÜ (2011. április 15-i állapot).

Az elkövetkező három évre (2011–2013) további közel 2000 milliárd forint uniós forrás áll Magyarország rendelkezésére. Az akciótervekben található pályázatok és kiemelt projektek igazodnak az Új Széchenyi Terv (ÚSZT) hét kitérés pontjához, amelyek a foglalkoztatás bővítésére, a gazdasági növekedés feltételeinek megteremtésére és hazánk versenyképességének javítására koncentrálnak. Ezek a kitérés pontok az egészségipar, a zöldgazdaság-fejlesztés, az otthonteremtés, a vállalkozásfejlesztés, a közlekedésfejlesztés, a tudomány, innováció és a foglalkoztatás.

Magyarország számára az Európai Unió csatlakozást követően elérhető strukturális és kohéziós támogatások volumene a fentiekben vázolt módon növekedett, így ezek hazai társfinanszírozása is szükségszerűen a korábbinál nagyobb hányadát teszi ki a költségvetés kiadási oldalának. Mivel a fent említett európai támogatások 2007-től számos, korábban csak a hazai területfejlesztési célú támogatásokban létező támogatható területet foglalnak magukban, így ezt követően a decentralizált területfejlesztési támogatásokkal csupán az uniós támogatásokon kívül eső célok, területek támogatására koncentrálnak a hazai fejlesztéspolitika. E változások következtében szükségszerűen csökkent az a kiadási összeg, amely a nem közvetlenül az EU által támogatott programokhoz kapcsolódó fejlesztési célokat szolgálja.

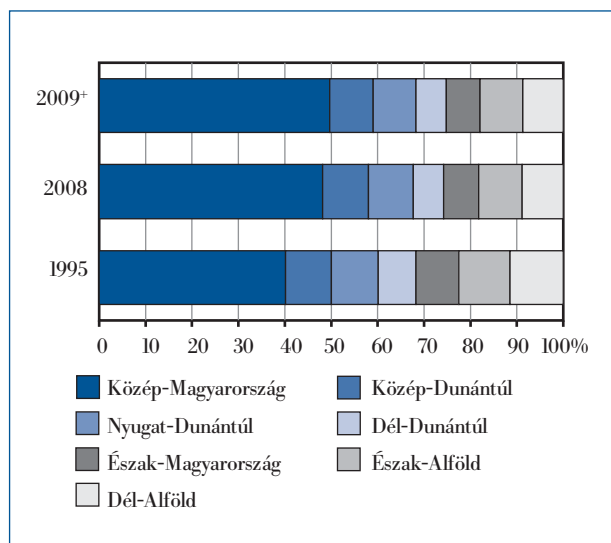
A **gazdaság teljesítménye**³⁾ az ezredfordulót követően viszonylag egyenletes ütemben növekedett, a fejlődés 2007–2008-ban lefékeződött, 2009-ben pedig jelentős visszaesés következett be. Ezek a folyamatok az ország különböző térségeit eltérően érintették: az 1995 óta mért regionális különbségek 2006-ig fokozódtak, majd a növekedési ütem lassulásával a régiók közötti differenciák sem növekedtek. Általánosságban elmondható, hogy az 1995 óta eltelt időszakban a területi gazdasági folyamatok legfőbb momentuma a kiugróan fejlett Közép-Magyarország gazdaságának folyamatos erősödése és az ország keleti régióinak fokozatos leszakadása volt. Területi bontásban a 2008. évi végleges adatok alapján az ország hét régiója közül Közép-Magyarországon állították elő a bruttó hazai termék (GDP) legnagyobb részét (48%), a dunántúli és a keleti országrészek három-három régiója 26–26%-kal járult hozzá a hazai GDP-hez. A területi kiegyenlítést célzó

intézkedések ellenére Közép-Magyarország az egyetlen régió, amely – nagymértékben Budapest gazdasági centrum szerepének köszönhetően – növelni tudta súlyát a hazai gazdasági életben az 1996 és 2008 között eltelt időszakban. A 2009. évi előzetes adatok alapján a közép-magyarországi régió a gazdasági válság ellenére tovább növelte részesedését az országos GDP-ből, ami nagyrészt a többi régió teljesítménycsökkenése miatt következett be, ugyanis Dél-Dunántúl kivételével valamennyi régió országos átlaghoz viszonyított teljesítménye visszaesett. (7.9 ábra)

Az eltérő gazdasági fejlődési pályát befolyásolják a **gazdaságszerkezetben** meglévő különbségek. A térségek gazdasági teljesítményét meghatározó főbb nemzetgazdasági ágak különböző mértékben járulnak hozzá a nemzetgazdaságban megtermelt bruttó hozzáadott értékhez.

³⁾ A területi vizsgálatot a 2008. évi részletes GDP-adatok alapján végeztük el, kiegészítve ezt a GDP 2009. évi előzetes, illetve az ágazati szakstatistikák legfrissebb, 2010. évi adataival.

7.9 ábra

A GDP megoszlása régióinként

A piacgazdaságra való áttéréssel párhuzamosan a mezőgazdaság, illetve a nehézipar háttérbe szorulása, illetve a feldolgozóipar és a szolgáltatási szektor erősödése meghatározó volt az ország keleti és délnyugati régióinak gazdasági lemaradásában és a közép-magyarországi, valamint a nyugat és közép-dunántúli térségek erőteljes gazdasági fejlődésében.

A tulajdonosi szerkezet változása, valamint a külső és belső piacokhoz való igazodás a termelő ágak szerkezeté-

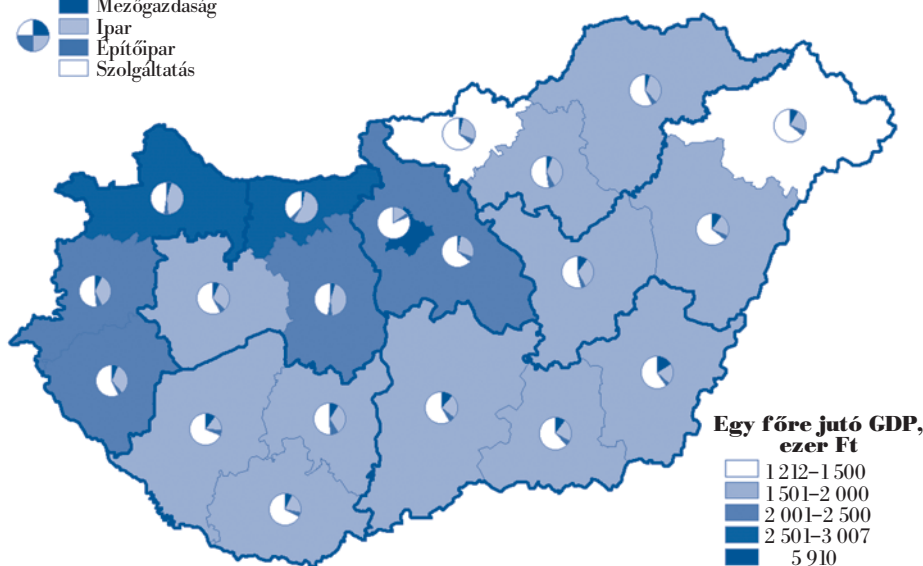
ben és területi koncentrációjában hozta a legjelentősebb változást. A gazdasági szerkezetátalakulás egyértelmű vesztese a mezőgazdaság volt: a 2008. évi végleges területi GDP-adatokat alapul véve a bruttó hozzáadott értékhez való hozzájárulása régióinként 0,8 és 12% között szóródott, 1,1–5,3 százalékponttal elmaradva az 1995. évi arányoktól. A mezőgazdaság térvesztése az észak- és dél-alföldi régióban, valamint a Dél-Dunántúlon volt a legnagyobb mértékű, ennek ellenére még mindig ezek a régiók számítanak az ország legfontosabb agrárterületeinek. A 2008. évi adatok alapján ebben a három régióban összpontosult az ország mezőgazdaságban előállított bruttó hozzáadott értékének közel hattizede. A mezőgazdaság e régiók összes bruttó hozzáadott értékének 9–12%-át adta, ami az országos átlag több mint kétszerese.

Míg az ország déli és keleti területei mindig is a mezőgazdasági termelés, addig az északi és nyugati országrészek a hazai **ipar** központjainak számítottak. Az elmúlt évtizedekben az alföldi régiókban megmaradt az agrárgazdaság erős területi koncentrációja, az ipar területi súlypontjai azonban a középső országrészbe tevődtek át. Ebben a tulajdonosi szerkezet változásán kívül a világ gazdasági folyamatok, ezen belül elsősorban a külgazdasági feltételek módosulása is jelentős szerepet játszottak. Az ipar belföldi értékesítésének drasztikus visszaesése, valamint a KGST-piac megszűnése a bányászat és az energiaszektor súlyának folyamatos csökkenését eredményezte, ezzel párhuzamosan – az ország gazdasági nyitottságának fokozódásával – a feldolgozóipar folyamatosan bővült. Ennek következményeként a korábban a feketeszen- és uránbányászatáról

7.10 ábra

**Az egy főre jutó GDP és a bruttó hozzáadott érték megoszlása
összevont gazdasági ágak szerint, 2008**

**A bruttó hozzáadott érték
megoszlása, %**

híres Dél-Dunántúl, valamint a bányászat és kohászat alapuló gazdasággal rendelkező Észak-Magyarország helyett a jelentős feldolgozóipari kapacitásokkal rendelkező Közép- és Nyugat-Dunántúl lett az ország ipari központja a közép-magyarországi régió mellett. A 2008. évi adatok alapján e három régió adta az ország ipari bruttó hozzáadott értékének kétharmadát. Közép-Magyarország részesedése annak ellenére kiemelkedő (34%), hogy összes bruttó hozzáadott értékének alig ötöde származik az iparból. Az ipar hozzájárulása a térségben előállított bruttó hozzáadott értékhez a Közép-Dunántúlon a legmagasabb (44%), amit Nyugat-Dunántúl és Észak-Magyarország követ 39 és 33%-os részaránnyal. A korábban nehézipari központként működő Dél-Dunántúlon az országos átlagnál alacsonyabb, 22% volt az ipar súlya a bruttó hozzáadott értékben belül.

Az iparon belül a feldolgozóipar a meghatározó: aránya 2008-ban az ipari bruttó hozzáadott értékben belül szinte valamennyi régióban 80–90% között szóródott. Közép-Magyarországon a kőolaj-feldolgozás, kokszyártás, a vegyi termékek gyártása, valamint a villamosgép-gyártás szerepe kiemelkedő, a nyugat-dunántúli régióban a gépjárműgyártás, a közép-dunántúli pedig a gépjárműgyártás mellett a kohászat a főbb húzóágazatok. A közúti gépjármű-gyártás az észak-magyarországi feldolgozóiparnak is meghatározó eleme, de nagy szerepe van a vegyi termékek gyártásának is. A dél-dunántúli és a két alföldi régióban az élelmiszerek és italok gyártása ágazat bruttó hozzáadott értékéből való részesedése kiemelkedő, de emellett az előbbiben a fémfeldolgozási és híradás-technikai termékek gyártása, az utóbbi kettő közül az észak-alföldiben a gépek és gépi berendezések gyártása, a dél-alföldiben pedig a kőolaj-feldolgozás és kohászat szerepe jelentős.

AZ IPARI TERMELÉS ALAKULÁSA A GAZDASÁG TELJESÍTMÉNYÉNEK VÁLTOZATLANUL JELENTŐS DIFFERENCIÁLÓ TÉNYEZŐJE

A legalább öt főt foglalkoztató ipari szervezetek telephelyi adatai – amelyek a teljesítményt az előállítás tényleges helyén veszik számba – a GDP-adatokhoz hasonlóan a közép-magyarországi, a közép- és nyugat-dunántúli régióknak a magyar iparban betöltött meghatározó szerepéről tanúskodnak. Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl telephelyein az elmúlt években az ország ipari termelésének mintegy 25–25%-át állították elő, a Nyugat-Dunántúl részesedése 15–19% között ingadozott.

7.5 tábla

A régiók részesedése az ország ipari termeléséből

(%)											
Terület	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a	2010 ^b
Közép-Magyarország	22,9	23,2	23,9	24,8	24,3	24,2	22,0	22,3	24,3	25,5	25,8
Közép-Dunántúl	24,4	25,0	23,6	23,2	24,0	26,6	28,4	28,9	26,6	24,9	23,4
Nyugat-Dunántúl	21,2	18,8	19,1	19,3	18,4	16,8	16,6	16,3	16,2	15,4	15,8
Dél-Dunántúl	6,0	5,7	6,1	6,1	6,0	4,8	4,3	4,4	4,7	5,0	5,1
Észak-Magyarország	8,8	9,8	9,4	9,2	10,2	11,2	12,1	11,6	11,2	10,9	11,9
Észak-Alföld	8,9	9,6	10,1	9,8	9,5	9,1	9,6	9,5	9,7	10,8	10,6
Dél-Alföld	7,6	7,8	7,8	7,4	7,4	7,2	7,0	6,9	7,1	7,5	7,3
Ország^{c)}	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

^a2008-ig az adatok TEÁOR '03, 2009-től TEÁOR '08 szerinti, ezért összehasonlíthatóságuk korlátozott.

^bÉvközi adatgyűjtés adata.

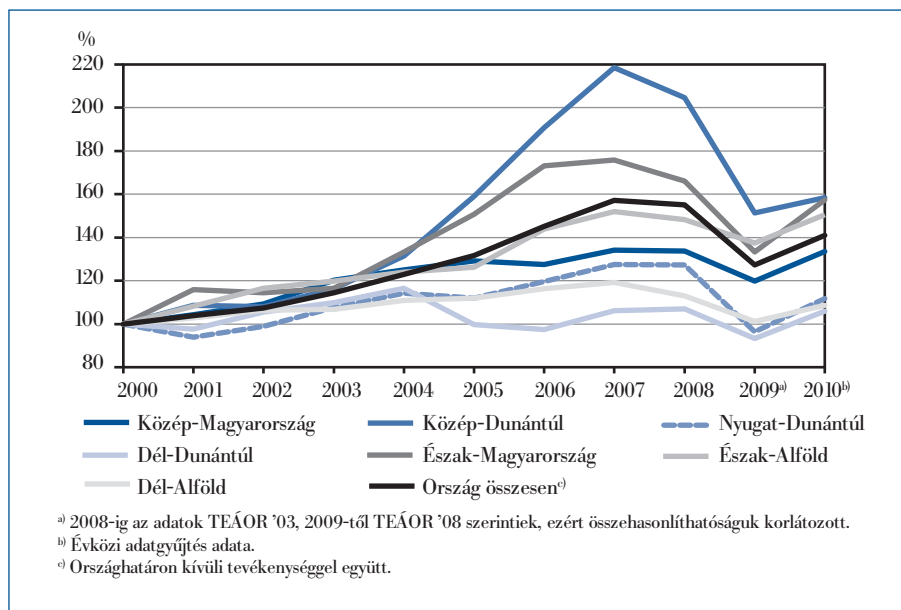
^cOrszághatáron kívüli tevékenységgel együtt.

A régiók részesedése az ország ipari termeléséből az elmúlt évtizedben lényegében nem változott, mivel a termelési volumen változásának tendenciái szinte minden régió esetén azonosak voltak. Az ezredfordulót követően egészen 2007-ig – Dél-Dunántúl kivételével – minden régióban bővült az ipari termelés volumene. A legnagyobb volumenbővülést a Közép-Dunántúlon működő vállalkozások esetében mérték, de az országos átlagot meghaladóan növekedett az észak-magyarországi régió telephelyeinek ipari termelési volumene is. Ezt követően lassan, majd a gazdasági válság következményeként 2009-ig gyorsuló ütemben csökkent az ipari szervezetek teljesítménye. A válság leginkább az erősen iparosodott területeket érintette: az ipari termelés volumencsökkenése Közép-Dunántúlon volt a legnagyobb (26%), de 20%-os vagy azt meghaladó visszaesés tapasztalható Észak-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon is.

A csökkenő tendencia 2010-ben valamennyi régióban megfordulni látszik, hiszen az előzetes, évközi adatok mindenhol a termelés volumennövekedését mutatják.

7.11 ábra

Az ipari termelés volumene régióként
(2000 = 100)

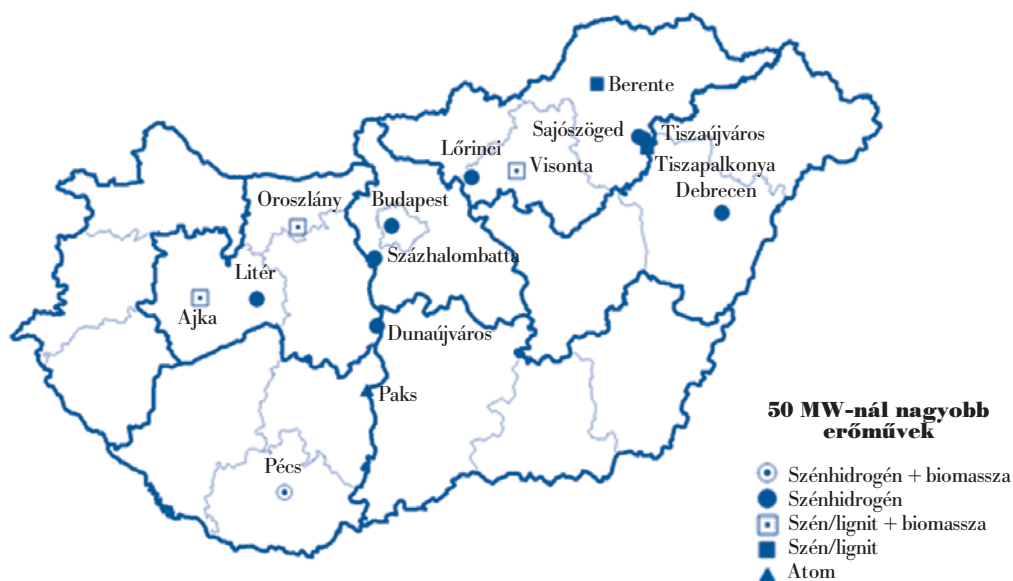
A villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás ágazat a dél-dunántúli és az észak-magyarországi régióban járul hozzá az átlagot lényegesen meghaladó mértékben az ipari brut-

tó hozzáadott értékhez, amelynek oka abban keresendő, hogy itt működik egy-egy az ország legnagyobb teljesítményű erőművei közül.

ERŐMŰVEK MAGYARORSZÁGON

7.12 ábra

Az 50 MW-nál nagyobb teljesítményű magyarországi erőművek, 2010

7.6 tábla

Villamos erőművek teljesítménye 2010. december 31-én

Erőmű	(MW)		
	Beépített teljesítmény	Rendelkezésre álló teljesítmény	Szabályozhatóság mértéke
Paks	2 000,0	2 000,0	100,0
Dunamenti GT	446,0	446,0	238,0
Dunamenti F	1 290,0	860,0	660,0
Tisza	900,0	900,0	700,0
Mátra	950,0	920,0	410,0
Oroszlány	240,0	180,0	66,0
Pécs	132,5	37,5	0,0
Ajka	101,6	48,0	0,0
Borsod	136,9	136,9	0,0
Tiszapalkonya	200,0	125,0	41,0
Csepel	410,0	395,1	231,0
Kelenföld	190,9	187,4	135,0
Kispest	114,0	116,0	75,0
Újpest	110,0	110,0	75,0
Debrecen	95,0	95,0	25,0
Lőrinci	170,0	170,0	110,0
Lítér	120,0	120,0	70,0
Sajószöged	120,0	120,0	70,0
Dunaújváros ISD-POWER	69,0	69,0	0,0
Bánhida	100,0	0,0	0,0
Dalkia ^{a)}	83,9	83,9	22,9
Észak-Budai Fűtőerőmű ^{a)}	50,0	50,0	10,0
Sopronkövesd-Nagylózs ^{a)}	23,0	23,0	23,0
Nagyerőművek összesen	7 895,9	7 035,9	3 006,0
Kiserőművek összesen	1 421,1	1 376,8	55,9
Összes hazai erőmű	9 317,0	8 412,7	3 061,9

^{a)} Szabályozható kiserőmű.

Forrás: A MAVIR Magyar Villamosenergia-ipari Átviteli Rendszerirányító Zrt.

Az **építőipar** bruttó hozzáadott értékből való régiónkénti 4–5%-os részesedése lényegében évtizedek óta változatlan, a termelés alakulása azonban régióként eltérő tendenciákat mutat. A rendszerváltást követő visszaesést, majd lassú emelkedést követően a 2000 és 2005 között eltelt időszakban az építőipari termelés valamennyi régióban dinamikusan emelkedett, amelynek egyik fő mozgatórugója a lakásépítési kedv élénkülése volt. Az ezt követő időszakban a lakásépítések visszaszorulása

után csak azon régiók tudták növelni építőipari teljesítményüket, amelyekben kormányzati megrendelés hatására út- vagy autópálya-beruházás valósult meg. A legintenzívebb növekedés Közép-Magyarországon következett be, ahol 2008-ban az ország építőipari bruttó hozzáadott értékének több mint négytizede koncentrált. A többi régióban ez az arányszám szűk sávban, 9 és 10% között mozgott.

AZ ÉPÍTŐIPARI TERMELES FŐVÁROSCENTRIKUSSÁGA

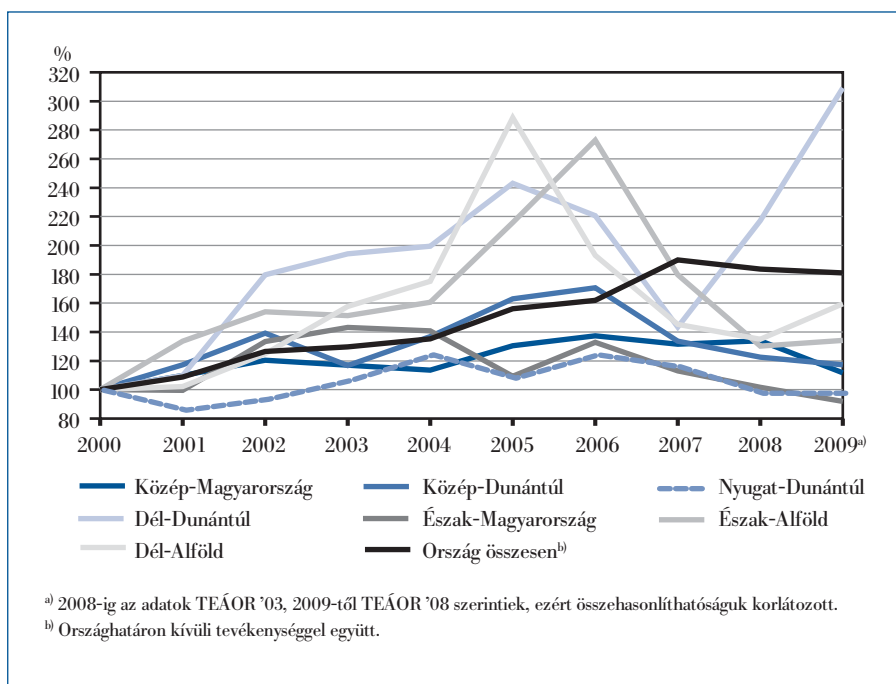
Az építőipari termelés szerkezetét nagymértékben meghatározzák az infrastrukturális – elsősorban a gyorsforgalmi úthálózat fejlesztéséhez kötődő – nagyberuházások, valamint a lakásépítések területi elhelyezkedése. Az építőipart erős területi koncentrátság jellemzi: a legalább öt főt foglalkoztató építőipari vállalkozások telephely szerinti adatai alapján az elmúlt évtizedben az építőipari termelés értékének több mint háromtizede a közép-magyarországi régióban (mintegy negyede pedig Budapesten) koncentrált, a többi régió az országos építőipari termelésből egyenként 10% körüli arányban részesedett.

Az építőipar teljesítményének alakulását legjobban a volumen változása mutatja, amelyet azokban a régiókban, ahol az országos átlagtól jelentős mértékű eltérés mutatkozik, egyértelműen az autópálya-beruházások alakítottak.

tak. Az M3-as autópálya továbbépítésének köszönhető, hogy Észak-Alföld építőipari volumene a 2004 és 2006 közötti időszakban átlagot meghaladóan emelkedett, a dél-alföldi régióban pedig az M5-ös autópálya meghosszabbítása és az M43-as autópálya építésének megkezdése okozott 2004-ben és 2005-ben jelentős volumenbővülést. Az M7-es autópálya meghosszabbítása a Dél-Dunántúlon megvalósult építkezések volumenét növelte a 2005 előtti években.

7.13 ábra

Az építőipari termelés volumenindexe
(2000 = 100)

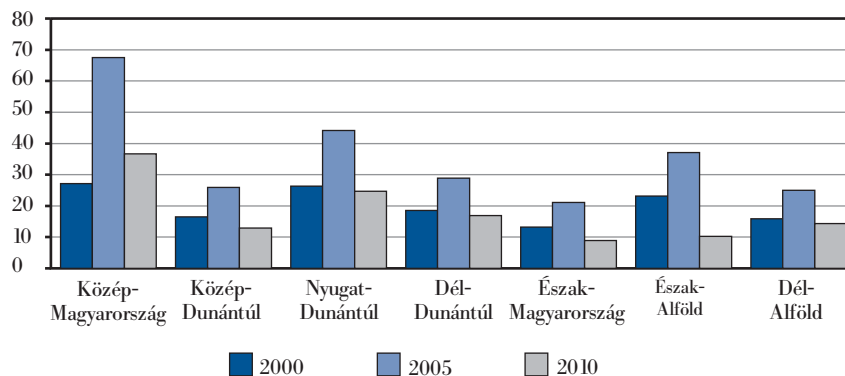
Hazánk építőipari volumenének 2006-ig tartó folyamatos bővülését 2007-től lassú, majd a gazdasági világválság hatására 2009-től gyorsuló csökkenés váltotta fel. A válság legnagyobb mértékben Közép-Magyarország építőiparát érintette, de általában a többi régiót is a csökkenés vagy stagnálás jellemezte. Kivételt jelent ez alól a dél-dunántúli régió, amelynek építőipari termelésében 2007 után az M6-os autópályából leágazó M60-as autópálya építési munkáinak kivitelezése okozott jelentős volumenbővülést, amihez nagymértékben hozzájárultak a Pécs „Európa kulturális fővárosa, 2010” rendezvénysorozathoz kapcsolódó városfejlesztési projektek is. 2008 után Dél-Alföld építőiparában tapasztalható még számottevő volumenbővülés, ennek oka főként az M43-as autópálya továbbépítésében, valamint a szegedi tömegközlekedési hálózat fejlesztésében keresendő.

Az építőipari termelés egyik jelentős eleme a lakásépítések számának alakulása, amely szinte minden régióban az országos trendnek megfelelően alakult: az 1990-es éveket jellemző hullámvész után az ezredfordulótól 2005-ig folyamatosan nőtt a lakásépítések száma, amit egy csökkenő periódus követett. Ebben szerepet játszott, hogy a költségvetési támogatások visszaszorulásának és a hitelezési feltételek romlásának hatására lényegesen mérséklődtek a lakosság ingatlanvásárlásai, ami kedvezőtlen hatást gyakorolt az idő közben komoly kintlevőségeket felhalmozó építőipari vállalkozások gazdasági helyzetére is.

A lakásépítési piacra igazán 2010-ben gyűrűzött be a válság: ekkor országos szinten 35%-kal kevesebb új lakás épült, mint egy évvel korábban. A csökkenés valamennyi régiót érintette, a legnagyobb mértékben Közép-Dunántúlnál, ahol 40%-kal kevesebb lakást vettek használatba az egy évvel korábbinál. A visszaesés mértéke az országban épített lakások több mint felét magáénak mondható központi régióban is megközelítette a 40%-ot. A lakásépítések visszaesésében meghatározó szerepet játszott az országban épült lakások mintegy harmadát adó fővárosi lakáspiac gyengülése.

7.14 ábra

A tízezer lakosra jutó épített lakások száma

A termelő ágakban zajló változásokkal párhuzamosan szinte valamennyi régió gazdasági életében a **szolgáltató ágak** szerepe vált meghatározóvá. 2008-ban a hazai bruttó hozzáadott érték kétharmada koncentrálódott a szolgáltatási szektorban, ami jórészt a közép-magyarországi régió, ezen belül is Budapest gazdasági potenciáljának köszönhető. Közép-Magyarország az ország szolgáltatási ágaiiban keletkezett bruttó hozzáadott érték 56%-át – ezen belül a főváros 46%-át – adta, míg a többi régió súlya 6 és 9% között szóródott. A Közép-Magyarországon előállított hozzáadott értékben magas, 78% a szolgáltatást nyújtó ágazatok részesedése, de ezen ágazatok súlya a Közép-Dunántúl kivételével a többi régióban is meghaladta az 50%-ot. Bár

az egész szolgáltatási szektorban egyértelműen a központi régió szerepe a meghatározó, a főbb ágazatok tekintetében nincs lényeges különbség az egyes területi egységek között: valamennyi régióra jellemző, hogy az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás, a közigazgatás, társadalombiztosítás, a kereskedelem, javítás, valamint a szállítás, raktározás, posta, távközlés ágak képviselték a legnagyobb súlyt az adott területen megtermelt bruttó hozzáadott értékből. A pénzügyi közvetítés ág szerepe a fővárosnak, mint országos pénzügyi központnak köszönhetően Közép-Magyarország gazdaságában meghatározó, a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ág pedig az idegenforgalmi szempontból jelentősebb megyék, régiók egyik húzóágazata.

TURISZTIKAI SZEMPONTBÓL JELENTŐS TÉRSÉGEK: BUDAPEST ÉS A BALATON

Magyarország két legfontosabb turisztikai célpontja Budapest és a Balaton. A 2010-es előzetes adatok alapján a magyarországi szálláshelyek közel hattizede a Balaton területén osztozó három dunántúli régióban, valamivel több mint egytizede pedig a Budapest területét magában foglaló Közép-Magyarországon koncentrálódott. Az ország 514 ezer szállásférőhelyének 56%-a kereskedelmi, fennmaradó hányada egyéb (2009-ig magán-) szálláshely volt. A kereskedelmi szállásférőhelyek súlya Közép-Magyarországon a legmagasabb (85%), az egyéb szálláshelyeké pedig a dunántúli régiókban, közülük is Dél-Dunántúlon (68%). A szálláshelyek minőségét tekintve is a közép-magyarországi régió rendelkezik a legkedvezőbb kínálattal: amellet, hogy itt található az ország szállodáinak közel ötöde (ezen belül a legmagasabb színvonalú ellátást biztosító ötszallagos szállodák kétharmada), összes szállásférőhelyének mintegy héttizedét is a szállodák adják.

A magyarországi szálláshelyek vendégforgalma a 2005 és 2008 közötti folyamatos növekedést követően 2009-ben a gazdasági világválság hatására csökkenni kezdett, de a vendégek száma még így is meghaladta a 8,1 milliót. 2010-ben a vendégforgalom újra élénkülni kezdett, a mintegy 2%-os országos bővülés elsősorban a közép-magyarországi és a nyugat-dunántúli régió szállodáit igénybe vevő külföldi vendégek növekvő számának volt köszönhető. A 2010. évi vendégforgalom 36%-a Közép-Magyarországra irányult, a Nyugat-Dunántúl részesedése 19, a másik két dunántúli régióé egyenként valamivel több mint 10% volt, míg a Dunától keletre fekvő térségekben a vendégszám 6–9%-át regisztrálták.

Ennél is magasabb területi koncentrátság jellemzi a hazánkba érkező külföldi vendégek utazásait, akik elsősorban a magasabb kategóriás fővárosi kereskedelmi szálláshelyek iránt mutatnak kiemelt érdeklődést: 2010-ben a külföldi vendégek valamivel több mint hattizede valamelyik közép-magyarországi szálláshelyen foglalt szobát. Ebből adódóan a központi régióban a vendégek összetétele is jelentősen eltér az országra jellemzőtől: kiugróan magas (77%) a külföldi vendégek aránya, míg az ország többi régiójában a belföldi turizmus a domináns. Bár a

belföldi vendég-forgalom lényegesen egyenletesebb területi eloszlású a külföldinél, itt is adódnak turisztikai szempontból gyorsabban fejlődő régiók. 2005 és 2010 között legjobban (28%-kal) a több mint 900 ezer vendéget számláló nyugat-dunántúli szálláshelyek belföldi vendégforgalma növekedett, de közel ekkora bővülést mértek Közép-Dunántúlon, és 10%-ot meghaladót Dél-Dunántúlon és Észak-Alföldön is.

7.7 tábla

A kereskedelmi és egyéb (2009-ig magán-) szálláshelyek és vendégforgalmuk, 2010

Terület	Férőhelyek száma	Vendég	Ebből: külföldi	Vendégéjszaka	Ebből: külföldi	Átlagos tartózkodási idő éjszaka
		ezer				
Közép-Magyarország	62 075	2 918	2 253	6 760	5 371	2,3
Közép-Dunántúl	82 928	861	196	2 522	820	2,9
Nyugat-Dunántúl	86 485	1 517	575	4 911	2 164	3,2
Dél-Dunántúl	132 774	980	233	3 109	984	3,2
Észak-Magyarország	55 466	730	106	1 731	276	2,4
Észak-Alföld	60 646	721	174	2 173	648	3,0
Dél-Alföld	33 684	485	101	1 254	256	2,6
Összesen	514 058	8 213	3 638	22 462	10 517	2,7

A gazdasági fejlettség térbeli összehasonlítására legáltalánosabban használt mutatót, az **egy lakosra jutó bruttó hazai terméket** tekintve a 2008. évi végleges adatok alapján egyedül Közép-Magyarországon haladta meg az egy főre jutó GDP értéke az országos átlagot, 1,7-szerese volt annak. Az átlagtól kevésbé elmaradva, ahhoz közeli teljesítményt nyújt Nyugat-, illetve Közép-Dunántúl, míg tőlük jelentősen lemarad Dél-Dunántúl, Dél-Alföld, Észak-Alföld és Észak-Magyarország teljesítménye. A közép-magyarországi régió az 1995 óta eltelt

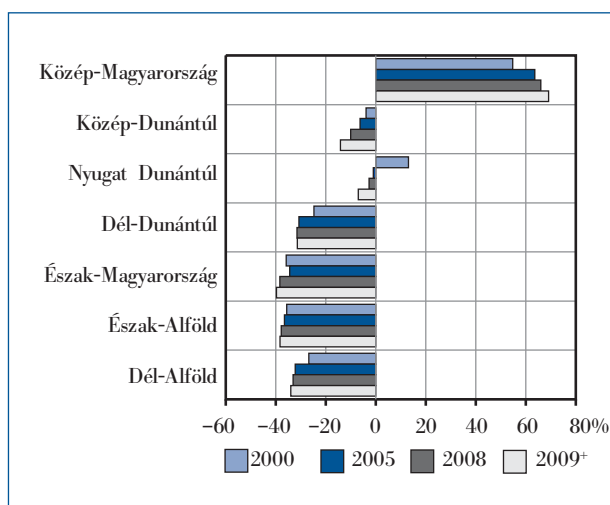
időszakban folyamatosan növelte előnyét a többi régióhoz képest. A központi régió főként a két alföldi, az észak-magyarországi és a dél-dunántúli régió rovására erősítette pozícióját, amelyek egy főre jutó GDP-je 2008-ban nem érte el az országos érték 70%-át. 2009-ben – az előzetes adatok szerint – az egy főre jutó bruttó hazai termék alapján az ország régiói közötti különbségek tovább erősödtek; Közép-Magyarország gazdasági pozíciójának javulása és a Dél-Dunántúl stagnálása mellett a fajlagos mutató értéke az országos átlag százalékában a másik öt régióban csökkent, a legjelentősebb mértékben a nyugat- és a közép-dunántúli régióban (4,3, illetve 4,1 százalékponttal).

A gazdasági fejlettség nemcsak regionális szinten, hanem az egyes régiókon belül is erősen differenciált. Budapest egy főre jutó GDP-je 2008-ban – a végleges adatok alapján – 2,2-szerese volt az országos átlagnak. Ezen kívül a Nyugat-Dunántúlon található Győr-Moson-Sopron és a közép-dunántúli régió részét képező Komárom-Esztergom megye értéke haladja meg az országos szintet (13 és 4,9%-kal), a többi megyében a mutató az országos átlag alatt maradt. A fejlettségi rangsor első harmadába Pest megye mellett csak dunántúli megyék tartoznak, a sort az alföldi és észak-magyarországi megyék zárják, kiegészítve a dél-dunántúli Somogy megyével. Az utolsó helyeken álló Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében egy főre mintegy feleannyi GDP jut, mint az országban átlagosan.

A megyék gazdasági fejlettségi rangsorában az elmúlt mintegy másfél évtizedben számos változás történt. Bár a lista élén található Budapest és Győr-Moson-Sopron megye szinte mindvégig megőrizte első, illetve második helyét, őket 2008-ban Komárom-Esztergom megye követte,

7.15 ábra

Az egy főre jutó GDP eltérése az országos átlagtól

amely a 1990-es évek közepén még mindössze a nyolcadik legjobb mutatóértékkel rendelkezett. A legnagyobb fejlődés Pest megye esetében tapasztalható, amely a kezdeti 18. helyről 2008-ra a 6. helyre ugrott. A megyék közül még Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Heves lépett előre a rangsorban, a többi megye vagy megtartotta korábbi helyezését, vagy rontott azon.

A gazdasági világválság nem módosított lényegesen a megyei rangsoron. A 2009. évi előzetes adatok alapján Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Somogy és Tolna megye helyezése eggyel javult, Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Veszprém és Zala megye rovására.

7.8 tábla

A megyék sorrendje az egy főre jutó GDP alapján

Terület	2000	2005	2006	2007	2008	2009 ^{a)}
Budapest	1	1	1	1	1	1
Győr-Moson-Sopron	2	3	2	2	2	2
Fejér	3	4	5	4	4	4
Vas	4	5	4	5	5	5
Zala	5	7	7	7	7	8
Veszprém	6	9	10	8	9	10
Csongrád	7	8	8	9	8	7
Komárom-Esztergom	8	2	3	3	3	3
Tolna	9	13	13	13	10	9
Pest	10	6	6	6	6	6
Baranya	11	11	9	10	11	11
Hajdú-Bihar	12	10	11	12	12	12
Heves	13	12	12	11	13	13
Bács-Kiskun	14	15	14	15	14	15
Somogy	15	16	17	17	17	16
Békés	16	18	18	18	18	18
Jász-Nagykun-Szolnok	17	17	16	16	15	14
Borsod-Abaúj-Zemplén	18	14	15	14	16	17
Szabolcs-Szatmár-Bereg	19	19	19	19	19	19
Nógrád	20	20	20	20	20	20

^{a)} Előzetes adatok.

A gazdasági fejlődés főbb elemeit áttekintve egyértelmű, hogy a gazdasági fejlettségben meglévő, alapvetően az 1990-es években kialakult térségi fejlettségi differenciák az ezredforduló után bekövetkezett kisebb változások ellenére összességében magas szinten rögzültek. Erős megosztottság jellemzi a térségek fejlettségét, amely változatlanul megjelenik a főváros-vidék és nyugat-kelet viszonyában.

A legnagyobb szakadék a főváros metropolisztérsége, a töretlenül fejlődő Budapest és a vidéki térségek között van. A főváros és dinamikusan fejlődő agglomerációja a fontosabb gazdasági mutatók mindegyikében kiemelkedik az országból, kiugró fejlettségi szintjét a tercier szektorra épülő gazdaságnak köszönheti.

Regionális szinten ugyanilyen állandósult elem a keleti és a nyugati országrészek megosztottsága. Az északnyugati országrészek sikeres szerkezetváltásának ellentéte az északkeleti területek elhúzódó stabilizálódása. A nyugati országrészen belül a fejlődés mozgatórugói a Budapest-Bécs, illetve a Budapest-Balaton fejlettségi tengelyek mel-

lett elterülő területek. A keleti országrészek lemaradását egyelőre nem csökkentették jelentősen a nagy infrastrukturális rendszerek (pl. autópályák) kiépítése terén az utóbbi években bekövetkezett változások sem. Összességében az elmúlt évek gazdasági folyamatai megyei és regionális szinten a különbségek mérséklődéséhez vezettek, ennek hátterében azonban nem a fejletlenebb térségek növekedése, hanem a korábban dinamikusabb térségek fejlődésének megtorpanása áll.

A keleti és nyugati megosztottság megmutatkozik az országrészekhez tartozó perifériák helyzetének változásában is. Az uniós csatlakozással, a határok megnyitásával a perifériális helyzet a nyugati határszélen dinamizáló tényezővé vált, a többi országrész esetében pozíciójuk negatív hatása tartósan bizonyult. Jól érzékelhető ez az állapot például az elmaradott kistérségek országon belüli elhelyezkedését tekintve, de a későbbiekben a kistérségi jövedelmi különbségeket bemutató térképet tanulmányozva is. (7.21 ábra)

A földrajzi elhelyezkedés mellett az urbanizáltság is megosztó tényező. A városok és községek eltérő gazdasági potenciálját jelzi, hogy a községek vállalkozási aktivitása a városi érték fele. A munkahelyek hiánya sok esetben fejletlen infrastruktúrával, a közszolgáltatások hiányosságaival párosul, amely a településszerkezeti fejezetben is jelzett demográfiai erodálódáshoz, a falvak elnéptelenedéséhez vezet.

A fentiek alapján a területi egyenlőtlenségek egyértelműen a gazdasági folyamatokhoz kötődnek, a gazdaságban bekövetkező változások azonban jelentős befolyást gyakorolnak a társadalmi viszonyokra is. Visszhatnak a településhálózatban zajló átalakulásokra, a demográfiai folyamatokra, az egészségi állapotra, és még hatványozottabban érvényesül hatásuk a térségek lakosságának munkaerő-piaci helyzetét, jövedelmi viszonyait, életkörülményeit tekintve.

Társadalmi folyamatok

Népességcsökkenés erősödő területi koncentráció mellett

Magyarországon a **népesség csökkenése** általános jelenség, azonban nem egyformán érinti az ország térségeit: a korábbi nehézipari központok, valamint az aprófalvas térségek népességmegtartó ereje gyengült leginkább. Az elmúlt évek népességcsökkenését regionális szinten tekintve – összefüggésben a településszerkezet sajátossága-

ival, valamint a térségek eltérő gazdasági potenciáljával – egyedül a Közép-Magyarországon élők száma növekedett, mégpedig tíz év alatt 4,3%-kal, ami elsősorban Pest megye népességgyarapodásának a következménye. Közép-, valamint Nyugat-Dunántúlon mindössze 1–2%-os népességfogyás következett be, a többi régióban az országos átlagot meghaladóan, 5–7%-kal csökkent a lélekszám. A visszaesés leginkább Észak-Magyarországra volt jellemző, ahol 2010-ben mintegy 94 ezer fővel éltek kevesebben, mint az ezredfordulón.

A népesség számának alakulását elsősorban a természetes népmozgalmi folyamatok (a születések és a halálozások) befolyásolják. A **születések száma** az ezredforduló után elsősorban Közép-Magyarország, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúl területén növekedett, 2010-ben azonban valamennyi régióban jelentős születésszám-csökkenés következett be.

A **halálozások** lakosságszámhoz viszonyított aránya évek óta Közép-Magyarországon (elsősorban Pest megyében) a legalacsonyabb. A halálozási ráta regionális szinten Észak-Magyarországon, a megyék közül Békés megyében a legkedvezőtlenebb.

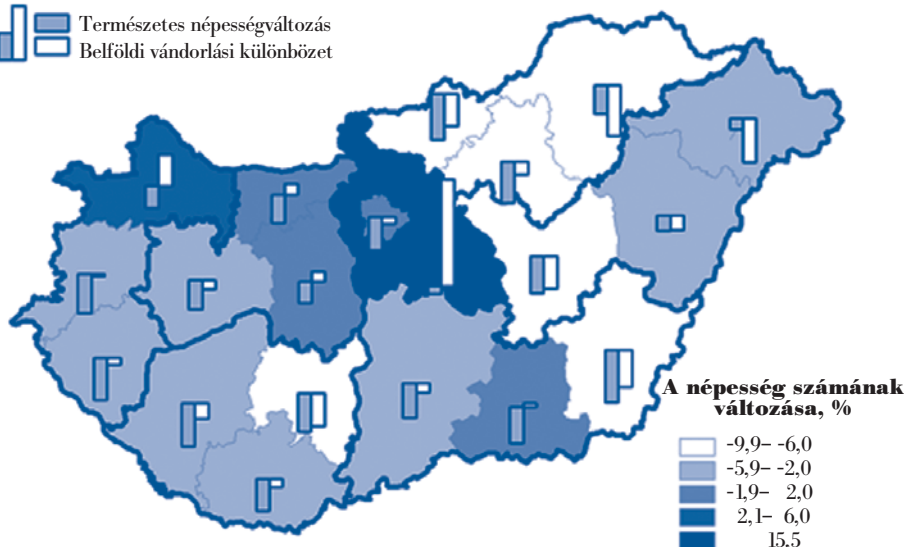
A születések száma valamennyi régióban elmaradt a halálozásokétól, azonban az ország gazdaságilag fejlettebb térségeiben a bevándorlási többlet ellensúlyozta vagy mérsékelte a természetes fogyás hatását. A **lakóhely-változtatások** a keleti országrészekből főként a közép-, illetve nyugati területekre irányultak: elsősorban a hagyományos vándorlási többlettel rendelkező Közép-Magyarországra, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúlra;

7.16 ábra

A népesség számának változása, a változás összetevői ezer lakosra, 2001–2011

A népesség változásának összetevői

 Természetes népességváltozás
 Belföldi vándorlási különbözet

az ország többi régiójára folyamatosan negatív vándorlási egyenleg volt jellemző. Észak-Magyarországon a vándormozgalom legnagyobb vesztese Borsod-Abaúj-Zemplén, Észak-Alföldön pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. 2009-től a lakóhely-változtatások intenzitása csökkent, ami feltehetően összefügg a válság következtében romló munkaerő-piaci pozíciókkal, a szűkülő anyagi lehetőségekkel.

Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld és Dél-Dunántúl romló demográfiai helyzetét mutatja, hogy ezekben a régiókban egyre nagyobb a természetes népességfogyás és egyre jelentősebb az elvándorlási többlet is. Közép-Magyarországra Nyugat-Dunántúl mellett az utóbbi tíz évben folyamatos vándorlási nyereség volt jellemző, ehhez az ezredforduló óta csökkenő természetes fogyás járult, a népességfogyás üteme lelassult.

A közép-magyarországi régió belül sajátos migrációs folyamatok zajlottak, és elsősorban a fővárost és az agglomerációs övezetét érintették. Az 1990-es évek közepétől Budapestet negatív vándorlási egyenleg jellemezte, elsősorban az agglomerációs övezetbe történt kiköltözések

eredményeként, ennek megfelelően az agglomerációhoz tartozó településegységek valamennyi évben vándorlási nyereséggel rendelkezett. Az elmúlt tíz évben a Budapest-ről kiköltözők 40%-a, 250 ezer személy az agglomerációs övezetbe választotta lakóhelyéül, miközben az övezetből a fővárosba költözők száma ennek mintegy fele volt. Ugyanakkor Budapest vándorlási egyenlege 2007 óta pozitívrá változott.

Mind a férfiak, mind a nők egyre hosszabb élettartamra számíthatnak: **a születéskor várható élettartam** mindkét nem esetében 2009-ben érte el az eddigi legmagasabb értékét. Nem mindegy azonban, hogy egy csecsemő az ország mely régiójába születik. Ha a Dél-Dunántúlra, az alföldi régiókba vagy Észak-Magyarországra, életesélyei sokkal rosszabbak az átlagnál. Egy észak-magyarországi újszülött kisfiú 3 évvel rövidebb életre számíthatott 2009-ben, mint az, aki a közép-magyarországi régióban – ahol a férfiak a legtovább élnek – látta meg a napvilágot. Ugyanott egy kislány átlagosan 2 évvel él rövidebb ideig, mint nyugat-dunántúli kortársa.

7.9 tábla

A népesség idősödésének mutatói, 2010

Terület	Születéskor várható élettartam*		Átlagéletkor		Öregedési index	Gyermeknépesség eltartottsági rátája	Idős népesség eltartottsági rátája
	férfi	nő	férfi	nő			
Közép-Magyarország	71,39	78,44	38,7	43,1	116,5	20,9	24,3
Közép-Dunántúl	69,74	77,65	38,7	42,6	110,4	20,8	23,0
Nyugat-Dunántúl	70,70	78,62	39,4	43,4	120,3	19,9	24,0
Dél-Dunántúl	69,59	77,70	39,3	43,6	120,1	20,7	24,8
Észak-Magyarország	68,37	76,70	38,3	43,1	109,3	23,3	25,4
Észak-Alföld	69,29	77,74	37,5	41,6	92,9	23,9	22,2
Dél-Alföld	69,83	77,62	39,4	43,6	123,9	20,8	25,8
Ország összesen	70,05	77,89	38,7	43,0	112,6	21,5	24,2

* 2009. évi adat.

A MOBILITÁS LEGFŐBB AKADÁLYA: A LAKÁSÁRAK SZÁMOTTEVŐ KÜLÖNBΣÉGEI ÉS A BÉRLAKÁSOK HIÁNYA

A vándorlások egy részét a munkaerő-piaci egyenlőtlenségek okozzák, a munkaképes korúak költözéseinek gyakran játszik szerepet egy új munkahely, illetve a munkahelyhez közelebbi lakóhely választása. A munkavállalási célú mobilitást megelőző döntésnél azonban jelentős – esetenként akadályozó – tényezőket is figyelembe kell venni, amelyek között kiemelt szerepe van a lakhatási lehetőségeknek, valamint ezek költségvonzatának. Az alacsonyabb foglalkoztatottsági és jövedelmi szintű térségekből elköltözni szándékozónak számolniuk kell a fejlettebb országrészekben jellemzően magasabb otthonteremtési költségekkel, az eladni és a vásárolni kívánt lakás árának különbözőségével.

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) adatai alapján az elmúlt években a gazdasági válság miatt jelentősen csökkent az eladott lakások száma, a keresletszűkülés az árakra is hatással volt.

7.10 tábla

A magánszemélyek között létrejött lakástranzakciók száma régióként, településtípus szerint, 2009

Terület	Budapest, megyeszékhely	Város	Község	Összesen
Közép-Magyarország	23 738	5 935	2 795	32 468
Közép-Dunántúl	1 718	2 901	2 545	7 164
Nyugat-Dunántúl	2 697	3 172	3 188	9 057
Dél-Dunántúl	2 811	2 448	3 086	8 345
Észak-Magyarország	2 424	2 441	3 592	8 457
Észak-Alföld	4 688	4 656	4 513	13 857
Dél-Alföld	3 748	4 523	3 518	11 789
Ország összesen	41 824	26 076	23 237	91 137

2009-ben – a lakásvásárlási igények visszaesése következtében – az új lakások ára 1,6%-kal, a használtaké 5,7%-kal mérséklődött, ami reálértéken – a fogyasztói árak változását figyelembe véve – 5,6, illetve 9,5%-os csökkenést jelentett.

2009-ben az új lakások 78%-át Budapesten, az agglomerációjában, illetve valamely megyeszékhelyen adták el. Az új lakások átlagos áránál a területi egyenlőtlenségek mérsékeltébbek, mivel a lakásépítési költségek viszonylag kiegyenlítették. 2009-ben Közép-Magyarországon, ahol a legmagasabbak az újlakás-árak, az átlagos eladási ár (18,4 millió forint) harmadával haladta meg a legalacsonyabb árszintű dél-alföldi régióét (13,5 millió forint). A használtlakás-piacon szintén Közép-Magyarországon lehet a legdrágábban lakáshoz jutni, és Észak-Magyarországon a legalacsonyabb áron, a két szélső régiós átlag közötti különbség azonban már közel két és félszeres volt, nagyobb, mint 2007-ben.

Településtípusonként vizsgálva a használt lakások körében tapasztalható jelentős eltérés: a községekben jóval olcsóbban lehet a lakásokat értékesíteni, mint a városokban. Az egyébként is alacsonyabb árszínvonalú régiókban – Észak- és Dél-Alföldön – a községi átlagárak a városi, megyeszékhelyi árak felét sem érik el, azaz az általában kedvezőbb elhelyezkedési lehetőséget kínáló városokba történő költözés jelentős eladósodással, avagy esetenként egyáltalán nem valósítható meg.

7.11 tábla

Egy lakás átlagos ára régióként, településtípus szerint, 2009

(millió Ft)

Terület	Budapest	Megye- székhely	Város	Község	Összesen	Budapest	Megye- székhely	Város	Község	Összesen
	Új lakás					Használt lakás				
Közép-Magyarország	19,2		17,0	18,1	18,4	15,0		15,3	13,7	14,9
Közép-Dunántúl		16,0	14,3	.. ^{a)}	14,8		10,2	9,7	7,8	9,2
Nyugat-Dunántúl		15,7	13,2	.. ^{a)}	14,2		11,0	10,2	7,9	9,6
Dél-Dunántúl		15,0	16,3	.. ^{a)}	15,6		9,8	9,3	4,9	7,8
Észak-Magyarország		14,9	13,1	.. ^{a)}	13,9		8,5	6,7	4,4	6,2
Észak-Alföld		14,4	11,3	.. ^{a)}	13,8		10,7	6,4	3,1	6,7
Dél-Alföld		14,5	11,9	.. ^{a)}	13,5		10,2	6,5	3,4	6,8
Ország összesen	19,2	15,0	15,5	16,5	16,9	15,0	10,1	9,3	5,9	10,1

^{a)}Az eladott lakások száma nem érte el a 100-at.

A lakásárak jövedelmekhez viszonyított aránya alapján egy háztartás átlagosan közel 9 évi bruttó jövedelméből tud egy használt lakást venni (Közép-Magyarországon a legtöbb, 10,5 évi, Észak-Magyarországon a legkevesebb, 6 évi jövedelemre van hozzá szükség).

Az eladhatatlan lakástulajdon és az eladósodással járó lakásvásárlás – ezáltal a lakóhely-változtatások – problémáján enyhíthetne az alacsony jövedelmű, rászoruló családok által igénybe vehető bérlakások számának bővítése. Európa más országaihoz viszonyítva Magyarországon a legalacsonyabb a bérlakások aránya: a lakásállomány 3%-át, 123 ezer bérleményt tartanak fenn az önkormányzatok, ez leginkább Budapesten és a megyei jogú városokban koncentrálódik, kétharmaduk itt található.

Az, hogy ki milyen típusú településen él, még erőteljesebb hatást gyakorol a halandóságra: az 1000 alatti lélekszámú falvakban a férfiak több mint 3, a nők több mint 2 évvel élnek rövidebb ideig, mint egy vidéki város (5–100 ezer fős lakossággal) lakói.

A javuló életkilátások és az alacsony születésszám következménye, hogy a népesség fogyása **öregedő korösszetétellel** párosul. Az ország valamennyi régiójában csökken a gyermekek és nő az idősek népességen belüli aránya. A lakosság idősödése Közép-Magyarországon a legszembetűnőbb. A régió belül azonban jelentős különbségek tapasztalhatók: Budapest az ország egyik legidősebb korösszetételű térsége, míg Pest megyében – annak ellenére, hogy az idősek aránya itt is folyamatosan emelkedik – még napjainkban is több gyermekkorú (15 éven aluli) él, mint idős korú. A „legfiatalabb” régió az Észak-Alföld, itt található az ország legkedvezőbb korszerkezetű megyéje, Szabolcs-Szatmár-Bereg.

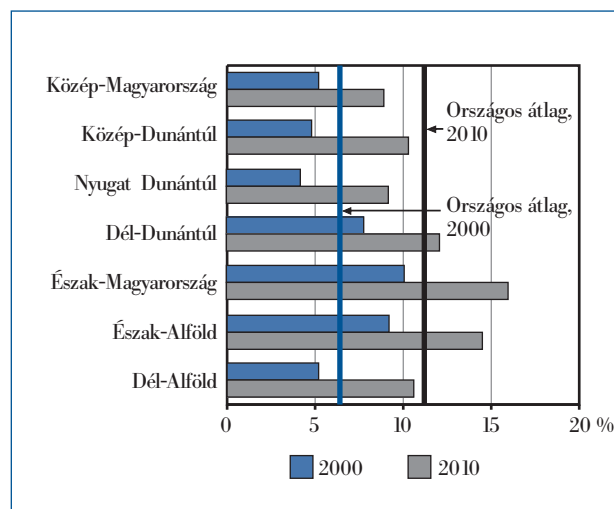
Munkaerőpiac; növekvő és területileg jelentősen differenciálódó munkanélküliség

Magyarország gazdasági teljesítményét nagyban befolyásolja a nemzetközi összehasonlításban alacsony **munkaerő-piaci aktivitás**. E tekintetben történt ugyan elmozdulás az elmúlt években, a gazdasági fejlettséggel, valamint a népesség iskolázottságával összefüggő markáns térségi különbségek azonban megmaradtak; a 15–74 éves korúakra számított aktivitási arányban a régiók között 8,0, a megyék szintjén pedig akár 9,4 százalékpontos különbség is van. Mindez annak fényében tűnik igazán magasnak, hogy az ország egészében az aktivitás szintje 10 év alatt 2,4 százalékponttal emelkedett. A gazdaságilag aktívak, aktív korú népességhez viszonyított aránya a régiók közül egyedül Közép-Magyarországon közelítette meg a 60%-ot (Budapesten kismértékben meg is haladta azt). Ezen kívül Közép- és Nyugat-Dunántúlon volt hazai viszonylatban magas, 57% körüli az aktivitás mértéke. Az elmúlt évtized változásait tekintve ugyanakkor felfedezhető, hogy míg Közép-Magyarországon és Közép-Dunántúlon – előbbiben az országosnál nagyobb, utóbbiban attól elmaradó mértékben – növekedett az aktivitási arány, addig Nyugat-Magyarországon egy százalékponttal elmaradt az ezredfordulós értéktől. Azon régiók közül, ahol az aktivitás szintje alacsonyabb volt, ki kell emelni Észak-Alföldet, amelyben az aktivitás országosan a legnagyobb mértékben (3,6 százalékponttal) növekedett.

A **munkanélküliség** 2001-ben érte el a minimumát, majd 2004-ig lassan, ezt követően pedig a folyamatosan romló gazdasági környezet miatt gyorsuló ütemben növekedett. Ma a hétből öt régió munkanélküliségi rátája haladja meg a 10%-ot. A regionális különbségek a munkanélküliség növekedésével párhuzamosan kiéleződtek, 2001 és 2010 között a legkedvezőbb és legrosszabb helyze-

7.17 ábra

Munkanélküliségi ráta

tű térség rátájának különbsége 4,4-ről 7,1 százalékponttal emelkedett. A 2008 óta tartó recesszió ugyanakkor épp a területi differenciák kis mértékű csökkenését eredményezte, mivel az ország fejlettebb régióinak a külpiazi változásoknak leginkább kitett gazdasága reagált leggyorsabban a kialakult nemzetközi gazdasági és hitelválságra. Közép- és Nyugat-Dunántúlon, illetve Közép-Magyarországon (ahol a munkanélküliek száma két év alatt 1,8–2,0-szeresére nőtt) több mint 4 százalékponttal emelkedett a ráta értéke, míg a kevésbé fejlett régiókban az egyébként is kedvezőtlen helyzethez képest már nem következett be ekkora változás. Ez utóbbi régiókban a munkanélküliek számbeli gyarapodása az elmúlt két év során 19–22% között mozgott, ami a munkanélküliségi arány 2–2,5 százalékpontos növekedését eredményezte. A fejlettebb térségek viszonylag kedvező helyzete azonban megmaradt, munkanélküliségi rátájuk 2010-ben is a 11,2 %-os országos átlag alatt alakult. Jelenleg Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon a legkedvezőbb a munkapiaci helyzet, ott a gazdaságilag aktívak 8,9, illetve 9,2%-a nem végez kereső tevékenységet. A legrosszabb helyzetű észak-magyarországi régióban a munkanélküliek aránya 2001 óta csaknem megduplázódott, az akkori 8,5%-ról 16%-ra növekedett. A régió munkanélküliséggel legsúlyosabban terhelt térségei Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megye, ahol a ráta értéke 17–18% körül alakult. Az országban ehhez hasonlóan magas értékkel csak Észak-Alföldön, azon belül is Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében találkozhatunk. Az ezredfordulón magas munkanélküliséggel sújtott régiók közül csak Dél-Dunántúl javított valamelyest pozícióján, az elmúlt évtized során Közép-Magyarország után itt növekedett a leglassabban a munkanélküliség.

A nők munkanélküliségi rátája Magyarországon „szokásosan” alacsonyabb, mint a férfiaké. A régiók többségében meghaladja a munkát kereső férfiak rátája a nőkét,

7.12 tábla

A munkanélküliek megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük szerint régióként, 2010

(%)

Terület	Általános iskola 8 osztálya és annál kevesebb	Szaktanulmányi, szakiskola	Gimnázium, egyéb középiskola	Főiskola, egyetem
Közép-Magyarország	24,0	29,3	32,4	14,4
Közép-Dunántúl	34,6	37,7	21,9	5,8
Nyugat-Dunántúl	30,9	33,4	26,2	9,4
Dél-Dunántúl	35,5	31,9	24,5	8,1
Észak-Magyarország	32,9	35,0	24,5	7,6
Észak-Alföld	35,2	30,9	25,8	8,1
Dél-Alföld	24,5	39,1	28,2	8,2
Ország összesen	30,3	33,1	27,1	9,5

mindössze Közép-Dunántúlon és Dél-Alföldön fordított a reláció. A legnagyobb különbség Észak-Magyarországon mutatkozik, ahol a gazdaságilag aktív férfiak közel 18, míg a nők 14%-a nem végzett kereső tevékenységet.

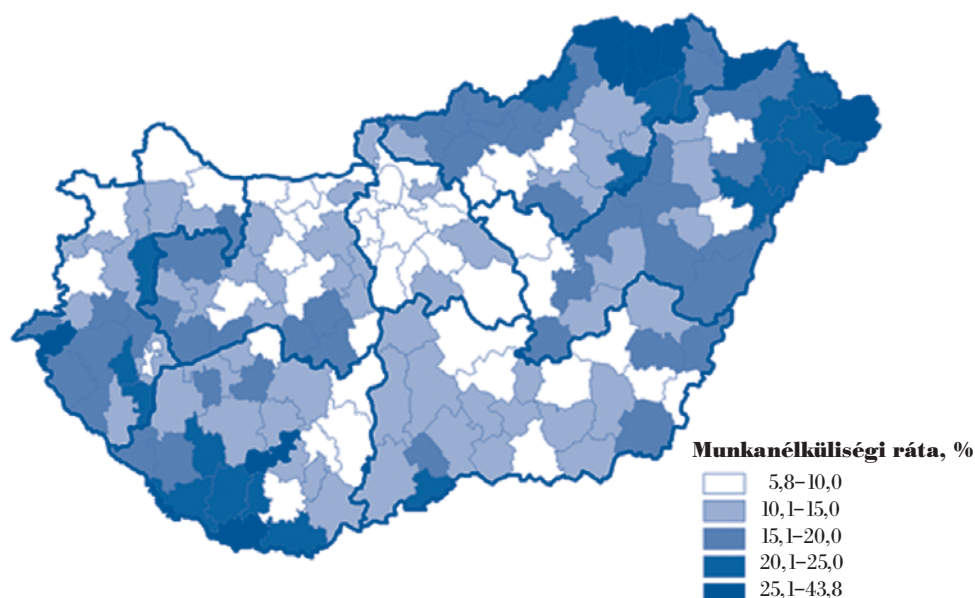
Általánosan jellemző, hogy a munkanélküliség a 15–24 éves fiatal pályakezdőket inkább érinti, mint a 25–64 éveseket, de a válság ezeket a különbségeket is tovább mélyítette. A két legmagasabb munkanélküliségi rátával rendelkező régióban, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön a fiatalok munkanélküliségi rátája a 30%-ot is meghaladja. A különbség mégis Nyugat-Dunántúlon és az alföldi régió-

ókban a legnagyobb, itt a fiatalok munkanélküliségi mutatója majdnem háromszorosa a 25–64 éveseknek.

A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti összetétele az ország összes régiójában nagyon hasonló, egyedül Közép-Magyarország jelent kivételt. A munkanélküliek nagyobbik hányada továbbra is mindenütt képzetlen vagy alacsony kvalifikált. A főváros régiójában ugyanakkor a munkaerőpiacon megjelenők között magasabb a felsőfokú oklevéllel vagy középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya, így a munkát keresők között is nagyobb arányban találjuk őket.

A MUNKANÉLKÜLISÉG KISTÉRSÉGI KÜLÖNBSÉGEI**Munkanélküliségi ráta kistérségenként, 2010**

7.18 ábra

Forrás: NFSZ.

A munkanélküliség területi különbségeinek részleteiről annak kistérségi eloszlása ad információt. Az Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat kistérségi becslései alapján jól látható, hogy a munkanélküliség által leginkább sújtott területeket az ország északkeleti, keleti, valamint délnyugati határszélein találjuk. A munkanélküliség Budapesten, illetve az azt körülvevő jelentős méretű agglomerációs zónában, valamint néhány nyugati határszéli kistérségben a legkisebb. A térképen jól megfigyelhető az autópályáknak a helyi gazdaságot és azon keresztül a munkaerőpiacot befolyásoló hatása is.

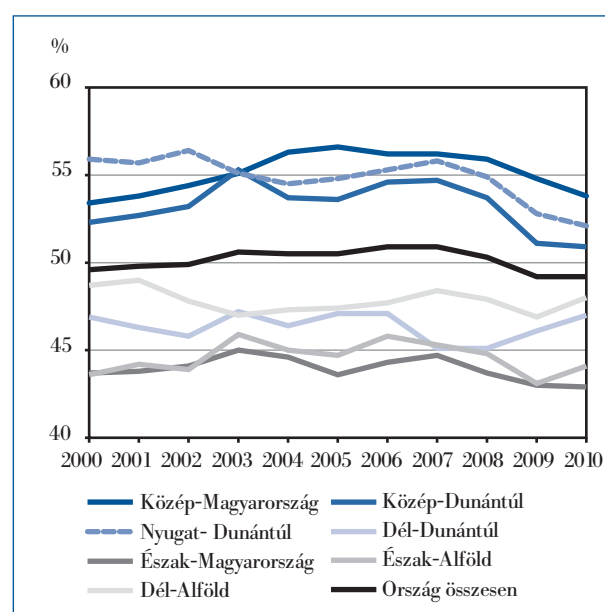
A **foglalkoztatottak** száma 2008 óta országosan közel 100 ezer fővel csökkent, ebben az időszakban a régiók közül egyedül Dél-Dunántúlon nőtt a foglalkoztatottság, miközben a gazdasági válság miatt a legnagyobb mértékben a legfejlettebb régiókban, Nyugat- és Közép-Dunántúlon, valamint Közép-Magyarországon szűkiült.

A foglalkoztatási arány területi különbségeinek csökkenésében érhető tetten a korábban vázolt változások hatásai: a fejlettebb régiókat erőteljesebben érintő válság miatt súlyosbodó munkanélküliség, valamint az elmaradott régiók népességének gazdasági aktivitásában mutatkozó pozitív változások.

A foglalkoztatottak gazdasági ágak szerinti struktúrájában jól kirajzolódnak a területi sajátosságok a gazdaságilag fejlettebb, iparosodottabb térségek, illetve a mezőgazdasági jellegű területek között. Bár minden régió foglalkoztatásában a szolgáltató ágak túlsúlya jellemző, ennek mértéke igencsak különbözik. Közép-Magyarországon a foglalkoztatottaknak több mint háromnegyede dolgozik valamilyen szolgáltató ágazatban, 23%-a az iparban, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya pedig elenyésző. (Ennek a foglalkoztatási struktúrának oka részben a fővárosi régió belüli dominanciája.) Az alföldi régiókban és Dél-Dunántúlon hagyományosan kiemelkedő szerepe van a foglalkoztatásban a mezőgazdaságnak, e három régióban dolgozik a mezőgazdaságban foglalkoztatottak hattizede.

Az ipari foglalkoztatás aránya Közép- és Nyugat-Dunántúlon a legnagyobb, 40% körüli.

7.19 ábra

Foglalkoztatási arány

7.13 tábla

Foglalkoztatottság szektorok szerint, 2010

Terület	Foglalkoztatottak száma, ezer fő	Foglalkoztatottak száma, 2008 = 100,0	Mezőgazdaságban	Iparban	Szolgáltatásban
			foglalkoztatottak az összes foglalkoztatott arányában, %		
Közép-Magyarország	1 228,8	98,5	1,0	22,6	76,4
Közép-Dunántúl	433,1	94,3	4,4	41,4	54,3
Nyugat-Dunántúl	404,3	95,2	4,8	38,8	56,4
Dél-Dunántúl	342,1	102,0	8,0	32,9	59,1
Észak-Magyarország	392,5	95,7	4,0	36,6	59,5
Észak-Alföld	497,4	96,9	6,9	30,5	62,5
Dél-Alföld	483,1	98,7	9,0	28,8	62,1
Ország összesen	3 781,2	97,5	4,5	30,7	64,8

AZ OKTATÁS MUNKAERŐ-PIACI SZEREPE

A magyar gazdaság fejlesztésében az egyik legfontosabb tényező a szakképzett munkaerő kínálatának bővítése. Mindehhez szükség van arra, hogy a felsőoktatásból kikerülő fiatalok megszerezzék a munkaerőpiac által elvárt magas szintű szakismereteket. A 2010/11-es tanévben a felsőoktatási intézmények hallgatóinak létszáma 361 ezer. Jelenleg majdnem minden második hallgató Közép-Magyarország – ezen belül is döntően a főváros – felsőoktatási intézményeiben tanul. Különösen a magasabb szintű felsőoktatási tanulmányokat (doktori programok, szakirányú továbbképzések, mesterképzés, egyetemi képzés) folytatók között magas (50% feletti) a központi régió felsőoktatási intézményeit választók aránya. A hallgatói létszám a többi régióhoz képest (Közép-Magyarországot leszámítva) az alföldi régiókban a legmagasabb: Észak-Alföld intézményeiben 44 ezren, Dél-Alföldön 37 ezren tanulnak. A többi régióban 30 ezer fő körül van a hallgatók létszáma, ez alól csupán Közép-Dunántúl jelent kivételt, ahol nem található a többihez hasonló nagy múltú, nagy létszámú egyetem.

7.14 tábla

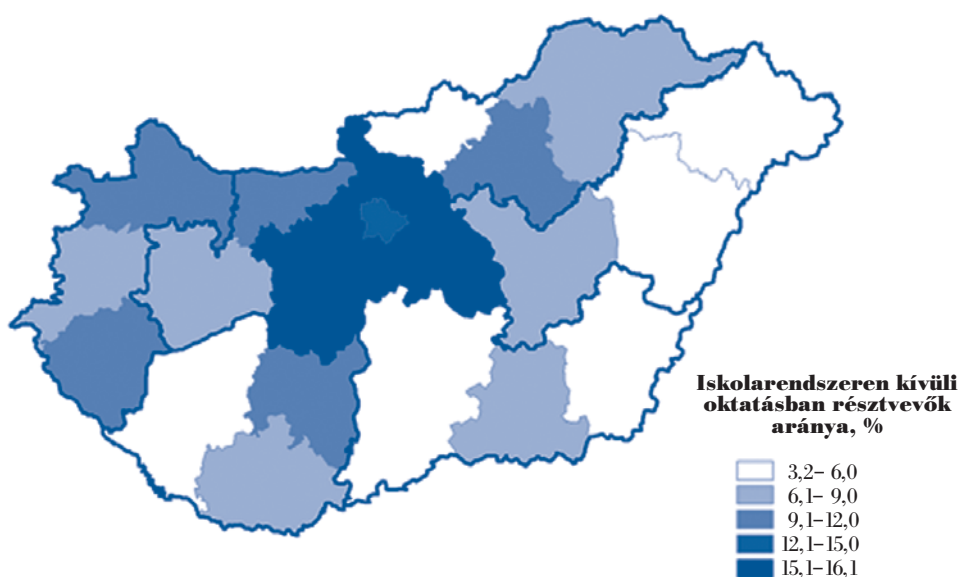
**Felsőoktatásban tanulók száma* az összes tagozaton
képzési szintek szerint, 2010/2011**

Képzési hely régiója	Felsőfokú szakképzés	Főiskolai szintű oktatás	Egyetemi szintű oktatás	Felsőfokú alapképzés	Mesterképzés	Osztatlan képzés	Szakirányú továbbképzés	Doktori (PhD-, DLA-) képzés	Összesen
Közép-Magyarország	6 073	3 003	9 638	109 280	15 742	14 343	10 116	3 865	172 060
Közép-Dunántúl	1 511	802	610	11 483	1 091	97	211	117	15 922
Nyugat-Dunántúl	2 651	684	888	18 820	2 327	1 251	884	405	27 910
Dél-Dunántúl	2 648	461	2 464	15 524	2 732	4 599	1 201	954	30 583
Észak-Magyarország	2 301	6 755	1 018	16 811	2 994	1 366	972	192	32 409
Észak-Alföld	2 337	885	2 321	28 273	3 760	4 394	1 023	929	43 922
Dél-Alföld	2 920	719	1 692	22 840	2 895	4 339	1 313	705	37 423
Külföld	–	41	6	1 045	26	–	–	–	1 118
Ország összesen	20 441	13 350	18 637	224 076	31 567	30 389	15 720	7 167	361 347

*A képzés helye szerinti adatok.

7.20 ábra

**A 25–64 éves népesség részvétele az iskolarendszeren kívüli oktatásban, képzésben,
2009**

A fejlett országokban nagy szerepe van az élethosszig tartó tanulásnak, az iskolarendszeren kívüli, államilag elismert végzettséget nem nyújtó, de a munkaadók számára nélkülözhetetlen szakmai képzéseknek. A 2009. évi munkaerő-felmérés kiegészítő adatfelvétele azt vizsgálta, hogy mennyire gyakori a felnőtt lakosság körében az ilyen képzéseken való részvétel. Az adatgyűjtés eredményei azt mutatják, hogy Magyarországon a megkeresést megelőző egy év során a felnőtt (25–64 éves) lakosságnak 9,9%-a vett részt iskolarendszeren kívüli képzéseken. A legtöbben konferenciákon, szemináriumokon, valamint képzést nem nyújtó szakmai tanfolyamokon, továbbképzéseken bővítették szakmai ismereteiket, előbbi képzéseken a felnőtt lakosság 4,3%-a, utóbbiakon 3,5%-a tanult. Az iskolarendszeren kívüli képzéseket a felsőfokú végzettségűek az átlagosnál nagyobb arányban látogatták, minden ötödik diplomás vett részt valamilyen továbbképzésen. (Ennek részben az az oka, hogy bizonyos szakmákban kötelező a szakmai továbbképzések látogatása.) A régiók közül Közép-Magyarországon és Közép-Dunántúlon volt a legmagasabb, 12–15% az ilyesfajta képzéseken részt vevők aránya. Észak-Magyarországon és az alföldi régiókban, valamint Dél-Dunántúlon 6–8% volt ez az arány. Az ilyen mértékű területi különbségeket a népesség iskolázottsága, a foglalkoztatás eltérő szerkezete magyarázza.

Az életkörülmények gazdasági teljesítményhez kötődő térségi különbségei

A háztartások életszínvonalát jelentős mértékben meghatározza tagjainak jövedelemszerző struktúrája, vagyis az, hogy az egy háztartásban élők közül hányan rendelkeznek jövedelemmel és az milyen típusú. A KSH 2010. évi háztartási költségvetési és életkörülmény felvételéből rendelkezésre álló adatok szerint Magyarországon a lakosság jellemzően 2–3 fős háztartásokban él, a legkisebb lélekszámúak Közép-Magyarország, a legnépesebbek Észak-Magyarország háztartásai.

A felvételben résztvevők önbesorolása alapján jövedelemszerző tevékenység szerint az ország háztartásaiban élők 38%-a aktív kereső, 22%-uk nyugdíjas, 6,0%-a munkanélküli. A kedvező munkaerő-piaci helyzetű térségekben – Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon – az aktív keresők részesedése az átlagosnál magasabb, míg a foglalkoztatottsági

gondokkal jobban sújtott térségekben – különösen Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön – jóval átlag alatti. Utóbbi régiókban, valamint Dél-Alföldön a munkanélküli háztartástagok aránya kiemelkedő, e három régió háztartásaihoz tartozik a munkanélküliek közel fele.

Zala megye és Budapest az ország két legidősebb korösszetételű térsége, így Nyugat-Dunántúlon és Közép-Magyarországon a legalacsonyabb a háztartásokban a gyermekek aránya, az átlagosnál kedvezőbb születési gyakoriságú Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön viszont a legmagasabb. A nyugdíjas háztartástagok aránya az egyes régiók között viszonylag kiegyenlített.

A **jövedelmi színvonal**⁴⁾ alapvetően meghatározza a fogyasztási lehetőségeket, ezáltal befolyásolja az életszínvonal alakulását. A jövedelmi helyzet – akár a háztartások jövedelmét, akár annak két legjelentősebb forrását, az alkalmazásban állók keresetét és a nyugdíjakat tekintjük – jelentős területi különbségeket mutat, és a régiók eltérő gazdasági teljesítményét tükrözi.

A háztartásokban élő személyek tevékenység szerinti összetétele, 2010*

7.15 tábla

Megnevezés	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Ország összesen
Aktív keresők összesen	42,4	38,2	41,5	35,5	33,0	33,2	36,0	37,9
Nyugdíjasok összesen ^{a)}	22,8	22,6	24,2	22,8	22,4	19,6	23,3	22,5
Munkanélküliek összesen	4,2	7,1	4,8	6,6	8,0	7,7	6,1	6,0
Fogyatékosok és/vagy munkaképtelenek egészségügyi okból ^{b)}	3,0	3,6	3,7	6,8	5,9	6,7	6,1	4,8
Egyéb inaktív felnőttek	5,0	4,4	4,7	4,6	5,6	6,5	5,3	5,2
Nem tanuló gyermekek	6,9	6,2	6,4	6,0	7,2	6,9	6,3	6,6
Tanulók összesen	15,8	18,0	14,7	17,7	17,8	19,5	16,8	17,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Az Eurostat az adatok vonatkozási évét a felvétel évével jelzi. A gazdasági aktivitási és egyéb jellemzők a kikérdezés referenciaidejére vonatkoznak, míg a jövedelmi adatok esetében a referenciaév egy évvel korábbi.

^{a)} Csak a saját jogú öregségi nyugdíjasokat tartalmazza.

^{b)} Tartalmazza a rokkantnyugdíjasokat is.

⁴⁾A háztartások jövedelmeiről 2009. évi adatok állnak rendelkezésre.

7.16 tábla

A háztartások egy főre jutó éves bevétele és jövedelme, 2009

Terület	Munkajövedelem, Ft	Ezen belül a		Társadalmi jövedelem, Ft	Ezen belül a	
		főállású munkaviszonyból származó kereset	vállalkozásból származó jövedelem		nyugdíj, nyugdíjkiegészítés	családdal és gyermekkel kapcsolatos ellátások
		aránya, %			aránya, %	
Közép-Magyarország	991 172	80,8	13,1	373 037	81,1	14,0
Közép-Dunántúl	707 610	83,1	10,0	356 236	75,8	16,1
Nyugat-Dunántúl	740 365	80,1	10,9	353 788	77,6	15,6
Dél-Dunántúl	632 640	78,3	11,0	378 777	76,9	14,8
Észak-Magyarország	590 631	81,6	9,7	373 266	74,6	15,4
Észak-Alföld	555 647	80,3	8,3	337 233	70,9	18,1
Dél-Alföld	615 700	74,2	13,1	352 600	76,5	15,3
Ország összesen	737 842	80.0	11.5	361 802	76.9	15.4

Országosan a háztartások egy főre jutó átlagos éves bruttó jövedelme a 2010-es felvétel adatai alapján, 2009-re vonatkozóan közel 1 millió 119 ezer forint volt. E jövedelmi összegre jelentős hatást gyakorolnak Közép-Magyarország háztartásai, mivel ott – egyedül ebben a régióban – negyedével több az egy főre eső jövedelem az országos átlagnál. Ettől a kiugró jövedelmi színvonalától a dunántúli régiók viszonylag kevésbé maradnak el, jelentős jövedelmi hátrány jellemzi viszont Észak-Alföldet, Észak-Magyarországot és Dél-Alföldet, ahol a bruttó jövedelmek az országos átlag 81–88%-át érték el. A számottevő különbségeket jól érzékelteti, hogy a legalacsonyabb jövedelmi helyzetű Észak-Alföldön az egy főre jutó bruttó átlagkereset kétharmada a közép-magyarországinak.

Az átlagos éves bruttó jövedelem meghatározó részét, kétharmadát a munkajövedelmek teszik ki, 32%-ot képviselnek a társadalmi jövedelmek, és 1–2% az egyéb szociális és társadalmi jövedelem. A jövedelemforrások belső szerkezete nem egységes régióként.

A **munkajövedelmek** aránya a legfejlettebb Közép-Magyarországon a legnagyobb (71%), és a nyugat-dunántúli régióban is magasabb az átlagosnál, a foglalkoztatottság szempontjából hátrányos régiókban – Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön, Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön – jóval alacsonyabb (61–62% körüli).

A munkajövedelmek meghatározó hányada, 80%-a főállású munkaviszonyból származó kereset, mintegy tizede vállalkozásból származik, fennmaradó hányaduk pedig mezőgazdaságból származó és egyéb munkajövedelem, valamint költségtérítés. Az iparosodottabb Közép-Dunántúlon általában nagyobb részarányt képviselnek a keresetek, a mezőgazdasági jellegű dél-dunántúli és a két alföldi régióban viszont a mezőgazdasági munkából származó jövedelmek súlya nagyobb az átlagosnál.

A főállású munkaviszonyból származó jövedelmek egy főre jutó értéke jelentős területi eltéréseket mutat, melynek egy részét a munkaviszonnyal rendelkezők népességen

belüli arányának területi eltérése, másik részét a jövedelmek színvonalában meglévő differenciák indokolják. A kereset kiemelkedő súlyú jövedelmi elem, ezért a kereseti különbségekkel jól jellemezhetők a munkaviszonyból nyerhető jövedelmek területi eltérései.

A munkaerőpiac eltérő keresleti és kínálati jellemzőinek megfelelően továbbra is jelentősek a **keresetek** területi különbségei. Az intézményi statisztikák alapján kiderül, hogy a különbségeket elsősorban a munkaerő-piaci kereslet eltérő szerkezete (a foglalkoztatásban a legjobb helyzetű régiókban a magasan képzett szellemi foglalkozásúak nagyobb aránya jellemző) és nagysága vezérli. Közép-Magyarországon az alkalmazásban állók havi bruttó keresete 2010-ben 245 ezer forint, másfélszerese az alföldi régiókban, a Dél-Dunántúlon és az Észak-Magyarországon jellemzőnek. Nyugat- és Közép-Dunántúli régiókban a keresetek 180 ezer forint körül alakultak, ami nagyjából háromnegyede a főváros régiójában jellemző értéknek.

A keresetek területi különbségei a közszférában kisebbek, mivel azok mértékét jogszabályok írják elő. A versenyszférában jobban megmutatkozik a struktúrájában és volumenében is eltérő munkaerőpiac hatása. A szellemi foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete Közép-Magyarország vállalkozásainál 353 ezer forint, ugyanez az érték a legszegényebb régiókban (az alföldi régiók, Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl) 220–270 ezer forint körüli, de egyetlen másik régióban sem haladja meg a 280 ezer forintot. A vállalkozásoknál alkalmazásban álló fizikai munkakörben foglalkoztatottak esetében jóval kisebbek a különbségek. A legmagasabb 149 ezer forintos átlagkeresettel szintén a közép-magyarországi régióban találkozunk, ám ez mindössze 22%-kal magasabb, mint a legszegényebb kereseti szinttel rendelkező Észak-Alföldön.

Az ország összes régiójában rendkívül nagyok a bruttó keresetek ágazatok közötti különbségei, emellett az ugyanazon gazdasági ágba tartozók átlagkeresete között is lényeges régiókénti különbségek tapasztalhatók.

7.17 tábla

Havi bruttó átlagkeresetek* régióként, 2010

Terület	Havi bruttó átlagkereset, Ft	Fizikai foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete, Ft	Szellemi foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete, Ft
Közép-Magyarország	244 723	148 602	316 836
Közép-Dunántúl	184 512	144 722	245 857
Nyugat-Dunántúl	178 061	141 147	235 650
Dél-Dunántúl	167 948	124 097	224 782
Észak-Magyarország	166 706	124 800	223 063
Észak-Alföld	156 990	115 718	214 550
Dél-Alföld	160 075	122 963	209 117
Ország összesen	202 576	136 293	273 107
A legjobb helyzetű régió a legrosszabb százalékában	155,9	128,4	151,5

* A 4 fő fölötti vállalkozások, a központi és helyi költségvetés szervezetei, a társadalombiztosítás és a kijelölt nonprofit szervezetek esetében.

A kereseti rangsor élén a legtöbb ágazat esetében Közép-Magyarország áll, a második-harmadik helyen általában Közép- és Nyugat-Dunántúl, a legalacsonyabb ágazati keresetek pedig Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön fordulnak elő. (A keresetek területi különbségei azokban a nemzetgazdasági ágakban voltak a legnagyobbak, ahol a magasan képzett szellemi foglalkozásúak adják az alkalmazásban állók döntő többségét. A pénzügyi, biztosítási tevékenység, az információ, kommunikáció, valamint

a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység területén a főváros régiójában alkalmazásban állók nagyjából kétszer annyit kerestek, mint a többi régió munkavállalói.) Mindez azt is jelzi, hogy a gazdaságilag fejletlenebb térségekben az elmaradottságból adódó hátrányok összeadódnak: a munkanélküliséggel jobban sújtott térségekben nemcsak az elhelyezkedés nehéz, de az alkalmazásban állók kereseti hátránya is kimutatható az azonos gazdasági ágban munkát vállaló, gazdaságilag fejlettebb térségben élő társaikénál.

SZEMÉLYI JÖVEDELEMDADÓ-ADATOK: JELENTŐS JÖVEDELMI ELŐNY A BUDAPESTI AGGLOMERÁCIÓBAN ÉS A GAZDASÁGILAG PROSPERÁLÓBB DUNÁNTÚLI RÉGIÓKBAN

Közép-Magyarország előnye a vidéki régiókkal szemben az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alapját képező jövedelmek esetében is jelentős. Az alföldi régiókban az egy adózóra jutó jövedelem harmadával kevesebb a főváros régiójában jellemzőnél. A többi régióban sem sokkal kedvezőbb a helyzet: lemaradásuk e tekintetben hasonló, az egy befizetőre jutó adóalap 69–76%-a a közép-magyarországinak. A város és falu viszonylatában még élesebbek a jövedelmi különbségek, a falvakban élők átlagosan 25%-kal kisebb személyi jövedelemadó-köteles bevételre tesznek szert, mint a városokban lakók.

7.18 tábla

Adófizetők aránya és az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó-alap, 2009

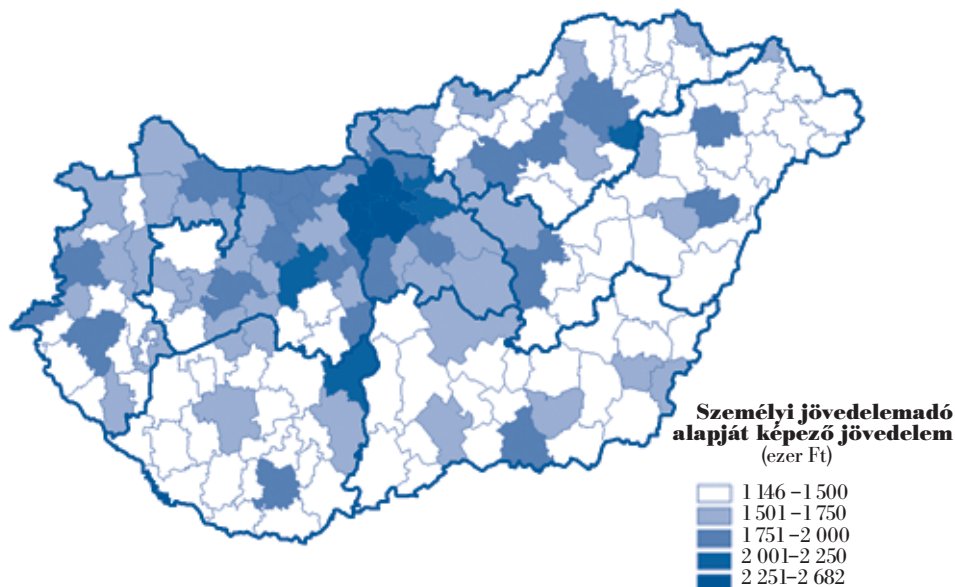
Terület	Ezer lakosra jutó adózók száma	Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem, Ft	Ebből:	
			város	község
Közép-Magyarország	437	2 332 204	2 403 529	1 894 925
Közép-Dunántúl	475	1 773 959	1 891 268	1 580 403
Nyugat-Dunántúl	476	1 701 030	1 824 899	1 519 659
Dél-Dunántúl	423	1 599 641	1 774 569	1 322 494
Észak-Magyarország	403	1 639 628	1 800 584	1 442 449
Észak-Alföld	402	1 544 462	1 653 772	1 270 333
Dél-Alföld	421	1 540 850	1 629 684	1 293 688
Ország összesen	432	1 833 721	1 979 368	1 482 542

Az adózó jövedelmek nagysága a fővárosban és az azt körülvevő agglomeráció kistérségeiben, valamint a főváros távolabbi környezetében, a nyugati határszélen, illetve a nagyvárosok térségeiben volt a legmagasabb.

Az adózók népességhez viszonyított arányában nincsenek ilyen nagy különbségek, az adófizetők ezer lakosra jutó száma a fejlettebb régiókban, Nyugat- és Közép-Dunántúlon volt a legmagasabb (476–475 fő). A legkevesebb adófizető Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön van, itt az ezer lakosra jutó érték nagyjából 85%-a a fentebb említett régiókéknak.

7.21 ábra

Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó-alap kistérségenként, 2009

A **társadalmi jövedelmek** a hátrányosabb helyzetű régiókban kapnak nagyobb szerepet: itt az összjövedelmen belüli arányuk 36–37% volt, amely mintegy 10 százalékponttal haladta meg a legfejlettebb közép-magyarországi régió értékét. A társadalmi jövedelmek mintegy háromnegyedét a nyugdíjak, nyugdíjkiegészítések és egyéb nyugdíjszerű ellátások, 15%-át a gyermekgondozási ellátások, 4%-át a munkanélküli ellátások alkotják. E két

utóbbi jogcímen kapott juttatás mértéke jogszabályhoz kötött, ezért kevésbé függnék a területi elhelyezkedéstől, mint a munkajövedelmek.

A gazdaságilag fejlettebb térségekben – a nyugdíjasok régióként eltérő arányával s a nyugdíjszínvonal területi különbségeivel összefüggésben – a társadalmi jövedelmeken belül az átlagnál nagyobb a háztartások nyugdíjból származó jövedelmének aránya.

NYUGDÍJASOK ÉS NYUGDÍJAK

Az ország népességének háromtizede részesül nyugdíjban, járadékban, illetve nyugdíjszerű ellátásban. A legtöbb nyugdíjas a fővárost is magában foglaló központi régióban, a legkevesebb Nyugat-Dunántúlon él. Országosan 2011 januárjában ezer lakosra 293 nyugdíjas jutott, Észak-Magyarországon, Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön ennél több (306–319), Közép-Magyarországon a legkevesebb, 267.

A nyugdíjasok ellátási formánkénti összetétele alapvetően meghatározza az ellátási összeg átlagos nagyságát. Országosan a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők hattizede öregségi nyugdíjas, részarányuk Észak-Alföldön a legalacsonyabb, Közép-Magyarországon, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúlon ugyanakkor az országosnál jóval magasabb. A korbetöltött és a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok száma 722 ezer fő, utóbbiak Észak- és Dél-Alföldön, valamint Dél-Dunántúlon képviselik a legnagyobb részarányt.

7.19 tábla

A nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők főbb adatai, 2011. január 1.

Terület	Az ellátásban részesülők 1000 lakosra jutó száma	Az ellátásban részesülőkből:					Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők átlagos ellátása, Ft/fő
		öregségi nyugdíjban	korbetöltött rokkantsági nyugdíjban	korhatár alatti rokkantsági nyugdíjban	hozzátartozói nyugellátásban	egészség- károsodott személyek szociális járadékaiban	
Közép-Magyarország	267	68,1	13,5	8,5	5,0	2,4	103 112
ezen belül Budapest	281	72,4	12,5	7,3	4,0	1,6	109 897
Közép-Dunántúl	280	61,5	12,0	10,5	7,8	3,6	92 118
Nyugat-Dunántúl	281	66,5	8,4	10,9	7,6	2,6	88 109
Dél-Dunántúl	316	53,2	12,9	13,7	7,8	7,7	83 151
Észak-Magyarország	306	54,1	13,7	12,1	9,1	6,6	84 520
Észak-Alföld	293	44,3	16,0	14,0	10,6	10,5	76 483
Dél-Alföld	319	51,6	13,9	14,4	8,1	6,8	78 729
Ország összesen*	293	58.2	13.2	11.6	7.7	5.4	88 152

* Külfölddel együtt.

2011 januárjában a nyugdíjak, nyugdíjszerű ellátások egy főre jutó havi átlaga 88 152 forint volt. Az ellátások havi átlaga – a főváros súlya miatt – Közép-Magyarországon volt a legmagasabb, és Közép-Dunántúlon haladta még meg az országos értéket. A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő Észak- és Dél-Alföldön az országos átlagnál 9–12 ezer forinttal kevesebb kifizetés jut egy főre. A két szélső értéket mind az öregségi, mind a korbetöltött rokkantsági nyugdíjaknál a központi régió és Dél-Alföld képviseli. A szóródást az egyes régiók, megyék közötti eltérő keresetszínvonal, a munkalehetőségek beszűkülésével összefüggő rövidebb szolgálati idő, a nyugdíjazás előtti foglalkoztatási struktúra, valamint az ott élők egészségi állapota indokolja.

7.20 tábla

Az egy főre jutó ellátások eltérése az országos átlagtól, 2011. január 1.

(százalékpont)

Terület	Öregségi nyugdíj	Korbetöltött rokkantsági nyugdíj	Korhatár alatti rokkantsági nyugdíj	Hozzá tartozói nyugdíj	Egészségkárosodott személyek szociális járadékai
Közép-Magyarország	11,9	6,8	4,4	0,8	-1,6
ezen belül Budapest	16,9	11,0	7,0	5,8	-2,0
Közép-Dunántúl	1,0	6,4	5,8	5,5	2,0
Nyugat-Dunántúl	-4,3	-2,7	-0,6	3,0	-2,0
Dél-Dunántúl	-4,4	0,9	-1,3	3,7	8,5
Észak-Magyarország	-3,7	0,3	1,8	5,2	3,6
Észak-Alföld	-6,8	-6,8	-2,4	-0,9	-3,5
Dél-Alföld	-8,4	-7,6	-4,8	-4,7	-3,3

A gyermekellátások elsősorban a háztartásokban nevelt gyermekek számával függenek össze, csak kis hányaduk (gyed) kapcsolódik a munkavégzéshez és az elért keresetekhez, ezért ezen a téren nem mutatható ki egyértelmű összefüggés a régió munkaerő-piaci helyzetével. Egy főre jutó összege Észak-Alföldön a legmagasabb, ezt követi

Észak-Magyarország és Közép-Dunántúl (57–61 ezer forint évente) – ezekben a régiókban ezen ellátási forma társadalmi jövedelmeken belüli aránya is többnyire magasabb az átlagosnál.

A társadalmi jövedelmek 1–6%-át a munkanélküli-ellátások képezik. 2009-ben arányuk Észak-Alföldön és

Észak-Magyarországon volt kiemelkedő, ezekben a régiókban az egy főre vetített éves összegük meghaladta a 20 ezer forintot, ami mintegy négyszerese a budapesti értéknek.

A társadalmi jövedelmek „egyéb szociális jövedelem” csoportja összevontan tartalmazza a rendszeres és nem

rendszeres segélyeket, támogatásokat, egészségkárosodással összefüggő juttatásokat. Ezen bevételi források 2009-ben régióként a bruttó jövedelem 1–2%-át képviselték.

ÖNKORMÁNYZATI SZOCIÁLIS SEGÉLYEZÉS

2009-ben az önkormányzatok közel 138 milliárd forintot költöttek támogatásokra, az egy lakosra jutó önkormányzati támogatás átlagos összege megközelítette a 14 ezer forintot. Ezek a jövedelmi források a kedvezőtlenebb jövedelmi helyzetű régiókban (Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön) töltik be a legjelentősebb szerepet, itt az egy lakosra jutó önkormányzati támogatások összege közel kétszerese az átlagosnak, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyében pedig meghaladja a 30 ezer forintot.

Az aktív korúak ellátását célzó önkormányzati támogatások közül rendszeres szociális segélyben átlagosan közel 72 ezren részesültek, rendelkezésre állási támogatásban mintegy 167 ezren. A rendszeres szociális segélyre kifizetett összeg havonta átlagosan mintegy 27 ezer forint volt, a rendelkezésre állási támogatás átlagos összege közel 31 ezer forint. Ezen ellátási formáknál a rászorulóknak 55–56%-a Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön élt. Az említett két támogatási forma ezer 18–61 éves lakosra viszonyított aránya régióként és ezen belül megyénként is jelentős eltérést mutat, kiemelkedő a mutató értéke Észak-Magyarországon, ezen belül is Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, ahol az országoshoz viszonyítva átlagosan 2,7-szeres a támogatottak aránya.

A gyermekek szociális helyzete alapján adható rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben 2009-ben átlagosan országosan közel 554 ezer 25 év alatti személy részesült, közel felük Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön. 2009 végén a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesültek 68%-a a nyugdíjminimumnál alacsonyabb családi jövedelemmel rendelkezett, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében részesedésük megközelítette a 78%-ot.

Lakásfenntartási támogatásban az év folyamán 339 ezer rászoruló részesült, összesen közel 18 milliárd forintot kaptak. Ezer lakásra országosan 78 támogatott jutott, azonban a két hátrányos helyzetű régióban ennél másfélszer-kétszer több.

A gazdasági válság a **lakosság fogyasztására** is hatást gyakorolt: a háztartások tartalékaik felélése után fogyasztás-visszafogásra kényszerültek, nőtt a háztartások eladósodottságának mértéke, és megugrottak a napi megélhetésre fordított kiadások.

A legfrissebb, 2009. évi adatok alapján a háztartások átlagos, egy főre jutó összes fogyasztási kiadása mintegy 748 ezer forint volt, 74 ezer forinttal több, mint 2006-ban. Ez a 24%-os fogyasztóiár-emelkedés hatását figyelembe véve 10%-os volumencsökkenést jelent.

A korábbi évekhez hasonlóan 2009-ben is a közép-magyarországi régió háztartásaiban költöttek a legtöbbet – közel 900 ezer forintot – személyes célú fogyasztásra, ami harmadával több a legalacsonyabb észak-alföldi és észak-magyarországi értéknél. A 2006. évhez viszonyítva az egy főre jutó kiadások volumene a központi régióban, valamint az említett két, legalacsonyabb fogyasztási értékkel bíró régióban csökkent legkevésbé (mintegy tizedével), ugyanakkor Közép- és Dél-Dunántúlon az átlagot meghaladó visszaesés következett be.

2009-ben a háztartások kiadásai közel felét két termékcsoportha, élelmiszerekre, valamint lakásfenntartásra, háztartási energiára fordították. Lakásfenntartásra, háztartási energiára a gazdaságilag fejlettebb régiókban, élelmiszerekre pedig a kevésbé fejlett térségekben költöttek arányaiban a legtöbbet a háztartások. Az élelmiszerekre fordított fogyasztás összkiadáson belüli súlya Észak-Magyarországon, valamint Észak- és Dél-Alföldön az átlagosnál magasabb, ezekben a régiókban ugyanakkor kisebb a művelődésre, ruházkodásra fordított kiadások aránya.

A régiók közül Közép-Magyarország fogyasztási szerkezete tér el leginkább a többi régiótól: az itt élő háztartások a rendelkezésre álló forrásaik átlagosnál nagyobb hányadát tudják művelődésre, szórakozásra, a létfenntartáshoz nem feltétlenül szükséges termékekre, szolgáltatásokra költeni, ugyanakkor ebben a régióban az országos átlagnál ötödével többet fordítottak lakásfenntartásra, háztartási energiára.

⁵⁾ A háztartások fogyasztásának területi szintű vizsgálatához a KSH Háztartási, költségvetési és életkörülmény adatfelvétele biztosítja az alapinformációkat. A kiadások összetételét az Európai Unió tagállamaiban egységesen alkalmazott osztályozás (COICOP) szerint csoportosítjuk.

7.21 tábla

A háztartások fogyasztási kiadása, 2009

Kiadási csoport	Közép-Magyar-ország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Összesen
Egy főre jutó évi kiadás ^{a)} , ezer forint								
Összesen	891	699	718	687	661	658	718	748
Ebből a főbb fogyasztási kiadások részesedése, %								
Élelmiszerek és alkoholmentes italok	19,9	23,6	23,3	24,8	25,0	25,0	26,3	23,1
Ruházat és lábbeli szolgáltatás	4,3	3,6	3,6	3,5	3,7	3,7	3,9	3,9
Lakásfenntartás, háztartási energia	24,2	24,0	23,8	22,6	23,5	22,6	23,2	23,6
Egészségügy	4,7	4,5	4,1	4,9	4,6	5,0	4,7	4,7
Közlekedés	10,8	12,8	12,1	12,7	11,5	13,1	11,7	11,8
Kultúra, szórakozás	9,6	7,3	7,5	6,9	6,0	6,5	6,7	7,8
Vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás	4,1	3,7	3,4	3,2	3,5	3,1	3,7	3,7

^{a)} Lakásberuházás nélkül.**A HÁZTARTÁSOK LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI**

2010-ben az ország lakásállománya mintegy 4 millió 350 ezer lakásból állt, amelyek 8,3%-a, 361 ezer lakás az ezredforduló után épült. A lakásállomány megújulása összefügg a térségek prosperitásával; az utóbbi tíz év lakásépítéseinek 44%-a a közép-magyarországi régióra koncentrálódott, így ebben a térségben a lakásállomány több mint tizede tízéves vagy annál fiatalabb. A legkevesebb új lakást Észak-Magyarországon – azon belül Nógrád megyében – adták használatba, ebben a régióban a lakásállomány alig több mint 4%-a készült az ezredforduló után.

Az 1990-es években lezajlott lakásprivatizációs folyamatot követően már nem történt lényeges változás a lakások tulajdonosi szerkezetét tekintve: 2009 elején a háztartások 92%-a tulajdonosként használta lakását. Továbbra is a közép-magyarországi régióban (elsősorban Budapesten) a legnagyobb a bérlők aránya (9,7%). Hagyományosan a fővárosban a legmagasabb az egyszobás lakásokban lakók aránya is, azonban – mivel itt a legnagyobb az egyszemélyes háztartások aránya – a száz szobára jutó személyek száma nem itt a legmagasabb, hanem Közép-Dunántúlon és Észak-Alföldön. A háztartások lakásainak túlnyomó többsége (95–97%-a) rendelkezik folyó vízzel, szennyvízelvezetéssel. A köz- és házi csatornával való ellátottság azonban régióként eltérő arányokat mutat: Észak- és Dél-Alföldön az átlagosnál jóval magasabb a házi csatornát használók részesedése. 2009-ben a háztartások közel nyolctizede lakott vezetékes gázzal ellátott lakásban, Közép- és Dél-Dunántúlon ennél kisebb hányaduk; ezekben a régiókban viszont a palackos gáz használata elterjedtebb, mint a többi térségben. Átlagosan a lakások hattizedét fűtik gázzal, az említett két régióban ennél jóval kisebb hányadukat. A hagyományos (szén, fa, olaj) fűtőanyagot használó háztartások aránya a központi régióban a legalacsonyabb (5%), a Dél-Dunántúlon viszont a lakások negyedénél ezt a fűtőmódot alkalmazzák.

A lakáskörülmények integrált mutatója a lakások komfortfokozata. Általánosságban elmondható, hogy a nyugati és a középső országrész háztartásai komfortosabb lakásokban élnek, mint az ország más tájain élők; Észak-Magyarországon és a két alföldi régióban az összkomfortos lakásokban élők aránya 50%-os vagy az alatti. Ez utóbbi régiókban a komfort nélküli lakásokban lakók hányada 10% körüli.

A FEJEZETHEZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI AJÁNLATAINK**KIADVÁNYOK****Településhálózat**

[Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről](#)

Gazdaság

[A gazdasági folyamatok regionális különbségei Magyarországon 2009-ben](#)

[A külföldi érdekeltségű vállalkozások tevékenysége a régiókban](#)

[A beruházások alakulása a magyar régiókban az ezredforduló után](#)

[A vállalkozások regionális különbségei Magyarországon](#)

[Budapesti mozaik 11. szám, A termelő ágak tevékenysége Budapesten](#)

[Budapesti mozaik 10. szám, Budapest pénzügyi központ](#)

Társadalmi folyamatok

[A demográfiai folyamatok regionális különbségei, 1980–2007](#)

[A születéskor várható élettartam területi különbségei](#)

[Budapesti mozaik 13. szám, Idősödő főváros](#)

[A foglalkoztatás és a munkanélküliség regionális különbségei, 2009](#)

[A háztartások fogyasztásának regionális különbségei, 2009](#)

[Nyugdíjasok, nyugdíjak, 2010](#)

[Budapesti mozaik 12. szám, A budapesti háztartások fogyasztási szerkezetének változása, 2003–2008](#)

TÁBLÁZATOK (STADAT-TÁBLÁK)**Gazdaság**

[Általános gazdasági mutatók](#)

[Gazdasági ágazatok](#)

Társadalmi folyamatok

[Népesség, népmozgalom](#)

[Társadalom](#)

TÁJÉKOZTATÁSI ADATBÁZIS**MÓDSZERTANI DOKUMENTÁCIÓ
(META-INFORMÁCIÓK)**

Ajánlataink elérhetőek a KSH honlapján:

www.ksh.hu

TÁRGYMUTATÓ

A, Á

adósságállomány: 16, 39
ágazatspecifikus különadók: 30, 37
államháztartás: 16, 36
atipikus foglalkoztatás: 98, 99
autófinanszírozás: 66, 71, 131
autópálya-építések: 31, 63, 158

B

belföldi utazás: 76, 128
beruházások: 28, 30, 152
bruttó állóeszköz-felhalmozás: 28, 30, 111

C, Cs

CDS-árfolyamok: 16, 41
cukor: 54, 55, 121
családtámogatás: 84, 115, 117

D

demográfiai folyamatok: 80, 164

E, É

egészség: 88, 139
egyensúlyjavítás: 24, 111
e-kereskedelem: 69, 73
élelmiszer, ital, dohány külkereskedelme: 35, 55, 71
élelmiszerárak: 54, 71, 120
élelmiszeripar: 54, 58
energiaárak: 53, 120, 141
energiahordozók behozatala: 35, 140
építőipar hozzáadott értéke: 29, 61, 158
étkezési utalvány: 71, 76

F

felsőoktatás: 69, 88, 104, 169
finanszírozás (pü-i forrásokhoz való hozzájárulás nehézségei): 20, 49
foglalkoztatottság: 26, 51, 61, 97, 98, 101, 111
fogyasztási hitel: 45, 130, 131
fogyasztói árak: 14, 28, 120
forint árfolyama: 35, 39, 45

G, Gy

gépipar: 34, 59
Görögország: 14, 16, 42, 44, 101
gyermekellátás intézményei: 85, 98
gyermeknevelési ellátások: 98, 117
gyógyszer: 35, 58, 71, 94

H

halandóság: 80, 166
hátralék, fizetési késedelem: 62, 128, 129
háztartások fogyasztása: 28, 111, 119, 175
hitelek jogszabályi környezete: 130, 131

I

infláció: 37, 71
innováció: 19, 51, 60
ipar: 29, 56, 155
ipari termelékenység: 29, 58, 60
ipari termelés: 14, 55, 56, 156
iskolarendszer: 49, 102

J

járműgyártás, járműipar: 10, 34, 57, 57, 59
járműüzemanyag: 52, 70
jövedelmezőség: 49, 53, 62, 74

K

K+F: 50, 60, 87
kereset: 99, 112, 170
kereskedelem: 30, 70, 76, 119
könyv, folyóirat: 73, 123
kőolaj- és földgázárak: 12, 13, 141
közlekedés: 65, 139, 148
kultúra: 31, 123
külföldi tőke (határon átlépő tőkebefektetés), FDI: 18, 25, 31, 48, 49, 152
külföldi utazás: 76, 128

L

lakásár, lakáspiaci árak: 64, 164
lakásépítések: 31, 63, 158
lakáshitel: 62, 130
lakosság kilátásai, fogyasztói bizalom: 27, 71, 75
Lengyelország: 14, 17, 53, 57, 61, 70
létminimum: 125, 127

M

megtakarítások: 28, 43, 61, 129
mezőgazdaság: 29, 51, 155
mezőgazdasági termelés területe: 52, 52, 54
mikrovállalkozások: 48, 62
mobiltelefon: 67, 68, 123
munkaerőpiac: 29, 58, 83, 86, 95, 166
munkanélküliség, munkanélküliségi ráta: 15, 28, 59, 95, 100, 115, 166

N, Ny

nagyvállalatok: 59, 151
népesség korösszetétele: 97, 116
nyelvtanulás, nyelvtudás: 87, 105
nyitott gazdaság: 18, 24, 25
nyugdíj: 96, 115, 173
nyugdíjba vonulási kor, nyugdíjkorhatár: 99, 116
nyugdíjrendszer: 38, 117

O

oktatási rendszer: 61, 68, 101, 169
országkockázat: 39, 42

R

reálbérek: 28, 95, 111, 112, 114
rokkantság: 94, 116, 173
roncsprogram: 16, 17, 57, 66

S, SZ

saját fogyasztásra termelés: 51, 53, 121
Spanyolország: 14, 15, 61, 101
svájci frank: 13, 45, 66, 131
szállítás, raktározás: 30, 64
személygépkocsi: 66, 72, 123, 127
személyi jövedelemadó: 37, 113, 172
szolgáltatásexport: 27, 35

T

táplálkozás: 90, 120, 128
tartós fogyasztási cikkek: 27, 123, 127
távfűtés: 119, 142
tejtermék- és tojásbehozatal: 35, 55
termékforgalom: 27, 34
területi koncentráció: 59, 74, 155
transzferek, fejlesztési források,
uniós támogatások: 31, 53, 57
turizmus: 36, 70, 74, 136, 160
tudomány: 51, 53

U, Ü

Új Magyarország Fejlesztési Terv,
egyéb programok: 37, 53, 153
üzemanyagár: 64, 72, 76, 120

V

várható élettartam: 80, 88
vendéglátás: 74, 121, 139, 160
versenyképesség: 18, 65, 68, 74
vezetékes telefon: 67, 123

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KÖRNYEZET

1.1 A világ GDP-jének megoszlása, 2009 (vásárlóerő-paritáson számolva).....	10
1.2 Az euró árfolyama (egy egységre vetítve).....	12
1.3 A Brent típusú kőolaj árfolyamának alakulása	13
1.4 Egy főre jutó GDP, 2009 (vásárlóerő-paritáson, EU-27=100).....	15
1.5 A GDP változása és a munkanélküliek arányának alakulása az EU-27-ben és Magyarországon	16
1.6 A visegrádi négyek gazdasági fejlettségi szintje (egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritáson, EU-27=100).....	17
1.7 Termélexport a GDP arányában, 2009.....	18
1.8 Magyarország helyezése a versenyképességi rangsorban.....	20

2. GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS EGYENSÚLY

2.1 A GDP és egyes felhasználási tételek éves átlagos volumenváltozása.....	24
2.2 Külföldi közvetlen tőkebefektetések Magyarországon.....	25
2.3 A bruttó hazai termék volumenváltozása (az előző évhez képest)	26
2.4 A háztartások fogyasztásának és a bizalmi indexének alakulása	27
2.5 Az üzleti bizalom és az ipari termelés volumene.....	28
2.6 A reálkereset és a háztartások tényleges fogyasztásának változása (az előző év azonos negyedévéhez képest).....	29
2.7 Hozzájárulás a GDP változásához a felhasználási oldalon.....	29
2.8 Hozzájárulás a GDP változásához a termelési oldalon	30
2.9 A GDP és a beruházások volumenváltozása (az előző év azonos negyedévéhez képest)	30
2.10 A bruttó hazai termék (GDP) és a nemzeti jövedelem (GNI) eltéréseinek tényezői	32
2.11 A bruttó jövedelmi mutatók alakulása.....	32
2.12 A külkereskedelmi termékforgalom egyenlegének alakulása (folyó áron).....	33
2.13 A külkereskedelmi termékforgalom mérlegének alakulása főbb országcsoportonként (folyó áron).....	34
2.14 A külkereskedelem áruszerkezete.....	34
2.15 Az orosz energiahordozók piaci árai	35
2.16 Az államháztartás hiánya pénzforgalmi szemléletben számítva.....	37
2.17 Az állampapír-piaci referenciahozamok alakulása	41
2.18 5 éves CDS-felárak.....	41
2.19 A devizaadósság devizanemenkénti szerkezete (fedezeti műveletek előtt, év végén).....	43
2.20 Államadósság nagysága a GDP arányában, 2010 végén (eredménysszemléletben).....	44
2.21 A Magyar Nemzeti Bank hivatalos napi deviza-középárfolyamai (egy egységre számítva).....	45

3. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK

3.1 Az összes K+F-ráfordítás vállalkozások által finanszírozott hányada	50
3.2 A ráfordítások felhasználásának megoszlása a vállalkozási kutatóhelyeken, %.....	50
3.3 A mezőgazdaság helye a nemzetgazdaságban.....	51
3.4 A FAO éves élelmiszerár-indexe és annak néhány összetevője (2002–2004 átlaga = 100).....	54
3.5 A főbb élelmiszer-csoportok külkereskedelmi forgalma, 2010	55
3.6 Felvásárlási átlagárak	56
3.7 Az ipari termelés változása (az előző évhez képest, munkanappal kiigazított adatok szerint)	58
3.8 A gépipari ágazak termelésének megoszlása	59
3.9 Az építőipari termelés alakulása építményfőcsoportonként (2000 = 100).....	63
3.10 A Magyarországon első alkalommal forgalomba helyezett személygépkocsik száma és a személygépkocsi-állomány átlagéletkora	66
3.11 A mobiltelefon-előfizetések és a vezetékes vonalak száz lakosra jutó száma, 2009.....	67
3.12 A digitális gazdaság részindexei, 2010.....	69
3.13 Az ólommentes benzin ára és jövedékiadó-tartalma az unióban, 2010	72
3.14 A gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelmi forgalom megoszlása	73

4. FŐBB TÁRSADALMI FOLYAMATOK

4.1 A népességszámot alakító tényezők	80
4.2 Gyermekvállalás Magyarországon.....	81
4.3 Élveszületések az anya korcsoportja szerint.....	81
4.4 Ezer 15–49 éves nőre jutó élveszületés a nő családi állapota szerint.....	82
4.5 Házasságkötés, válás	83
4.6 A 15 éves és idősebb népesség megoszlása családi állapot szerint, január 1.	83
4.7 Munkavállalás a 0–14 éves gyermeket nevelő családokban, 2007.....	84
4.8 Az idősebb népesség eltartottsági rátája és az öregedési index	85
4.9 Mobilitás a K+F-szektorban	87
4.10 Az orvosok korcsoportos megoszlása, 2008.....	88
4.11 Az egészségüket rossznak vagy nagyon rossznak tartók aránya, 2009	88
4.12 A 18 évesek és fiatalabbak egyes megbetegedései, 2009	89
4.13 A 18 éven felüliek leggyakoribb megbetegedései, 2009	90
4.14 A túlsúlyosak és az elhízottak aránya életkor és nem szerint, 2009	91
4.15 Magukat energiával teltnék és szomorúnak ritkán vagy soha nem érzők aránya iskolai végzettség szerint, 2009	92
4.16 Az egészségmagatartás-típusok arányának változása	93
4.17 Az új rokkantak száma	94
4.18 A GDP, a foglalkoztatottak és a munkanélküliek számának alakulása (1992=100)	95
4.19 A munkakeresés elmaradásainak okai a gazdaságilag nem aktívak körében, 2010	96
4.20 A 15–64 éves gazdaságilag inaktív népesség száma és összetétele.....	96
4.21 A foglalkoztatottak életkor szerinti összetétele	97
4.22 A munkaerőpiacról való kilépés átlagos életkora és a 60 éves korban várható átlagos élettartam, 2009	100
4.23 A nyilvántartott álláskereső és a munkanélküliek száma	100
4.24 A 15–24 éves fiatalok munkaerő-piaci helyzete.....	101
4.25 Aktivitási arány iskolai végzettség és nemek szerint, 2010	102
4.26 A középfokú oktatás tanulói létszáma	102
4.27 A hallgatók számának alakulása a felsőoktatásban	104
4.28 A nyilvántartott diplomás álláskereső száma	104
4.29 Az angol, a német és a francia nyelvszakos hallgatók száma a felsőoktatás nappali tagozatán	105
4.30 A természettudományi és a műszaki diplomával rendelkezők aránya az összes végzős között, 2008	106

5. A HÁZTARTÁSOK ÉLETKÖRÜLMÉNYEI

5.1 A háztartások jövedelme és fogyasztása (2000 = 100).....	111
5.2 A havi bruttó átlagkereset alakulása.....	113
5.3 A személyi jövedelemadó egy adófizetőre jutó átlagos összege.....	114
5.4 A nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők számának alakulása	116
5.5 Nyugdíjkiadások a GDP százalékában, 2008.....	117
5.6 A háztartások fogyasztási szerkezete	119
5.7 A fogyasztói árak változása, 2010.....	120
5.8 Egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás	121
5.9 Az egyéni gazdaságok saját termelésű fogyasztása.....	122
5.10 A saját termelésű élelmiszer-fogyasztás aránya jövedelmi tizedek szerint, 2009 (az összes élelmiszer-fogyasztás százalékában)	122
5.11 Fogyasztóiár-indexek alakulása (az előző év = 100).....	124
5.12 A legmagasabb és a legalacsonyabb jövedelmi ötöd hányadosa, 2009 (2008-ra vonatkozó jövedelmi adatokkal)	126
5.13 A háztartások összetétele az unióban, 2009.....	127
5.14 A legmagasabb és legalacsonyabb jövedelmi tized fogyasztásának hányadosa fogyasztási főcsoportok szerint, 2009.....	128

5.15 A díjhátralékkal rendelkező háztartások aránya.....	128
5.16 A háztartások bruttó és nettó pénzügyi vagyonának alakulása, valamint a kötelezettségek összetétele.....	130
5.17 A fogyasztási hitelek megoszlása a hitel problémássága, valamint a fizetési határidő betartása szempontjából (hiteltípusonként, 2010 végén).....	131
5.18 A bankszektor kamat- és kamat jellegű bevételei a fogyasztási, valamint a lakáscélú hiteleken.....	132

6. FENNTARTHATÓ KÖRNYEZET

6.1 Biotermelésbe vont terület és a termelők száma Magyarországon.....	138
6.2 Az Európai Unió tagországainak energiafüggősége, 2009 (a nettó import az energiaellátás százalékában).....	140
6.3 A távhőszolgáltatáshoz felhasznált tüzelőanyag-szerkezet, 2007.....	142
6.4 Kombinált ciklusú erőművek (CCGT) részesedése az összes villamosenergia-termelésből, 2008.....	142

7. TÉRSZERKEZET – A TERÜLETI KÜLÖNBBSÉGEK FŐBB ELEMEI

7.1 Települések jogállása, 2010. január 1.	147
7.2 A 20 ezer főnél népesebb városok Magyarországon, 2010. január 1.	147
7.3 A 20 ezer fős és annál nagyobb népességű városok központjának közúti elérési ideje.....	148
7.4 A legközelebbi autópálya-felhajtó közúti elérési ideje.....	148
7.5 A települések népességváltozása, 2001–2010.....	150
7.6 Kedvezményezett kistérségek (2007-től).....	151
7.7 A működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma 2009-ben és a 250 főt vagy annál többet foglalkoztató működő vállalkozások számának alakulása.....	152
7.8 Ezer működő társas vállalkozásra jutó külföldi érdekeltségű vállalkozás és a külföldi tőke megoszlása tulajdonosi összetétel szerint, 2009.....	153
7.9 A GDP megoszlása régióként.....	155
7.10 Az egy főre jutó GDP és a bruttó hozzáadott érték megoszlása összevont gazdasági ágak szerint, 2008.....	155
7.11 Az ipari termelés volumene régióként (2000 = 100).....	157
7.12 Az 50 MW-nál nagyobb teljesítményű magyarországi erőművek, 2010.....	157
7.13 Az építőipari termelés volumenindexe (2000 = 100).....	159
7.14 A tízezer lakosra jutó épített lakások száma.....	160
7.15 Az egy főre jutó GDP eltérése az országos átlagtól.....	161
7.16 A népesség számának változása, a változás összetevői ezer lakosra, 2001–2011.....	163
7.17 Munkanélküliségi ráta.....	166
7.18 Munkanélküliségi ráta kistérségenként, 2010.....	167
7.19 Foglalkoztatási arány.....	168
7.20 A 25–64 éves népesség részvétele az iskolarendszeren kívüli oktatásban, képzésben, 2009.....	169
7.21 Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó-alap kistérségenként, 2009.....	173

TÁBLÁK JEGYZÉKE

1. NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KÖRNYEZET

1.1 A világgazdaság teljesítményének változása (a globális GDP volumene szerint az előző évhez képest).....	10
1.2 A globális versenyképességi index értéke alapján készített országangsor, 2010–2011.....	19
1.3 Az egyes pillérek legjobbjai és Magyarország helyezése, 2010.....	20

2. GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS EGYENSÚLY

2.1 Magyarország legfontosabb partnerországai az üzleti, szállítási és kormányzati szolgáltatás-külkereskedelemben, 2010.....	36
2.2 A központi költségvetés előzetes mérlege, 2010.....	38
2.3 Készenléti hitelprogram.....	40
2.4 A hosszú lejáratú magyar államadósság hitelminősítése időrendben.....	42

3. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK

3.1 A vállalkozások méretstruktúrája, 2009.....	48
3.2 A bruttó hozzáadott érték megoszlása.....	48
3.3 A fontosabb növények termésmennyisége.....	52
3.4 Az ipari termelés szerkezete, 2010.....	56
3.5 Az Európai Globalizációs Alkalmazkodási Alap támogatásai, 2009–2010.....	57
3.6 Belföldi vízi szállítási teljesítmények az Európai Unióban, 2009 (a rangsor az árutonna-kilométer teljesítmény alapján készült).....	65
3.7 A kiskereskedelem fontosabb fajlagos és teljesítménymutatói, 2008.....	70
3.8 Magyarország helyezése az unióban a turisztikai versenyképesség pillérei alapján, 2009.....	74

4. FŐBB TÁRSADALMI FOLYAMATOK

4.1 Néhány, az életmóddal összefüggő betegségből származtatható halálozás, 2008.....	89
4.2 Egy főre jutó napi átlagos tápanyagfogyasztás, 2009.....	90
4.3 A halálozási ráta változása néhány európai országban.....	92
4.4 A foglalkoztatottak száma és megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint, 2010 (a 15–64 éves népességen belül).....	97
4.5 A foglalkoztatási arány a 25–64 évesek körében iskolai végzettség és nemek szerint, 2010.....	98
4.6 A 25–64 éves népesség relatív keresete végzettség szerint Magyarországon és egyes OECD- és partnerországokban, 2008 (a középfolkon végzettség átlagos keresete az adott országban = 100).....	99
4.7 Az OECD-átlag és egyes uniós országok eredményei a PISA-vizsgálaton, 2009.....	103
4.8 A főiskolai és egyetemi szintű képzés hallgatóinak megoszlása képzési területenként, nappali tagozat.....	106

5. A HÁZTARTÁSOK ÉLETKÖRÜLMÉNYEI

5.1 A minimális munkavállalási díj és a keresetek alakulása.....	115
5.2 Családtámogatások alakulása, 2010.....	118
5.3 Családtámogatások rendszere, 2009.....	118
5.4 Egyéni gazdaságok és a saját fogyasztásra termelők.....	122
5.5 Tartós fogyasztási cikkek száma 100 háztartásra.....	123
5.6 Egy főre jutó éves kulturális kiadások alakulása folyó áron.....	124
5.7 Szegénységi arány háztartástípusonként.....	126

6. FENNTARTHATÓ KÖRNYEZET

6.1 Gyógyvizeink előfordulása és hatása.....	137
6.2 Vadászati mérleg, 2009.....	137
6.3 Az ökoszemlélet elterjedtsége Magyarországon és néhány szomszédos országban.....	139
6.4 A megújuló energiaforrásokból megtermelt primer energia mennyiségének összefoglaló adatai, 2009.....	141

7. TÉRSZERKEZET – A TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEK FŐBB ELEMEI

7.1 Települések száma és népessége a település jogállása szerint, 2010. január 1.....	146
7.2 A települések száma és népessége jogállásuk és régiók szerint, 2010. január 1.....	146
7.3 Települések száma és népessége népességnagyság-kategória szerint.....	149
7.4 Az Új Magyarország Fejlesztési Terv forrásainak megoszlása a projekt helyszíne szerint régióként, 2007–2010.....	154
7.5 A régiók részesedése az ország ipari termeléséből.....	156
7.6 Villamos erőművek teljesítménye 2010. december 31-én.....	158
7.7 A kereskedelmi és egyéb (2009-ig magán-) szálláshelyek és vendégforgalmuk, 2010.....	161
7.8 A megyék sorrendje az egy főre jutó GDP alapján.....	162
7.9 A népesség idősödésének mutatói, 2010.....	164
7.10 A magánszemélyek között létrejött lakástranzakciók száma régióként, településtípus szerint, 2009.....	165
7.11 Egy lakás átlagos ára régióként, településtípus szerint, 2009.....	165
7.12 A munkanélküliek megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük szerint régióként, 2010.....	167
7.13 Foglalkoztatottság szektorok szerint, 2010.....	168
7.14 Felsőoktatásban tanulók száma az összes tagozaton képzési szintek szerint, 2010/2011.....	169
7.15 A háztartásokban élő személyek tevékenység szerinti összetétele, 2010.....	170
7.16 A háztartások egy főre jutó éves bevétele és jövedelme, 2009.....	171
7.17 Havi bruttó átlagkeresetek régióként, 2010.....	172
7.18 Adófizetők aránya és az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó-alap, 2009.....	172
7.19 A nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők főbb adatai, 2011. január 1.....	174
7.20 Az egy főre jutó ellátások eltérése az országos átlagtól, 2011. január 1.....	174
7.21 A háztartások fogyasztási kiadása, 2009.....	176